భారతి

1965 జూలై

★

విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ
ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము
శ్రీ బి. ఎన్. శాస్త్రి

చీకటి వెలుగులు
శ్రీ కాజ సుబ్బారావు

చిన్మయ సూత్రాలు: పౌర్వాపర్యాలు
డాక్టర్ జి. వి. కృష్ణారావు

గోవా జానపద గేయాలు
శ్రీ వినాయక్ సదాశివ్ సుఖ్‌ఠణ్‌కర్

★

వ్య వ స్థా ప కు లు :

దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులు

వెల ఒకరూపాయి

భారతి

మాసపత్రిక

★

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

★

జూలై 1965

★

సంపుటము 42 : : సంచిక 7

విడిప్రతిక వెల ఒక రూపాయి

18114

విషయానుక్రమణిక

జూలై 1965

నగరం మీద ప్రేమగీతం

శ్రీ బాలగంగాధరతిలక్

ట్యాంక్‌బండ్ సన్నని నడుం చుట్టూ చెయ్యి చుట్టి,
అందమైన నగర ముఖాన్ని దగ్గరగా తీసుకొని,
ఆశలతో అంజనమైన అభిక్న కళ్లల్లోకి చూసి,
దీపాల వెలుతురు ప్రతిఫలించే చెక్కిళ్లపై ముద్దు పెట్టుకో.

సిగలో నౌపహాడ్ నాగరం తళుక్కున మెరుస్తుంది;
బంజారా హిల్సు వక్షోజాలుద్రిక్తంగా చలిస్తాయి;
అలా అలా నైలాన్ చీరకింద మెత్తని గాగరాలో
సికిందరాబాద్ జఘనోరు సౌందర్యం నిన్ను కవ్విస్తుంది;
వేలవేల బార్లలో కొన్నివేల నిషాగీతాల మధ్య
బాళిగోలిపి జనరాశి నృత్యాన్ని పరవశింప చేస్తుంది;
ఓరగా తెరచిన జనానాల తలుపుల లోంచి
ఉండి ఉండి నింపగాలి వస్తుంది;
హుసేన్ సాగర్ మీద ఒలికిన వెన్నెల లోంచి
ఒక విరహిణి మధుర విషాదగాథ వినిపిస్తుంది;
వాడిన పువ్వుల వాసన వేడివేడి పాదాలకు తగులుతూండగా
రోడ్లమీద ఉద్దామకామం ప్రతిరోజూ రాత్రి ప్రవహిస్తుంది;
తెలుగువాళ్ల తెలివిలేకితనం ధోవతి కుచ్చిళ్లతో పాటు మోటుగా
యం. యల్. ఏ. క్వార్టర్సు దగ్గర ఎబ్బెట్టుగా జీరాడుతుంది;
దర్బారులో సిగ్గుల్ని, వగల్ని ఒలకబోసే నెరజాణతనం నుండి
దాపరికం లేని పారిశ్రామిక నాగరికతా నగ్నత్వంలోకి
ఎదుగుతూన్న నగరసుందరిని ఒదలొదులుగా కౌగిలించుకో.
మదం, ముదం, మృగమదపరిమళం మత్తెక్కిన కన్నుమూతలో
పెట్రోలు వాసన ఘల్లుమని తగిలి ఉలిక్కి పడతావు!

మూసీనది ముతక శృంగారాన్ని, పాపకర్మలన్ని
హీనంగా, దీనంగా మోసుకుపోతూంటుంది;
ముసలిగద్ద చార్మినార్ మీద గతవైభవాల్ని తలచుకొని
మూలుగుతూ 'మోసం!' అని అరుస్తుంది.

అయినా యౌవనం తగ్గలేదు; లావణ్యం తగ్గలేదు; మెహబూబ్ జిందాబాద్!
ఫ్యూడల్ రహస్యాల్ని నేటికి దాచుకున్న పుర్డేకు కోదండం హైదరాబాద్!

విష్ణుకుండిన విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము

శ్రీ బి. ఎన్. శాస్త్రి

ఐదు రేకులుగల ఈ శాసనము నాగవరము నివాసియగు శ్రీ తమ్మళి ఆంజనేయులుకు లభించినది. గోవిందవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము లభించిన ప్రాంతమందే ఈ శాసనము లభించినది. ఈ శాసనము పొలము ప్రక్కన ఉన్న పాడుబడిన బావిలో పూడికను తీయించుచుండగా లభించినది. రేకులన్నియు చిలుము పట్టి అక్షరములు కొన్ని చెడిపోయినవి. ఈ శాసనపు కడియము ఎచ్చటను కనిపించలేదు. శాసనములోని మొదటిరేకు ఎడమవైపు పై భాగము పగిలిపోయినది. యీ శాసనపు రేకులు శ్రీ తమ్మళి ఆంజనేయులు ద్వారా శ్రీ పి. రాజారావుగారికి, రాజారావుగారినుండి శ్రీ రమా మనోహరరావుగారికి, వారినుండి నాకు లభించినవి.

ఈ శాసనము విష్ణుకుండిన వంశీయుఁడగు శ్రీ విక్రమేన్ద్ర భట్టారకవర్మ వేయించినది. ఇతఁడు ఇన్ద్రభట్టారకవర్మ కుమారుఁడు. విక్రమేన్ద్రవర్మ పౌత్రుడు. ఈ శాసనమున విష్ణుకుండినుల వంశ చరిత్ర గోవిందవర్మతో ప్రారంభమగుచున్నది.

గోవిందవర్మ
|
మాధవవర్మ
|
విక్రమేన్ద్రవర్మ
|
ఇన్ద్రభట్టారకవర్మ
|
విక్రమేన్ద్రభట్టారకవర్మ
(శ.సం. 488)

ఈ శాసనమున ఐదు రాగిరేకు లున్నవి. ఒక్కొక్క రేకు పొడవు 18.8 సెం. మీ. వెడల్పు 6.5 సెం. మీ. ఈ రేకులకు గల కడియము, రాజ ముద్రిక ఎక్కడ పడిపోయినదో తెలియదు. నాగవరము వెళ్లి శ్రీ తమ్మళి ఆంజనేయులుగారిని కడియము విషయము అడిగియుంటిని. వారు "బావిలో గజము లోతువరకు పూడిక తీయించినాము. చుట్టుప్రక్కల వెతికించినాము. ఎక్కడను కడియము జాడ లేద"ని చెప్పినారు. నేను ఇంద్రపాల నగర శిథిలములను చూచు నప్పుడును, అచ్చటి శిలాశాసనములు తీయునప్పుడును ఆ ప్రాంతమందంతటను ఈ కడియము గురించి వెతికి విఫలుడనైతిని. మొత్తము శాసనము తూకము 1033 గ్రాములు. అనగా 1 కిలో 33 గ్రాములు.

ఈ శాసనమున ఐదురేకులున్నను ఒక రేకు మాత్రము వదలివేయబడినది. శాసనము నాలుగవరేకు రెండవవైపుతో పూర్తియైనది. మొదటిరేకు రెండవప్రక్కనుండి శాసనము ప్రారంభమగుచున్నది. ఈ శాసనమునందలి పంక్తుల సంఖ్య 45.

మొదటిరేకు	రెండవ ప్రక్క	7	పంక్తులు
రెండవరేకు	మొదటి ప్రక్క	7	పంక్తులు
,,	రెండవ ప్రక్క	7	,,
మూఁడవరేకు	మొదటి ప్రక్క	6	,,
,,	రెండవప్రక్క	6	,,
నాలుగవరేకు	మొదటిప్రక్క	6	,,
,,	రెండవప్రక్క	6	,,
ఐదవరేకు వదలివేయబడినది.			

మొత్తము 45 పంక్తులు.

ఐదురేకులుగల ఈ తామ్రశాసనములలోని మొదటిరేకు ఎడమవైపునున్న రంధ్రమునుండి పై భాగము వరకు పగిలిపోయినది. మూఁడవరేకు రెండవ

విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము

ప్రక్కలోని చివరిపంక్తిలో "......తస్సర్వ బాధ పరిహారేణ ఇరుణ్ఠెఱో నామ గ్రామో దత్తః" తరువాత అంగుళన్నర చోటు వదలివేయబడినది. నాలుగవరేకు మొదటిప్రక్క పైయంచు చిలుము పట్టి అక్షరము లన్నియు చెడిపోయినవి. అట్లే రెండవప్రక్క పైయంచు ప్రక్కగా నున్న యక్షరములలో గొన్ని చెడిపోయి చదువుట కనువుగా లేవు. ఈనాలుగవరేకు ఎడమవైపు గల రంధ్రమునుండి క్రిందివరకు పగిలిపోయినది. ఐదవరేకు ఎడమవైపు క్రింది మూల విరిగిపోయినది. ఐదు రేకులకు 1.2 సెం. మీ. వ్యాసము గల రంధ్రము లున్నవి. కాని శాసనపు కడియును రాజముద్ర మాత్రము ఎచ్చటనో పోయినది. విష్ణుకుండిన గోవిందవర్మ ఇంద్రపాల నగర శాసనమువలె ఈ శాసనపు రేకుల కొసలు అక్షరములను కాపాడుటకు అంచులుగ తీర్పబడి యుండలేదు. చాళుక్యుల పూర్వ శాసనములు, మొదటి చాళుక్యుల శాసనములు ఇట్లే అంచులుగ తీర్పబడి లేవు. శాలంకాయన, పల్లవ, బృహత్పలాయన, ఆనందగోత్రికుల శాసనముల అంచులు తీర్చినట్లు లేవు.

ఈ శాసనము సంస్కృతములో వ్రాయబడినది. శాసనారంభమున "దీప్త్యా దిఙ్మణ్డలం వ్యాప్తం యస్య బాలార్క తేజసః సత్యాశ్రయసుత శ్రీమాన్ స జయ త్యుత్తమాశ్రయః" అను శ్లోకమున్నది. నాలుగవ రేకు మూడవ పంక్తిలో "విగ్సృ తాం" అను శ్లోకమునుండి శాసనాంతము శ్లోకను లున్నవి. తక్కిన శాసనమంతయు సంస్కృత వచనములో నున్నది. చివరనున్న శ్లోకములు దాని ఫలమును తెలుపునవి. ఇందు శాసనము వేయబడిన కాలమును తెలుపు శ్లోకము కూడ "సాష్టౌ శీతి చతుః శతే శకయుతే సంవత్సరాణాం గతే" అని కలదు. చక్కని సంస్కృత వచనములో వ్రాయఁబడిన ఈ శాసనమున కాజ్ఞప్తి శ్రీమూలరాజు, సత్రపులలో ముఖ్యుఁడు. ఈ శాసనము సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడినదైనను దాన మీయబడిన "ఇరుణ్ఠెఱో" గ్రామనామము తెలుఁగు దేశమునకు సంబంధించినది. విష్ణుకుండినుల శాసనములలో రెండవ మాధవవర్మ బహు యాగములను చేసినవాఁడు. అతని గూర్చిన వర్ణనము విష్ణుకుండినుల ఇతర తామ్ర శాసనములలో వలెనే యున్నది. ఈ శాసన భాషకు గోవిందవర్మ ఇంద్రపాల నగర తామ్రశాసనపు భాషకంతగా భేదము లేదు. శాసనాక్షరముల ఆకార పరిమాణములో మాత్రము ఈ భేదమును గమనింప వచ్చును.

క్రీస్తుశకము ఆరేడు శతాబ్దులలో నాంధ్ర దేశమునందు వ్యాప్తిలోనున్న తెలుగు కన్నడ లిపి ఈ శాసనమున వ్రాయబడినది. వేంగి లిపి అనగా శాలంకాయనుల నాటి లిపి క్రమముగా పరిణామము చెంది తెలుగు—కన్నడ లిపిగా మారినది. ఈ లిపి కొలది మార్పులతో చాళుక్యుల శాసనములందు కాన్పించుచున్నది. పరిమాణమున ఈ శాసనమునందలి యక్షరములు చిన్నవిగ నున్నవి. గోవిందవర్మ ఇంద్రపాల నగర శాసనమునందలి యక్షరము లీ శాసనాక్షరముల కన్న పెద్దవిగా నున్నవి. అచ్చటచ్చట కొన్ని పెద్దవిగా నున్న యక్షరములును ఉన్నవి. ఇవియును 'గుండ్రఖత్తు' అక్షరములే. కుబ్జ విష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి శాసనము[1], తిమ్మాపురము శాసనము[2], పృథ్వీమూలుని గోదావరి శాసనము[3], విక్రమేంద్ర వర్మ చిక్కుళ్ల శాసనము[4], ఇంద్రభట్టారకవర్మ రామతీర్థ శాసనము[5]లలోని యక్షరములను బోలిన అక్షరములు దీనియందున్నవి. ఈ శాసనమున కొన్ని యక్షరములు, అటు శాలంకాయన లిపికి, ఇటు చాళుక్య లిపికి మధ్యస్థముగా నుండి లిపి క్రమ పరిణామదశను సూచించుచున్నవి. మొదటిరేకు రెండవ ప్రక్క ఎడమవైపు సంఖ్యా సంకేతమున్నది. అది ఒకటిని సూచించును. రెండవరేకు రెండవప్రక్క ఎడమవైపు 'రెండు' అంకె గుర్తును, మూఁడవ రేకు రెండవప్రక్క ఎడమవైపు 'మూఁడు' అంకె గుర్తును, నాలుగవరేకు రెండవప్రక్క ఎడమవైపు 'నాలుగు' గుర్తును ఉన్నవి. ఈ సంఖ్యా సంకేతములు 1, 2, 3, 4, అను రేకుల సంఖ్యను సూచించునట్లుగా నున్నవి. గోవిందవర్మ ఇంద్రపాల నగర శాసనమందును ఈ పద్ధతియే అనుసరింపబడినది. ఇందు సంఖ్యా సంకేతము లీ క్రింది విధముగా నున్నవి.

---

(1) Ind. Ant. Vol XX Page 16. (2) E I. Vol IX page 318. (3) J. BO. B. A, S Vol. XVI Page. 11. (4) E. I Vol. IV Page. 193. (5) E. I. Vol. XII 133.

ఒకటికి	గుర్తు	3
రెండు	,,	33
మూఁడు	,,	333
నాలుగు	,,	L

శాసనమందలి నాలుగవ రేకు రెండవ ప్రక్కతో శాసన మంతమైనది. కావున ఐదవరేకు వదలివేయఁబడినది.

శాసనమును చెక్కిన శిల్పి ఎంతో జాగరూకతతో అక్షరములను చెక్కినాడు. అక్షరములు వరుసలో నుండి చూచుట కందముగా నున్నవి.

ఈ శాసనమునందు వర్ణక్రమమునకు సంబంధించిన విశేషము చాల ఉన్నది. మొదటి సంస్కృత శ్లోకము తరువాత రెండవ పంక్తి ఆరంభమున "స్వస్తి" యున్నది. "మండలం" అనునది 'మణ్డలం' గా వ్రాయబడినది. బాలార్క ..... బాలాక౯ దుష్కర కర్మ్య కర్మా—దుష్కర కమ్య౯ కమ్మా౯—భర్తుర్మహారాజ — భతు౯మ్మ౯హారాజ కర్మాద్భుత—కమ్మా౯ద్భుత — శ్రీ పార్వతేయపూర్వాపర—శ్రీ పావ్వ౯తేయపూవ్వా౯పర.

ఇట్లు అనుస్వారమునకు బదులు అనునాసికాక్షరములు, 'రేఫ' పూర్వాక్షరము ద్విత్వమును రేఫకు బదులు "౯" వలపలగిలక వాడబడినవి. అనుస్వారమును సూచించుటకు అక్షరము తలపైన చుక్క నుంచుట సంస్కృతములో వలె పాటించినాడు. విసర్గ చిహ్నము రెండు చుక్కలతో సూచింపబడినది. ద్విత్వాక్షరములు, సంయుక్తాక్షరములు ఎక్కువగా శాసనమునందు కనిపించును. మూడు అక్షరములతో గూడిన అక్షరములును ఉన్నవి. ఇందలి యక్షరములలో 'స' 'య' 'న' 'గ' అక్షరములు కొద్ది మార్పుతో నేడు మనము వ్రాయు అక్షరములను పోలియున్నవి. శాసనమందలి వర్ణక్రమములో దోషములు లేవు. ఈ శాసనమున మూఁడవరేకు రెండవ ప్రక్క చివరి పంక్తిలో 'ఇరుణ్డఱో' నామ గ్రామములో 'ఱ' వ్రాయబడినది. ఈ శకటరేఫము 'ది' వలె నుండి మధ్యన అడ్డగీత కలిగి యున్నది. ముడి గీత పై వరకు నున్నది.

శా స న వి ష య ము

ఈ శాసనమునకు దాత విక్రమేన్ద్రభట్టారకవర్మ శ్రీన్ద్ర భట్టారకుని కుమారుఁడు (శ్రీన్ద్రభట్టారకవమ్మ౯ణః ప్రియసూను స్తదనురూపశౌర్యా౯తిశయ — రెండవరేకు మొదటిప్రక్క 6 వ పంక్తి). విక్రమేన్ద్ర భట్టారకవర్మ 'శౌర్యాతిశయముల చేతను, సమర్థమగు ప్రజా సమూహము గలదగుటచేత ... వచనముచేత రాజ్యభార మప్పగించి, పరమ ధార్మికుడును, విజయవంతుడును, అఖిల సామన్తరాజులు నమస్కరించునపుడు కిరీటమందలి మణుల కాంతులతో ప్రకాశించు పూజనీయ పాదద్వయము కల శ్రీమంతుడు అని ఈ శాసనమున కీర్తింపబడినాడు.

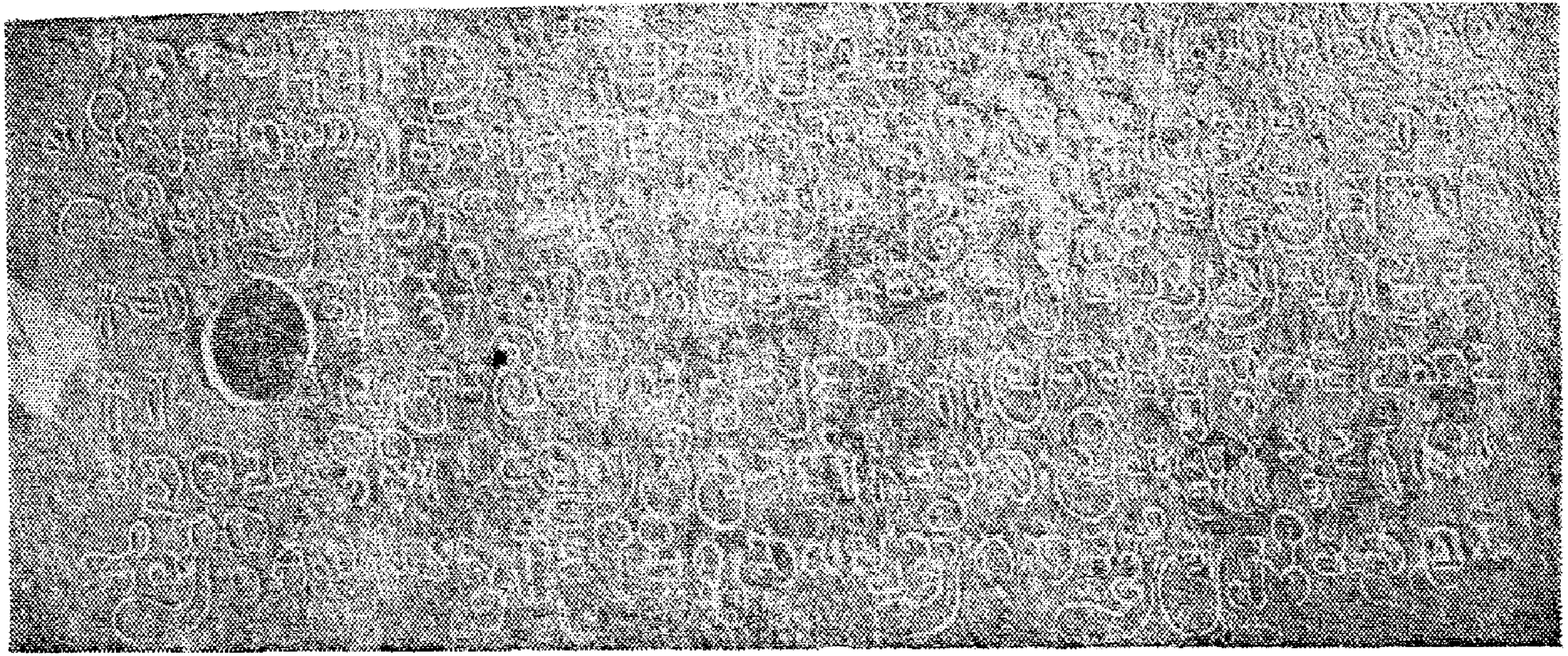
ఈ విక్రమేన్ద్ర భట్టారకవర్మకు ఉత్తమాశ్రయుఁడను బిరుద మున్నట్లు తెలియుచున్నది (నాలుగవరేకు రెండవప్రక్క 3 వ పంక్తి). ఈతని తండ్రి ఇంద్రభట్టారకునికి సత్యాశ్రయుఁడు అను బిరుద మున్నట్లు శాసనారంభ శ్లోకమును బట్టి తెలియుచున్నది.

ఈ శాసనమున విష్ణుకుండిన వంశమున మూఁడవ వాఁడును, మొదటి మాధవపుత్రుఁడును నగు గోవింద వర్మ ప్రశంస కలదు. ఈ గోవిందవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనమును వేయించినాడు. విక్రమేన్ద్ర భట్టారకవర్మ శాసనమున విష్ణుకుండిన వంశము గోవిందవర్మ నుండి ఈ క్రింది విధముగా నున్నది:

గోవిందవర్మ—1
|
మాధవవర్మ—2
|
విక్రమేన్ద్రవర్మ
|
ఇంద్రభట్టారకవర్మ
|
విక్రమేన్ద్ర భట్టారకవర్మ
(శ. సం. 488—క్రీ. శ. 566)

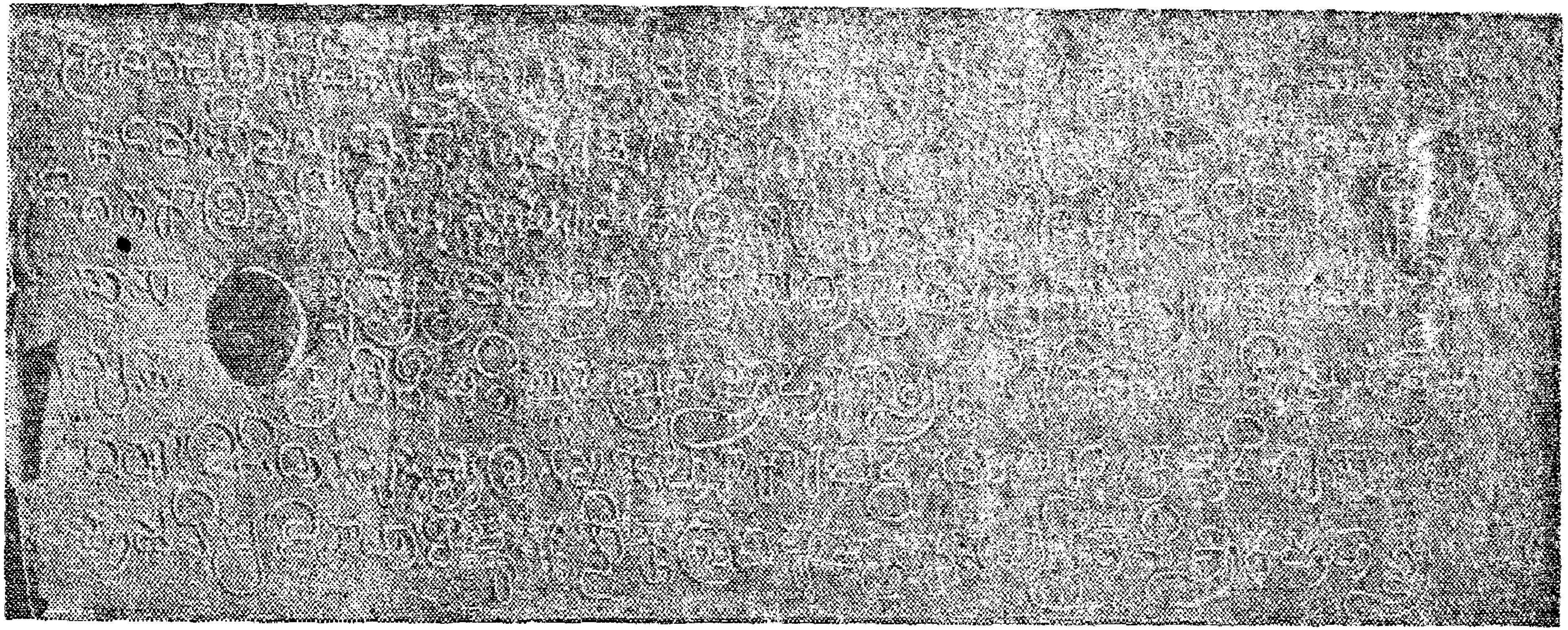
విష్ణుకుండినులలో రెండవ మాధవవర్మ వాకాటక రాజకుమార్తెను వివాహమాడినవాడు. ఇతఁడు ఏకాదశాశ్వమేధ బహు సువర్ణ పౌణ్డరీక వాజపేయాదిక్రతు సహస్రముల నాచరించినవాడును, సర్వమేధ, రాజసూయ పురుష మేధాది పుణ్యక్రతువులను నిత్యము యథావిధిగా నాచరించినవాఁడును, వేదోక్త .... సమస్త దుష్కర పుణ్యకర్మల

విక్రమేంద్రవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము

రెండవ రేకు - మొదటి ప్రక్క

1. హితాశేష దుష్కరకర్మణ కర్మానుష్ఠానస్య ప్రాగ్దక్షిణా పరామ్మేనిధి (ధిని) రేవా సరిత్సలిలవలయ
2. విభూషణాయా భువో భర్త్తుర్మహారాజశ్రీ మాధవ వర్మణః ప్రియ పుత్రస్య వాకాటక మహా
3. దేవీ సుతస్య మహా కవేః పరమసౌగతస్య మహారాజశ్రీ విక్రమేన్ద్రస్య సూనో రనే
4. క చాతుర్దన్త విజయాధిగతాశేష చక్రవర్తి క్షేత్రాధి పత్యస్య స్ఫురదడ్డ
5. కరసహస్రావలీ పరిగత స్వభుజ దినకర ప్రభావ విధ్వస్తాశేష దాయాద
6. మణ్డల ఘన తిమిరపటలస్య శ్రీన్ద్రభట్టారక వర్మణః ప్రియసూను స్తదనురూప
7. శౌర్యాతిశయ సమస్త రాజర్షి గుణసమ్పద్యోగ సామర్థ్య ప్రకృతి మణ్డలేన

రెండవ రేకు - రెండవ ప్రక్క

1. శేశ (ష) వచవారోపిత రాజ్యభారః పరమధార్మికో ధర్మవిజయీ ప్రణతానేక సామన్తమ
2. కుటమణిమయూఖోద్భాసిత పదచరణయుగళః శ్రీమాన్విక్రమేన్ద్ర భట్టారక వర్మణా
3. గతకాల భావినః స్వపరవంశాల్లంకార భూతా న్సర్వా నేవ రాజరిషి ననుహూపే
4. ణ సత్కృత్యేత్థ మవబోధయతి యథా ప్రథిత ప్రభావాన్య రాజవంశ సాత్మి
5. భూత పృథివీపతి పద్మ పసహ్యాహారణ వ్యక్తసరతిశయ మహిమానానం శ్రీ మా
6. ధవరాజాభిధానం సుతచ్ఛలేన మనోహరాకారబద్ధం నయపరాక్రమాది గుణసన్దో
7. హ మభిప్రజాతాయా విష్ణుకుణ్డీనుల బహుమతైక సంబన్ధితాభిఖ్యాత మాహాత్మ్య

విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము

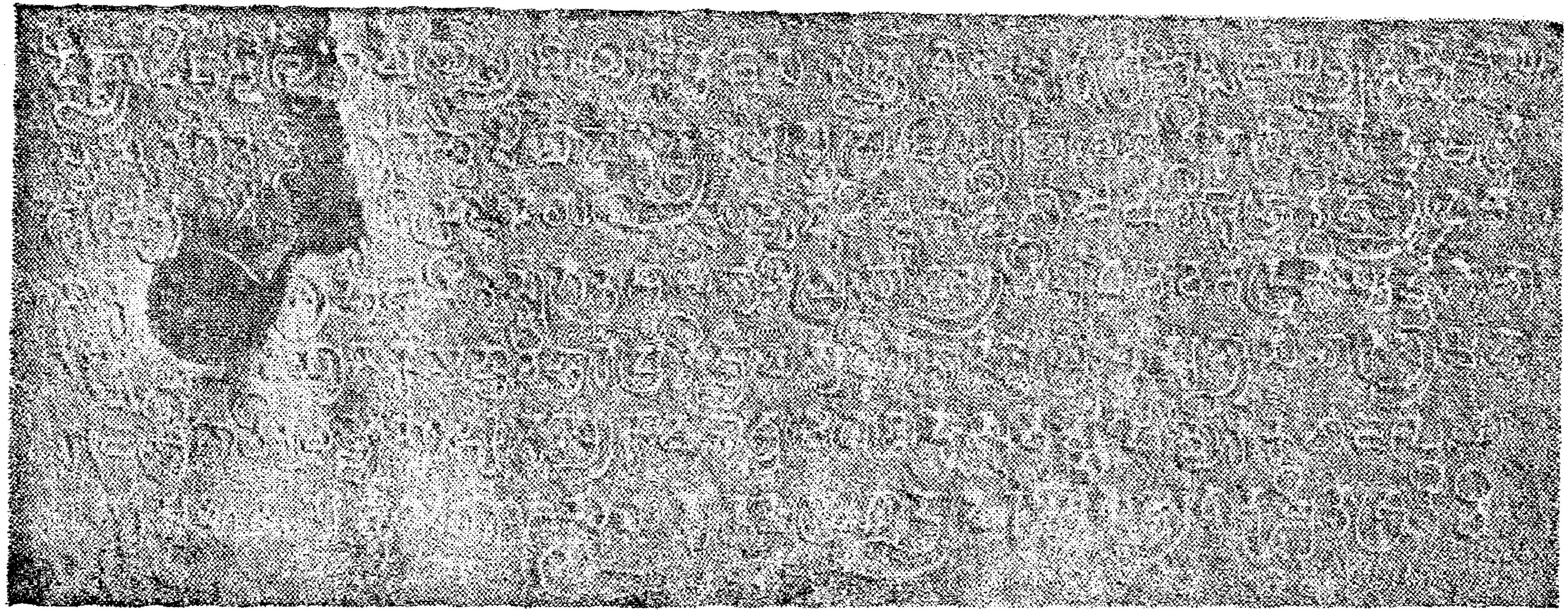
ననుష్ఠించినవాఁడును. తూర్పు దక్షిణము, పడమటి భాగములందు రేవానది నీటియొక్క వలయముచే నలంకరింపఁబడిన భూభాగమునకు ప్రభువైనవాఁడును అని కీర్తింపబడినాఁడు. ఇతని పుత్రుఁడు విక్రమేన్ద్రవర్మకు 'మహారాజ' బిరుదమున్నట్లీ శాసనమునవలన తెలియుచున్నది. ఈ విక్రమేన్ద్రవర్మ మాధవవర్మయొక్క ప్రియపుత్రుఁడనియు, వాకాటక మహాదేవి కుమారుడనియు, మహాకవియనియు, శౌద్ధమతావలంబి యనియు, కీర్తింపఁబడినాడు. ("మహారాజ శ్రీమాధవ వర్మ్మణః ప్రియపుత్రస్య వాకాటక మహాదేవీ సుతస్య మహాకవేః వరమ సోగతస్య మహారాజశ్రీ విక్రమేన్ద్ర ....")

ఈ శాసనారంభమున విష్ణుకుండినులు భగవత్స్వరూపుడగు శ్రీ పర్వతస్వామి పాద కమలమును ధ్యానించుటవలన సకల ప్రజా పరిపాలనాధికారమును పొందినవారును బ్రహ్మ క్షత్ర తేజస్సును ధరించినవారును, విష్ణుమూర్తియొక్క పరాక్రమమును, నయ సంపదను కలిగినవారును అని కీర్తింపబడుటయే గాక, 'విష్ణుకుండిన వంశ్యులలో షడభిజ్ఞ ప్రతిహారి యొక్క దర్శనానుగ్రహము వలన సుగత సిద్ధాంతములందు గౌరవము కలిగినవాఁడును సర్వలోకమునకు దీప్తైన అందముతో కూడిన మహా విహారములను నిర్మించుటవలన బ్రాహ్మణోపకారజనితంబగు పుణ్యసంభారమును పొందినవాఁడగు మహా రాజశ్రీ గోవిందవర్మ ....' అని మాధవవర్మ తండ్రియగు గోవిందవర్మ ప్రశంసింపఁబడినాడు.

విక్రమేన్ద్రభట్టారకవర్మ గత కాలమును గురించి, చింతించువాడై స్వపర వంశముల కలంకార ప్రాయులగు రాజర్షుల నందరి నుచితరీతి గౌరవించి ధర్మబోధనము చేయుచుండగా తన కీర్తి కనురూపమగు పరాక్రమ ముండుటచే నితర రాజవంశములను తనవిగా (ఆత్మీయములుగా) చేసికొని పృథివీపతి పదమును గైకొనుటవలన అతిశయమగు మహిమగల శ్రీ మాధవరాజను పేరుగల వానిని, మనోహరాకారుని, నయ పరాక్రమాది గుణములతో కూడిన వానిని, పుట్టుకవలన గౌరవార్హమగు విష్ణుకుండిన కులముయొక్క మాహాత్మ్యమును తెలియజేసినవానిని, సర్వసామంతకుల తిలకాయమానుఁ డగుటచే వ్యక్తమొనరించు నాభిజాత్యముగల వానిని, అవికలములైన గుణ మణి దీప్తి సమూహముచే దిగంతరాళమును ప్రకాశింపజేయు వానిని, తన మూలరాజ వంశమును తన జన్మచే ననుగ్రహించుటచేత సాగరము లక్ష్మిచేత నలంకరింపబడినట్లు చేయువానిని, ఎదురులేనివానిని కుమారునిగా పొంది పలురకముల నందములై గొప్ప కట్టడపు నేర్పును కలిగి అద్భుతములైన స్తూపములు, విహారములనెడు చూడామణులచే నలంకరింపబడిన దక్షిణాపథముయొక్క శ్రీ పర్వతమునకు తూర్పు పడమర భాగములందున్న రాజసమూహము లనెడు హారముల మధ్య నిరుపమాన మగునట్లు ప్రకాశించుటచేత కౌస్తుభమణివలె ప్రకాశించు కీర్తి శరీరము గలవాడును గుణరూప సంపత్తులందు గోవిన్దు ననుసరించినవాడై మూర్తిమంతమగు గోవిందరాజుయొక్క కీర్తిని పెంపొందింపజేయు కోరికచేతను పరమ భట్టారికా మహాదేవిచేత ఇంద్రపురము నలంకరింపజేయఁ గోరినట్లుగా ప్రతిష్ఠింపబడిన శ్రీమంతంబగు పరమ భట్టారికా మహా విహారమునందు అస్మ దభిషేకానంతరము వరి ల్లుచున్న పదునొకండవ విజయ రాజ్య వత్సరమునందు కార్తీకమాస మందలి కృష్ణ పక్షమందు అష్టమినాఁడు నలుదిక్కులందున్న పూజ్యములగు భిక్షు సంఘముల యొక్క అనుభవము కొఱకు సర్వదాన సహితముగా సమస్త విఘ్నములను తొలగించి ఇరుణ్డెఱో అను గ్రామము దానము చేయబడినది.

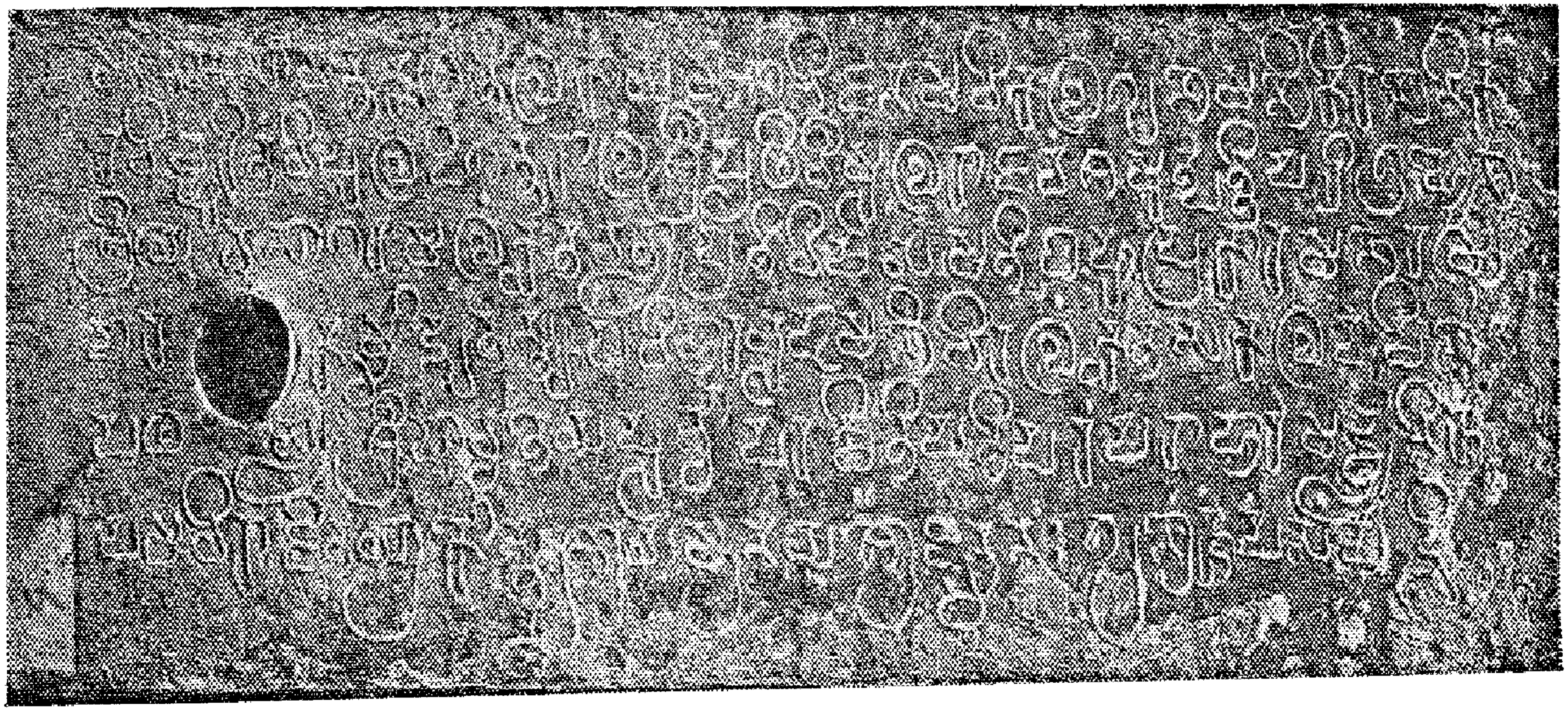
ఈ శాసనమున దానము చేయబడిన గ్రామము 'ఇరుణ్డెఱో', ఇంద్రపురము—ఇంద్రపాలపురము, లేక ఇంద్రపాలనగరము. ఇచట బౌద్ధవిహార ముండెననుటకు తార్కాణము లున్నవి. ఈ విహారము పరమ భట్టారికా మహా విహారము. విహార ప్రశంస గోవింద వర్మ ఇంద్రపాల నగర తామ్రశాసనమందును కలదు. గోవిందవర్మ 'పేణ్కాపఱ' గ్రామము నీ విహారమునకు దానము చేసినాడు.

శాసనము - మూలము

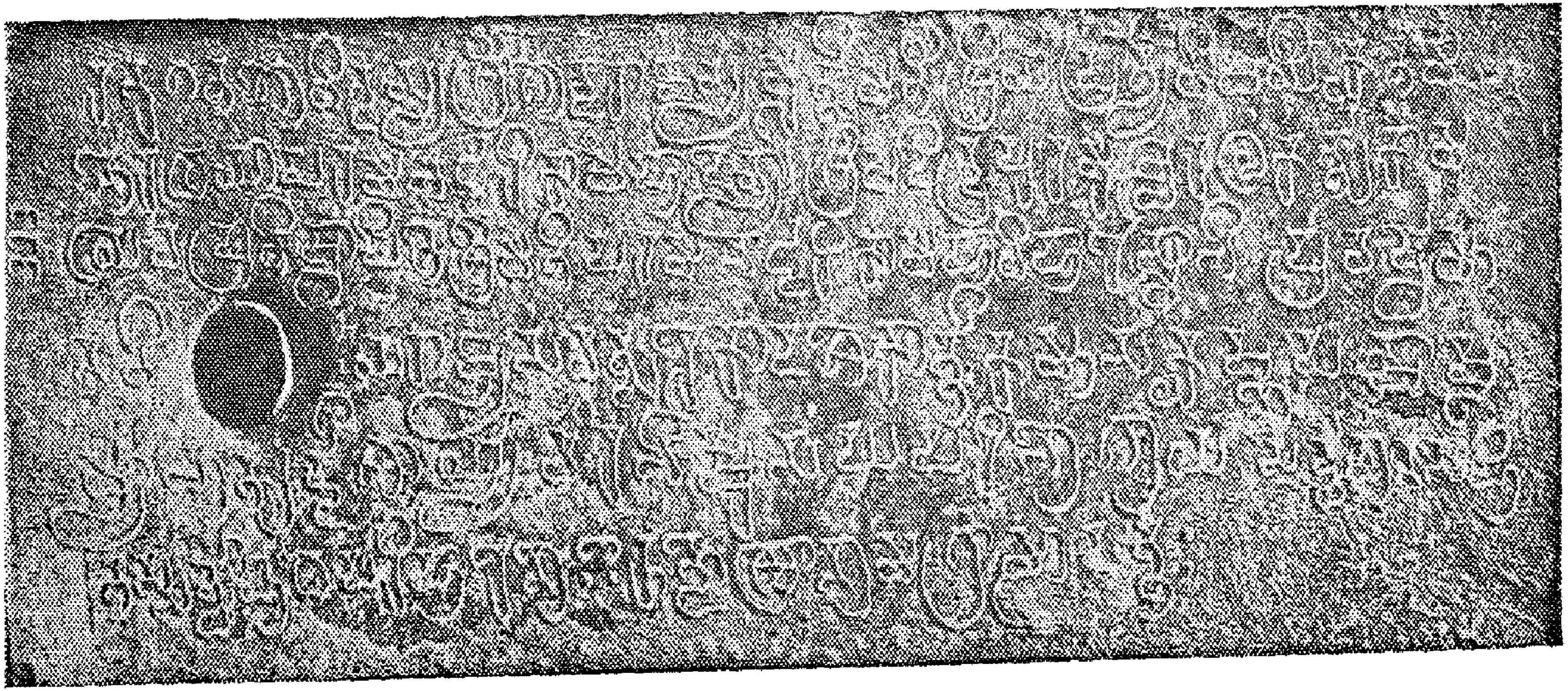
మొదటి రేకు - రెండవ ప్రక్క

1. దీప్త్యా దిఙ్మణ్డలం వ్యాప్తం యస్య బాలార్క తేజసః। సత్యాశ్రయ సుత శ్రీమాత్స జయత్యుత్తమాశ్రయః!
2. స్వస్తి భగవచ్ఛ్రీపర్వత స్వామి పాదానుధ్యానావాప్త ప్రజా పరిపాలనాధికారాణాం బ్రహ్మక్షత్ర
3. తేజో భృతాం విష్ణు విక్రమ నయసమ్పదాం విష్ణుకుణ్డీనాం షడభిజ్ఞ ప్రతిహారదర్శ
4. నానుగ్రహాజనిత సుగత శాసనాభి ప్రసాదస్య విబుధ భవన ప్రతిస్పర్ధి శోభా
5. సముదయానేక మహా విహార ప్రతిష్ఠాపనాధిగతానన్త బ్రాహ్మణ పుణ్యసంభారస్య మహా
6. రాజశ్రీ గోవిన్దవర్మణః పుత్రస్యైకాదశాశ్వమేధ బహు సువర్ణ పౌణ్డరీక వాజపేయ
7. క్రతూ సహస్ర సర్వమేధ రాజసూయ పురుషమేధాద్యాహరహ స్త్ర్యగ్నుష్ఠిత శ్రుతివి

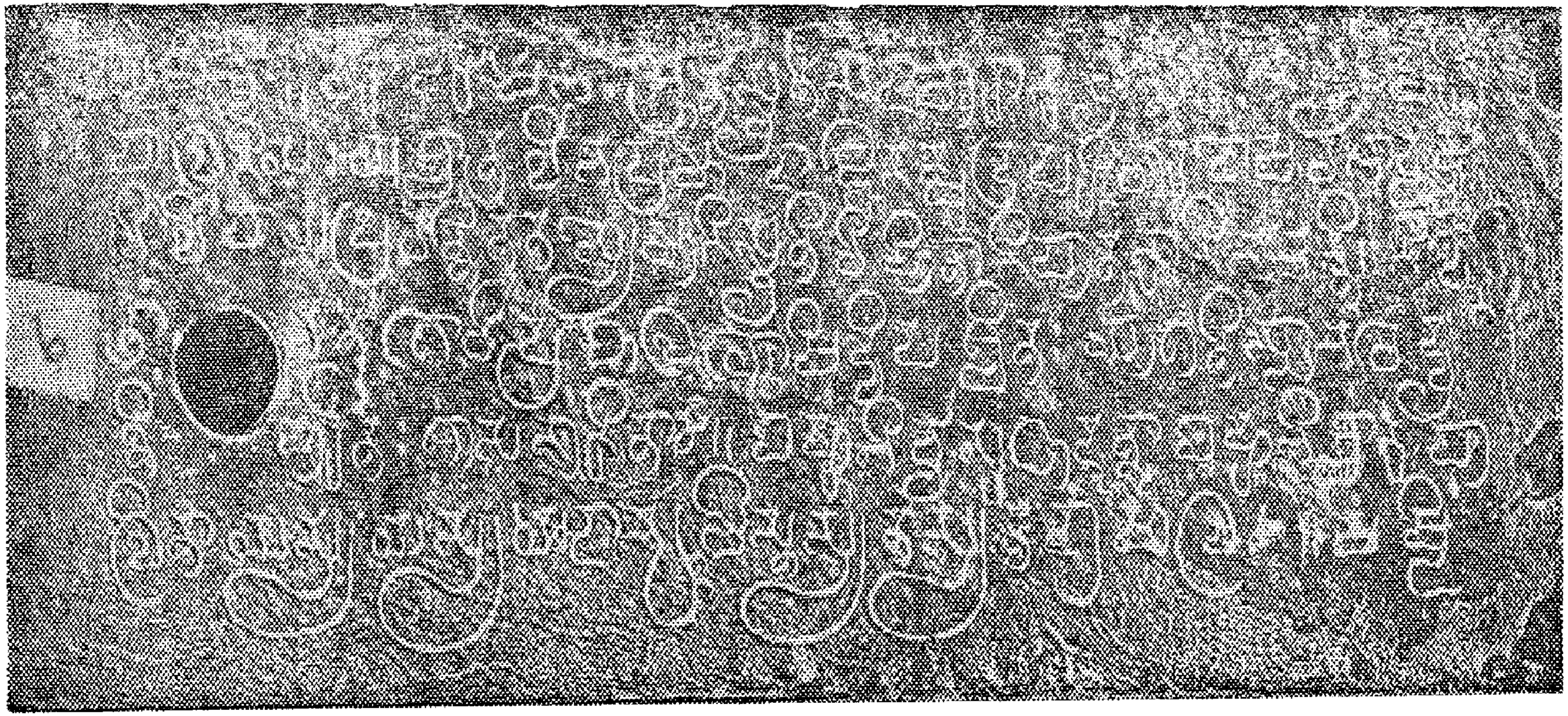
మూడవ రేకు - మొదటి ప్రక్క

1. మశేష సామన్తకుల తిలకాయమానాభిజన మవికలగుణమణి కిరణనిక
2. ర విచ్ఛురితం విపుల దిగన్తరాలం శ్రీ పృథివీమూల రాజవంశ ముత్పత్తి పరిగ్రహేణ
3. శ్రియేన సాగర మలంకృతవత్యా ప్రతివిషయ మతిబహు ప్రకార మణిరమో
4. దారకమ్మాణద్భుత స్థానవిహార చూడామణిభి రలంకృత సకల దక్షిణా
5. పథస్య శ్రీ పార్వతేయ పూర్వాపర క్షితిపతి పరంపరాహారగుద్ధ్య సిరు
6. పము విరాజితయా కౌస్తుభాయమాన యశోజన్మనః గుణరూప సంపద్భి

మూ(డ వ రే కు - రెం డ వ ప్ర క్క

1. రనుగత గోవిన్దస్య శ్రీ గోవిన్ద (గోన్ద) రాజస్య మూ ర్తిమతీంశ్రియం ప్రత్యపిషయీకృత మ
2. నోరథయా పరమభట్టారికా మహాదేవ్యా శ్రీమదిన్ద్రపుర ముచ్చే రలంకర్త్యకామ
3. యేవ ప్రతిష్ఠాపితే శ్రీమతి పరమ భట్టారికా మహావిహారే స్మాభి ప్రవర్ధమా
4. న విజయరాజ్య సంవత్సరైకాదశే కార్తీకమాస కృష్ణపక్షే షష్ట
5. మ్యా చాతుర్దిశార్య వర భిక్షు సంఘ పరిభోగ్యాయ సర్వకరదాన సహి
6. త స్సర్వకర బాధ పరిహారేణ ఇరున్డెరో నామ గ్రామో దత్తః

నాలుగవ రేకు - మొదటి ప్రక్క

1. ......దేవరాజ ఋషిభిః శ్రుతిస్మృతి సదాచారాను వృత్తిభిః స—ఉరి......
2. పాలనీయః యశ్చాత్ర లోభ ప్రమాదాజ్ఞాన తీవ్ర పరివాగదోష వశా ద్ధర్మ్మ
3. విలోపాయ ప్రవర్త్తేత త స్యేమాని స్మృతివిహితాని పాతకాని భవన్తి॥ నిర్ఘృణ
4. తాం భర్తృ గో విప్ర బాల యోషి ద్విషశ్చైతః యాగితి స్నా భవేద్వా
5. త్రిం హరితః శాసనాం కృతామ్॥ బహుభి ర్వసుధా దత్తా బహుభిశ్చానుపా
6 లితా యస్య యస్య యదా భూమి స్తస్య తస్య తదాఫలమ్ షష్టిం

నాలుగవ రేకు - రెండవ ప్రక్క

1. వర్ష సహస్రాణి స్వర్గే తిష్ఠతి భూమిదః ఆక్షేప్తా చానుమన్తా చ తాన్యేవ
2. నరకే వసేత్॥ కృత్వా పల్లవభంగ పేలవబలం సింహోత్థ్యయం పల్లవం... త్వా
3. వృత్త్యా యదాగాః ప్రథమత శ్శ్రీకాభిధానం పురం ప్రాసాదాచ్ఛాసన ముత్తమాశ్రయ
4. ఇతి ఖ్యాతి సదేవం నృపః సాష్టాశీతిశతాః శతే శకయుతే సృవ
5. త్సరాణాంగతే॥ యేనోద్ధృతా భర్గకుంస్య లక్ష్మీ రథ బ్రాహ్మీ నయవి
6. క్రమాభ్యాం ఆజ్ఞాపనాఖ్యాతకుః ప్రసూతిః శ్రీ మూలరాజః స్తత్రపేషు ముఖ్యః॥

విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము

శాసనానువాదము

బాలసూర్య తేజో విరాజమానుండగు నే రాజు యొక్క కీర్తిచే దిఙ్మండలము వ్యాపింపఁబడినదో అట్టి ఉత్తమ శరణ్యుఁడును పూజ్యుఁడును నగు సత్యాశ్రయుని కుమారుఁడు విజయము నందుచున్నాఁడు. స్వస్తి. భగవత్స్వరూపులగు శ్రీ పర్వతస్వామి పాద కమలములను ధ్యానించుటవలన సకల ప్రజా పరిపాలనాధికారమును పొందినవారును, బ్రహ్మక్షత్ర తేజస్సును ధరించినవారును, విష్ణుమూర్తియొక్క పరాక్రమమును యసంపదను కలిగినవారును నగు విష్ణుకుండిన వంశ్యులలో షడభిజ్ఞ ప్రతిహారియొక్క దర్శనానుగ్రహము వలన సుగత సిద్ధాంతములందు గౌరవము కలిగినవాడును స్వర్గలోకమునకు దీటైన అందముతో కూడిన మహా విహారములను నిర్మించుట వలన బ్రాహ్మణోపకార జనితంబగు పుణ్య సంభారమును పొందినవాఁడును అగు మహారాజశ్రీ గోవింద వర్మ యొక్క పుత్రుఁడైనవాఁడును, ఏకాదశాశ్వమేధ బహు సువర్ణ పౌణ్డరీక వాజపేయాది క్రతు సహస్రముల నాచరించినవాఁడును, సర్వమేధ రాజసూయ పురుష మేధాధి పుణ్యక్రతువులను నిత్యము యధావిధిగా నాచరించినవాఁడును, వేదోక్త సమస్త దుష్కర పుణ్యకర్మల ననుష్ఠించినవాడును తూర్పు, దక్షిణము, పడమటి భాగములందు రేవానది నీటియొక్క వలయముచే నలంకరింపఁబడిన భూభాగమునకు ప్రభువైనవాఁడును అగు మాధవవర్మ యొక్క ప్రియ పుత్రుఁడును,వాకాటక మహాదేవి కుమారుఁడును, మహాకవియై బౌద్ధమతావలంబియైన మహారాజశ్రీ విక్రమేంద్రుని యొక్క కుమారుఁడును, బహు పర్యాయములు దిగ్విజయ మొనర్చుటవలన సమస్త చక్రవర్తుల యొక్క రాజ్యములపైన నాధిపత్యము గలిగియున్నవాఁడును, ప్రకాశమానమైన నిజ భుజ పరాక్రమ సహస్రదీప్తులచే పరివృతుఁడై దినకర సదృశమగు ప్రతాపదీప్తిచే దాయాది మండల రూపమున నున్న సమస్త గాఢాంధకార పటలమును నశింపజేసినవాఁడగు శ్రీన్ద్ర భట్టారకుని యొక్క కుమారుఁడు తదను రూప సౌన్దర్యాతిశయములచేతను, సమస్త రాజర్షి గుణ సదాచార సంపత్తిచేతను సమర్థమగు ప్రజా సమూహము గలఁ దగుటచేత .... వచనముచేత రాజ్య భార మప్పగించి పరమ ధార్మికుఁడును, విజయవంతుఁడును అఖిల సామన్తరాజులు నమస్కరించునపుడు కిరీటమందలి మణుల కాంతులతో ప్రకాశించుపూజనీయ పాదద్వయము కల శ్రీమంతుండగు విక్రమేన్ద్ర భట్టారకవర్మ గత కాలమును గురించి చింతించువాఁడై, స్వపర వంశముల కలంకారప్రాయులగు రాజర్షు లందఱిని నుచితరీతిని గౌరవించి ధర్మబోధనము చేయుచుండగా తన కీర్తి కనురూపమగు పరాక్రమ ముండుటచే నితర రాజవంశములను తనవిగా (ఆత్మీయులుగా) చేసికొని పృథివీపతి పదమును బలాత్కారముగా గైకొనుటచేత నతిశయమగు మహిమగల శ్రీ మాధవరాజను పేరు గలవానిని, మనోహరాకారుని, నయము, పరాక్రమము మొదలగు గుణములతో గూడిన వానిని, పుట్టుకవలన గౌరవార్హమగు విష్ణుకుండిన కులముయొక్క మాహాత్మ్యమును తెలియఁజేసినవానిని, సర్వ సామంత కుల తిలకాయమాను డగుటచే వ్యక్తమొనరించు నాభిజాత్యము గలవానిని, అవికలములైన గుణమణి దీప్తి సమూహముచే దిగంతరాళమును ప్రకాశింపఁజేయునానిని, తన మూలరాజవంశమును తన జన్మచే ననుగ్రహించుటచేత సాగరము లక్ష్మిచేత నలంకరింపబడినట్లు చేసినవానిని, ఎదురులేని వానిని కుమారునిగా పొంది పలురకముల నందములైన గొప్ప కట్టడపు నేర్పును కలిగి అద్భుతములైన స్తూపములు, విహారము లనెడు చూడామణుల చేత నలంకరింపబడిన దక్షిణాపథము యొక్క శ్రీపర్వతమునకు తూర్పు పడమర భాగములందున్న రాజసమూహము లనెడు హారముల మధ్య నిరుపమాన మగునట్లు ప్రకాశించుటచేత కౌస్తుభమణి వలె ప్రకాశించు కీర్తి శరీరము గలవాఁడును, గుణరూప సంపత్తులందు గోవిందు ననుసరించినవాఁడై మూర్తిమంతమగు గోవిందరాజుయొక్క కీర్తిని పెంపొందింపఁ జేయు కోరికచేతను, పరమ భట్టారికా మహాదేవిచేత ఇంద్రపురము నలంకరింపఁ జేయగోరునట్లుగా ప్రతిష్ఠాపింపఁబడిన శ్రీమంతంబగు పరమ భట్టారికా మహావిహారమునందు అస్మదభిషేకానంతరము వర్ధిల్లుచున్న పదునొకండవ విజయరాజ్య వత్సరమునందు కార్తికమాస మందలి కృష్ణపక్షమందు అష్టమినాఁడు నలుదిక్కులందున్న పూజ్యములగు భిక్షు సంఘముల యొక్క అనుభవముకొఱకు సర్వదానములతో సహితముగా సమస్త విఘ్నములను తొలగించి ఇరుణ్డెరో అను గ్రామము దానము చేయఁబడినది.

దేవతలచేతను, రాజులచేతను, ఋషులచేతను శ్రుతిస్మృత్యుక్త సదాచారానుష్ఠాన యుక్తులగు వారిచేతను నిది సంరక్షింపఁ దగినది. ఎవఁడిచ్చట లోభము ప్రమాదము, అజ్ఞానము, క్షుద్రపరివారము మొదలగు దోషముల వలన ధర్మవిలోపమునకు ప్రయత్నించునో వానికి వేదోక్తములైన పాతకములు సంభవించును. ప్రభువులకు, గోవులకు, విప్రులకు, బాలురకు, స్త్రీలకు, విద్వాంసులకు నపకారము చేయు వానికెట్టి గతి యగునో యట్టిదే వేసిన శాసనము నుల్లంఘించినవానికిని నగును. పూర్వము భూమి చాల మందిచే దానము చేయఁబడినది. భూమి పూర్వము చాల మందిచేత పరిపాలింపబడినది. ఏయే సమయములలో భూమి ఎవరెవరికి సంబంధించి యున్నదో వారివారికి ఆ భూమియొక్క అనుభవము ఫలితము చెందును. అరవైవేల సంవత్సరముల కాలము భూదానము చేసినవాఁడు స్వర్గములో నివసించును. దాని కాక్షేపము పలుకువాఁడును, దాని ననుమతించువాఁడును నరకమందే నివసించును. పల్లవుని వలె (విటునివలె) స్వల్పబలముగల సింహోత్థ్యయుఁడను పల్లవుని భంగపఱచి తిరిగివచ్చి మొదటగా శక్రాభిదానము అను పట్టణమును ఉత్తమాశ్రయుఁడు అను పేరున కీర్తిగాంచిన రాజు దానము చేసెను. ఆ దానము శక సంవత్సరము సాష్టాశీతి చతుశ్శతమునందు (488) గడచిన పిదప జరిగినది. ఎవరిచేత ప్రభువంశము యొక్క పతన మందుచున్న కీర్తి యుద్ధరింపఁబడినదో ... నయవిక్రమములచేత ... కులమునందు పుట్టిన సత్రపులలో ప్రముఖుడైన శ్రీ మూలరాజు....

కాల నిర్ణయము

ఈ శాసనమును వేయించిన విక్రమేన్ద్రభట్టారకవర్మ ఇంద్రభట్టారకుని కుమారుడు. ఇతఁడు శక సంవత్సరము 488 వ సంవత్సరము ముగిసిన పిదప తన విజయరాజ్య సంవత్సరమున వేయించినాఁడు. అనగా క్రీ. శ. 566. ఈ శాసన మాతని యభిషేకానంతరము వర్తిల్లుచున్న పదునొకండవ విజయరాజ్య సంవత్సరమునందు కార్తికమాస మందలి కృష్ణపక్షమందు అష్టమినాఁడు, సరియగు శక సంవత్సరము 488 న వేయఁబడినది. ఈ శాసనకాలము నాధారముగా గొని విష్ణుకుండినుల కాలనిర్ణయము చేసినాను. గోవిందవర్మ ఇంద్రపాల నగర శాసనమును గూర్చి చెప్పునపుడు విష్ణుకుండిన వంశ స్థాపకుఁడు మహారాజేన్ద్రవర్మయని తెలిపినాను. ఈ రెండు ఇంద్రపాల నగర తామ్రశాసనములనుసరించి విష్ణుకుండిన వంశ వృక్షమును కాలమును నిర్ణయించినాను. విష్ణుకుండినులు బౌద్ధమతాభిమానులు. ఇంద్రపాల నగరము మొదట బౌద్ధక్షేత్రముగా నుండి కాలక్రమమున శైవమత కేంద్రముగా వర్తిల్లినది. ఈ నగర మిప్పుడు శిథిలావస లో నున్నది.

హయరింఖాముఖ ధూళిధూసర పరిన్యస్తాలకోపేతమై
రయజాత శ్రమతోయ బిందుయుతమై రాజిల్లు నెమ్మోముతో
జయమున్ బార్థున కిచ్చువేడ్క నని నా శస్త్రాహతిం జాల నొ
చ్చియు బోరించు మహానుభావు మదిలో జింతింతు నశ్రాంతమున్.

(పోతన — భాగ — భీష్మస్తవ)

చీకటి వెలుగులు

శ్రీ [illegible]జ సుబ్బారావు

తెల్లవారుఝామున ఎప్పుడో విశాఖలో బయలుదేరిన ప్యాసింజరు విజయవాడ చేరుకునేసరికి రాత్రి ఏడు గంటలైంది. గుంటూరుబండి వెళ్ళి అప్పటికే గంట అయిందట. మళ్ళీ బండి ఎనిమిదిన్నరకుగాని లేదు. చేసేదిలేక వెయిటింగురూంలోకి వెళ్ళి బాత్‌రూంలో ముక్కూ ముఖం కడుక్కొని కాన్‌టీన్‌లో ఇన్ని కాఫీ నీళ్ళు గతికి హిగ్గిన్‌బాతమ్స్ దగ్గరకువచ్చి నిలబడ్డాను.

స్టేషనంతా నియాన్‌లైట్ల సిరి వెలుగులో తేలిపోతోంది. ప్రయాణికులు హడావుడిగా పెట్టె బెడ్డింగులు చేతపట్టుకొని రైలు పెట్టెలవెంట పరుగులిడుతున్నారు. పనిలేని యువతీ యువకులు పనిఉన్న పెద్ద మనుష్యుల్లా ప్లాట్‌ఫారంమీద పచార్లు చేస్తున్నారు.

ఎవరిదో పర్సుపోయింది. గట్టిగా గోల పెట్టుతున్నాడు. చుట్టూచేరిన జనం అతన్నే తిట్టుతున్నారు.

“అంత అజాగ్రత్త అయితే ఎలా?”

“బుద్ధిలేకపోతే సరి పక్కజేబులో పెట్టుకుంటారా?”

“బెజవాడని తెలీదూ?”

“ఇక్కడ ఏడిస్తే ఏం ప్రయోజనం? చప్పున పోయి పోలీసు రిపోర్టు ఇవ్వు.”

“అదొక తద్దినం దేనికి? డబ్బుపోయి శని పట్టుకున్నట్టు!”

తలొకమాట. తలొక బాట. తల తిరిగిపోతోంది అతనికి.

“ఏమిటా పెళ్ళినడక? త్వరగా ఏడు?” ఇంగ్లీషు చదువుకున్న యువకుడు అదిలిస్తున్నాడు రెండేళ్ల పాపను ఎత్తుకొని కట్టుకున్న సరికొత్త చీరె కాళ్లకు బందాలేస్తుంటే అడుగు పడక తడబడుతున్న భార్యను.

“మూర్ఖుడు” అనుకున్నాను.

గుంటూరు బండి మరో పది నిమిషాలలో బయలుదేరపోతున్నట్లు లౌడ్‌స్పీకర్ హెచ్చరించింది. నేను ఉలిక్కిపడి గుంటూరులైనువైపు పరుగెత్తాను.

నేను సెకెండ్‌క్లాసు పెట్టెలోకి ఎక్కబోతుంటే “ఇది గుంటూరువెళ్ళే బండేనాండీ?” శ్రావ్యమైన కంఠంవిని వెనుదిరిగి చూచాను. అందమైన యువతి. చేతిలో ఆకుపచ్చని ప్లాస్టిక్ బుట్ట.

“అవును. త్వరగా ఎక్కండి. బండి కదలబోతోంది” తొందర చేశాను కొంచెం ప్రక్కకు తప్పుకుంటూ. ఆమె లోపలికి వెళ్లబోయి ఎందుకో క్షణం తటపటాయించింది.

“త్వరగా లోపలికి వెళ్లాలి. బండి కదలబోతోంది.” నా హడావుడిలో నేను హెచ్చరించాను. ఆమె చరచరా లోపలికి వెళ్ళింది. నేను ఆమెను అనుసరించాను.

కంపార్టుమెంటు ముందుగదిలో ముగ్గురు ఉన్నారు. వెనుక గదిలో ఒకమూలగా బుట్టపెట్టుకొని ఆమె కూర్చున్నది. ఆమె కెదురుగాఉన్న బల్లమీద నా ఎయిర్‌బాగ్ పెట్టుకొని కిటికీకి ప్రక్కగా కూర్చున్నాను.

ఆమె ఎటో చూస్తోంది. ఏదైనా కల్పించుకొని మాట్లాడటానికి మనసు మారాం చేస్తోంది. కానీ మాట పెగిలి రావటంలేదు. నిశ్శబ్దం అసహ్యంగా వూగులాడుతోంది.

“ఎక్కడకు వెళ్తున్నారు?” ఆమే చొరవ చేసింది ఒక నిమిషం తర్వాత. చదువుకున్నదిలా వుంది.

“గుంటూరు” అన్నాను ముక్తసరిగా.

“ఏం చేస్తుంటారు?” మళ్లీ ఆమె అడిగింది క్షణం నిశ్శబ్దం తర్వాత చేతి వాచి చూస్తూ.

''బడిపంతులు పని'' అన్నాను నీరసంగా.

ఆమె మెల్లగా నవ్వింది. నేను కుంగిపోయాను.

మళ్లీ నిశ్శబ్దం. ఆమె అటువైపు ముఖం పెట్టి చూస్తోంది. ఉన్నట్టుండి ఏదో జ్ఞాపకం వచ్చిన దానిలా ఉలిక్కిపడి అటు ఇటూ వెదకటం మొదలు పెట్టింది కంగారుగా.

''ఏమండి? ఏమైంది?'' అడిగాను.

''పర్సు...... ఎక్కడో జార విడిచాను.'' అన్నది నీరసంగా.

''ఆ బుట్టలో పెట్టారేమో!'' అన్నాను బుట్టకేసి చూస్తూ.

''అబ్బే. లేదండి.... వెయింటింగ్ రూంలో కాఫీ త్రాగి డబ్బులు తీసి ఇచ్చాను....అవును.. అక్కడే పడేసి ఉంటాను...'' జ ప్తికి తెచ్చుకుంటూ అన్నది. ''క్షమించాలి. ఇప్పుడే వస్తాను. కాస్త ఈ బుట్టను చూస్తుంటారూ?'' ప్రాధేయపూర్వకంగా అడిగింది.

''మీరంత ప్రాధేయపడ నవసరం లేదు. కానీ బండి టైము అవుతున్నది.'' అన్నాను వాచ్ చూస్తూ.

''ఫర్వాలేదు. చప్పున తిరిగి వస్తాను.'' అంటూ అడుగు ముందుకు వేసింది. మళ్లీ వెనక్కు తిరిగి ''భద్రంగా చూస్తుంటారు గదూ.'' అంటూ గబగబా నడిచింది బుట్టవైపు ఒకసారి, నావైపు ఒకసారి చూసి.

''బండి కదిల్తేనో ?'' అంటూ వెంబడించాను గుమ్మందాకా.

''మీరుండగా నాకేం భయం?'' భారంగా నవ్వింది. జాలిగా చూసింది బండి దిగుతూ.

నేను అర ంలేని నవ్వు తెచ్చుకొన్నాను.

ఆమె ప్లాట్‌ఫారం మీద పరుగెత్తుతున్నట్లు నడుస్తుంటే నా చూపులు ఆమెనే అనుసరించాయి. ఆమె బ్రిడ్జి ఎక్కి మలుపుతిరిగి జనంలో కలసి పోయింది.

గార్డు ఈలవేశారు. ఇంజన్ గంయ్‌మని అరిచి నిప్పులు కక్కుకుంటూ బయలుదేరింది.

నాకు కంగా రెక్కువైంది. గుండె వేగంగా కొట్టుకోటం మొదలుపెట్టింది. ప్లాట్‌ఫారం వెనక్కి పోతుంటే కొంగలా మెడ సాచి బ్రిడ్జివంక చూస్తున్నాను అయోమయంగా.

రైలు శబ్దం చేసుకుంటూ కృష్ణానది దాటింది. గట్టిగా నిట్టూర్చి నా సీటువైపు నడిచాను.

ముందు గదిలో కూర్చున్న ముగ్గురు వ్యక్తుల్లో ఖద్దరుధారులైన ఇద్దరు పెద్దలు ఒకే సీటుమీద కూర్చుని రాజకీయాలు పేలగొడుతున్నారు. మూడవ వ్యక్తి యువకుడు. ముప్పై కంటే ఉండవు. వాళ్లకు ఎదురుగా ఉన్న బెర్తు చివరగా కూర్చొని ఏదో మిస్టరీ నవల కాబోలు చదువుతున్నాడు. నేను నా సీటులోకి వెళ్తుంటే నన్ను చూడనట్లే చూచి మళ్లీ పుస్తకంలో మునిగిపోయాడు.

రైలు కదలబోతోందని చెప్పినా వినకుండా వెళ్లింది. ఆ బుట్టలో ఆమె ప్రాణం ఏం దాచు కున్నదో గాని పదే పదే హెచ్చరించింది. అంత ముఖ్య మైనదైతే వెంట తీసుకెళ్లగూడదూ ? పాపిష్టివాడిని పేరైనా తెలుసుకోలేదు. ఇప్పుడు ఈ బుట్టనేం చేయాలి ?

మంగళగిరిలో దిగి పెట్టెలన్నీ వెదికి వచ్చాను. నా పిచ్చిగాని, ఆమె ఎందుకుంటుంది? చిత్తభ్రమణ తప్ప !

ఇంజన్ పొలికేక పెట్టి వెనక్కు ముందుకు గింజుకొని ఒక్క ఉదుటన దూకింది. బుట్ట బోల్తా కొట్టి మూలిగింది.

నేను బిత్తరపోయాను. కొంపదీసి ఏ కోడో కుక్కో కాదు గదా !

మెల్లగా బుట్టనెత్తి పైగుడ్డను తీశాను.

కలా ? కథా ? కామినీ మాయా ?

కళ్లు నల్చుకుని మరీ చూచాను.

మెత్తటి పొత్తిళ్లలో మాంసం ముద్దలాగున్న మానవుని పసి గుడ్డు !

నాకు ఊపిరి ఆగింది క్షణం. ముచ్చెమటలు పోశాయి శరీరమంతా.

ఆరున్నొక్కరాగం అందుకొంది పసి గుడ్డు.

''ఏమిటండీ, బిడ్డను అలా ఏడిపిస్తున్నారు ?'' అంటూ ఇద్దరు పెద్దమనుష్యులు వచ్చారు.

నాకు మాట తడబడింది. గొంతులో తడి ఆరి పోయింది. ఒకసారి పసికూన వంక, మరొకసారి వారిద్దరి వంక మార్చి మార్చి చూచాను అయోమయంగా.

"అలా చూస్తారేమండి ? పిల్లకు ఏమైంది ? తల్లి ఎక్కడ ?" లావుపాటి పెద్దమనిషి ప్రశ్నల వర్షం కురిపిస్తున్నాడు.

"అదేమిటి ? ఆ బుట్టలో పడుకోబెట్టారు ? ఎంతగా ఉన్నదే మీ పద్ధతి ? తీసి ముందు ఎత్తుకోండి. ఊపిరాడక ఇదయ్యేను." రెండవ వ్యక్తి మందలించాడు.

"మీకే చెప్తుంట. గుక్కపెట్టి ఏడుస్తుంటే రాతిబొమ్మలా నిలబడతారేం ?" మొదటి మనిషి.

పసిపిల్లలంటే నాకు భయం. దగ్గరికే చేరను. అనవసరంగా గుడ్డలన్నీ ఖరాబు చేస్తారు. ఇప్పుడు ఈ పొత్తిళ్ళలోని గుడ్డును ఎలా ఎత్తుకోటం ?

పాప రోదనకు కంపార్టుమెంటు ప్రతిధ్వనిస్తోంది. బుట్టలోని గుడ్డు మెలికలు తిరిగిపోతోంది. మరికొంతసేపు అలానే చూస్తుంటే వాళ్ళు నా ఎముకలు నున్నం చేసేమాట నిజం. బిక్కమొహం పెట్టి ఇబ్బందిగా ఎత్తుకున్నాను, పొయ్యిమీద గిన్నెను తీస్తున్నట్లుగా.

"అదేమి ఎత్తుకోట మండోయ్ ? రెక్కలూడి వచ్చేను ! అలాగాదు. గుడ్డల్లో పెట్టి అడ్డంగా ఎత్తుకోండి." ఎత్తుకుండే విధానం రెండవ పెద్దమనిషి నాకు నేర్పాడు.

"ఇంతకూ తల్లి ఎక్కడకు పోయింది ?" లావుపాటి పెద్దమనిషి మళ్ళీ అందుకున్నాడు.

"తల్లా ?" గొణిగాను.

"అవునండి. కలసే ఎక్కారుగా. ఏమైంది ఇప్పుడు ?"

"ఇందాక దిగి వెళ్ళినట్లుంది." రెండవ వ్యక్తి బుర్ర నుపయోగిస్తున్నాడు.

"పిల్లను వదలి ఎలా దిగి వెళ్తుందండి!" ఆశ్చర్యపోయాడు.

"ఏమో. ఏం కీచులాడుకున్నారో, మరి. మన గొడవలో మనం ఉన్నాం."

"కీచులాడుకుంటే మాత్రం బిడ్డను వదిలి పోతుందా ? ఆమె ఆడదేనా ?"

"మీ రొకటి గ్రహించాలి. పిల్లను గూడా వదలి వెళ్ళిందంటే ఆయన ఎంత క్రూరంగా నీచంగా ప్రవర్తించి ఉంటాడో అర్థమౌతూనే ఉంది. అనవసరంగా ఆ యిల్లాలిని అంటూ రెందుకు ?" నన్ను నమిలి మింగేంతగా చూచాడు రెండవ వ్యక్తి.

"మీరు లక్ష చెప్పండి. అసలు ఆడదాన్ని హద్దుల్లో ఉంచకపోతే వచ్చే అనర్థకాలే ఇవి." నన్ను ఉరిమి చూచాడు లావుపాటి పెద్దమనిషి.

వ్యవహారం ముదురుతోంది. నన్ను ఆమె భర్తగా గుర్తించటమే గాక రాక్షసుడ్నిగా ఒకరు చిత్రిస్తే, కేవలం చచ్చు దద్దమ్మగా మరొకరు నిరూపిస్తున్నారు. ఈ కథ ఇలా సాగనిస్తే అంత్యం ఎలా ఉంటుందో చెప్పడం కష్టం. అందుకని జరిగిన సంగతి జరిగినట్లు చెప్పాను.

వాళ్ల నోళ్ళు ఒకేసారి గాబుల్లా తెరుచుకున్నాయి !

"అయితే ఆమె మీ భార్య కాదన్నమాట! " ఆవులించాడు లావుపాటి వ్యక్తి.

"అప్పుడే అనుకున్నాను ఆ తరహా చూచి. కానీ ప్రక్కన మీ ముఖం చూచి ఏమోలే అనుకున్నాను." రెండవ వ్యక్తి.

"ఈటిముండ. ఎంత పని చేసింది ?"

"కులట. ఎన్ని కొంపలు గూల్చిందో."

ఇదంతా పుస్తకం చూస్తూ గమనిస్తున్న యువకుడు తటాలున లేచి "క్షమించాలి. మీరు పొరబడుతున్నా రనుకుంటా. త్వరబడి ఒక నిర్ణయానికి రావడం మంచిదికాదేమో" అన్నాడు విసురుగా.

మేం ముప్వురం విస్తుపోయి చూచాం.

"ఏమిటి మీ రనేది ?" మొదటి వ్యక్తి అన్నాడు తెప్పరిల్లి.

"అనవసరంగా పరాయి ఆడవారిని ఆడిపోసుకోవద్దని."

"అంటే ఆమె పెద్ద పతివ్రతంటారా ?" వికటంగా నవ్వారు.

"కావచ్చు. కాకపోవచ్చు. అది వేరే సంగతి."

"కాదు. అది సంఘానికి సంబంధించిన విషయము. వ్యక్తి పతనం చెందితే సంఘం గూడా అంతే."

"నిజం. కానీ, కోరి ఎవరూ నేరం చేయరు. అందుకు బలవత్తర కారణాలు ఏవో ఉంటాయని

అనుకుంటాను. పరిస్థితుల ప్రాబల్యం వలన మనిషి ఎంత నీచానికైనా దిగజారవచ్చు. కాదనను. కానీ వాటిని సానుభూతితో పరిశీలించి అర్థం చేసుకొని సహనంతో పరిష్కరించటం విజ్ఞుల లక్షణం. కారకులను పట్టి శిక్షించడం శ్రేయస్కరం.''

''కారకు లెవ రంటారు ?''

''కులం గోత్రం, బీదా గొప్పా, కట్నం గట్టా అంటూ అడ్డంకులు పెట్టి ఆనకట్టలు కట్టి అమాయక హృదయాలను పిండుకు తినే మీలాంటి పెద్దలు.'' ఆవేశంతో అరిచాడు యువకుడు. చప్పున తన్ను తాను సంబాళించుకొని ''క్షమించాలి అనవసరంగా కల్పించుకొని ఆవేశంలో ఏదో అనేశాను. వ్యక్తిగతంగా మిమ్మలను ఉద్దేశించి అనలేదు. ఆమెను చూస్తే ఎందుకో మీతో ఏకీభవించలేక పోయాను. అంతే.'' అన్నాడు కూర్చొంటూ.

''ఊం .... గుడ్డు వచ్చి పిల్లను ఎక్కిరించిందట. నాకు పాఠాలు నేర్పుతున్నావే? మధ్య నీ కెందుకు బాబు, అంత ఉలుకు ?''

''నాకా .... నా కెందుకు .....'' గొణిగాడు.

''ఈ రోజుల్లో కుర్రాళ్లకు ఆవేశం తప్ప ఆలోచనే లేదు.'' రెండవ వ్యక్తి అందుకున్నాడు.

''మా బాగా చెప్పారు.'' చుట్ట వెలిగిస్తూ వంత పాడాడు మొదటి వ్యక్తి.

యువకుడు మారు మాట్లాడలేదు. పుస్తకంలో తలదూర్చి కూర్చున్నారు.

తర్వాత పెద్ద లిద్దరి సంభాషణ చదువుకున్న అమ్మాయిలు, సినిమాల ప్రభావం, స్త్రీకి సమాన హక్కులు వగైరాల మీదగా నడిచి కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వం మీదకు విరుచుకు పడింది.

ప్రస్తుతం నా సమస్య వేరు. ఈ పసి గుడ్డును ఏం చేయాలో తెలియటం లేదు. చేతుల్లో బిడ్డ నిలవటంలేదు.

పెద్దల సలహా ఆశించాను.

''తగలెయ్యండి.'' నోట్లోనుంచి చుట్టతీసి తుపుక్కున ఉమ్మేశాడు లావుపాటి పెద్దమనిషి.

యువకుడు గాభరాగా చూచాడు.

నేను అసహ్యించుకున్నాను మనసులో. పిల్ల ఏడుస్తుంటే ఎత్తుకునేదాకా నన్ను బ్రతకనివ్వలేదు. ఆ పెద్దమనిషేనా ఈయన ? ఈ గుడ్డు అప్పుడు చేయని నేరం ఇప్పుడేం చేసింది ?

''ఎందుకొచ్చిన పీడగాని, పోలీసులకు అప్పగించండి.'' రెండవ వ్యక్తి సలహా పారేశాడు.

''పోలీసులకా ?'' భయాందోళనలతో గొణిగాడు యువకుడు.

''కాకపోతే ఎవరు మూటకట్టు కెళ్తారయ్యా ఈ మహా పాపాన్ని.'' మొదటి వ్యక్తి కండువా దులిపి మీద వేసుకున్నాడు..

''పోనీ, మీరు తీసుకెళ్లండి అంత జాలిగా ఉంటే. ఆమె అంటే అభిమానం గూడా చూపుతున్నట్లున్నారు !'' అన్నాడు అదోకలా చూస్తూ రెండవ వ్యక్తి.

''నేనా ?'' యువకుడు ప్రశ్నించుకున్నాడు.

తల కిటికీలో పెట్టి మౌనంగా చీకట్లోకి చూస్తున్నాడు. నిప్పు రవ్వలు నింగిలోకి ఎగురుతో నిశిలో మసి అయిపోతున్నాయి.

గుంటూరులో దిగగానే పోలీస్ స్టేషన్ వైపు బయలుదేరాం. ఆ పరిస్థితిలో అంతకంటె మార్గం మరొకటి తోచలేదు.

యువకుడు ఎందుకో అస్థిమితంగా అటు ఇటు తచ్చాడుతున్నాడు. కొంతదూరం పోయి వెనక్కు వచ్చాడు.

''నిజంగానే పోలీసులకు అప్పగిస్తున్నారా ?'' అడిగాడు మెల్లగా నా దగ్గరకు చేరి.

''ఏం ?'' అన్నాను.

''ఏమీ లేదు. వూరికే. తెలుసుకుందామని'' గొణిగాడు తిరిగివెళ్తూ.

మేం ఒకరి ముఖాలు ఒకరు చూచుకున్నాం.

మరి నాలుగడుగులు వేసిన తర్వాత మళ్లీ వచ్చి ''నిజంగానే అప్పగిస్తారా ?'' అడిగాడు ఆవేదనతో.

నేను అతని కళ్లల్లోకి చూచాను సూటిగా. అతను ముఖం త్రిప్పుకున్నాడు.

ఆ ప్రశ్న అతను అడిగినట్లు లేదు. ఆమె బండి దిగుతూ అన్న మాటలు, చూచిన చూపు జ్ఞప్తి కొచ్చి హృదయం కలవర పడ్డది.

నామీద నాకే అసహ్యం వేసింది. ప్రేమ, దయ, దాక్షిణ్యాల గురించి పిల్లలకు పాఠాలు చెప్తాను. వాటిని అలవరచుకోమని బోధిస్తాను. కాని నేను చేస్తున్న పని ఏమిటి ? నన్ను నమ్మి నాకు అప్పగించబడిన ఈ బిడ్డను—పరోక్షంగానే కావచ్చు —నిర్దయతో పోలీసులకు అప్పగించబోతున్నాను. పోలీసులు రక్షక భటులే కావచ్చు. కానీ సుశిక్షితులు నిస్వార్థపరులు, నిజాయితీపరులు, ధర్మపరులు వారిలో చాలా అరుదు.

"మన్నించాలి. మీ రెవరో నాకు తెలియదు. కాని నాకు విజ్ఞానం ప్రసాదించారు. మరుగు పడిన మానవత్వాన్ని పైకితీశారు. ఈ బిడ్డను నేను తీసుకెళ్తాను. పెంచుకుంటాను. మీరు బాధపడకండి." అన్నాను.

యువకుడు నిశ్చేష్టుడైనాడు. మిగతా ఇద్దరూ నాకు పిచ్చి పుట్టిం దనుకున్నారు.

"క్షమించాలి. మీరు యోగ్యులు. కరుణా మయులు. మీ నిర్ణయం నా మైకాన్ని తొలగించింది. కర్తవ్యం ప్రబోధించింది. నా బిడ్డలా చూసుకుంటాను. నేనే తీసుకెళ్తాను." అన్నాడు చేతులు బిడ్డవైపు చాచుతూ యువకుడు.

"మీరా ?" అన్నాను ఆశ్చర్యంగా.

"అవును. కన్న తండ్రిలా పెంచుతాను. వీలైతే ......తల్లిని....."

"ఎరుగున్నారా ?" మధ్యలోనే అడిగాను.

"ఇప్పుడు చూచానుగా బండిలో" అంటూ పాపను తీసుకున్నాడు నా చేతుల్లోనుంచి. మంత్ర ముగ్ధలా పాప ఏడుపు మానింది.

"చూశారా. నేను ఎత్తుకోంగానే ఎలా బుద్ధిమంతురాలైందో?" అన్నాడు నవ్వుతూ నావంక చూస్తూ.

నేను ఈ వింత మనిషిని పోల్చుకోటానికి ప్రయత్నిస్తున్నాను.

"ఛీరియో. వస్తాను. మీ మేలు మరవలేను." అంటూ జనంలో కలసిపోయాడు యువకుడు.

నీ నగవులు నీ చూడ్కులు
నీ నానా విహారణములు నీ ధ్యానంబుల్
నీ నర్మాలాపంబులు
మానసమున నాటి నేము మగుడవు కృష్ణా !

(పోతన—భాగ—గోపికాగీత)

చిన్నయ సూత్రాలు: పౌర్వాపర్యాలు

డాక్టర్ జి. వి. కృష్ణారావు

ఆంధ్ర వ్యాకరణ చరిత్రలో చిన్నయసూరి కున్న స్థానం అపరిహరణీయం. తెలుగు సూత్రాలు అనగానే సూరి జ్ఞప్తికి రాకమానడు. ఆయన చూపు నిశితం. వాక్కు గంభీరం. తెలుగుభాషా సమష్టికి దిఙ్మాత్రంగా నైనా లక్షణం సమకూర్చాలని ఆయన ప్రయత్నం. "శ్రేయః ప్రమేయ విజ్ఞాన" మన్న తలంపుతో ఆయన లభ్యమైనంతవరకు లక్ష్య గ్రంథాలను పరిశీలించి ఆంధ్రశబ్ద శాసనం, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం, పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం, సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం బాలవ్యాకరణం రచించాడు. ఆయన జీవితకాలంలోనే శబ్దలక్షణ సంగ్రహం (1853), బాలవ్యాకరణం (1858) ముద్రితా లయ్యాయి.

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణాన్ని సూరి పూర్తి చేయలేదని 1865 డిసెంబరు నెల సుజనరంజనీ పత్రికలో బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు మున్నైన్నవారు వ్రాశారు. ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం సంగతి వారు ప్రస్తావించ లేదు. అయినా వారు వినికినిబట్టి అలా వ్రాశారేమోనని శంకించవలసి వస్తున్నది. సమగ్రమని తాము పేర్కొన్న శబ్ద లక్షణ సంగ్రహాన్ని గూడ వారు చూచినట్లు కనబడదు. చూచివుంటే ప్రౌఢ వ్యాకరణంలోని సర్వ నామాదుల ప్రక్రియ మరొక తీరుగా ఉండేది.

ఏది ఎలా ఉన్నా శబ్దలక్షణ సంగ్రహం 1902 లో ద్వితీయ ముద్రణ పొందింది. 1931 లో ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారు తొలిసారిగా "సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణములు" అన్న పేర చిన్నయసూరి సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం, ఆంధ్రశబ్ద శాసనం, పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం చేర్చి ఒక సంపుటి ప్రకటించారు.

విశ్వవిద్యాలయాలలో బాలవ్యాకరణానికి పఠన పాఠనాలు ఏర్పడి ప్రాముఖ్యం చేకూరింది. ఇంతవరకూ పేర్కొన దగిన వ్యాఖ్యలు అయిదు వచ్చాయి. ఆంధ్ర కావ్యాల ముద్రిత పాఠాలు కొంత మారాయి. వీటినిబట్టి బాలవ్యాకరణ ప్రశస్తి ప్రభావా లెట్టివో ఊహించుకోవచ్చు.

నిజానికి బాలవ్యాకరణ హృదయం అర్థం చేసుకోవా లంటే సూరి వ్యాకృతి రచనల పౌర్వాపర్య పరిశీలనం ముఖ్యం. ఈ విషయం విమర్శకులు గాని, వ్యాఖ్యాతలు గాని అంతగా పట్టించుకొన్నట్లు కనబడదు. కాకపోతే ఒకరు సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం సూరిగారి మొదటి రచనయనీ, చజల దంత్యతాలవ్యతా నిర్దేశమూ "ముచ్చటలు" అన్న రూపం సాధించుకొనక పోవటమూ ఆంధ్రశబ్ద శాసనపు టనంతర రచితత్వాన్ని చాటుతున్నదనీ అన్నారు. ఇంకొకరు సూరి మొదట సంస్కృతసూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం, తరువాత ఆంధ్రశబ్ద శాసనం, ఆ తరువాత పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం, ఆమీద శబ్ద లక్షణ సంగ్రహం, కడపట బాలవ్యాకరణం వ్రాసినట్లు పేర్కొన్నారు. వేరొకరు "అది సరికాదు. పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం 1840 నాటి రచన, సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం 1842 నాటిది, ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం 1844 నాటి కృతి, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం నాల్గవ రచన, బాల వ్యాకరణం కడపటి వ్యాకృతి" అన్నారు. వేరొకరు రచనా కాలం ప్రస్తావించక, పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం ఆంధ్ర శబ్ద శాసనానికి పద్యరూప గ్రంథమనీ, సంస్కృత సూత్రాలనే సూరి శబ్దలక్షణ సంగ్రహంలో అనువదించాడనీ వ్రాశారు. ఇలా తలకొక రీతిగా చెప్పినవారే కాని ఎవరూ ఈ రచనల పౌర్వాపర్య విషయాన్ని క్షోదక్షమంగా పరిశీలించి నిర్ణయించినవారు కారు.

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం క్రీ. శ. 1842 నాటి రచన అని తత్సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదాంత గద్య చెబుతున్నది. శబ్దలక్షణ సంగ్రహం తొలి కూర్పు 1853 లో వెలువడింది. ముద్రణనుబట్టి అది ఆ సంవత్సరమందే వ్రాయబడిం దని అనుకోవటానికి అవకాశం లేకపోలేదు. అంతమాత్రాన అది పూర్వరచన కారాదా అంటే ఆ ప్రశ్నను త్రోసివేయలేము.

చిన్నయ సూత్రాలు : పౌర్వాపర్యాలు

ఈవిధంగా సూరి రచనలకాలం గానీ, పౌర్వాపర్యాలు గానీ, బాహ్య ప్రమాణాలవల్ల తేలటంలేదు. ఇంక ఆంతరిక విషయాలు కాలనిర్ణయానికి తోడ్పడుతవేమో పరిశీలించవలసి ఉంటుంది.

సూరి ప్రకృత రచనలన్నీ వ్యాకృతులు. వీటి ముందు వెనుకల నిర్ణీతికి విషయ విభాగమూ, ప్రతిపాదితార్థాలు, వాటిని చెప్పే తీరుతెన్నులూ ఎంతైనా తోడ్పడుతవి.

ఏ వ్యాకరణమైనా భాషాతత్త్వాన్ని పురస్కరించుకొని సంప్రదాయ క్షుణ్ణ మార్గాన బయలుదేరుతుంది. ప్రకృతి ప్రత్యయ వివేచనంతో సాధుశబ్ద నిర్దేశనమే వ్యాకరణ లక్ష్య మైతే తద్విషయ విభాగం ప్రత్యయంమీద ఆధారపడక తప్పదు. ఈ ప్రత్యయం ఆరువిధా లంటారు. (1) సుప్ప్రత్యయం, (2) తిఙ్ప్రత్యయం, (3) కృత్ప్రత్యయం, (4) తద్ధిత ప్రత్యయం, (5) ధాతు ప్రత్యయం (6) స్త్రీ ప్రత్యయం. తెలుగులో ధాతు ప్రత్యయం, స్త్రీ ప్రత్యయం లేనట్లే లెక్క. ఈ పక్షాన సంజ్ఞ, సంధి, సుబంతం, తద్ధితాంతం, తిఙంతం, కృదంతం అన్న విభాగం తెలుగుప సముచితమే అవుతుంది.

కాని సూరినాటికి నెలకొనిఉన్న వ్యాకృతులు—అంటే ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి, వికృతి వివేకం ఈ మార్గం అనుస రించలేదు. దీనికి కారణం ఉన్నది. కృత్ప్రత్యయాలను అవి నిర్దేశించి చెప్పక "యథాశాస్త్రం యథాశక్తి, యథా శ్రోత్రానురంజనం, యథా ప్రసిద్ధి" గా పొమ్మన్నవి. ఇంక తద్ధిత విషయాలలో తన, క, కా, కత్తియ, ఈ, అ, ఆడి, ఎఁడు, ఏసి, బంటి, కొలఁది గారు, వారు, ఆయి, ఇ అన్న వర్ణకాలను మాత్రమే పేర్కొన్నది. వీటికోసం ప్రత్యేక పరిచ్ఛేదం అనా వశ్యకం. ఈ పక్షాన నాలుగు పరిచ్ఛేదాలలో తెలుగు వ్యాకరణం వ్రాయవచ్చు. కాని ఏ కారణం వల్లనో చింతామణి వికృతి వివేకాలు శబ్దపరిచ్ఛేదాన్ని అజంత పరిచ్ఛేదం, హలంత పరి చ్ఛేదం అని రెండుగా విభజించి, సంజ్ఞ, సంధి, అజంతము, హలంతము, క్రియ అన్న అయిదు పరిచ్ఛేదాలను స్వీక రించాయి. వీటి రచనాకాలానికి సిద్ధాంతకౌముది ప్రచారంలో ఉంటే ఈ పరిచ్ఛేదం మరొక రీతిగా ఉండేదేమో. అయినా యిది ఊహాగానం; విశేషించి అప్రస్తుతం.

సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణాలలో : ట్టి పెరిగిన సూరిని తెలుగు వ్యాకృతులలో చింతామణి వికృతి వివేకాలు విశేషంగా ఆకర్షించటం వింతకాదు. ఆ రెండు కృతులూ వన్నయాథర్వణీయాలని అతని గాఢ విశ్వాసం. అయినా సంస్కృత వ్యాకరణ వాసనవల్ల అతని వివేచనాశక్తి జాగృతం గానే ఉన్నది కాని భక్తితో వివశమై పోలేదు. కనుకనే పంచ పరిచ్ఛేద పద్ధతిని మొదట అతడు స్వీకరించినా అజంత హలంత విభాగం సముచితం కాదన్న దృష్టితో రెంటినీ కలిపి శబ్దపరిచ్ఛేదంగా చేసి అదనంగా ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదం కల్పించుకొన్నాడు.

ఈ పంచ పరిచ్ఛేదపూర్వక రచనా విధానానికి మరొకటి గూడ కారణం కావచ్చు. తెలుగు లక్ష్య లక్షణ గ్రంథాలను పరిశీలించి వ్యాకృతి రచనకు దిగేనాటికి సూరి కృత్తద్ధిత ప్రత్యయాలను విశేషంగా సంపాదించి ఉండకపోవచ్చును.

ఏది ఎలా ఉన్నా అతని రచనలలో పంచ పరిచ్ఛేదులు మొదటి రచనలనీ, శతాధిక పరిచ్ఛేదులు తరువాతి రచనలనీ ఊహించవచ్చును.

ఈ దృష్టితో చూచినప్పుడు ఆంధ్రశబ్ద శాసనం, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం తొలి రచనలు కావాలి. ఎందుకంటే, సంజ్ఞ, సంధి, శబ్దపరిచ్ఛేదంతో కడపటి భాగం, ప్రకీర్ణకం, తుదిపాలు లోపించిన క్రియా పరిచ్ఛేదం శబ్దశాసనంలో కనిపి స్తున్నవి. వీనికి తోడు తద్భవ లక్షణం పేర విభిన్న పరిచ్ఛేదా లకు సంబంధించిన మరికొన్ని సూత్రా లున్నవి. ఇవి వెనుకటి పరిచ్ఛేదాలకు సంబంధించినవే కాని క్రొత్తవి కావు. కనుక ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం పంచ పరిచ్ఛేద పరిమితమే.

శబ్దలక్షణ సంగ్రహంలో అయిదు పరిచ్ఛేదాలు సమ గ్రంగా కనిపిస్తున్నవి. కనుక ఈ రెండు కృతులు తొలి రచ నలు కావచ్చును. ఇంక పద్యాంధ్ర వ్యాకరణమంటేనో సంజ్ఞా పరిచ్ఛేద మొకటే మాత్రమే లభిస్తున్నది. కనుక ప్రకృ దృష్టివల్ల దీనిముందు వెనుకలు తేలవు.

ఇంక సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలోను, బాల వ్యాకరణంలోను ఉన్న విషయ విభాగం భిన్నం. సిద్ధాంత కౌముదిని జ్ఞప్తికితెస్తూ బాలవ్యాకరణంలో సంజ్ఞ, సంధి, తత్సమం, ఆచ్ఛికం, కారకం, సమాసం, తద్ధితం, క్రియ, కృదంతం, ప్రకీర్ణకం అన్న పరిచ్ఛేదా లున్నవి. మనకు లభి స్తున్న సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం అసమగ్రంగా, వ్యత్యస్త సూత్రానుక్రమణికంగా, దోషమయంగా ఉన్నా విషయ విభాగం స్పష్టంగానే కనిపిస్తున్నది. సంజ్ఞ, సంధి తత్స మాచ్ఛిక కారక సమాస తద్ధిత పరిచ్ఛేదాలు బాలవ్యాకరణ విభాగాన్ని సూచిస్తున్నవి. కనుక ఈ రెండూ మలుదశలోని రచన అనవచ్చును.

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం తొలి రచనయే అయితే అందలి విషయ విభాగాన్ని తన తరువాతి రచనలలో సూరి మార్చుకోవలసిన ఆవశ్యకతను వివరించవలసి ఉంటుంది. లేదా బాలవ్యాకరణంలోని విషయ విభజనం అసముచితమని చెప్పవలసి ఉంటుంది. చింతామణి వికృతి వివేకాలను పరమ ప్రమాణాలనుగా భావించినవారు గూడ బాలవ్యాకరణ పరిచ్ఛేద పద్ధతి ఆమోదించారు. కనుక బాలవ్యాకృతిలోని విభజనం అసముచితం కాదు.

ఈ విషయ విభాగమే కాక ప్రతిపాదితార్థాలు గూడ సూరి రచనల కాల నిర్ణయానికి తోడ్పడుతవి. ముఖ్యంగా ద్రుత స్వరూపం, చజల దంత్య తాలవ్యతా నిర్దేశం, విభక్తులు,

కొన్ని పదాలు, ఔపవిభక్తికాలు కారక సామాసిక విశేషాలు, తద్ధిత ప్రత్యయాలు, సంజ్ఞలు మిక్కిలిగా ఉపకరిస్తవి.

ద్రుత స్వరూప విషయంలో చిన్నయసూరి మొదట చింతామణి వికృతి వివేకాల మార్గం త్రొక్కినవాడైనా తరువాత తరువాత తన పరిశోధన ఫలితాలనుబట్టి వ్యవస్థా లాఘవాలకోసం మరొక మార్గం త్రొక్కినట్లు కనిపిస్తున్నది.

చింతామణి "ద్రుతాఖ్యో నః" అని సూత్రించి తరువాత "త్రిజ్మధ్య శేష షష్ఠ్యః" అన్న సూత్రంతో కళలను చెప్పి అన్యాలు ద్రుతప్రకృతికాలని ఉపదేశిస్తున్నది. ఈ త్రోవనే "నకారంబు ద్రుతంబు" అని ఆంధ్రశబ్ద శాసనమూ, శబ్ద లక్షణ సంగ్రహమూ పేర్కొంటున్నవి. "పదంబు నాంతంబు ద్రుతప్రకృతికము" అని మొదటిది సూత్రించగా "పదంబు ద్రుతాం ంబు ద్రు ప్రకృతికంబు." అని రెండ ది చెబు న్నది, ఈ ండురచనలు చింతామణివలెగాక ద్రుత ప్రకృతికాలు కాని పదాలు కళలని నిర్వచిస్తున్నవి.

నకారపు పొల్లునే ద్రుతంగా స్వీకరించి శబ్ద శాసనమూ, శబ్దలక్షణ సంగ్రహమూ ప్రక్రియను నిర్వహిస్తున్నవి. "అగామి కర్మానుబంధ తుమాద్యర్థంబుల (తుమర్థంబుల— శ. ల. సం) ద్రుతంబు వగు", అని ఈ రెండూ నకారపు పొల్లునే విధిస్తున్నవి. మరి బాలవ్యాకరణమో, నకారం ద్రుతమని చెప్పినా ను వర్ణాన్ని ద్రుతంగా పరిగణించి ప్రక్రియ నడుపుతున్నది. ఈ కారణంవల్లనే పై సూత్రార్థాన్ని ప్రతిపాదించవలసి వచ్చినప్పుడు "కలజే పడుజులు పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు. తుమర్థ భావ లక్షణంబులందు నుజే యగు" అని బాలవ్యాకరణం ఉత్వ విశిష్ట నకారం విధించుకొన్నది.

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం "విభక్త్యాగమ చార్థాః ద్రుతః" అన్న వ్యవస్థ కల్పించి ప్రక్రియను నిర్వహిస్తున్నది. పద్యాంధ్ర వ్యాకరణ మతంలో పొల్లు నకారమే ద్రుతం.

ద్రుతకార్యాలు విధించే సందర్భాన పూర్వులు చెప్పని విషయం ఒకటి సూరి తన సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలో పేర్కొన్నాడు. "న చ యశ్వరి వికృతిః" అని "క చ ట త ప శ ష స లం గూడిన పరుషములకు సరళములు రావు" అని నిషేధించాడు. సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం తొలి రచనయే అయితే యీ అంశాన్ని అతడు తన తక్కిన రచనలలో సంగ్రహించి ఉండవలసింది. కాని, ఇది కనిపించడంలేదు. కనుక సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం శబ్దశాసన శబ్దలక్షణసంగ్రహ పద్యాంధ్ర వ్యాకరణాలకు తరువాత వచ్చిన రచనయని భావించవలసి వస్తున్నది. అయితే, "బాలవ్యాకరణంలో గూడ ఈ విషయం ఎందుకు పేర్కొనబడలేదు" అన్న ప్రశ్న కలుగుతుంది. దీనికి బాలవ్యాకరణాంతమందలి పద్యార్థమే సమాధానమని భావించవలసి ఉంటుంది.

ఇంక చ జ లదంత్య తాలవ్యతలు. "అ ద్దంత్య స్తాలవ్య శ్చుర్వక్ర స్స్యాత్" అని చింతామణి సూత్రించగా "చ జ లసంస్కృతికంబులు దంత్యంబులు, ఇ ఈ ఎ ఏ లం గూడినవి తాలవ్యంబులు" అని శబ్దలక్షణ సంగ్రహమూ, "ఇ ఈ ఎ ఏ లం గూడిన చ జ లు తాలవ్యంబులు. పెఱలు దంత్యంబులు" అని ఆంధ్రశబ్ద శాసనమూ సూత్రించి తత్సమ పదాలలో దంత్య చ జ లు లేవని పై మతాన్ని బలపరుస్తున్నవి. పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం—

> "అత్వ మాత్వ ముత్వం బూత్వ మొత్వ మోత్వ
> వౌత్వ మెనగిన చ జ లు దంత్యములు పెఱలు
> తాలుజములు . . . . . ."

అని వ్రాసి చింతామణి పేర్కొనని సంహితా చ జ ల ఉచ్చారణను గూర్చి ప్రస్తావిస్తూ "తొలి యచ్చు దార్కొనంగ బహుళమగు బూర్వ వృత్తంబు వడయు" అని చెప్పింది. ఈ విషయాన్ని "పదాది స్వర యోగంబునం దొంటి యట్లొండె నగు" అని శబ్ద శాసనము, "కొందఱు పదాది స్వరయోగంబు నందొంటి యట్లుండు నండ్రు" అని శబ్దలక్షణ సంగ్రహమూ సంగ్రహించాయి. సూరి కడపటి రచనయైన బాలవ్యాకరణం ఈ అంశాన్ని ప్రస్తావించలేదు. దీనికి కారణం ఉన్నది. ఈ కారణాన్ని తరువాత పరిశీలించవచ్చును.

చింతామణి వికృతి వివేకాలు తత్సమాలలో దంత్య చ జ లను సంభావించలేదు. ఈ మతాన్ని సూరి మొదటి రచనలైన ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం గౌరవించాయి కాని పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం

> "తత్సమముల నొకానొక తావునందు
> దంత్య చ జ లర్ధబిందువు దనరు ...."

అని వ్రాస్తున్నది. బాలవ్యాకరణం ఈ విషయాన్ని వివరిస్తూ, 'సంస్కృత సమంబులం దికారాంతములయిన శబ్దముల యుపధా చ జ లు బహువచనంబు పరంబగునపుడు దంత్యములగు", "మఱియు రాజ శబ్దం బొక్కటి దంత్యయుక్తంబు కానంబడియెడి" అని పేర్కొన్నది. సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం కూడా ఈ విషయమే

> "రాజన్య విభక్తేః
> ఇతో బహువచనే సంస్కృతసమ స్యోపధాయాః

(ఇత ఉదన్తస్య ఉపధా తాలవ్యో తాలవ్యో నస్యాతాన్)" అని ఉద్ఘోషిస్తున్నది. అంతేకాదు. "అక్కజాదిషు కంచంత— కాచాకు —పచ్చా క్షిత్యాదీనా మక్కజా దిర్వా త్వాధుత్వ మవగన్తవ్యమ్" అని అదనంగా పేర్కొంటున్నది.

ఇంతకూ తత్సమాలలో దంత్య చ జ లను ఆమోదించే సూరి రచనలు తొలి కావ్యాలా, మలి కావ్యాలా ? తొలి రచనలే అయితే బాలవ్యాకరణం కడపటి రచన కాజాలదు. కాని బాలవ్యాకరణం సూరి కడపటి రచన అని అందరూ ఆమోదిస్తూనే ఉన్నారు. కాక సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం మొదటి రచనలు అంటే సూరి తొలుత భ్రమ

చిన్నయ సూత్రాలు : పౌర్వాపర్యాలు

ప్రమాదాలకు లోనై ఆవిధంగా వ్రాశాడనీ, తరువాత చింతామణి మున్నైన వాటిని చూచుకొని తన తప్పును ఆంధ్ర శబ్దశాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహాలలో దిద్దుకొన్నాడనీ చెప్పుకోవాలి. ఈ పక్షంలో తాను మొదట ప్రతిపాదించి జారవిడిచిన విషయాన్ని తిరిగి బాలవ్యాకరణంలో సూరి ఎందుకు ప్రస్తావించినట్లు ? ఈ ఎగుడు దిగుళ్లను వివరించాలంటే రెండే మార్గాలు. (1) సూరి ఒక నిర్ణయానికి రాలేని చపలచిత్తుడవాలి. లేదా (2) తత్సమాలలో దంత్య చ జ లు లేవని చెప్పే సూరి రచనలు తొలి రచనలనీ, ఉన్నవని చెప్పే రచనలు తరువాతి రచనలనీ చెప్పాలి. రెండవ మార్గం సముచితమంటే, సూరి తన తొల్లిటి అభిప్రాయం ఎందుకు మార్చుకొన్నాడో చెప్పాలి.

చింతామణ్యాదులు చూచి సూరి తత్సమాలలో దంత్య చ జ లు లేవని మొదట చెప్పాడు. కాని లక్ష్య గ్రంథాలు తిరుగవేయగా తత్సమాలలో అలాంటివి కనిపించి ఉంటవి. ఉదాహరణకు వసు చరిత్రలోని

"తలిరు బ్రాయము వాని నలరాజు వలరాజు
నలరాజు దెగడు సోయగము వాని"

అన్న పాదం తీసుకోవచ్చును. ఇందు వలరాజు అన్న పదంలోని జకారం దంత్యమని అందరూ ఆమోదించినదే. అప్పుడు నలరాజు అలరాజు అన్న పదాలలోని జకారం దంత్యం కావటమే కవి కభిమతమని స్పష్టపడుతున్నది. కాదంటే కవిత్వం వ్యాకరణానికి నమస్కరించి వైదొలగాలి. ఇలాగే తత్సమాలందు దంత్యాలుగా మారిన యువహా చ జలు అనుప్రాసగతాలు సూరికి కనిపించి ఉండవచ్చును. అందువల్ల తత్సమాలలో అతడు దంత్య చ జ ల స్థితిని నిర్దేశించాడు.

ఈ సందర్భాన సంధిగత చ జ లను గూర్చి క్రొత్తగా తాను చెప్పుకొన్న విషయాన్ని బాలవ్యాకరణంలో సూరి ఎందుకు విడిచిపెట్టాడన్న ప్రశ్న వస్తుంది. పచ్చి + ఆకు, కాచి + ఆకు, కంచి + అంత ఇత్యాదులందు ఇత్వ సంధిని బాలవ్యాకరణం విధించలేదు. ఉదంత చ జ లకు సంధి జరిగినప్పుడు పరస్వరానుగుణంగా ఉచ్చారణ ఏర్పడుతుంది. "పదాది సర్వ యోగంబున తొంటి యట్లౌండెనగు" అని సూత్రించక వదలినందువల్ల అనిష్టోచ్చారణకు దారి ఏర్పడదు. కాకపోతే సమ్మతమైన ఉచ్చారణ రూపం ఒకటి అసంగృహీత మవుతుంది.

ఇంక సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలో ఉన్న స్థితి వేరు. "ఆకా" అన్న సూత్రం సంధిని ప్రాయికంగా విధిస్తున్నది. అప్పుడు పచ్చాకు కాచాకు అన్న రూపా లేర్పడుతవి. "పదాది సర్వ యోగంబున తొంటి యట్లౌండె నగు" అన్న సూత్రాన్ని అన్వయించుకొంటే ఈ పదాలలోని చకారము అటు దంత్యమూ ఇటు తాలవ్యమూ కావలసి వస్తుంది. తాలవ్యమే అర్థస్ఫోరకమై ఆదరణీయ మౌతుంది కాని దంత్యం ఆదరణీయం కాదు. అందువల్ల వేరే మార్గం త్రొక్కవలసి వస్తున్నది. దీనికై "అక్కజాదిషు" అన్న సూత్రం కల్పించుకొని సూరి కంచంతాదులకు తాలవ్యతను విధించాడు. అయితే మొదటనే పదాది స్వర యోగంబున అన్న సూత్రం పరిహరించుకోవచ్చు గదా. ముందు బురదలో దిగటం తరువాత కాళ్లు కడ్క్కోటం దేనికి అననచ్చును. "పదాది స్వరయోగంబున" అన్న విషయం పూర్వు లెవరో చెప్పిఉంటారు. అది సముచిత మనిపించి సూరి తన మొదటి రచనలలో పేర్కొన్నాడు. కాని ఆలోచించినకొలది చిక్కులు కనిపించాయి. అందుకనే పద్యాంధ్ర వ్యాకరణంలో, "బహుళముగ బూర్వ వృత్తంబు వడయు" అని బహుళ శబ్దాన్ని వాడాడు. దానివల్ల సంతృప్తి కలుగక సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలో మరొక మార్గం త్రొక్కవలసి వచ్చింది. బాల వ్యాకరణానికి అవివాదాస్పదాలైన ప్రధానాంశాలు బోధించటమే లక్ష్యం కనుక అందులో ఈ ప్రస్తావన లేలేదు.

కాగా చ జ ల దంత్య తాలవ్యతా నిర్దేశాన్ని బట్టి ఆంధ్ర శబ్ద శాసనమూ శబ్దలక్షణ సంగ్రహమూ మొదటి రచనలనీ, ఆ తరువాత పద్యాంధ్ర వ్యాకరణమూ, దాని వెనుక సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణమూ, కడపట బాలవ్యాకరణం రచించబడి యుండవచ్చునన్న భావం కలుగుతున్నది.

గసడదవాదేశం విషయంలో చింతామణి ఇలా అంటున్నది :—

ప్రథమా మాత్రముకంటె పరుషములకు గసడదవలగు.

తెలుగులమీది సాంస్కృతిక పరుషములకు గసడదవలు రావు.

ద్వంద్వమున నిత్యము

వికృతి వివేకం ఇలా నవరిస్తున్నది :—

ప్రథమమీది పరుషములకు గ స డ ద వ లు వికల్పము. తెనుగులమీది సాంస్కృతిక పరుషములకును కర్మధారయమునగాని, ప్రథమేతరముపైగాని గ స డ ద వ లు రావు.

దీనికి దోడు మరికొన్ని విషయాలను అది పేర్కొన్నది.

ఈ గ స డ ద వాదేశ విషయంలో ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం ఇలా విధిస్తున్నది :—

ప్రథమ మీది పరుషములకు గ స డ ద వ లగు.

క్రియాపదంబుల మీదను

సంస్కృతంబు మీదనే సాంస్కృతికంబులకు

కాకు సంబోధన జడా వ్యయంబులపై నెల్లెడల బహుళంబు

ప్రాసంబునందు

కర్మధారయంబునందు

ద్వంద్వంబున నిత్యంబు.

మరి శబ్దలక్షణ సంగ్రహమందలి సూత్రాలు :—

ప్రథమ మీది పరుషములకు గ స డ ద వ లగు.

క్రియాపదంబు మీదం బ్రాయికంబు.

పదంబుమీఁద ద్వంద్వంబునందు నిత్యము.

వికృతి పదంబుల మీఁది సాంస్కృతికంబులకు గలుగవు.

ప్రాసంబుల కెల్ల వానికి బహుళంబు

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణమందలి విధానము :—

ప్రథమా పూర్వాత్ పరుషాణాం బహుళం గసడదవాః

నాచ్ఛికా దప్రాసే సాంస్కృతికానామ్.

జడ సంబోధన కాకుభ్యో వా.

నిత్యం ద్వంద్వే.

దీర్ఘా ద్బహుళమ్.

వీచికా పత్రికాభ్యాం సర్వత్రోత్తర పదే.

పడుగొమ్మ లిత్యాదిషు న ప్రతిషేధః

బాలవ్యాకరణ విధానం :—

ప్రథమమీఁది పరుషంబులకు గ స డ ద వ లు బహుళంబుగా నగు.

తెనుగుల మీఁది సాంస్కృతిక పరుషంబులకు గ స డ ద వ లు రావు.

ద్వంద్వంబునం బదంబుపయి పరుషములకు గ స డ ద వ లగు.

పై సూత్రాలను బట్టి శబ్దశాసనమూ, శబ్దలక్షణ సంగ్రహమూ చింతామణి వికృతివివేకాలకు సన్నిహితంగా ఉన్నవని చెప్పవచ్చును.

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం తెలుగులమీది సాంస్కృతిక పరుషాలకు ప్రాసలోనే గసడదవాదేశం వస్తుందని చెప్పి ద్వంద్వంలో దీర్ఘాన్నే గాక గసడదవాదేశ బాహుళకాన్ని గూడ పేర్కొంటే బాలవ్యాకరణం మౌనం వహించకపోగా ప్రత్యాఖ్యానిస్తున్నది. దీనికి కారణం ఒకటే: అవిక్వా చిత్కాలు. అక్కాచిత్కాలను బాలురకు బోధించటంలో ఔచిత్యం లేదని సూరి తాత్పర్య మైనట్లు తోస్తున్నది.

నుడి తొలిహ్రస్వంమీది ఖండబిందువు

"స ఖణ్డః ప్రథమా ద్ధ్రస్వాత్" అని వికృతి వివేకం సూత్రించింది. అంటే నుడి తొలి హ్రస్వంమీద అరసున్న ఉండదన్నది. అహోబలపతి అఁట, ఇఁక శబ్దాలలోని అర్ధాను స్వారాన్ని గమనించి సూత్రానికి వ్యాహతి పరిహరించే నిమిత్తం నుడి తొలి హ్రస్వమంటే హ్రస్వాచ్చు పరమందుగల హల్లని వ్యాఖ్యానించాడు. ఇవన్నీ చూచిన సూరికి అఁట, ఇఁక, ఇఁగ వంటి శబ్దాలు మరికొన్ని ఉండవచ్చునేమో అన్న శంక మొదట కలిగిఉంటుంది. కనుగలిగి మెలగటం మేలన్న ఉద్దేశంతో అతడు ఆంధ్రశబ్దాను శాసనంలో :

హ్రస్వంబునకు మీఁద ఖండంబునకుఁబూర్ణం బొండెనగు.

ఇకాదులందు

ప్రథమంబునందు నిత్యంబు.

ద్రుతంబునకు లోపఖండంబులు గలుగవు.

అనీ; శబ్దలక్షణ సంగ్రహంలో:—

(ద్రుతంబునకు లోపము) నుడి తొలి కురుచమీద సంతటం గలుగదు.

ఇఁకాదులు ద్రిక్క ఖండ బిందువులేదు.

అని పేర్కొన్నాడు. పద్యాంధ్ర వ్యాకరణంలో అహోబలపండితీయాన్ని అనువదిస్తూ,

అఁట యను కిలార్థ శబ్దంబునం దిఁక నిఁగ
నను నితఃపరార్థము లగునట్టి పదము
లందుఁ దొలి కుఱచకు మీద నర్ధబిందు
వార్య సమ్మత మంద్రు.......

అని చెప్పాడు. అఁట, ఇఁక, చుఁడు శబ్దాలలో మాత్రమే తొలి హ్రస్వంమీద ఖండబిందు ఉంటుందని, ఆంధ్ర శబ్ద శాసన శబ్ద లక్షణసంగ్రహాల రచనాకాలం నాటికి సూరి తెల్సుకొని ఉంటే "ఇఁకాదులందు" అనీ, "ఇఁకాదులు ద్రిక్క" అనీ అతడు ఆది శబ్దం చేర్చి సూత్రం రచించి ఉండడు. సూత్రకారునకు లాఘవం ఎంత ముఖ్యమో సమగ్రత అంత ముఖ్యం. రెండేసి అచ్చులు గల మరి రెండు పదాలను పేర్కొనక ఆదిశబ్దంతో సూత్రరచనా కుశలుడు సంగ్రహించడు. సూరి సూత్ర రచనా దక్షుడని అందరూ అంగీకరించిన విషయమే. కనుక ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం రచించేనాటికి తొలి హ్రస్వంమీద ఖండబిందువుగల పదావళి సూరికి సమగ్రంగా తెలకపోవాలి. కనుక ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం, పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం తొలి రచనలని భావించవలసి వస్తున్నది.

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలోను, ఆ తరువాతి దయిన బాలవ్యాకరణంలోను, "ఇఁకాఁటచుఁడుషు" అనీ, "అఁట, యిఁక చుఁడు శబ్దంబులం దప్ప" అనీ సూరి పేర్కొన్నాడు. కనుక సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం తొలి రచన కాక, ఆంధ్ర శబ్దశాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహ పద్యాంధ్రవ్యాకరణాలకు తరువాతి రచన అవుతున్నది. ఈ సందర్భంలో మరొక విషయం. "ఇఁకాఁట చుఁడుషు" అని సూత్రించిన సూరి "అఁట యిఁక చుఁడు శబ్దంబులం దప్ప" అని వ్రాస్తూ "తప్ప?" అని ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

విభక్తుల విషయంలో సూరి వ్యాకృతులన్నీ ఒకే మార్గం అనుసరించటంలేదు. ఆంధ్ర శబ్ద శాసన ముద్రిత ప్రతిలో ఈ భాగం లుప్తం. పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం సంజ్ఞా పరిచ్ఛేద పరిమితం. ఇంక మిగిలినవి శబ్దలక్షణ సంగ్రహం, సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం, బాలవ్యాకరణం. వీటిలో మొదటి దొక త్రోవ తొక్కినవి మరొక త్రోవ చిత్తగిస్తున్నా‌యి. శబ్దలక్షణ సంగ్రహం చింతామణికి సన్నిహితమై "ని, ను, ల ద్వితీయ, కి, కు, యొక్క లోపల షష్ఠి" అని సూత్రించింది. సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం "అసోనుః;

ను, యొక్క లోపల జ ము:'' అనీ, బాలవ్యాకరణం ''నువర్ణంబు ద్వితీయ, కు, యొక్క, లోపల షష్ఠి'' అని పేర్కొంటున్నవి.

సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణము సూరి తొలి రచనమో, మలి రచనమో అయి, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం తద నంతర రచనమైతే మొదటి విధానాన్ని తరువాతి కృతిలో ఎందుకు మార్చుకోవలసి వచ్చింది ? ప్రక్రియాలాఘవమో మరొక ప్రయోజనమో అర్థించి సూరి యీ మార్పు ప్రవేశ పెట్టాడంటే, తుది రచనమైన బాలవ్యాకరణంలో తిరిగి సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణ ప్రణాళికను ఎందుకు ఆశ్రయించ వలసి వచ్చింది ? శబ్దలక్షణ సంగ్రహం కంటె సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం పూర్వపు రచన అంటే ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం లభించదు. కనుక శబ్దలక్షణ సంగ్రహం తరు వాతనే సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం రచితమని ఊహించవలసి వస్తున్నది.

ఒక వ్యాకర్త రచనల పౌర్వాపర్య నిర్ణయానికి అతడు క్రొత్తగా సాధించిన పదాలు, ఇతర విశేషాలు ఎంతగానో తోడ్పడుతవి. స్వయంగా కష్టపడి సంపాదించిన అర్థాన్ని జాగ్రత్తతో కాపాడుకోవటం మానవునకు సహజం. వ్యాకర్త కూడా తాను పరిశీలించి కనిపెట్టిన విశేషాలను తన రచనలలో భద్రపరుచుకొంటాడు. ఒక రచనలోలేని విశేషాలు మరొక రచనలో ఉన్నవంటే ఆ మరొక రచన తరువాతి రచన కాక తప్పదు. కనుక ప్రాచీన వ్యాకర్తలు పేర్కొని క్రొత్త విశే షాలు వేటిని ఏయే రచనలలో సూరి పేర్కొన్నాడో చూడటం అవసరం.

ఋత్విగాదులను, భగవదాదులను వెనుకటివారు గుణ వర్గ ణంలో చేర్చుకొన్నారు. పురోధసుడన్న రూపం వారు సాధించుకోలేదు. సూరి ఋత్విగాదిని ప్రత్యేక గణంగా పరిగ ణించి శబ్దలక్షణ సంగ్రహంలోను, సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం లోను అమంత తుల్యత్వము వికల్పమని సూత్రించి ఋత్వి జుడు, ఋత్విక్కు అన్న రీతిగా రూపద్వైవిధ్యం సాధించాడు. ఈ అంశం ఆంధ్రశబ్ద శాసనంలో కనిపించటంలేదు. దీనికి కారణం గ్రంథపాతమో, రచనా ప్రాథమికత్వమో కావాలి.

''భగవదాదులకు ప్రథమాంత తుల్యతయును త్వడుజ్ఞులు నగునని కొందఱాచార్యులు'' అని సూరి ఆంధ్రశబ్ద శాసనంలో సూత్రించాడు. అంటే ఈ విషయం ప్రాచీనులలో కొందరు చెపుతున్నారని సూచిస్తున్నాడు. ఈ సూచనను అతడు తన యితర రచనలలో జారవిడిచాడు. కనుక శబ్దశాసనం అతని తొలి రచన అన్న అనుమితికి అవకాశం ఏర్పడుతున్నది. అయితే కొందరు భగవానుని ఆమోదించ మంటున్నారు. కాని కేతన వలె సూరి ఆస్తికుడు.

''పురోధసుడు'' ఆంధ్ర శబ్దానుశాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహ రచనాకాలం వరకూ చిన్నయసూరికి లభించలేదు. సంస్కృతసూత్ర బాలవ్యాకరణాల రచనాకాలంలో ''వేధ పురోధ పురోధనుడు'' వచ్చి కూర్చున్నారు. [పురోధసః (అనుప సర్గస్య డ నా) మేధసః (నిత్య మనుపసర్గస్య డః)] అయితే ''లోకమంతా వెదకినా నీ రూపే పొడకట్టలేదు. నీకు యోగ్యతా పత్ర మిచ్చి పంపిం దెవరు ?'' అని అసలే రోజులు చాల కుండా ఉన్న పురోధసుని కొందరు నిగ్గదీస్తున్నారు.

అది అలాఉంచి ఉపోత్తమేత్వం సంగతి చూదాము. ఉపోత్తమ ఇత్వానికి కూడ ఉత్వం వస్తుందని చింతా మణి చెబుతున్నది. కలిమి అన్నశబ్దానికి బహువచనం పరమైతే లకారానికి గూడ ఉత్వం వచ్చి కలుములు అన్నరూపం ఏర్పడుతుంది. ఈ లెక్కలో ప్రణిధి అన్న దానికి బహువచనం పరమైతే ణకారానికి గూడా ఉత్వం వస్తుందా ? తత్సమాలకు రాదు. ఈ అంశాన్ని గూడ చేర్చి సూరి శబ్దలక్షణ సంగ్రహంలో సూత్రిస్తూ

''ఉత్వంబు బహువచనంబు రానగు
వికృతి నుపోత్తమంబునకు సహితము.''

అని వ్రాశాడు. అయితే దీనితో అతి వ్యాప్తి దోషం పోలేదు. బహువచనం పరమవుతున్నప్పుడు దోసిలి దోసిళ్లు అవుతున్నదే కాని దోసుళ్లు కావటంలేదు. కనుక అందులో ''అది దోసి ల్యాదులకుం గలుగదు'' అన్న సూత్రం చేర్చాడు. దీనితో నైనా చిక్కు తీరలేదు. దోసిల్యాదు లేవో అనిర్దిష్టంగానే నిలచిపోయాయి. కనుకనే తరువాతి రచనయైన సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలో

''బహువచనే నిత్యమిత ఉః
ఆచ్ఛిక స్యోపోత్తమస్య చేతః
నరలడోపధాష్టార్థాదీనామ్.''

అన్న సూత్రాలు వ్రాశాడు.

ఇక్కడ మరొక విషయం సూరికి తోచిఉంటుంది. ఎన్మిది ఎన్మిదులు అన్నవి వ్యవహారంలోనే ఉన్నవి. ఎన్ముదులు అన్న రూపం ఉండదని అందరికీ తెలిసిందే. సందేహం పొడ మని చోట ఉపదేశించేకంటే పొడమేచోట ఉపదేశించటం మేలు కాదా ? తొమ్మిది అన్నది నిత్యవ్యవహారంలో ఉన్నది. దీని బహువచన రూపం తొమ్మిదులా, తొమ్ముదులా ? ఇలాంటి సందేహం తీర్చటం ముఖ్యమన్న భావంతో ''రలడోపధ నవార్థా దుల యుపోత్తమేత్వంబున కుత్వంబు గలుగదు'' అని బాల వ్యాకరణంలో సూరి మెరుగుపెట్టాడు. ఈ క్రమాన్ని బట్టి సూరి రచనలలోని ముందు వెనుక లేవో వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

సూరి రచనల పౌర్వాపర్య పరిశీలనకు తోడ్పడేవాటిలో ఔపవిభక్తిక ప్రకరణం ఒకటి. ఈ ప్రకరణం చింతామణి వికృతి వివేకాలలో ఇలా ఉన్నది :—

1. టింట్యాదులు ఔపవిభక్తికములు.

2. ఋల్వాది వర్ణాంత నామములకు విభక్తి సమాస ములం దగు.

3. విభక్తి సమాసములందు ఇతర ఔపవిభక్తికకము లాదేశాగమంబులగు.

4. ఇవి ప్రయోగవేద్యములు.

5. ఉపవిభక్తులు కొన్ని యెడల వికల్పముగా, కొన్ని యెడల నిత్యముగా నగు. కొన్నియెడల నిత్యముగా రావు.

6. ఆంధ్రమున ఈ ఔపవిభక్తికములు అనేకములు.

7. వీని ప్రవృత్త్యాదులు ప్రయోగైక శరణములు.

8. ఔపవిభక్తిక సంజ్ఞ వానిని బొందు నామములకును వర్తించును.

9. నవర్ణంబు పరంబగునపుడు ఉకారాంతములైన కొన్ని యౌపవిభక్తిక నామముల 'ఉన్' నకు లోపము బహుళము.

10. కొన్నింటికి తృతీయా సప్తములం దత్వంబగు.

శబ్దలక్షణ సంగ్రహం ఈ ప్రకరణాన్ని ఇలా సంగ్రహిస్తున్నది :—

టింత్యాదు లౌపవిభక్తికంబులు.

నామంబుల రుల్వాదులకు విభక్తి సమాసంబుల బహుప్రకారంబుల జూపడియెడి.

టింటులు కిత్తులుం గలవు.

అట్టిలోనగు వానికి తిగాగమంబు జడ్డ లోపంబుతో నగు.

మేన్వాదుల కిత్వంబగు.

టింటిక్కులు రాఁ బగల్వాదులకు

ఱేవు ప్రభృతుల కత్వంబగు.

సంఖ్యమీది టింటిక్కుల కిడాగమంబగు.

చేఁదు తుది ప్రాయి తివర్ణంబగు నండ్రు.

నేయి ప్రభృతులకు బహువచనంబు రాసయుతము.

ఒకానొక్కనికిం బెక్కులార్య ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

(తృతీయా సప్తమ్యర్థంబులందు) ఔపవిభక్తికంబుల త్వంబగు.

పై సూత్రాలను పరిశీలిస్తే ఔపవిభక్తికాలు అనే కాలు అన్న విషయం తప్ప చింతామణి వికృతి వివేకాల్ని పేర్కొన్న తక్కిన విషయాలను శబ్దలక్షణ సంగ్రహం అనువదిస్తున్నది. విశేషించి ఇ, టి, ంటి, అన్న ఉప విభక్తులు స్థూలంగా ఏయే గణాలకు వస్తవో సూచిస్తున్నది.

శబ్దశాసనం టింత్యాదులు ఉపవిభక్తులని చెపుతూ, ఇ, టి, ఇంటి, ంటి, తి, ప, పజ్, త అను వాటిని గూడా సంగ్రహించింది. టి గాగమమూ, నామముల కప్పుడు గలుగు మార్పులు, టి వర్ణాదేశ సందర్భాలు, ఇ వర్ణము కలుగు పట్లు, పజ్జ వర్ణాలను పొందు శబ్దములు, టి వర్ణంబు బిందు పూర్వమగు పట్లు తివర్ణము కలుగు నామములు వివరించింది. శబ్దలక్షణ సంగ్రహం కంటె ఇందులో ఎక్కువ విశేషాలున్నా పజ్జవర్ణాలను గూడ ఉపవిభక్తులని చింతామణ్యాదుల మతానుసారంగా ఇది చెప్పింది. కనుక ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం మొదటిదనీ, శబ్ద లక్షణ సంగ్రహం తరువాతిదనీ భావించటానికి అస్కార మేర్పడుతున్నది.

సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం శబ్దలక్షణ సంగ్రహం వలెనే పజ్జవర్ణాదులను ఔపవిభక్తిక పట్టిక నుంచి తొలగించింది. అంతేకాదు; ఇ టి తి వర్ణములు మాత్రమే ఉపవిభక్తులని పేర్కొన్నది. (ఇకీ టి తయ ఉపవిభక్తయః. అసోపేక వచనమే బహుళమ్.)

బాలవ్యాకరణం ఈ ప్రణాళికనే అనుసరిస్తూ, "ఇ టి తి వర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు లౌపవిభక్తికంబులు." ఇవి ది ద్వితీయాద్యేకవచనంబులు పరం బగునపుడు నామంబులకుం గొన్నింటికిం బ్రాయికంబుగా నగు" అని సూత్రిస్తున్నది.

ఔపవిభక్తిక ప్రకరణాన్నిబట్టి చూచినప్పుడు ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం మొదటి రచనమనీ, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం తరువాతిదనీ, సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం ఆమీదటిదనీ, బాలవ్యాకరణం కడపటిదని భావించవలసి వస్తున్నది.

వికృతి వివేకం అమహత్ స్త్రీలింగాల విశేషణాలను గూర్చి ప్రస్తావిస్తూ "అప్రాణి వాచినా మత భవే దమహతీ స్త్రియాం ద్విధా విశేషణమ్" అని విధిస్తున్నది. అంటే హృద్య మగు విద్య, హృద్యయగు విద్య అనవచ్చు కాని మొదవులలో కపిల వరిష్ఠము అనరాదు—కపిల వరిష్ఠ అనే అనాలి.

ఈ విశేషాన్ని ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం "అప్రాణి వాచి స్త్రీ లింగంబుల భేదకం ఉభయవిధంబగు" అని అనువదించింది. తరువాత కవి ప్రయోగాలు పరిశీలించి సూరి అది సరిగాదని "అమహతి భేదకంబు క్లీబంబు నగు" నని శబ్దలక్షణ సంగ్రహంలో సూత్రించాడు. ఈ విషయాన్నే "మహతీతరంబులగు స్త్రీ లింగంబుల విశేషణంబులకు క్లీబత్వంబు విభాషనగు" అని బాలవ్యాకరణంలో విస్పష్టంగా సూత్రించాడు. దీని ప్రకారం మొదవులలో కపిల వరిష్ఠ మనవచ్చును. కపిల వరిష్ఠ అని గూడ అనవచ్చు. ఈ అంశం సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలో ఇలా ఉన్నది :—

స్త్రీ ప్రత్యయ విషయస్య స్త్రియాం వా.

స్త్రీ ప్రత్యయం యథానుశాసనమ్.

విశేష్య నిష్ప్రశ్చ పుంసి.

ఇక్కడ బాలవ్యాకరణ మతమే కనిపిస్తున్నది.

కాగా ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం మొదటిదనీ, శబ్దలక్షణ సంగ్రహం తరువాతిదనీ, సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం ఆమీది రచనమనీ బోధపడుతున్నది.

ఇంక కారక విశేషాలు పరిశీలనార్హాలు.

1. ఉపయోగంబున నాఖ్యాతకు దోడ వర్ణకం బగు.
2. కంటె వర్ణకం బన్యార్థ యోగజంబగు పంచమి కగు.
3. కంటె వర్ణకంబు నిర్ధారణ పంచమి కగు.

4. కాలాధ్వంబులకు ప్రాయికంబుగా ప్రథమ యగు.

5. సర్వనామ సంఖ్యాభిధాన తద్విశేషణంబులం దెయ్యది ముందు ప్రయోగింపఁబడు దాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు.

6. ఒకానొకచో విశేషణంబుల షష్ఠికిం బ్రథమ విభాషనగు.

బాలవ్యాకరణ ప్రోక్తాలైన ఈ సూత్రార్థాలు చింతామణి వికృతి వివేకాలు పేర్కొన్నవి కావు.

ఆంధ్ర శబ్ద శాసనంలో ఈ భాగం లోపించింది. శబ్ద లక్షణ సంగ్రహంలో :

కంటె నన్యాది యోగంబునం దగు.

సర్వనామ భేద్యంబులలో బూర్వ ప్రయుక్తంబునకు ప్రథమ బహుళంబుగా నగు.

విశేషణంబుల షష్ఠికి.

అన్న సూత్రాలు కనిపిస్తున్నవి. అంటే బాల వ్యాకరణం సూత్రాలలోని 1, 3 4 అంశాలు లేవు. సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం ఈ విషయాలన్నీ పేర్కొన్నది. (ఆఖ్యాతు రుపయోగే, నా ప్రధానాద్యేత్యయోగే; కంటె నన్యార్థానాం యె గే నిర్ధారణే; కాలాధ్వనోః (ప్రథమా) సంఖ్యా ప్రధానాణ సర్వనామ తత్సమానాధి కరణేషు యత్పూర్వం ప్రయుజ్యతే తతః ప్రథమా; తస్య షష్ఠ్యా బహుళమ్) ఈ విషయా లనుబట్టి శబ్దలక్షణ సంగ్రహానికి సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం తరువాతి దవుతున్నది.

సామాసిక విశేషాలు కొన్ని గూడ ఈ అభిప్రాయానికి దోహద మిస్తున్నవి. చింతామణి వికృతి వివేకాలు కర్మధార యంలో పూర్వపద సామర్థ్యాన్ని వివరించక పరిమితమైన ఆంధ్రపదం సంస్కృతపదంతో కర్మధారయాన సమసిస్తుం దని పేర్కొన్నది. రాజాది శబ్దం పరమగునపుడు చతుర్వర్ణ పరిమిత జన నామముల డాది వర్ణములకు లోపమూ, ఒకానొక చోట అత్వం వేరొకానొక చోట ఆత్వం, మరొకానొకచోట మత్వం వస్తుందని వికృతి వివేకం చెబుతున్నది.

శబ్దశాసనం చింతామణి వికృతి వివేకాలను అనుసరించి "పరిమితం బాంధ్రపదంబు సంస్కృత విశేష్యంబుతో సమ సించు, జననామంబులకు రాజాదులు రా నత్వం బాత్వం బిత్వం బును గానంబడియెడు" అని సూత్రించింది.

"పరిమితం బాంధ్ర పదంబు సంస్కృత విశేష్యంబుతో సమసించు" అని సూత్రించి శబ్దలక్షణ సంగ్రహం తక్కిన విషయాలను విడిచిపెట్టింది. ఏ పదం సమానాధికరణంతో సమ సిస్తుందో సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం వివరిస్తున్నది.

జికసర్వనామ మ్వంతం సమానాధికరణేన సమస్యతే.

అమహత్సంఖ్యా.

స్త్రీ సమః.

అంటే ధాతుజ విశేషణం, సర్వనామం, మ్వంతము, అమహ త్సంఖ్యావాచకం, స్త్రీ సమం సమానాధికరణంతో సమసిస్తవన్న మాట.

బాలవ్యాకరణం దీనిని "కర్మధారయంబు త్రిక స్త్రీ సమ ముగంత ధాతుజ విశేషణ పూర్వంపదంబయి యుండు" అన్న సూత్రంతో సంగ్రహించింది. అయితే మ్వంత మనబోయి ముగంత మన్నది.

ముజ్జగములు ముల్లోకములు ఇత్యాది ద్విగువును చింతా మణి వికృతి వివేకాలు నేరుగా సాధించుకోలేదు. దీనిని శబ్ద శాసనం; శబ్దలక్షణ సంగ్రహం వదలిపెట్టాయి. సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం ఈ పట్టున ఇలా సూత్రించింది :—

మూఁడో ర్డ్యాక్ నిత్యమ్ (లోపః).

తతో హలో ద్వే.

బాలవ్యాకరణమో "సమానాధికరణంబగు నుత్తర పదంబు పరంబగునప్పుడు మూఁడు శబ్దంబు డు వర్ణకంబు నకు లోపంబును మీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబునగు" అని సూత్రించింది.

ఈ విషయాలనుబట్టి ఆంధ్రశబ్ద శాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహాలు మొదటివనీ సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం వాటి పిమ్మటిదనీ భావించవలసి వస్తున్నది.

తద్ధిత ప్రత్యయాలు కూడ ఈ అభిప్రాయాన్నే సమ ర్థిస్తున్నవి. చింతామణి, వికృతి వివేకం పేర్కొన్న తద్ధిత ప్రత్యయాలు చాల తక్కువ. ఆంధ్ర శబ్దానుశాసనం తన, న, అది, ఇ, ఇఁడి, త, కా, కత్తియ్య, ఆ, ఆఁడి, మారి, పోతు, అటిక్, ఉటిక్, క, ఉక, ఈ, ఱిక, ఇక, ఆయి, ఇ, ఏసి, ఎండు, ఇ (మంజి మార్దాదులందు), గారు అన్న ప్రత్యయాలను చెప్పటమే కాక రూపరి, కాలువురు, చూపఱి, పగతుఁడు, పగఱు, అంపఱ, చెలి కారము, కోమలికము, మోఱకము, పసర, పసరిక, చలిమిరి, చలిమిడి, చలువ అన్న పదాలను నిపతించింది. శబ్దలక్షణ సంగ్ర హంలో పదిహేడు ప్రత్యయాల వరకు కనిపిస్తున్నవి. సంస్కృ సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలో, శబ్దశాసనంలోని ఆయి, ఇ, గారు, ఏసి అన్న వర్ణకాలు తక్క తక్కినవన్నీ ఉన్నవి. వీనికి దోడు తు, టిమిజ్, అడి, అరజ్, టుచ్, టిచ్, పుడుచ్, తజ్, నిచ్, వడి అన్న ప్రత్యయాలు కూడ విహితాలు. బాలవ్యాకరణం మొత్తం 23 ప్రత్యయాలను పేర్కొన్నది.

తద్ధిత ప్రత్యయాలను బట్టి చూస్తే శబ్దలక్షణ సంగ్రహం మొదటిదనీ ఆంధ్ర శబ్ద శాసనం తరువాతిదనీ సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం ఆపిమ్మటిదనీ అనిపిస్తున్నది.

ఈ పేర్కొన్నవా టన్నిటికంటె చిన్నయసూరి వాడు కొన్న సంజ్ఞలు అతని రచనల పౌర్వాపర్య నిర్ణయానికి ఎక్కు వగా తోడ్పడుతవి. అతడు వాడిన సంజ్ఞలను రెండు విభాగా లుగా చేయవచ్చును.

(1) చింతామణి వికృతి వివేకాల నుంచి స్వీకరించి కొన్ని రచనలలో వాడుకొని మరికొన్ని రచనలలో వాడుకొనక విడిచి పెట్టిన సంజ్ఞలు (2) సూరి స్వయంగా కల్పించుకొన్న సంజ్ఞలు. సమాసకము, లుక్కు, మిత్తు, డిత్తు అన్నవి మొదటి రాశికి చెందినవి. వర్గయుక్కులు, అచ్చు, త్రికము, సర్వనామము, డుమంతము, తుల్యము, సమము జిత్తు, ముజ్జు అన్నవి రెండవ రాశికి చెందినవి.

మొదటిరాశి సంజ్ఞలున్న రచనలు తొలి రచనలని నిస్సందేహంగా చెప్పుకోవచ్చును. సమాసకము, లుక్కు, మిత్తు, డిత్తు ఆంధ్ర శబ్ద శాసనంలోను, శబ్దలక్షణ సంగ్రహంలోను కనిపిస్తున్నవే. కాని బాలవ్యాకరణ సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణాలలో కనిపించటంలేదు. (డిత్తు మాత్రం సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలో ఉన్నది) కనుక ఆంధ్ర శబ్దానుశాసన శబ్ద లక్షణ సంగ్రహాలు తొలి రచనలని నిస్సంశయంగా చెప్పుకో వచ్చును.

ఇంక రెండవరాశి సంజ్ఞలన్నీ సూరి కల్పించుకొన్నవే కాని ఇతరుల నుంచి ఎరవు తెచ్చుకొన్నవి కావు. ప్రయోజనం కోసం లెస్సగా ఆలోచించి కల్పించుకొన్నవి. కనుక వీటిని కొన్ని రచనలలో వాడుకొని మరికొన్నిట పరిహరించటం జరుగదు. అలా పరిహరించినవేవైనా ఉంటే అని తరువాత కల్పించు కొన్నవని వూహించవచ్చు. అలా వాడుకొన్న రచనలు ఉత్తర కాలంలో వెలువడిన రచనలని నిశ్చయించుకోవచ్చు.

వర్గయుక్కులు, సర్వనామము అన్న సంజ్ఞలు సూరి రచన లన్నిట కనిపిస్తున్నవి. డుమంత మన్న సంజ్ఞ శబ్ద శాసన పద్యాంధ్ర వ్యాకరణాలలో దక్క తక్కిన రచనలలో కనిపిస్తున్నది. అయితే శబ్దశాసనంలో దీనికి సంబంధించిన భాగం లోపించింది. పద్యాంధ్ర వ్యాకరణం సంజ్ఞతోనే ఆగి పోయింది.

సమ తుల్య శబ్దాలు శబ్ద శాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహాలలో కనిపిస్తున్నవి. కాని ఇవి సంజ్ఞలుగా ప్రయుక్తాలు గావు. "దూతాదులు స్త్రీ తుల్యంబులు. కంధరాదులు క్లీబ సమం బులు నగు" అని శబ్దలక్షణ సంగ్రహం సూత్రిస్తున్నది. సంస్కృతసూత్ర బాలవ్యాకరణాలలో తుల్యాలు—తత్సమాలు; సమాలు అచ్ఛికాలు. అందుకనే

"అచ్ఛికా బహవః స్త్రీ సమాః
కేచన క్లీబ సమాః.
బల్లిదాదయ: సంస్కృత తుల్యాః."

అని సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణమూ,

"సంస్కృత ప్రాకృత తుల్యంబగు భాష తత్సమంబు.

క్లీబంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచకంబులు విభాషం బుంలింగ తుల్యంబులగు.

సుర శబ్దంబు నిత్యంబుగా నసుర శబ్దంబు వైకల్పికముగా స్త్రీ తుల్యంబులగు.

కంధరాదులు క్లీబ తుల్యంబులు బహుళంబుగానగు.

అచ్ఛిక శబ్దంబు లెల్లం దఱుచుగ స్త్రీ సమంబులుం గ్లీబ సమంబుయి యుండు. బల్లిదాదులు సంస్కృత తుల్యంబులు" అని బాలవ్యాకరణమూ సూత్రించాయి.

మిగిలిన అచ్చు, త్రికము, ముజ్జు, జిత్తు అన్న సంజ్ఞలు సంస్కృతసూత్ర బాలవ్యాకరణాలలో మాత్రమే కనిపిస్తున్నవి. శబ్దానుశాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహాలకు అచ్చు, త్రికము అన్న సంజ్ఞలు ఆవశ్యకమే అయినా వీటిని వాడుకొనక వికృతి, అ ఈ ఏ అన్న వాటిలో పబ్బము గడుపుకొన్నవి. సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం అలా కాక యీ నాలుగు సంజ్ఞ లను వాడుకొన్నది దీనికి ఈ క్రింది సూత్రాలే నిదర్శనం :—

"అచ్చా సంస్కృత సమేతరా.
తదాద్యా స్త్రయ స్త్రికః.
సు జే ర్వా.
షిరవ్యయో ధాతు సామ్యే మిజ్జినా
సర్వ త్రా మ్రేడితే ముజః."

బాలవ్యాకరణంలో వీటి వినియోగం ప్రఖ్యాతమే కనుక ఈ సంజ్ఞలను బట్టి చూచినా సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం ఆంధ్రశబ్ద శాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహ పద్యాంధ్ర వ్యాకరణాలకు తరువాతనే బాలవ్యాకరణానికి ముందు వ్రాయ బడి ఉంటుందని ఉపపన్న మవుతున్నది.

విషయ విభజనమేమి, ప్రతిపాదిత విశేషాలేమి, సంజ్ఞ లేమి, యీ అభిప్రాయాన్నే సమర్థిస్తున్నవి. పైగా సూరే బాలవ్యాకరణాంతంలో

"మును మదుపజ్ఞం బగుచుం
దనరిన వ్యాకృతిని సూత్ర తతి యొక కొంతం
దెనిగించి యిది ఘటించితి
ననయము బాలావ బోధ మగు భంగిఁ దగన్.

తెనుఁగునకు శబ్దలక్షణ
మనయం బరయుంగ వేడ్కనందిన వారల్

చిన్నయ సూత్రాలు - పౌర్వాపర్యాలు

దనరఁగ నీ వ్యాకరణం
బున మూలంబయిన కృతిని బోలఁ గనఁదగున్.''

అని చెప్పుకొన్నాడు. సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం మొదటి రచనమే అయి శబ్దశాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహాలు తరువాత రచనలే అయితే ఈ తరువాతి రచనలను వదలి మొదటి రచనను జూడ వలసినదని ఎందుకు చెప్పవలసి వచ్చింది ? సమగ్రమూ నిజ హృదయాభి వ్యంజకమూ అయిన రచనను మొట్టమొదటనే వ్రాసినప్పుడు తరువాతివైన బాలవ్యాకరణేతర రచనల ప్రయోజన మేమిటి ?

బాలవ్యాకరణ పీఠికలో సూరి మరియొక విషయం వ్రాశాడు :—''పెక్కు లక్ష్యములు పలుమాఱు సావధానముగాఁ బరిశీలించి రచనా ప్రణాళిక నిర్ణయించుకొని నా నేర్పు కొలఁదిని సంస్కృతభాషలో సూత్ర గ్రంథ మొకటి కావించితిని. ఆ గ్రంథము బాలురకు సుసాధము గాకుండుటవలన దాని యందలి సూత్రములు కొన్ని తెనిఁగించి ప్రకృత గ్రంథ రూపముగా రచించినాఁడ.'' ఈ వాక్యాలనుబట్టి సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణంలోని ప్రణాళిక బాలవ్యాకరణంలోని ప్రణాళిక ఒకటేనని, బాలవ్యాకరణం సంస్కృత సూత్రాలలోని కొన్ని విషయాలను మాత్రమే తెనిగించిందనీ స్పష్ట మవుతున్నది.

ఇంతవరకూ సాగిన పరిశీలనం కూడ సంస్కృత సూత్ర బాలవ్యాకరణాల ప్రణాళికలు ఒకటేనని నిరూపిస్తున్నది. శబ్దశాసన శబ్దలక్షణ సంగ్రహాల ప్రణాళికలు బాల వ్యాకరణ ప్రణాళిక కంటె చింతామణి వికృతి వివేకాల ప్రణాళికకు ఎక్కువ సన్నిహితాలు. ఎప్పుడైనా సమ ప్రణాళికాలైన రచనలకంటె అసమ ప్రణాళికాలైన రచనలకు కాల వ్యవధానం మెండుగా ఉండక తప్పదు. కనుక సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం బాలవ్యాకరణానికి పూర్వమూ, ఆంధ్ర శబ్ద శాసన శబ్ద లక్షణ సంగ్రహ పద్యాంధ్ర వ్యాకరణాలకు తరువాతా, వ్రాయబడి ఉండాలి. అంతేకాదు ముద్రణ పొంది ఉండాలి. ఎందుకంటె అచ్చుకాక వ్రాత ప్రతిగానే ఉండిపోయిన కృతిని ''కనదగు'' ననటంలో అర్థంలేదు. ముఖ్యంగా సూరి అలా చెప్పేవాడు కాడు. పూర్వులు చెప్పక తాను స్వయంగా పరిశీలించక ఏ అర్థాన్ని అతడు చెప్పడు. అట్టి సూరి ఎప్పుడో మొదట అరగొరలుగా వ్రాసి వదలిన వ్రాతప్రతిని ప్రమాణీకరించడు. దురదృష్టంవల్ల ముద్రితమైన సంస్కృత సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణం మనకు దక్కలేదు. జీర్ణమూ భ్రష్టమూ అయిన చిత్తు ప్రతి మాత్రమే ఇప్పుడు మనకు లభిస్తున్నది.

ఈ లభిస్తున్న భాగాన్నైనా పెద్దలు సంస్కరించి వ్యాఖ్యతో ప్రకటించటం ముఖ్యం. సూరి తన యితర రచనలలో పేర్కొని బాలవ్యాకరణంలో సంగ్రహించని విశేషాలను సవిమర్శకంగా సేకరించడం అవసరం.

అలి ఝుంకారము, కీచకస్వనము, కీరాలాపముల్, మత్తకో
కిలనాదంబులు, శారికారవములు, కేకినినాదంబులుం
గలయం భోరన మంజుగానములతో గంధర్వ గీతంబు ల
గ్గలమై భోరన మ్రోసె సీశ్వరులతాగారంబు ఘూర్ణిల్లగన్.

(నన్నెచోడ—కుమార)

ఉజ్జీవ జ్యోతి

'కొలకలూరి'

క్రీస్తు జననాన జన్మించి స్వస్తి పలికి
క్రీస్తు మరణాన వెలుగొంది స్వస్తి పలికి
అస్తి నాస్తి స్థితులలో ననంత దివ్య
కాంతి గొని వెల్గు పుణ్య నక్షత్ర మొకటి.

అది సమాధి—సంచలన దూర, దురితాప
హార, రక్షణోదార, వియత్తలాత్మ!
అది సమాధి—ప్రశాంత నిహార ధవళ
పుణ్య పరిశుద్ధ తేజః ప్రపూర్ణ కుల్య!!

అదిగో సమాధి, శీతల హిమాంబు సమార్ద్రమ్ము, రాత్రిగుండెపై
మృగ మధు ముద్రలుంచిన ప్రమోద పరీమళ పూర్ణ పుష్ప మ
య్యాది వికసించు వేళ—మహిమాన్వితమై ప్రభవించు మానవా
భ్యుదయ మహా మహాస్పది, తమోఽపహా భాసుర భద్రమూర్తియై.

తొలగెను ప్రభుత్వ ముద్రలు,
తొలగెను పెనురాతి బండ, తొలగిన వారా
అలలై పూదోట ఇరుల్,
వెలిగెను విశ్వము, సమాధి వెల్గులు సోకన్.

కాంతి సమాధిలో వెలుగుకన్న పవిత్ర మనోజ్ఞమూర్తి, భా
వాంతర బాహిరాత్మ, విరియై, సుధయై, తెలివెల్లువై, త్రిధా
సంతతియై, క్షమాభరిత సౌహృద దీధితి నేగుదెంచె, సం
క్రాంత విశాల విశ్వ జనరంజన కారుణికోన్నతాబ్ధియై.

హృదయ మది మహోదయమై,
ఉదయ మది సమోజ్జ్వలమయి, యుర్వి వెలింగెన్
హృదయ మిది మరణ జయమై,
ఉదయ మిది బహూదయమయి, యుర్విన్నిలుచున్.

తెలుగు నవల: 50 నుండి 65 వరకు

శ్రీ ఆర్. ఎస్. సుదర్శనం

దేశానికి రాజకీయ స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన తర్వాత సమాజం ఎంతో మారింది. పరిస్థితులు తారుమారయ్యాయి. తదనుగుణంగా రచయితల్లో కలిగిన సంచలనమూ, వాళ్ల కొత్తరీతుల్లో ఆలోచించటమూ వారి రచనలు ప్రతిబింబిస్తూ వున్నాయి. ఈ పదిహేనేళ్లలో, అంటే 1950 నుంచీ నేటిదాకా బాగా అభివృద్ధిచెంది అందరి దృష్టినీ ఆకర్షించిన సాహిత్య ప్రక్రియ నవల. సమకాలిక జీవితంతో అతి సన్నిహితమైన సంబంధం కలిగి వుండటంతో, మనల్ని మనం అర్థం చేసుకోవటానికి, విమర్శ చేసుకోవటానికీ, కర్తవ్యాన్ని గూర్చి ఆలోచించు కోవటానికి నవలను మించిన సాధనం సాహిత్యంలో లేదంటే అతిశయోక్తి కాదు. వీరేశలింగం పంతులు గారి నుంచీ చలంగారి దాకా నవల సంఘ సంస్కరణకూ, ప్రబోధానికి ఉపకరణం అయింది. కాల్పనికోద్యమం, భావకవిత్వం తెచ్చిపెట్టిన భావనాత్మక ప్రేమ(Romantic Love)కు నవలద్వారానే ప్రజానీకంలో ప్రచారమూ ప్రతిష్ఠ ఏర్పడ్డాయి. సాంప్రదాయికమైన వివాహ వ్యవస్థ భావనాత్మక ప్రేమ అనే ఆదర్శంతో సర్దుబాటు కావాలి అనే భావం యించు మించు సర్వ జనాంగీకారాన్ని పొందింది. నవలకూ, కథకూ, సినిమాకూ, ఈభావమే పట్టుగొమ్మ అవుతూ వచ్చినది. సంప్రదాయాన్ని మార్చరాదు అనే దృక్పథంతో, ప్రాచ్య ప్రతీచీ సంస్కృతుల సంఘర్షణని చిత్రించిన విశ్వనాథవారు కూడా ఈ ప్రేమను ఆధ్యాత్మిక దృక్పథం నుంచీ సమర్థించారు. (ఉదా: వేయిపడగల్లో కిరీటి ఉదంతము.) సంప్రదాయం ఎన్ని విధాల నశించినా, ప్రేమా, వివాహమూ, ఈరెండింటిద్వారా జాతి పునరుజ్జీవనం పొందుతుంది అనే విశ్వాసాన్ని ఆయన వ్యక్తం చేశారు. సెక్స్ విషయంలో స్వేచ్ఛ అనే విప్లవ నినాదాన్ని తన రచన లన్నింటికి ప్రాతిపదిక చేసికొన్న చలంగారు కూడా ప్రేమ మీద ప్రగాఢ విశ్వాసంతోటే దిగంతాలకు దృష్టి సారించారు. అలాగే ముందుతరం నవలలో ఆర్థిక రాజకీయ వ్యవస్థలే అన్ని అనర్థాలకు మూల కారణమనీ వాటిని సంస్కరిస్తే అన్నీ చక్కబడతాయనే విశ్వాసం ఒక వర్గం వారిలో ప్రకటితమైంది. ఈవిధంగా సంఘ సంస్కరణము, భావనాత్మక ప్రేమ, ఆర్థికరాజకీయ వ్యవస్థల్లో మార్పు అనే మూడింటి మీదా ముందు తరం తెలుగు నవల గాఢమైన విశ్వాసాన్ని ప్రకటించింది. 1950 తర్వాత తెలుగు నవల ఎన్నో విధాల ఈమూడింటి మీదా గట్టిగా అవిశ్వాసాన్ని ప్రకటిస్తోంది. ఇదీ మనం ముఖ్యంగా గమనించవలసిన మార్పు— ఆదర్శాలు తలక్రిందులు కావటం! దీనికి కారణం ఈ కొత్తతరం వారిలో విశ్వసించే శక్తి ఉన్నట్లుండి అదృశ్యమైపోయిందా? అవును, అదృశ్యమైపోయింది అనే వాళ్లు చాల మందే వున్నారు. నా అభిప్రాయం: కారణం అది సరి కాదేమో అని.. ముందు తరం వారికి దూరపు కొండలుగా, గమ్యస్థానంగా వుండిన ఆదర్శశిఖరాలు ఈతరం వారికి చేరువకావటం, అవి ఆశించినంత సునువుగా, సుఖప్రదంగా, శాంతి దాయకంగా అనుభవంలో లేకపోవటమే కారణమని తోస్తుంది. ఏది గమ్యస్థానమని ఒకప్పుడు తోచిందో, అది చివరకు ఒక మజిలీగా కూడా తృప్తి నివ్వలేకపోవటమే, నేటి అవిశ్వాసానికీ, జీవితాన్ని గూర్చిన పునరాలోచనకూ, అన్వేషణకూ కారణమైందని తోస్తుంది.

వస్తువు దృష్ట్యా నేటి తెలుగు నవల ప్రధానంగా చిత్రిస్తున్న విషయం—ప్రేమ శైథిల్యమూ, వివాహ వ్యవస్థ విచ్ఛిత్తీ. ప్రేమ అంటే తల్లిదండ్రుల అంగీకారంతో నిమిత్తంలేకుండా తనకు నచ్చిన వ్యక్తిని

పెళ్ళి చేసుకోవడమా? అంత మాత్రంతో ఆ పెళ్ళి జీవితాంతమూ సుఖప్రద మౌతుందా? ప్రేమ అంటే ఒక వ్యక్తి మరొక వ్యక్తికోసం చేయవలసిన త్యాగమా? తను ప్రేమించిన వ్యక్తి తన్ను దగా చేస్తే, లేక మళ్ళీ ప్రేమించకపోతే ఏం చెయ్యాలి? ఈ ప్రశ్న లన్నింటికీ ముందు తరం నవల యిచ్చిన సమాధానాలు ఒకే తీరుగా ఉండేవి—ఆ సమాధానాలన్నీ యూరప్ ఖండం నుంచీ దిగుమతిఅయిన కాల్పనిక వాదంతో, ఈ దేశంలో సాంప్రదాయికమైన భార్యాభర్తల ఆదర్శ ప్రవర్తనా తాలూకు భావాల్ని రంగరిస్తే ఏర్పడే ఒక భావ సముచ్చయం. ఆ భావాల్ని వ్యక్తం చెయ్యటమే ముందు తరం నవల సాధించిన ప్రయోజనం. ప్రేమను గూర్చిన పై ప్రశ్నలకు అనుభవం రీత్యా, పరిశీలన రీత్యా, ఈ తరంవా రిచ్చే సమాధానాలు వేరుగా ఉంటున్నాయి. వేరుగా ఉండటమే కాదు, తలకొక్క తీరుగా ఉంటున్నాయి. అంటే ఒక్కొక్క మనిషి అనుభవాన్నిబట్టి, వ్యక్తిత్వాన్నిబట్టి సమాధానాలు భేదిస్తున్నాయి. ఈ వైవిధ్యాన్ని చూచిన పాఠకుల కొక్కటే అనిపిస్తుంది: ఏమిటీ అవ్యవస్థ? ఏమిటీ అయోమయత్వం?

ప్రేమ శైథిల్యాన్ని వ్యక్తిగతమైన అన్వేషణ రూపంలో అర్ధస్ఫూర్తితో చిత్రించిన క్రొత్త నవల 1950 లో వెలువడి 1957లో బహుళ ప్రచారాన్ని పొందిన "చివరకు మిగిలేది!" ప్రేమను గూర్చి అందులో కథానాయకుడు చివరకు అనే మాట లివీ—"నాకు ప్రేమంటే ఏమిటో యింతవరకు తెలిసింది కాదు. అందరిలాగా శరీరవాంఛనే ప్రేమనుకుని, నన్ను నేను దగా చేసుకోలేను. ఇతరులు ఎవరితోనూ, ఏ ఒక్కరితోనూ పంచుకోలేనిది నా ప్రేమ. అదొక దృష్టి—జీవితం అంతటినీ తుదీ మొదలూ, ముందూ వెనకా, అన్నింటినీ దూరంగా చూసి అర్థంచేసుకునే, ప్రపంచంపై ఒక చూపు...." ఇలా ప్రేమను వేదాంత దృక్పథం స్థాయికి విస్తృత పరచటమే కాదు—తను ప్రేమించిన యువతితోనే "నీతో స్నేహంవల్ల ఆ దృష్టి పోతుంది" అని కూడా అంటాడు. ప్రేయసిని దేవతను చేసిన భావనాత్మక ప్రేమకూ, ఈ స్వానుభవానికీ ఎంత దవ్వో ఆలోచించండి!

ప్రేమ శైథిల్యంతోబాటే వివాహ వ్యవస్థ విచ్ఛిత్తి! "ప్రేమ, పెండ్లి,ఈ రెండింటికీ ముడిపెట్టడమే మానవజాతి చేస్తున్న ఘోరాపరాధం. ప్రేమ మన చేతిలో లేని వెన్నెల. పెండ్లి స్విచ్ వేస్తే వెలిగే విద్యుద్దీపం. వెన్నెలనీ విద్యుద్దీపాన్నీ ఒక్కతడవే అనుభవిద్దామని మానవుడు ఆశిస్తాడు. కాని ఆ రెండింటిలో అతనికి ఏదో ఒకటే మిగులుతుంది....." ఈ భావాన్ని వ్యక్తంచేసిన "ఎడారి పువ్వులు" అనే నవలలో "ప్రేమించి పెండ్లి చేసుకున్నా ననుకున్న రాజా సక్సెస్ కాలేకపోయినాడు. ప్రేమించి వర్ణాంతర వివాహము చేసుకున్న శివరావూ తప్పిపోయినాడు. ప్రేమించి మతాంతర వివాహం చేసుకున్న లిల్లీ సుఖపడటం లేదు. ఇదంతా చూస్తుంటే ప్రేమించటం అంత బుద్ధి తక్కువపని సృష్టిలో మరొకటి లేదనిపిస్తూంది.." అంటూ వ్యాఖ్యానిస్తారు కథానాయికా నాయకులు. పోనీ పెళ్ళి చేసుకోకుండా ఉండి సుఖించటానికి వీలవుతుందేమోనని వాళ్ళు చేసే ప్రయత్నమూ ఫలించదు. వివాహం ఎడారి. స్త్రీ, పురుషులు ఎడారి పువ్వులు. ఎడారిలో తప్పిపోయిన ఒంటె సుఖం. ఎప్పుడైనా అది ఆపూలని అందుకుంటే కద్దు. లేకపోతే లేదు. ఇదీ ఈనాటి రచయితా, లేక రచయిత్రీ తేల్చి చెబుతున్న విషయం.

సంఘ సంస్కరణం దృష్ట్యా వర్ణాంతర వివాహము గొప్ప ఆదర్శం—ఆ ఆదర్శాన్ని సమర్థిస్తూ నవల కృషిచెయ్యటంలేదే అని 1959 లో శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు 'భారతి' లో వ్రాస్తూ తమ అసంతృప్తిని వెలిబుచ్చారు. రచయితలు ఆమాత్రము సాహసింపలేక పోతున్నారా అంటూ కవ్వించారు కూడా. అందుకు సమాధానమా అన్నట్టు వ్రాయబడిన నవల శ్రీమతి ముప్పాళ రంగనాయకమ్మగారి "బలిపీఠం"—వర్ణాంతర వివాహాన్ని వైయక్తిక దృక్పథంతో చర్చించి ఆలోచన రేకెత్తించిన నవల. ప్రేమా, పెళ్ళి సుఖప్రదంగా లేవని తేల్చి చెప్పిన నవలా రచయితలు పురుషులకంటే స్త్రీలే ఎక్కువగా ఉన్నారని తోస్తుంది—వారపత్రికల్లో ప్రచురింపబడుతున్న నవలల్ని చూస్తే. ప్రేమా, వివాహమూ—యీ రెండూ కాకపోతే స్త్రీ ఏం చెయ్యాలి? వ్యక్తిగా స్వాతంత్ర్యాన్ని, సమాజంలో పురుషునితో సమాన ప్రతిపత్తినీ ఉపలక్షించి ఉవ్విళ్ళూరిన స్త్రీ ఏవిధంగా తన జీవితాన్ని వ్యవస్థీకరించుకోగలదు? ఈ ప్రశ్నకు సరియైన సమాధానం రచయిత్రుల నుంచీ ఇంతదాకా రాలేదు. సరియైన సమాధానం అంటే అందరూ అంగీకరించి, ఆమోదించే సమాధానం, అసలు రావడానికి వీల్లేదేమో అని అనుమానం.

తెలుగు నవల : 50 నుండి 65 వరకు

ప్రేమ, వివాహము యీ రెండింటి తర్వాత నేటి నవలలలో ప్రాధాన్యం ఆర్థిక రాజకీయ పరిస్థితులకు ఉంది. ముఖ్యంగా మధ్య వర్గమువారి సమస్యలనూ, జీవితవిధానాన్నీ యథాతథంగా చిత్రించటంగాని, విమర్శించటం గాని, పరిష్కారమార్గాల్ని సూచించటంగాని, ఏన్నో నవలలు చేశాయి, చేస్తున్నాయి. అలాగే గ్రామీణ జీవితాన్ని, రాజకీయ పార్టీలతో కలుషితమైన వాతావరణాన్ని నవల చిత్రిస్తోంది. ఈ ధోరణిలో ఎన్నదగిన నవలలు శ్రీ జి. వి. కృష్ణారావుగారి "కీలుబొమ్మలు", వట్టికోట ఆళ్వారుస్వామిగారి "ప్రజల మనిషి", హిత శ్రీ గారి "అంతర్వాహిని" మొదలైనవి. గ్రామం నుంచి జీవనోపాధి కోసం పట్టణం చేరుకొనే అమాయకుల చరిత్రను చక్కగా చిత్రించిన నవలలు శ్రీ బలివాడ కాంతారావుగారి "దగాపడిన తమ్ముడు", శ్రీ పోరంకి దక్షిణామూర్తిగారి "వెలుగు, వెన్నెల, గోదారి". మధ్యవర్గంవారి జీవితాన్ని యథాతథంగా చిత్రించిన నవలలు శారదగారి "మంచి—చెడు", "అపస్వరాలు" శ్రీ వాసమూర్తిగారి "అబల", "అల్పజీవులు", శ్రీ పోతుకూచి సాంబశివరావుగారి "ఉదయకిరణాలు", "అన్వేషణ". ఈ నవల లన్నింటిలోనూ గమనింపదగిన సామాన్య లక్షణం—అది ముందు తరం నవలకూ నేటి నవలకూ ప్రధానమైన భేదం కూడా ఒక్కటున్నది. ఆర్థికంగా, రాజకీయంగా, సాంఘికంగా ఏ సిద్ధాంతాలూ, ఆదర్శాలూ పూర్వ సమాజంలో ఆశాభావానికి కారణమయ్యాయో అవేవీ స్వాతంత్ర్యం తర్వాత సంతృప్తిని కలిగించటం లేదన్న విషయాన్ని నేటి నవల నొక్కి చెబుతున్నది.

ఏవిధంగా చూచినా ఈ పదిహేను సంవత్సరాల్లో తెలుగు నవల తెలుగు దేశంలో సమకాలీన జీవితాన్ని వైవిధ్యంతో చిత్రిస్తూ—చర్చిస్తూ పరిస్థితులపట్ల తీవ్రమైన అసంతృప్తినీ, ప్రాతవడిన ఆదర్శాలపట్ల అవిశ్వాసాన్నీ వ్యక్తం చేసిన దనడంలో సందేహంలేదు. సాహిత్య సమాజంలో సాధించవలసిన ప్రయోజనం ఏమిటి ? అనే ప్రశ్న మొదటినుంచీ ఉన్నదే ! తెలుగు నవలకు అది పుట్టినప్పటినుంచీ, నీతి ప్రబోధమూ, సంఘ సంస్కరణ, సమాజంలో విజ్ఞానాభివృద్ధివంటి లక్ష్యాలు అంటిపెట్టుకునే ఉన్నాయి. నవల తప్పకుండా ఔపదేశికంగా, ఉదాత్తమైన ఆదర్శాలకు ప్రోదిగా ఉండాలనే సంప్రదాయం తెలుగులో ఏర్పడిపోయింది. చలంగారు కూడా నవలను తన సిద్ధాంతాల ప్రచారం కోసమే ఉపయోగించుకున్నారు. కాని, 1950 తరువాత నవల యీ సంప్రదాయాన్ని, కట్టుబాటును మించింది. ఇది గొప్ప మార్పు. ఏ ప్రబోధము, ప్రచారముకంటె పరిశీలనము, జిజ్ఞాస లేక, యథార్థాన్ని అన్వేషించడమూ నేటి నవల ఉద్దేశించే ముఖ్య ప్రయోజనంగా ఉంటోంది. ఇందులో నిస్పష్టంగా మూడు మార్గాలు కన్పిస్తున్నాయి. ఒకటి—ఏ ప్రశ్నలూ సమాధానాలూ లేకుండా సమాజాన్ని లేక సమాజ జీవితంలో ఒక భాగాన్ని యధాతథంగా చిత్రించడం. అంటే రచయిత ఏవిధమైన దృక్పథాన్నీ సూచించకుండా ఫొటోగ్రాఫర్‌లా తటస్థుడుగా ఉండటం. ఉదాహరణ—శారద, శ్రీ పోతుకూచి సాంబశివరావు, శ్రీ వాసమూర్తి వ్రాసిన నవలలు. రెండవ మార్గం—ప్రశ్నలు వెయ్యటమే కాని, సమాధానాల్ని సూచించకపోవటం. సమాధానాల్ని పాఠకునికే వదిలిపెట్టడం. ఉదాహరణ—శ్రీ జి. వి. కృష్ణా గారి "కీలుబొమ్మలు" చూడండి. ఒకానొక వ్యక్తి నిజంచెప్పే ధైర్యం లేకపోవడంవల్ల కదా యిన్ని అనరాలూ, అన్న ప్రశ్నతో ఆరంభమయిన ఆ నవల—ఈ రాచకీయా లిట్లా ఉన్నాయేం ? ఈ మనుష్యు లిట్లా ఉన్నారేం? అనే ప్రశ్నతో ముగింపుకు వస్తుంది. ఈ ప్రశ్నల్లో సూచింపబడిన సమాధానాల్ని పరిశీలిస్తే—ఆ వ్యక్తి నిజం చెపితే యిదంతా తప్పేదేమో ! రాజకీయాలు వేరుగా ఉంటే మనుష్యులు వేరుగా ఉండేవారు కాబోలు ! లేక మనుష్యుల తత్వం వేరుగా ఉంటే రాజకీయాలు బాగుండేవి కాబోలు ! ఈ వూహల్ని నవలకు అన్వయించి చూస్తే అందులో ఏ వూహ సరియైన సమాధానంగా మనకు తృప్తి నివ్వదు. అందుకే యీ మార్గాన్ని ప్రశ్నలు వెయ్యడం, సమాధానా లివ్వకపోడంగా పేర్కొనడమైంది. శ్రీమతి లతగారి నవలలు కూడా ఈ మార్గానికే ఉదాహరణ. పోతే మూడో మార్గం—సమాజాన్ని గూర్చి వేసే ప్రశ్న లన్నింటికీ వ్యక్తిద్వారా సమాధానా లన్వేషిస్తూ పోడం—చివరకు దాన్ని ఆత్మగతమైన అన్వేషణగా తేల్చడం. అంటే వేసిన ప్రశ్నలకు సమాధానం వ్యక్తికీ, సమాజానికీ గల సంబంధాన్ని ఎవరికి వారు నిర్వచించుకోవడంలోనే ఉందన్న నిర్ణయానికి రావడం. ఉదాహరణలు—బుచ్చిబాబు "చివరకు మిగిలేది", గోపీచంద్ "మెరుపులు—మరకలు". బుచ్చిబాబు తను నవల వ్రాసిన ఉద్దేశాన్ని గూర్చి యిలా చెప్పుకున్నారు. "ఆర్థిక, సాంఘిక, చారిత్రక, వ్యత్యాసాల కతీతమై, మనిషినీ,

మనిషినీ స్నేహపాశంలో బంధించివేసే మానవత్వం యొక్క శక్తుల్ని తరచి చూచినప్పుడు, ఆ దృశ్యాన్ని తన్మయతతో అనుభవించగలం. కాని, ఆ అనుభవాన్ని మాటల్లో చెప్పలేం. ఈ జీవిత రహస్యం—దాన్ని తెలుసుకోడానికి మానవుడు చేసే యత్నం—ఈ నవలకి పునాది. నేటి నవలా రచయితల మార్గాలను యిలా మూడు రకాలుగా విభజించడంలో సాహిత్యపరంగా ఈ మూడింటిలో తరతమ భేదాల్ని సూచించటంలేదని మనవి. మార్గం ఏదైనా సరే, ఉత్తమ సాహిత్యసృష్టి కేవలం రచయిత ప్రతిభమీదనే ఆధారపడి ఉంటుందని నా నమ్మకం. ఏమంటే ఈ మూడు మార్గాలలోనూ నవలలు ప్రతిభావంతమైనవి వచ్చాయి, పనికిమాలినవి వచ్చాయి.

ఇంతవరకు ఈ పదిహేనేళ్లలో నవల పొందిన విస్తృతినీ, మార్పునీ వస్తువు దృష్ట్యా, నవలారచయితలనుసరిస్తున్న మార్గాల దృష్ట్యాను, పరామర్శించటం జరిగింది. ఇప్పుడు శిల్పం దృష్ట్యా కొన్ని మాటలు చెప్పాలి. నవలకు అందరూ అంగీకరించిన లక్షణాలు —కథ—కల్పనా—పాత్రోన్మీలనమూ, మనస్తత్వ విశ్లేషణమూ, జీవిత యదార్థ చిత్రణమూ. నవల అన్ని రకాల పాఠకులకూ — అకరాస్యులనుంచీ ఆలోచనాపరుల దాకా—అందరికీ అందుబాటులో ఉండే రచన. అభిరుచుల దృష్ట్యా చూస్తే చాలామందికి పరిగెత్తే కథా, ఉద్వేగమో, ఉల్లాసమో కలిగించే కల్పనా ఉంటే చాలు. వారిలో కొంతమందే కల్పన వాస్తవిక దృష్ట్యా' సంభావ్యమా, కాదా అనే విషయానికి ప్రాధాన్యం యిస్తారు. వారికంటే మరీ తక్కువమంది పాత్రోన్మీలనమూ, మనస్తత్వ విశ్లేషణమూ విలువలుగా గుర్తించగలుగుతారు. పోతే కావ్యంలో ధ్వని వంటి గుణాలు కేవలం సాహిత్యవేత్తలకే అందుబాటులో ఉంటాయి. అందువల్ల అన్ని తరగతుల పాఠకుల్నీ రంజింపజేయగల నవల అనేది అపురూపంగానే వస్తుంది. పాత్రోన్మీలనమూ, మనస్తత్వ విశ్లేషణమూ, లేక తాత్వికమైన దృక్పథమూ ప్రధానమైన విలువలుగా పెట్టుకొన్న రచనలో, కథలో విశేషణంగాని కల్పనలో పాఠకుల్ని సంతృప్తిపరచే గుణం కాని లేకపోవచ్చు. ఈ పరిస్థితి దృష్ట్యా ప్రచారమూ, ధనరూపేణ ప్రతిఫలమూ ఒకే రచనయొక్క సాహిత్యపు విలువని ఎప్పుడూ నిర్ణయింపజాలవని మనవి.

నవల ఈ పదిహేనేళ్లలో పొందిన పరిణామం సమాజ పురోగతికి, వ్యక్తి వికాసానికీ దోహదం చేస్తున్నదా ? అనే ప్రశ్నకు సమాజంలో అవ్యవస ను అతిగా చిత్రిస్తూ మరింత అవ్యవస్థకు కారణ మౌతున్నది. నేటి నవల అనే అభియోగం ఒకవైపు లేకపోలేదు. "Life imitates Arts" అని "ఆస్కార్ వైల్డ్" చమత్కరించినట్లు, సాహిత్యం చిత్రిస్తున్న జీవితాన్ని అనుకరించేందుకు ప్రయత్నించే పాఠకులూ సంఘంలో ఉంటారు. ఏది ఏమైనా ఇలాంటి విషయాల్లో ఏకాభిప్రాయం ఎప్పుడూ కుదరదు. నా అభిప్రాయం ఏమిటో సూచించి ఈ వ్యాసం ముగిస్తాను.

కేవలం యాంత్రికమైన ధోరణిలో ఆలోచనారహితంగా, మూగగా, సామాజికశక్తులకు లోబడి బతకటంకంటె వ్యక్తి స్వధర్మాన్ని చేపట్టి ఆచరణద్వారా, అనుభూతి ద్వారా తన గమ్యం ఏదో అన్వేషించడం మేలు. ఏమంటే,

"శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః
పర ధర్మాత్ స్వనుష్ఠితాత్,
స్వభావ నియతమ్ కర్మ
కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్."

ఇక్కడ స్వధర్మం అంటే హిందూ మతాచారాలు కావు. సాంఘికధర్మం కాదు. వ్యవస్థా ధర్మానుష్ఠానము లేక సాంఘిక దృష్టిని ప్రోత్సహించటమే సాహిత్య ప్రయోజనం అనే అభిప్రాయం నేడు చాలామందిలో ఉన్నది. నీతి—అవినీతి అనే ప్రశ్న అక్కడనుంచే పుట్టుకొని వస్తోంది. దానికి గీత సమాధానం—"స్వభావ నియతమ్ కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్" అని. అంటే చిత్తశుద్ధిని గూర్చి గీత చెబుతున్నది: "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః" అనటంలో, వ్యక్తి ధర్మానికీ, వ్యవస్థా ధర్మానికీ వైరుధ్యం ఏర్పడినపుడు వ్యక్తి ధర్మమే ఆచరణీయం అని అర్థం. మారుతున్న నేటి సమాజంలో వ్యవస్థాధర్మం అనిశ్చితంగా అనేక ముఖాల దిగ్భ్రమ కల్పిస్తున్నప్పుడు, ఆ పరిసితిని చిత్రిస్తూ "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః" అని చెబుతూ, వ్యక్తిగతమైన అన్వేషణకు ప్రాధాన్యం యిచ్చే నేటి నవల, వ్యక్తి వికాసానికీ తద్ద్వారా సమాజ పురోగతికీ తప్పక దోహదం చేస్తుందనే నా విశ్వాసం.

(అఖిలభారత తృతీయ తెలుగు రచయితల మహాసభలో చదివిన వ్యాసం.)

ఆసుర సంధ్య

శ్రీ ఆర్. ఎస్. సుదర్శనం

(గతసంచిక తరువాయి)

6

శేషాద్రిగారి నొకసారి చూచిరావా లనిపించింది శ్రీధర్‌కు.

శేషాద్రి కాలేజిలో ఇంగ్లీషు లెక్చరర్. దివ్యజ్ఞాన సమాజంలో చేరి యిరవైయేళ్ల క్రితం మదనపల్లికి తరలివచ్చాడు. అంతకుపూర్వం ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో పని చేశాడు కాని అకస్మాత్తుగా భార్య పోవడంతో మనోవైకల్యం కలిగి ఉద్యోగానికి రాజీనామా యిచ్చాడు. తర్వాత దివ్యజ్ఞాన సమాజంతో సంబంధము ఏర్పడి, వాళ్ల అధ్వర్యాన నడుపబడుతున్న మదనపల్లి కాలేజికి, తక్కువ వేతనంమీదే అయినా, సేవా ప్రవృత్తితో, అధ్యాపకుడుగా వచ్చాడు. ఆయనొక విచిత్రవ్యక్తిగా, పారలౌకికమైన ఉన్మాదంతో అప్పుడప్పుడు ఎవరికీ అర్థంకాని పనులు చేస్తుండే వేదాంతిగా పరిగణిస్తారు విద్యార్థులు. కిట్టనివారు అదొక వేషధారణ అంటూ విమర్శిస్తారు. పాఠం చెప్పటంలో వేదాంత ప్రసక్తి మోతాదు తగ్గించినరోజు ఆయన్ని మించిన బోధకుడు, వక్త ఉండడని విద్యార్థుల ఏకాభిప్రాయం.

శ్రీధర్ ఇంటరుళ్లో చేరగానే శేషాద్రిగారి ప్రభావానికి లోనయ్యాడు. పాఠాన్ని విడిచిపెట్టి ఆయన మధ్యమధ్య చేసే ప్రసంగాలే ఎక్కువ నచ్చేవి శ్రీధర్‌కు.

శ్రీధర్ ఇంటరులో చేరిన సంవత్సరం 1942 స్వాతంత్ర్య విప్లవోద్రిక్తతతో దేశం ఉప్పొంగిన కాలం. ఆగస్టు నెలలో ఇరవై రోజులు తరగతులకు వెళ్లకుండా సమ్మె చేశారు విద్యార్థులు. మదనపల్లి కాలేజీకి బిసెంటు సతి ద్వారా స్వాతంత్ర్యోద్యమంతో, పూర్వంనుంచీ సంబంధం ఉండటం మూలాన సమ్మె విజయవంతంగా సాగింది. దివ్యజ్ఞాన సమాజపు అధినేతలు 'క్విట్ ఇండియా' ఉద్యమానికీ అప్పటి సమ్మెకూ వ్యతిరేకులే అయినా కాలేజి అధ్యాపకులూ, విద్యార్థులూ, ఉన్ముఖులే కావటంతో సమ్మె నిరాటంకంగా ప్రశాంతంగా కూడా జరిగింది. రోజూ కాలేజికి వెళ్లటం, తరగతుల్లోకి మాత్రం పోకుండా లైబ్రరీలోనో, చెట్లక్రిందనో కాలక్షేపం చెయ్యటం మామూలైంది ఆ సమ్మెరోజుల్లో. ఆ సమయంలో శేషాద్రిగారు ఒకగంట తన చుట్టూ చేరిన విద్యార్థులికి చెట్లక్రిందనే ఉపన్యాసం యిచ్చేవారు. అది రాజకీయాలను గూర్చి ప్రసంగం అనటానికీ వీల్లేదు. లేక వేదాంతమో, నైతిక విషయమో, సారస్వత విషయమో అనటానికీ వీల్లేదు; అదొక దార్శనిక కవిత్వం వంటిది. అందులో అన్ని విషయాలూ మిళితమైన ఒక పారలౌకిక స్వప్నం గోచరమయ్యేది . . . . . .

"విశ్వాంతరాళంలో మేఘాలు : భూమిమీద శ్మశానం : హింస, రక్తపాతం, కార్చిచ్చు అపరనిశీథంలో ఒక ముహూర్తాన ఏదో పిలుపు వినవచ్చింది.... భరతమాత, అన్నపూర్ణా స్వరూపిణి చేత ప్రేమామృత భాండాన్ని పూని, అశ్రుసిక్త వదనంతో కారుణ్యోజ్జ్వల నేత్రాలతో నడిచివచ్చింది .... పసిపాపలు కిసలయ కోమల తారుణ్యంతో మెరిసే లలిత రమణీయ, మూర్తులు—మానవతాదర్శాలు— ఆమె చేలాంచలాన్ని విడువక ముద్దునడలతో మెల్లమెల్లగా అడుగులు వేస్తున్నారు. ..... బిడ్డలార ! మీరు హింసాత్మకమైన చర్యలని వర్జిస్తారని నా నమ్మకం ...." అలా ఎప్పుడో ఒక వాక్యం ఉన్నట్లుండి మెరుపులా మెరిసి ఆయన కవితా చిత్రానికి వెలుగై, ఆ స్వప్నాన్ని ఒక్కసారిగా భూమికి దించేది.... కాని, అంతలోనే మరొక స్వప్నం రివ్వున పైకెగసిపోయి ఆకాశంలో స్వేచ్ఛగా విహరించేది; ఒక్కొక్కసారి అది దృష్టికి ఆనకుండా, నేలకు దిగకుండా అలానే అదృశ్యమైపోయేది కూడా !

శేషాద్రిగారి వాగ్ధార, కల్పన, భావోద్వేగమూ శ్రీధర్‌ని ఒక రమ్యమైన ఉదాత్తమైన భావ ప్రపంచంలో ప్రవేశపెట్టేవి. అది కైలాస శిఖరారోహణమై ఆ భావనా ధావళ్యం అప్పుడప్పుడు సప్తవర్ణాల ఇంద్రధనస్సులా పృథఃకరణ చెందేది— విద్యార్థినులు కూడా అక్కడ చేరి శేషాద్రి ఉపన్యాసం వినటం తటస్థిస్తే ! .... ఇదంతా ఒక మధురస్మృతి శ్రీధర్‌కు యిప్పటికీ.

ఇంటరు సీనియర్‌లోకి వచ్చాక శేషాద్రిగారిని ప్రత్యేకంగా రెండు మూడుసార్లు కలిసికొని, వ్యక్తిగతమైన పరిచయం వృద్ధిచేసుకోవాలని ప్రయత్నించాడు శ్రీధర్. కాని శేషాద్రిగారు ఎక్కువ ఉత్సాహంగా ఉన్నట్లు కనిపించలేదు. ఆయన దగ్గర ఆధ్యాత్మిక విషయాల్లో, దివ్యజ్ఞానం పట్ల తన ఆసక్తిని ప్రకటించాడు శ్రీధర్. అందు కాయన "The other side of Death" అనే పుస్తకాన్ని యిచ్చి "దీన్ని చదివి చూడు" అన్నారు. శ్రీధర్‌కు ఆ పుస్తకం ఎక్కువ రుచించలేదు. కొన్నాళకు దాన్ని తిరిగి యిచ్చేశాడు కొంత భాగమే చదివి . . . . .

మద్రాసు లయోలా కాలేజికి వెళ్లిన తర్వాత, సైన్సు మీద అభిమానం పెరిగి శ్రీధర్ దివ్యజ్ఞాన సమాజంవాళ్లని గూర్చి ఎక్కువగా ఆలోచించటం మానేశాడు. శేషాద్రిగారిని కూడా ఒకరకపు రసోన్మాదిగా లెక్క వేసుకున్నాడు.

విద్యార్థిదశ గడిచి జీవితంలో అడుగుపెట్టడం, నాగరాజుతో స్నేహబంధాన్ని త్రెంచుకొన్న పరిస్థితులూ, సత్యం—అసత్యం అన్న సందిగ్ధాన్ని ఎటూ తేల్చుకోలేకపోవడం, శ్రీధర్ మనస్సుని శేషాద్రిగారి వైపునకు మళ్లించాయి ప్రస్తుతం. ఆయనతో ఒక్కసారి సంప్రదిస్తే బహుశా తనకు కర్తవ్యం గోచరం కావచ్చుననే ఆశాభావం తోచింది.

శేషాద్రిగారు ఏదో వ్రాసుకుంటున్నారు. శ్రీధర్‌ను చూచి చిరునవ్వుతో ఆహ్వానించారు. వ్రాస్తున్నదాన్ని డ్రాయరులో పెట్టేశారు. "ఇప్పుడేం జేస్తున్నావ్?" అంటూ కుశల మడిగారు.

శ్రీధర్ మద్రాసులో తను చేసిన ఉద్యోగం సంగతి చెప్పి, వ్యవసాయంలోనే ప్రవేశిద్దామని అనుకుంటున్నాను" అన్నాడు.

"మంచిదే" అన్నారు శేషాద్రిగారు.

తర్వాత యిద్దరిమధ్యా నిశ్శబ్దం.

"ఏదైనా పని ఉండి వచ్చావా ?" అని అడిగారు శేషాద్రిగారు.

"లేదు .... మిమ్మల్ని చూచిపోదామని వచ్చాను .... నేను ఇంటరు చదివే రోజుల్లో ఎన్నో విషయాలు తెలుసుకున్నాను మీదగ్గర.... ఆదర్శాలనేవి వ్యక్తికే మనస్సుని ఉదాత్తపరిచేవేనా, వాటికి నిత్య జీవితంలో ప్రమేయం ఏమైనా ఉందా ? అని ఒక సందేహం ...."

శేషాద్రిగారు ఒక్క క్షణం ఆలోచించి చిరునవ్వు నవ్వుతూ తల పంకించారు. "ఏం, మనస్సుని ఉదాత్త పరచటం మాత్రం తక్కువా ? అది చాలదా ?" అన్నారు.

"అయితే ఆదర్శాల ప్రయోజనం అంతకుమించి లేదని అంటారా మీరు ?"

"నేనేమీ అనను. ఆ విషయం ఎవరికి వారు నిర్ణయించుకోవలసిందే !"

"నా కదే అర్థం కావటంలేదు. అది ఎలా నిర్ణయించుకోవటం ? చూడండి, గాంధీమహాత్ముడు అహింసా సూత్రంమీదే స్వాతంత్ర్యంకోసం పోరాడినా దేశంలో రక్తపాతం తప్పలేదు చివరకు .... సైన్యాన్ని పురికొల్పిగాని హైద్రాబాదు ప్రజలకు విముక్తి కల్పించలేకపోయాం ఇవ్వాళ .... కారణ మేమంటారు ?"

"చూడు శ్రీధర్, సాముదాయకంగా దేశం గాంధీగారిని కొంతమేర, కొంతకాలమే అనుసరించగలిగింది, అడుగులో అడుగు వేయగలిగింది. అందులోనూ ఎన్నిసార్లు తప్పటడుగు వేసిందో కూడా గత ముప్పై ఏళ్ల చరిత్ర తిరగవేసి చూస్తే తెలుస్తుంది. ఇక గాంధీగారి సారథ్యం పోయిన తర్వాత దేశం ఏ ధోరణిలో నడుస్తుందో వేరుగా చెప్పాలా? దానికి సహజమైన ధోరణిలోనే అది నడుస్తుంది ! ! అంటే ఏమిటి ? గత శతాబ్దాల చరిత్రలో యిక్కడ భిన్న సంస్కృతులూ, భిన్న మతాలూ ఎన్నో వచ్చి మేళవించాయి, ఘర్షణ పడ్డాయి. ఫలితంగా మనదేశ మొక సంకలన వ్యవస్థ. ఈ వ్యవస్థలోని భిన్న శక్తులకు సమైక్యం అంత సులువుకాదు, అది ఇంతవరకు పూర్తికాలేదు కూడా. గాంధీగారిది కేవలం ఒక ప్రయత్నం మాత్రమే. ఆ ప్రయత్నం ఒకవైపు రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమును తెచ్చిపెట్టినా, ఇంకొకవైపు అదే కారణంగా సమైక్యాన్ని సాధింపలేకపోయింది ! ఇది నగ్నసత్యం ! ప్రచారపు ధోరణిలో కాకుండా చారిత్రకదృష్టితో ఆలోచిస్తే దేశం గాంధీ మార్గంలో నడవటంలేదన్న విమర్శకు పెద్ద విలువ లేదు ! దీనికి కారణం ఒక దృష్టిభ్రమ. ప్రతి వ్యక్తీ సంఘాన్నీ దేశాన్నీ విమర్శించటంతో తన బాధ్యత తీరిందనుకుంటాడు; పరమానందయ్యశిష్యులు పదిమందీ, ఒక్కొక్కడు తన్ను విడిచి మిగతా తొమ్మిదిమందినీ లెక్కపెట్టి పదోవాడేమయ్యాడని విచారించినట్లు సంఘం, దేశం అంటే తన్ను మినహాయించి మిగతావాళ్లు అన్నట్లు మాట్లాడుతాడు. వ్యక్తి ఆచరణలో మార్పురానిది దేశం పోకడలో ఏమీ మార్పు రాదు. విమర్శించే చూపు 'సముదాయం' మీద నుంచీ 'వ్యక్తి'మీదకు మళ్లించటం మొదటిమెట్టు; వ్యక్తి అంటే తనూ తన అంతఃకరణా అని తెలుసుకోవటం రెండవమెట్టు. ఇలా విశ్లేషించిన తర్వాత ఆదర్శాల ప్రయోజనం, జీవితంలో వాటి ప్రసక్తి అర్థమౌతుంది. అలాకాకుండా దేశాన్ని గూర్చి చేసే విమర్శలూ, ఉద్బోధనలూ కేవలం రాజకీయ ప్రచారం, వాటికి విలువలేదు..."

"నే నడిగే ప్రశ్న వ్యక్తికి సంబంధించిందే; మీరు చక్కగా విడమర్చి చెప్పారు. గాంధీగారి సూత్రాలు 'సత్యం', 'అహింస' తీసుకుందాము. 'సత్యం' అంటే ఏమిటి ? దాన్ని గూర్చి ఒక వ్యక్తి ఎలా నిర్ణయానికి రావాలి ?"

"ఇవి యిలా చర్చిస్తే సాధింపబడే విషయాలు కావు. తోచినదారిలో వెళ్లాలి. ఎవరికి వారు సాధించాలి."

"పోనివ్వండి, దివ్యజ్ఞాన సమాజంవారి ప్రకారం 'సత్యం' అంటే ఏమిటి ?"

శేషాద్రిగారు ఉద్రిక్తతను కనబరిచారు : "దివ్యజ్ఞానంవారి 'సత్యం', గాంధీగారి 'సత్యం' వీటిని గూర్చి తెలుసుకోవాలంటే వాళ్ల వాళ్ల పుస్తకాలు చదువు శ్రీధర్, నన్నడిగి ప్రయోజనం ఏమిటి ? నా కా సూత్రాల్ని బోధించే వోపిక లేదు. నీకు బహుశా తెలిదేమో నేను థియోసఫిస్టునీ కాదు, గాంధీ ప్రచారకుణ్ణీ కాను !"

శ్రీధర్‌కి ఆశ్చర్యం కలిగింది. ఈయన థియోసఫిస్టు కాకపోవటం ఏమిటో ? శేషాద్రిగారి వ్యక్తిత్వంలోని అర్థంకాని తనమేమిటో ప్రత్యక్షంగా అనుభవమైంది. కాని, తన సందేహాన్ని గూర్చి ప్రసంగించకుండా ఆయన్ని వదలకూడదనే పట్టుదల కూడా హెచ్చింది శ్రీధర్‌లో. సవినయంగా ప్రారంభించాడు.

"ఇది నాకు ముఖ్యమైన, వ్యక్తిగతమైన సమస్య— అందుకే మీ దగ్గరకు వచ్చాను, ఆశాభావంతో"..... శ్రీధర్

కంఠం వణికింది ..... ''మీరు చెప్పినట్లు పుస్తకాలు చదివితే అది మనస్సును ఉదాత్తంచేసే వ్యాయోగానంగానే ఉంది కాని నాకు కావలసిన జవాబు అందులో కనిపించదు. మరి నాకు నేను ఎలా నిర్ణయించుకోవాలో తెలీటంలేదు, ఏం చెయ్యమంటారు ?''

''ఏమిటి నీ సమస్య ?''

శ్రీధర్ నాగరాజు సంగతి క్లుప్తంగా చెప్పి తను మిత్రుడినుంచీ ఎలా వేరుపడ్డాడో, తర్వాత డబ్బు విషయమై ఇబ్బందిపడి మేనత్త దగ్గర ఎలా అబద్ధమాడాడో చెప్పాడు. తను సత్యవ్రతాన్ని నిలుపబెట్టుకున్నాడో లేదో ఎంత ఆలోచించినా తేల్చుకోలేకుండా ఉన్నట్లు వివరించాడు.

శేషాద్రిగారు అన్నారు : ''ఇది కేవలం ఆలోచనతో, వాచ్యార్థం సమర్థించుకోవడంతో తేలే సమస్య కాదు. నీకు మానసికమైన జ్ఞానానికీ, ఆత్మగతమైన జ్ఞానానికీ తేడా ఉంటుందని తెలీటంలేదు. అలాగే సత్యం కూడా మానసికంగా ఆత్మగతంగా రెండు విధాల ఉంటుంది. పుస్తకాలనుంచీ, చర్చించటం నుంచీ యితరుల సత్యాన్వేషణ గురించి—గాంధీగారి 'సత్యం', దివ్యజ్ఞానంవారి 'సత్యం' అంటూ—తెలుసుకునేది కేవలం మానసికమైన జ్ఞానం. దానితో ఆత్మగతమైన సత్యం యొక్క స్వరూపం తెలీదు. నా సలహా ఏమిటంటే : నువ్వు సత్యాన్ని గూర్చి యీవిధంగా ఆలోచించటం మానివెయ్యి. ఇతరులపట్ల నీకున్న ప్రేమ, సహనమూ ఎంతవరకో అన్వేషించు. కోపం, ద్వేషం, అసహ్యం ప్రవేశించని సంబంధాల్లో అసత్యానికీ ప్రవేశం ఉండదు. అప్పుడు నీమాట వాస్తవానికి సూటిగా లేకపోయినా పెద్దగా భేదం అక్కరలేదు. ఏ భాష అయినా దానికీ, వాస్తవానికీ ఒక దూరం అంటూ ఉండక తప్పదు కదా !... ఏమాట నువ్వు వాడినా దాన్ని గ్రహించే వ్యక్తియొక్క మనస్సునీ, హృదయాన్నీ బట్టి ఉంటుందికదా గోచరమయ్యే అర్థం ! ..... నీలో ప్రేమను పెంచుకుని, యితరులతో ఆ ప్రేమను పంచుకోవటంతో వాళ్లతో హృదయైక్యం, వాళ్ల మనసులో కలయిక సిద్ధిస్తాయి. దానివల్లే ఆత్మగతమైన సత్యమూ సాధింపబడుతుంది. ఇదీ నాకు తోచిన పద్ధతి....''

శేషాద్రిగారు వేదికమీద ఉన్నప్పుడు దూరంనుంచీ ఒక విధంగా కనిపించేవారు. ఏకాంతగోష్ఠిలో దగ్గరనుంచీ ఇంకో విధంగా కనిపించారు నేడు. శ్రీధర్ మనస్సులో ఏర్పడిఉండిన మొదటి చిత్రం చెరిగిపోయి దాని స్థానంలో క్రొత్త చిత్రం రూపొందించింది శేషాద్రిగారి వ్యక్తిత్వాన్ని గూర్చి. మొదట తనకు తెలిసిన శేషాద్రి వక్త, కవి, భావకుడు. ఇప్పటి శేషాద్రి సున్నితంగా మనస్తత్వ పరిశీలన చేయగల మేధావి. శేషాద్రి గారికి ఆవేశమే కాని ఆలోచనా పటుత్వం లేదనిపించేది పూర్వం.. .... ప్రస్తుతం ఆయనలో ఎక్కడా ఆ కవిత్వావేశపు ఛాయలే కానరాలేదు ! ఇంతటి భిన్నత్వానికి కారణ మేమిటో !

శ్రీధర్ శేషాద్రిగారి దగ్గర సెలవు తీసుకుని బయల్దేరాడు. అతని మనస్సు బరువుతగ్గి తేలిగ్గా ఉంది. హైస్కూలు చెరువుగట్టువైపు వెళ్లాడు. చీకటిపడుతోంది. ఆంజనేయస్వామి గుళ్లో గంటలు వినిపించాయి. ఆరోజు ఆది వారం కావటం గుర్తువచ్చి కోవెలవైపు నడిచాడు.

కోవెలలో జనం చాలమంది ఉన్నారు.ఆడవాళ్లు ఎక్కువ మంది. గర్భగుడివైపు వెళ్లటానికి వాళ్లని ఒత్తిగించుకొని వెళ్లాలి, లేదా వాళ్లు వెనక్కి మళ్లేదాకా వేచిఉండాలి. శ్రీధర్ వేచిఉన్నాడు...

సన్నజాజుల పరిమళం, దివ్వెలో నూనె కాలుతూన్న వాసన, ఆడవాళ్ల సాన్నిహిత్యం, సమ్మర్దంవల్ల వేడెక్కిన వాతావరణం .... తన ముందున్న మాధ్వుల ఆడవాళ్ల గోచీపెట్టి కట్టుకున్న చీరలు సువ్యక్తం చేస్తున్న పిక్కల నునుపుదనం..... ఆ శరీరాల్లో వంపులు .... శ్రీధర్ మనస్సు పాదరసంలా జారి పరువెత్తుతోంది, చూపు భ్రమరంలా తీరని ఆకాంక్షతో పరిభ్రమిస్తోంది .... ఏమిటీ చిత్తవికారం దేవాలయంలో ! .... ఇంతలో ఆడవాళ్లు పూజ ముగించుకొని ఒక గుంపుగా వెనక్కి మళ్లారు. దారి ఏర్పడింది. శ్రీధర్ గర్భాలయం దగ్గరకు చేరుకున్నాడు.

ప్రేమకూ, సత్యానికీ తనకు దారి చూపించమని దైవాన్ని మనసులో ప్రార్థించాడు. మళ్లీ పూజ జరిగింది. గంట గణగణ మ్రోగింది. పువ్వులూ, తీర్థం తెచ్చాడు పూజారి. అతను శ్రీధర్‌కు బాగా పరిచితుడే. పలకరించాడు. అందరికీ తీర్థం పంచిన తర్వాత లోపలికి వెళ్లి ఒక కొబ్బరిచిప్ప తెచ్చి శ్రీధర్ కిచ్చాడు.

శ్రీధర్ ఆలయంలో రాతి అరుగుమీద కొన్ని క్షణాలు కూర్చున్నాడు. అతనికి శేషాద్రిగారి మాటలు మళ్లీ జ్ఞాపకం వచ్చాయి. ఇంటికి తిరిగివస్తూ ఆలోచిస్తున్నాడు.... తనెవ్వరినీ ద్వేషించటంలేదే, అసహ్యించుకోవటంలేదే ! మంగమ్మత్తమీద కూడా అసహ్యంలేదు, నిర్లక్ష్యం తప్ప .... ఆవిడకు తనమీద ఎంతో మమకారం ..... ఆమెకు సంతృప్తి కలగజెయ్యటం తన బాధ్యతే అయినప్పుడు తను నిర్లక్ష్యం చూపడం, అది ఒక విధంగా ప్రేమ చూపకపోవడం, అందుకే కాబోలు యీ సత్యం అసత్యం సమస్య. .... ఇకనుంచీ ఆమెకు సంతానంలేని లోటు తన చేతనైనంతవరకు తీర్చటం తన కర్తవ్యం కాదా ! దానివల్ల ఎవరికీ నష్టంలేదు.... ఈ విషయం తన కిన్నాళ్లుగా ఎందుకు తట్టలేదో !

ఇంట్లో అడుగు పెట్టగానే శ్యామల కనిపించి, చేతిలోని కొబ్బరిని లాక్కున్నది. ''నాక్కొంచెం కావాలి, అది దేవుడి ప్రసాదం, అంతా నువ్వే తింటానికి కాదు !'' అన్నాడు శ్రీధర్.

''గుడికి వెళ్లావా ? ఏ గుడికి ?''

''ఆంజనేయస్వామి.''

శ్యామల ''అమ్మా, అమ్మా'' అంటూ లోపలికి పరుగెత్తింది. తర్వాత వంటింట్లోంచి కత్తి పట్టుకొచ్చి కొబ్బరి తియ్యటం ప్రారంభించింది.

''బందరునుంచి పిన్ని తొందరగా రాలేదే అని దేవుడికి టెంకాయ కొట్టావేమిటి ?'' అన్నది శ్యామల.

శ్రీధర్ ఏమీ మాట్లాడలేదు. దీపంవైపు చూస్తూ కూర్చున్నాడు. కొబ్బరిముక్క తీసుకెళ్లి అతని కివ్వబోయింది శ్యామల ....

"నాకు వద్దుపో."

"అలిగావేమిటి అంతలోనే ?"

బలవంతంగా కొబ్బరిముక్క అతని పెదవుల మధ్య దోపడానికి ప్రయత్నించింది శ్యామల. పెదవులమీద కలిగిన స్పర్శతో నవ్వు వచ్చి నవ్వుతూ నోరు విప్పేశాడు శ్రీధర్. శ్యామల కూడా కిలకిలా నవ్వింది .....

సన్నజాజుల వాసన గుప్పున కొట్టింది.

లోపలినుంచీ రుక్మిణమ్మ శ్యామలను కేక వెయ్యటంతో శ్యామల పరుగులీసింది.

సన్నజాజుల వాసనతో కోవెలలో యిందాక తనలో త్రాచుపాములా పడగవిప్పిన కోరిక మళ్లీ నృత్యం ఆరంభించింది. మాధ్వ వనితల లావణ్యం మనస్సున గ్రుచ్చుకొన్న ముల్లులా బాధించింది ....

"అమ్మ మనిద్దర్నీ అన్నానికి రమ్మంటోంది; లే" అన్నది శ్యామల తిరిగి వచ్చి.

శ్రీధర్ యాంత్రికంగా లేచాడు.

భోంచేస్తూ ఉండగా రుక్మిణమ్మ అన్నది : "నువ్వు బందరు తొందరగానే వెళ్లివస్తే బావుంటుంది .... నెలాఖరు యింకెన్నినాళ్లో లేదు !"

శ్రీధర్‌కు మంగమ్మత్త కూడా తొందరపెట్టటం గుర్తువచ్చింది. ఒకవైపు ఆమె, ఇంకొకవైపు ఈమె, ఇద్దరూ ఒక్క విషయమే నొక్కి చెబుతున్నారు, తన శ్రేయస్సు కోరి. వీళ్ల మాట వినటం కంటె కర్తవ్యం ఏముంది !

"నావెంట ఎవరైనా వస్తే బావుంటుందేమో ! నువ్వు రావా వదినా ?"

"నాకు తీరుతుందా ప్రయాణాలకు ? అయినా దీనికి యింకొక రెందుకు ?"

"నేను వస్తాను చిన్నాన్నా, నన్ను తీసుకెళ్లు" అన్నది శ్యామల.

"ఇంకేం ? అందరికీ ముందు ఈ పెద్ద ఉంది, దీన్ని తీసుకెళ్లు" అన్నది రుక్మిణమ్మ నవ్వుతూ.

"పోమ్మా, నువ్వు నన్నెక్కడికీ వెళ్లనీవు !" మూతి విరిచింది శ్యామల.

"మంగమ్మత్త వస్తానంటూ ప్రయాణమై ఒత్తిడి చేస్తోంది వదినా !" అన్నాడు శ్రీధర్.

రుక్మిణమ్మ వూరుకున్నది. వెంటనే ఏమీ జవాబు చెప్పలేదు. తర్వాత నిర్లిప్తతను ధ్వనిస్తున్న కంఠంతో "అంతగా యిష్టపడుతూ ఉంటే తీసుకెళ్లు, దానికేం ?" అన్నదామె.

"అయితే రేపు వెళ్లి ఆమెతో మాట్లాడి రానా ?" అన్నాడు శ్రీధర్.

బుధవారం రామలింగయ్య శ్రీధర్‌ని పిలిచి చెప్పాడు :

"బందరు వెళ్లటానికి నిశ్చయించుకున్నావట ! మంచిదే! ఇవ్వాళే వెంకయ్యగారి దగ్గరి నుంచి ఉత్తరం కూడా వచ్చింది.... అమ్మాయిని తీసుకురావటానికి తనకు తీరికలేదట .... ఉద్యోగం కూడా చెయ్యడం లేదుకదా అబ్బాయిని పంపితే అనుకూలంగా ఉంటుందని వ్రాశాడు. ఇప్పుడు నువ్వు వాళ్ల జాబు చూచుకొని వెళ్లినట్టుంటుంది, అదీ మంచిదే ! ..... ఇదేమిటి మీ అత్త మంగమ్మ కూడా ప్రయాణం కట్టిందని విన్నాను ?"

వెంకయ్యగారి లేఖ శ్రీధర్ కందించా డాయన.

శ్రీధర్‌కు ఈ లేఖ రాకుండా తనే స్వయం నిర్ణయం మీద వెళ్లినట్లు ఉంటే బావుండే దనిపించింది ! ..... ఉద్యోగం చెయ్యటంలేదు కాబట్టి అబ్బాయిని పంపితే అనుకూలంగా ఉంటుందని వ్రాయటంలో అంతరార్థ మేమిటో ! తను వెళ్లి అక్కడ యిల్లరికం కూచోవాలని అభిప్రాయమా ? అది ఈ జన్మలో జరగనిపని ! .....

"మంగమ్మను వెంటబెట్టుకొని పోవటం నీ కిష్టమేనా ?" మళ్లీ ప్రశ్నించాడు తండ్రి.

"ఆఁ .... రానివ్వు నాన్నా, ఫరవాలేదు...."

అత్తయ్య వాగ్దాటి అక్కడ తనకు కొంత సహాయకారిగా కూడా ఉంటుందనిపించింది శ్రీధర్‌కు.

"నీ స్నేహితుడు ఆ డబ్బు పంపించాడా ?"

"ఆఁ. ఇవ్వాళే వచ్చింది."

"సరే, నీ ఖర్చులికి అట్టే పెట్టుకో .... మంగమ్మ తన ఛార్జీలు తను పెట్టుకోదూ ?"

"అలాగే."

శ్రీధర్ ప్రయాణమైన రోజున మంగమ్మే కాకుండా, ఆమె భర్త ఓబయ్య కూడా బయల్దేరాడు. భార్యాభర్తలిద్దరూ బెజవాడ, బందరు చూడాలంటూ సిద్ధమయ్యారు. శ్రీధర్ కాదనలేకపోయాడు.

7

బందరులో మంగమ్మ ఓబయ్యలు మాట్లాడినతీరు, ప్రవర్తించిన విధానం శ్రీధర్ కేమీ నచ్చలేదు. తార తల్లిని మంచి చేసుకోవటానికి మంగమ్మ పడిన తాపత్రయం, ఓబయ్య వెంకయ్యగారిని చేసిన ముఖస్తుతీ శ్రీధర్‌కు వెగటు కలిగించాయి. బుద్ధి గడ్డితిని వీళ్ల నెందుకు వెంటబెట్టుకుని వచ్చానా ? అని విచారించాడు.

ఓబయ్యతో వెంకయ్యగారు శ్రీధర్ భవిష్యత్తుని గూర్చి చూచాయగా ఏదో ప్రస్తావించారట. ఒకనాడు శ్రీధర్‌తో ఏకాంతంగా, బజారుకు వెళ్లినప్పుడు, ఆ సంగతి చెప్పాడు ఓబయ్య. "నువ్విక్కడ వ్యవసాయం చూడట మేమిట్రా, గౌరవం, మర్యాదా లేకుండా ? బోడి వ్యవసాయం మనకు లేదా ? అయినా గొప్పగా చదువుకున్నవాడివి, నీ చదువేం గాను ! .... ఈ విషయం వీళ్లు మళ్లీ ఎత్తకుండా నేను సమాధానం చెబుతాను చూడు !" అన్నాడు. ఇన్నాళ్లూ తను వ్యాఖ్యానించుకొంటున్నదంతా నిజమేననీ, అత్తవారు తనని యిల్లరికం ఉంచుకోవటానికే ఉద్దేశిస్తున్నట్లు యిప్పుడు మళ్లీ రుజువైందనీ అనుకున్నాడు శ్రీధర్.

అసుర సంధ్య

ఆరోజు రాత్రి భోజనాల తర్వాత శ్రీధర్ ఎదురుగా కూర్చుని ఉండగానే ఓబయ్య వెంకయ్యగారితో యదాలాపంగా వ్యవసాయం సంగతి ప్రస్తావించి, తనకు మొత్తం ఇరవై ఎకరాల మాగాణి ఉందనీ, పిల్లలు లేరనీ, శ్రీధర్‌నే దత్తత తీసుకోవాలని ఉద్దేశమనీ స్పష్టంగా చెప్పాడు. ఓబయ్యకున్న మొత్తం పొలం పదెకరాలు మాత్రమే, అంతా మాగాణి కూడా కాదు ! శ్రీధర్‌కు ఓబయ్య అలా అబద్ధం చెప్పి గొప్పలు పోవడం బాధ కలిగించింది. ఓబయ్య అంతటితో వూరుకోకుండా శ్రీధర్ తండ్రినీ వాళ్ల ఆస్తినీ కించపరుస్తున్న ధోరణిలో మాట్లాడుతూ "వీళ్లు అన్నదమ్ములు పంచుకుంటే మాగాణి ఏ నాలు గెకరాలు మాత్రమో వస్తుంది మన అబ్బాయికి; కాని, ఆ పొలం నా పొలం దగ్గరే ఉండటంతో మనదే పెద్ద వ్యవసాయం అక్కడ !" అన్నాడు. శ్రీధర్‌కు కోపం ముంచుకొని వచ్చింది. కాని ఏమీ అనలేక అక్కడనుంచి లేచి వెళ్లిపోయాడు.

మంగమ్మ వెంకయ్య భార్యను 'అక్కా' అని ఆప్యాయంగా వినయంగా సంబోధిస్తూ, తారను 'అమ్మా !' 'తల్లీ' అని అడుగులకు మడుగులొత్తుతూ, పాపాయికి అన్ని సేవలు చేస్తూ, ముద్దూ మురిపెం కురిపిస్తోంది. తారకు ఏ లోటూ రాకుండా తను చూచుకొంటాననీ, తీరా బయల్దేరే ముందు హామీ యిస్తూండటం కూడా శ్రీధర్ స్వయంగా విన్నారు.

ఆలోచిస్తే మంగమ్మత్త ప్రవర్తనలో నిజంగా తప్పు పట్టవలసిందేమీ లేదేమో ! మోతాదుకు మించిన ప్రేమా, ఆప్యాయతా ఆమె చూపిస్తూండటం తనకు ఎబ్బెట్టుగా కనిపించినా, అది ఆమెలో ఎన్నాళ్లుగానో అణగద్రొక్కబడిన మాతృత్వం యొక్క సహజమైన విజృంభణ మాత్రమే కాదా! అందులో అసత్యం, కాపట్యం, కాలుష్యం ఏమాత్రం లేవే ! చదువుకున్నవాళ్లకూ నాగరకతకు దాసులైపోయిన నాజూకు వాళ్లకూ ప్రేమానురాగాల జృంభణం, దాన్ని అదుపులో పెట్టుకోకపోవటం ఎబ్బెట్టుగానే ఉండవచ్చు. కాని పాలపొంగులాంటి హృదయ నైర్మల్యం, బంధుప్రేమ అలా వ్యక్తం అవుతోందనీ, అందులో స్వభావ సౌందర్యం ఎంతో ఉందనీ సమాధాన పడ్డాడు శ్రీధర్.

మదనపల్లి చేరువ పడుతూండగా దంపతుల్ని సరాసరి తన యింటికి వచ్చి రెండు రోజులు ఉండి వెళ్లవలసిందంటూ మంగమ్మ బలవంతం చేసింది.

"అలా వీలుకాదత్తా ! తర్వాత తప్పకుండా నేనూ తారా వస్తాం, కాని ప్రస్తుతం మాత్రం సరాసరి మా యింటికే వెళ్లాల్సిందే, లేకపోతే నాన్నగారికి కోపం వస్తుంది." అన్నాడు శ్రీధర్ కచ్చితంగా.

మంగమ్మ అసంతృప్తి కనబరుస్తూ "మీ నాన్నగారికంటె వదినెకే ఎక్కువ భయపడతావులే నువ్వు !" అన్నది ఈసడింపుగా.

తార ఎదుటే ఆమె అలా అనడమూ ! శ్రీధర్ మనస్సుకు బాధ కలిగింది. మదనపల్లి బస్టాండ్‌లో దిగిన తర్వాత మంగమ్మను పలకరించనైనా లేదు శ్రీధర్. మంగమ్మ భర్తకు తాళం చెవులూ, సామానూ అప్పగించి, "నేను వెళ్లి అమ్మాయిని దిగబెట్టి యిప్పుడే వచ్చేస్తా" నంటూ తారతో జట్కా బండి ఎక్కి కూర్చున్నది. శ్రీధర్‌కు ఆశ్చర్యం కలిగింది. ఆమె పుట్టింటిలో పాదం పెట్టి కొన్ని సంవత్సరా లవుతోంది. ఇవ్వేళ యిలా మళ్లీ మనస్సు మార్చుకొన్నది. ఇందుకు సంతోషించాలో, భయపడాలో అర్థంకాలేదు శ్రీధర్‌కు.

రుక్మిణమ్మ "ఎర్రనీళ్లు" తీసి పోసింది. పాపాయిని చేతుల్లోకి తీసుకొన్నది ఇంట్లో ప్రవేశించగానే. మంగమ్మను చూచి "తారవల్ల నైనా పిన్నిగారికి మామీద దయ కలిగింది" అన్నది నవ్వుతూ.

"ఆ దయేదో నువ్వే చూపించాలి తల్లీ ! అయినా నా పుట్టింటికి నేను రావటానికి ఒకళ్ల దయాదాక్షిణ్యా లేమిటి? బోడిపెత్తనం !" అన్నది మంగమ్మ వెటకారంగా, కోపంగా.

రుక్మిణమ్మ ఏమీ సమాధానం చెప్పకుండా, తారను కుశలప్రశ్నలు వేస్తూ, పాపాయి వివరాల్ని కనుక్కుంటూ వాళ్లకి కావల్సినవి చూట్టంలో నిమగ్నురాలైంది. రుక్మిణమ్మ పనిమీద లోపలికి వెళ్లగానే మంగమ్మ తారతో "ఇక నేను వెళ్తాను తల్లీ ! నీకేం కావల్సినా నాకు కబురు చెయ్యి. రేపు తప్పకుండా యింటికి వస్తావుకదూ ! నేను బండీ పంపిస్తానులే" అన్నది. అక్కడికి వచ్చిన రామలింగయ్యగారు "ఏమి టప్పుడే వెళ్లిపోతున్నావు మంగమ్మా" అని పలకరించారు. "ఆయన ఒక్కరే వెళ్లారు ఇంటికి .... తిండీ తిప్పలూ చూడొద్దూ ?" అన్నదామె. "అదేమిట్రా శ్రీధర్ ! మీ మామని కూడా యిక్కడికే రమ్మనలేదూ ? వూరినుంచీ వచ్చి యిప్పుడేం యిబ్బంది పడతారూ ? అంతమాత్రం తోచలేదేమిటి నీకు ?" కొడుకుని తప్పు పట్టారు రామలింగయ్యగారు. శ్రీధర్ జవాబు చెప్పలేదు. "వస్తాను అన్నయ్యా" అనేసి మంగమ్మ చరచరా వెళ్లిపోయింది.

బందరులో ఉన్న నాలుగు రోజులూ శ్రీధర్‌కి అవకాశమే లభించలేదు తారను ఏకాంతంగా పలకరించటానికి. మంగమ్మత్త ఎప్పుడూ తార దగ్గరే ఉండేది. ఇల్లు చిన్నది కావటంతో రాత్రిళ్లు మగవాళ్లు ఒకచోటా, ఆడవాళ్లందరూ ఒకచోటా పడుకోవలసి వచ్చేది. తార మాటల్లో కాని ధోరణిలో కాని ఎక్కడా తనమీద కోపం ఉన్నట్లు తోచకపోవటంతో శ్రీధర్‌కు సంతృప్తి కలిగింది. తారలో మార్పు వచ్చినట్లే తోచింది.

శ్రీధర్ స్నానం భోజనం ముగించగానే రుక్మిణమ్మ పాపాయిని తెచ్చి అతని వళ్లో ఉంచింది. తారా తనూ అన్నాలు తిని వచ్చేదాకా చూస్తూండమని చెప్పింది.

మొదట చూచినప్పటికీ యిప్పటికీ పాపాయిలో కలిగిన మార్పు అతనికి కుతూహలాన్ని కలిగిస్తోంది. పాపాయి నల్లబడటమే కాదు, చిక్కిపోయి సన్నంగా కూడా ఉంది. కాని ముఖంలో కళ, కళ్లల్లో వెలుగు, నిదానంగా గమనించేవాళ్లకు ఆ పాపాయిలో ఉన్న చైతన్యసంపదని వ్యక్తం చేస్తున్నాయి. పాపాయి వ్రేళ్లు చిన్న చిన్న వస్తువులని పట్టుకొని విడువ

నంటాయి. చూపులు ముఖాల్ని గుర్తించి ప్రశ్నించటం, నవ్వించటం నేర్చుకున్నాయి. పాపాయి కుడిచేతికి తన చూపుడు వ్రేలు అందించాడు శ్రీధర్. వ్రేలు గట్టిగా పట్టుకొని నోటి దగ్గరకు లాక్కుంటోంది పాప. పాప కళ్లల్లోకి చూస్తున్నాడు కుతూహలంగా ప్రశ్నార్థకంగా .... మనస్సు ఈలోకపు సరిహద్దుల్ని దాటి ఎక్కడో ఆకాశ నీలిమలోకి, అనంతకాలంలోకి, అర్థంకాని సృష్టి రహస్యంలోకి దూసుకునిపోయి, ఆవేగ లహితమైన, అనిర్వచనీయమైన ఆనందంలో నిశ్చలత్వాన్ని పొందుతోంది..... పాప ఒక వేదాంతి !

ఉన్నట్టుండి పాప నవ్వుతూ కేరింతాలు కొట్టింది. శ్రీధర్ తన్మయత్వం భగ్నమైంది. పాప ఏమీ తెలీని అమాయకత్వంతో నిస్సహాయంగా 'నీమీదే ఆధారపడ్డా' నన్నట్టుగా తనవైపు జాలిగా చూస్తూ ఉందని తోచింది. ఇదొక విచిత్రమైన అనుభవం. పాప తన వ్రేలు పుచ్చుకుని తన్నింకో లోకంలోకి తీసుకువెళ్తున్నట్టా ? లేక యీ లోకంలో మనుగడకు సహాయం కోరి తనమీద ఆధారపడుతూ జాలిగా వ్రేలు గట్టిగా పట్టుకున్నట్టా ? ఎవరు ఎవరిమీద ఆధారపడుతున్నారు ? ఇందులో ఏది సత్యం ?

శేషాద్రిగారు అందుకే కాబోలు ఎటూ తేలని సత్యాన్ని గూర్చి జిజ్ఞాస ఆపుచేసి, ప్రేమని సాధించమన్నారు !.....

తార భోజనం ముగించి గదిలోకి వచ్చింది. శ్రీధర్ దగ్గరకు వచ్చి పాపాయిని తీసుకోవటానికి చేతులు చాచింది. ఆమె చేతుల్లో తన చేతు లాన్చి పాపాయిని అందించాడు. గాజుల శబ్దం, ఆమె అద్దుకున్న పౌడరు వాసనా, హాయిగా తృప్తిగా ఉన్నాయి. తార కళ్లల్లోకి చిలిపిగా చూస్తూ "పాపాయి నీకంటె గడుసుదిలా ఉంది, అన్నీ తెలిసి ఏమీ తెలీనట్టు నటిస్తోంది." అన్నాడు.

"నటించటం మీకూ మీవాళ్లకూ బాగా చాతనైన విద్య" అన్నది తార. ఆమాట నవ్వుతూ కాదు, నేరారోపణ చేస్తున్నట్లే అన్నది.

"నువ్వూ నేర్చుకో, సరిపోతుంది" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"నాకే మవసరం ?" అన్నది తార పాపను మంచంమీద పడుకోబెట్టి పొత్తిళ్ళు సరిచేస్తూ.

ఆమె ముఖ కవళికలు కనిపించలేదు, అటువైపు తిరిగి ఉండటం మూలాన. మళ్లీ యుద్ధం ప్రారంభమైనదనిపించింది శ్రీధర్‌కు.

"చూడు తారా, నువ్వెందుకు నన్నెప్పుడూ అపార్థం చేసుకుంటావు ? ఇప్పుడు నేనేమన్నానని ?"

"ఏమన్నారో మీకే తెలుసు. అనటమూ మీరే అనలేదని నటించటమూ మీరే !"

"నే నన్నది సరదాకని తెలీదా ?"

"అవును మీ కన్నీ సరదానే !....నన్నిక్కడికి తీసుకురావటం సరదాకే .... నన్ను హింసించడమే మీ సరదా !"

శ్రీధర్‌కు కోపం వచ్చింది.

"ఇక్కడికి తీసుకరాకపోతే ఏటన్లోకి తీసుకుపోతావా ? రావటం యిష్టంలేకపోతే అక్కడే ఉండకపోయావా ?"

"నిక్షేపంగా ఉండేదాన్ని ! .... ఇన్నాళ్లూ పట్టించుకోకపోతే ఉండలేదా ? .... అన్నవస్త్రాలకి లోటేమీ లేదు !"

"చెట్టుక్రింద బిచ్చగాళ్లకు కూడా అన్నవస్త్రాలకి లోటుండదు. అదికాదు సంగతి .... నేను పట్టించుకోకపోతే నీకెందుకు పట్టలేదో తెలుసుకోవాలని ఉంది .... నాలుగు నెలలుగా ఉత్తరమే వ్రాయకపోతివి, కారణం రాజసమా ?"

తార గిరుక్కున శ్రీధర్ వైపు తిరిగింది.

"ఎవరూ వ్రాయంది ? పాపకు విరేచనాలని వ్రాస్తే తిరుగులేదు ! మద్రాసులో ఉన్నారో లేదో కూడా తెలీదాయె... ఇంతకంటె నటనా ?" మాటల్లో విజయం తనదే నన్నట్లు చూస్తోంది ఆమె ....

ఆమె కళ్ళూ, పెదవులూ, వ్యక్తి సర్వస్వమూ అతన్ని తీవ్రంగా ఆకర్షిస్తున్నాయి. అతనికేం చెప్పాలో తట్టనేలేదు.... ఎందుకొచ్చిన వాదం, ఏమిటీ గొడవ మధ్య ?.... హాయిగా ఉండకూడదూ ! అనిపిస్తోంది ఒకవంక.

శ్రీధర్ కూర్చున్న చోటునుంచి లేచి ఒక్క అంగలో ఆమె దగ్గరకు వెళ్లి పొదివి పట్టుకొని ముద్దు పెట్టుకోబోయాడు. ఆమె ముఖం చటుక్కున ప్రక్కకి త్రిప్పుకోవటంతో అతని పెదవుల కామె కణత తగిలింది .., "వదలండి ఎవరైనా వస్తారు !" అంటూ మెల్లగా అతని చేతుల్ని వదిలించుకొన్నది తార.

"ఇదుగో, ఇలాటిదాన్నే నటన అనేది !" అన్నది అతను వదలగానే.

"సరే, నువ్వనుకుంటున్న దేమిటో సవిస్తరంగా చెప్పెయ్. తర్వాత ఏ గొడవా ఉండదు" అన్నాడు.

"ఏముంది చెప్పటానికి ? ఏమీలేదు !"

"లేకపోతే యీ కోపాలు తాపాలు ఎందుకని ?"

రుక్మిణమ్మ గదిలో ప్రవేశించింది. "ఆకులూ వక్కపొడీ తీసుకోవే తే దేమిటి ? నేనూ యిప్పటిదాకా వాటి సంగతి మరచిపోయాను." అని తాంబూలపు పళ్లెం తార చేతి కిచ్చి వెళ్లిపోయిం దామె.

ఆ పళ్లెం టేబిల్‌మీద పెట్టి తార పాప ప్రక్కన మంచంమీద కూర్చుంది. శ్రీధర్ ఆమె ఏమి చెబుతుందోనని ఎదురుచూస్తున్నాడు. తార పాపను చూస్తూ ముభావంగా కూర్చున్నది. తాంబూలం సిద్ధంచేసే ప్రయత్నం కూడా చెయ్యలేదు.

అయిదు నిమిషాలు, పది నిమిషాలు గడిచినా నిశ్శబ్దం నిశ్శబ్దంలానే ఉంది. శ్రీధర్ మనస్సు విరక్తితో దిగజారిపోయింది. అక్కడినుంచి వెళ్లిపోయాడు.

ఆ సాయంత్రం ఏమీ తోచక హైస్కూలు టీచరు చలమయ్య ఇంటికి వెళ్లాడు శ్రీధర్. చలమయ్య ఎనిమిది మంది కుర్రవాళ్లని కూర్చోబెట్టుకుని ట్యూషన్ చెబు

తున్నాడు. శ్రీధర్ రాగానే పిల్లల కేదో వ్రాత, చదువు పురమాయించి వరండాలోకి వచ్చి కూర్చున్నాడు.

"ఇంతమందికి ఒక్కసారిగా చెబితే పిల్లకు చదువేం వస్తుంది చలమయ్యా ?" అన్నాడు శ్రీధర్.

"ఇదీ లేకపోతే అసలు రాదుగా పిల్లకు ! .... సహాయ మనేది ఒకళ్లిద్దరికైతే ఏం లాభం చెప్పు ! ..... నువ్వట్లా అనుకుంటావుగాని నా దగ్గర చదువుకున్నవా డెవడూ చెడిపోలేదు శ్రీధర్ ! నేను మీ వీధిలో ఉండేప్పుడు నా దగ్గర చదువుకున్నవాళ్లందరూ ఇప్పుడు బియ్యేలు ప్యాసై ఉద్యోగాల్లో ఉంటున్నారు తెలుసా ! .... అన్నట్లు నీ ఉద్యోగం సంగతి ఏమైంది ? ఈమధ్య నువ్వు కనిపించనేలేదు !"

"బందరువెళ్లి యివ్వాళే వచ్చాను. ఉద్యోగానికి ఏదీ, ఏమీ మార్గం కనిపించలా యింతవరకు. చివరకి వ్యవసాయమే స్వయంగా చేయిద్దా మనుకుంటున్నాను.

"మీ అన్న చేస్తున్నాడుగా."

"మా అన్నకు నేనూ తోడుగా ఉంటాను."

"ఇద్దరెందుకోయ్ ? అదీగాక చక్కగా బి. ఎస్. సి. ప్యాసైనవాడివి. నే నొక్కమాట చెబుతా ఆలోచించు. సైన్సు గ్రాడ్యుయేట్లకు హైస్కూళ్లలోఎంత డిమాండు ఉందనీ ! నువ్వు టీచరుగా ఎందుకు ప్రవేశించగూడదు ? సెకండరీ గ్రేడు ప్యాసై ఎటూ మార్గంలేక పోయిన నేనే క్రమంగా ప్రయివేటుగా బి. ఏ. ప్యాసై బి. యిడి. కూడా అయి అయి ఎలా సాధించానో, జయించుకు వచ్చానో నీకు తెలీనిది ఏముంది ! నాతో పోల్చి చూస్తే నువ్వెంతో అదృష్టవంతుడివి. ఒక్క ఎనిమిది నెలలు బి. ఇడి. లేక బి. టి. పూర్తిచేసుకుని వస్తే యిక్కడే నీకు ఉద్యోగమూ దొరుకుతుంది, అప్పుడు అవసరముంటే సేద్యమూ ఒకవైపు చూసుకోవచ్చు. తర్వాత పట్టుదలే ఉంటే ఎం. ఏ. కూడా కావచ్చు. లేదా ట్యూషన్ చెబితే నెలకు ఎంత లేదన్నా నలభై, యాభై అదనంగా దక్కుతుందీ ...."

"నువ్వు ఎనిమిది మందికి చెబుతున్నావు, యాభైయేనా సంపాదిస్తున్నావు ?"

"నా సంగతి వదిలెయ్ ! ట్యూషన్ యింతమందికీ ఏకధాటిగా చెప్పటానికూడా అనుభవం కావాలి. టెక్నిక్ తెలియాలి .... దానికేం గాని, ఏమంటావ్, నా ఆయిడియా ఎలా ఉంది ?"

"టీచరవుదామని నే నెప్పుడూ అనుకోలేదే ?"

"ఇప్పు డనుకో .... దాని దేముంది !"

చలమయ్య శ్రీధర్ని ప్రోత్సహిస్తూ మాట్లాడుతూ ఉండగా ఒక కుర్రవాడు తొమ్మిదేళ్లవాడు వచ్చి చలమయ్యకు కొంత దూరంలో నిల్చున్నాడు.

"ఏమోయ్ సత్యం, డబ్బు తెచ్చావా ?"

"లేదుసార్, మా అమ్మ వచ్చే నెలలో తప్పకుండా యిస్తామని చెప్పమన్నది సార్."

"అలా వీల్లేదోయ్ .... పోనీ ఈ నెలలో రావద్దు, వచ్చే నెల నుండి వద్దువుగాని, వెళ్లు."

ఆ కుర్రవాడు, సత్యం, చలమయ్యని ప్రాథేయపడ్డాడు ఎంతో దీనంగా. చక్కని ముఖం, కళ్లల్లో ఏదో ఆకర్షణా, అన్నిటికంటే ఆ అబ్బాయి పట్టుదల శ్రీధర్కి ముచ్చట గొలిపాయి. చలమయ్య ఆ కుర్రవాడిని చేర్చుకో నన్నాడు. వాడు వెళ్లిపోయాడు.

"ఎవరి అబ్బాయి ?"

"రాఘవరావు మిడిల్స్కూల్లో టీచరు ఒకావిడ ఉంటే ఆవిడ తాలూకు. ఆ రాఘవరావు సొంత స్కూలు కాబట్టి ఆవిడమీద మోజుతో ఉద్యోగం యిచ్చాడు ట్రెయినింగ్ ప్యాస్ కాకపోయినా. రెండు నెలల క్రితం అతను పోయాడు. ఉన్నంతకాలం ట్యూషన్ డబ్బు తనే యిచ్చేవాడు. ఇహ ఇప్పుడెవరు యిస్తారు ? ఈ నెలలో స్కూలు తెరిచారు కదూ, ఈవిడ ఉద్యోగం కాస్త వూడినట్లుంది...... ఈ పరిస్థితుల్లో ట్యూషన్ ఎందుకు చెప్పు, అనవసరంగా, తాహతు లేనప్పుడు ?"

"కుర్రవాడు తెలివైనవాడులా ఉన్నాడు. ఆమె కూడా టీచరే కదా, ఏదో సహాయం చేయగూడదూ, పోనీ."

"డబ్బు తీసుకోకుండా చెప్పే వోపిక లేదు స్వామీ నాకు! అసలు పంతుళ్లకు జీతాలే తక్కువ; వాళ్ల వృత్తే లోకసేవ. ఇక దాంట్లో మళ్లీ మొదలుపెడ్డ బేరం చెయ్యాలంటే బ్రతికేదెలా చెప్పు. ఆమె సంగతి నీకు తెలీదులే. ఆమె కెంత టెక్కు! ఆమెకు మనలాంటివాళ్ల దయా దాక్షిణ్యాలతో పనేమిటి ?..... ఆవిడ కేమోయ్, రేపు యీపాటికల్లా ఇంకో బంగారు పిచ్చుక నెవరినో వలలో వేసుకుంటుంది. తర్వాత కొడుక్కు ట్యూషనూ చెప్పిస్తుంది; ఉద్యోగమూ యిప్పిస్తుంది !"

"అదేమిటి, ఆమెకు భర్త లేడా ? నడత మంచిది కాదేమిటి ?"

"ఏం భర్తో ! పోయాడట ఎక్కడో రైల్వేలో ఉద్యోగము చేసి. తర్వాత ఈ వూరు చేరింది రాఘవరావు ప్రాపకంతో. ఇప్పుడు రాఘవరావు పోయాడు, బహుశా ఇంకో వూరు చేరుతుంది, ఇంతలో యింకెవ్వరూ దొరక్కపోతే !"

"అందంగా ఉంటుందా ?"

"ఏమిటీ అందం అంటే ? తాను వలచింది రంభ !"

చలమయ్య ట్యూషన్ కుర్రవాళ్లు ఒక్కొక్కరే వాళ్లు వ్రాసింది తెచ్చి చూపిస్తున్నారు. శ్రీధర్ 'వెళ్తా' నంటూ లేచాడు.

"కూర్చో శ్రీధర్ కాఫీ తీసుకు వెళ్లుదు గాని."

చలమయ్య బలవంతంచేసి కూర్చోబెట్టాడు. కాఫీ యిచ్చి మళ్లీ బి. టి. లో చేరమని ప్రోత్సహించాడు. తర్వాత యిద్దరూ సినిమాకి వెళ్లారు.

సినిమానుంచి తిరిగి వస్తుంటే శ్రీధర్ మనస్సు స్త్రీవాంఛతో పిచ్చెక్కిపోయినట్లుగా ఉంది. తారను గుర్చి ఆలోచిస్తే నిస్పృహా, నిరాశా కలుగుతోంది. అంతగా

వైముఖ్యం పెంపొందించుకొన్న వ్యక్తిని పొందటానికి ప్రయత్నించటం తన ఆత్మగౌరవానికి తిలోదకా లివ్వటమే ! ఆమెను లొంగదీసుకోవాలి, ఆమె తనకోసం తపించేటట్లు చేయాలి అంటే తను ఆమెకోసం తహతహ పడకూడదు ! కాని, అదెట్లా సాధ్యం ? యవ్వనం చెడ్డది, చిత్తవృత్తి చెప్పినట్లు వినదు ! జీవితం అందరికీ సామాన్యంగా అందించే సౌఖ్యానుభూతిని కూడా తన అదృష్టం తనకు నిరాకరిస్తోంది.

ఎటు చూచినా ఎన్నో ద్వారాలు; కాని, తన్ను తనే బంధించుకున్నాడు; తను వెళ్లాలని ఆశిస్తున్న మార్గం మాత్రం తనకు సుగమం కావటంలేదు.....

''శ్రీధర్, నువ్వు రేపే మద్రాసు ట్రెయినింగ్ కాలేజీకి వ్రాయి అప్లికేషన్ ఫారమ్ కోసం. నామాట విని ఈ ఏడాదే బి. టి. ముగించుకుంటే అన్నివిధాలా మంచిది'' అన్నాడు చలమయ్య.

''అదే ఆలోచిస్తూ ఉన్నాను.''

''రేపు ఫారమ్ కోసం వ్రాయి, తర్వాత ఆలోచించుకోవటానికి ఎలాగూ టైం ఉంటుంది.....వస్తా'' చలమయ్య శలవు తీసుకున్నాడు మధ్య దారిలోనే.

శ్రీధర్ యింటికి తిరిగి వచ్చేటప్పటికి వదినె రుక్మిణమ్మ కాచుకొని ఉంది. అన్నం వడ్డించటానికి వంటింట్లోకి వెళ్లింది శ్రీధర్‌ను చూడగానే.

శ్రీధర్ కాళ్లూ చేతులూ కడుక్కొని వెళ్లి భోజనం ముందు కూర్చున్నాడు. హరికెన్‌లాంతరు వెలుగులో వంగి వడ్డిస్తున్న వదినె ముఖంలో కన్నీటి చారికలు కనిపించాయి.

''ఏమిటి వదినా, నువ్వేదో మనసులో కష్టపడుతున్నావ్ ?''

''ఏంలేదు. నువ్వు తొందరగా రాలేదనీ, ఏమీ పట్టించుకోవటంలేదనీ మీ అన్నయ్య కాస్త విసుక్కున్నారు. అంతే..... మరేమీ కాదు, ఈమధ్య డబ్బు యిబ్బందీ, చిక్కులూ, వీటి వల్ల ఆయన చిరాగ్గా ఉంటున్నారు..... నువ్వయినా యివాళ వూరినుంచి వచ్చి యివ్వాళే సినిమాకి వెళ్లకపోతే నేం ? తార భోంచెయ్యకుండానే పడుకుంది ఆకలి లేదంటూ .... పాపాయికి పాలడబ్బా అయిపోయిందట, క్రొత్తది తెప్పించటానికా వీల్లేకపోయింది .... ఆవుపాలూ వేడినీళ్లూ కలిపి పట్టాను పాపాయికి.. .... ఆ డబ్బా పాలతో పిల్ల ఎలా చిక్కిపోయిందో చూడు ....''

శ్రీధర్‌కేం సమాధానం చెప్పాలో తెలీలేదు. ఇందులో ఎవరిది తప్పూ, ఎవరిది బాధ్యతా అయినా పూర్తి భారం మాత్రం వదినె ఒక్కర్తే మోస్తున్నట్లు అర్థం అవుతోంది... తను బి. టి. చదువుకు వెళ్లే సంగతి మొదట వదినెతో ప్రస్తావించాలి అనుకుంటూ వచ్చాడు కాని, ఆమె మాటలు వినగానే ధైర్యం కాని ఉత్సాహం కాని లేకపోయింది అతనికి.

శ్రీధర్ భోజనంచేసి తన గదిలోకి వెళ్లాడు. పాపాయీ తారా ఒక మంచంమీద నిద్రపోతున్నారు.

కోడిగ్రుడ్డు లాంతరు వెలుగులో పాపాయి ముఖం లీలగా కలిపిస్తోంది. వంగి చూశాడు శ్రీధర్. ''వూ'' అన్నది పాపాయి నిద్రలోనే, ''నన్ను సుఖంగా నిద్రపోనీక నీ గొడవేమిటి'' అంటున్నట్లు.

శ్రీధర్ తన మంచంమీద పడుకున్నాడు. నిద్ర రాలేదు. సాయంత్రం చలమయ్య దగ్గరికి వచ్చి ప్రాధేయపడిన ఆ కుర్రవాడి సంగతేమిటి ? అతని తల్లి ఎలాంటి వ్యక్తి ? వాళ్లకు సాహాయ్యం చేసేవాళ్లెవరూ లేదా ? ఆ కుటుంబానికి తను సాహాయ్యం చేస్తే ? ..... ఆమెతో స్నేహం చేస్తే ? ....

ఆ కుర్రవాడికి తను ట్యూషన్ చెప్పటానికి వెడితే ?

ఆమె చెడిపోయింది. ఆమె నడత మంచిదికాదంటున్నాడు చలమయ్య. పరిస్థితులు బలీయమైనప్పుడు, నిస్సహాయురాలైన వ్యక్తి ఏం చేయగలదు ? అలాంటివాళ్లకు సానుభూతితో సాయం చేయాలిగాని !

''ఇదొక ఆత్మవంచన కాదా ? నీకా పతితతో స్నేహం సంబంధం ఏమిటి లేకపోతే ?'' అని ఒక వూహ, హెచ్చరిక ...

''కాదు, కాదు, అలా అంటే ఏ మంచి పనీ జరగదు. నేను చెయ్యదలచుకున్నది చేసితీరాలి! రేపు చలమయ్యను అడుగుతాను ఆమె ఎవరో ఏమిటో .....

చాలసేపటికి శ్రీధర్ నిద్రపోయాడు.

8

పొదలు ఎటుచూచినా .... అడవిలో మార్గం తెలీటంలేదు .... ఎక్కడిదో ఒక త్రాచుపాము తనవైపు వస్తూండటం చూచి పరుగెత్తాడు.... కాని అది వెనకాలే తరుముతూంది.... గత్యంతరంలేక నిలబడి దానివైపు తిరిగాడు మొండిధైర్యంతో .... సర్పం పడగవిప్పి నిటారుగా తన ఎత్తున లేచింది ..... లేచింది లేచినట్లే ఒకపూలమొక్కగా మారింది... దాని తలమీద ఒకే ఒక పువ్వు .... ధగధగ మెరుస్తూ. అది నిజానికి పువ్వుకాదు.... చూడగా ఒక మణి అని తెలిసింది .... ఎంతగానో వేధించిన భయమంతా ఒక్కసారి సంతృప్తిగా సంతోషంగా మారింది.

నిద్రలేవగానే ఈ కల స్పష్టంగా జ్ఞాపకం వచ్చింది శ్రీధర్‌కు. కాని కల రాత్రి ఎప్పుడు వచ్చిందో, ఎప్పుడు అంతమైందో గుర్తులేదు. చాలసేపు, బహుశా నిద్రపోయినంత సేపూ అడవిలో తిరుగాడుతున్నట్లే, భయంతో పరుగెత్తుతున్నట్లే ఉంది.

తారా, పాపాయీ అవతలి మంచంమీద లేరు.

కలలో పాము తరమటం మంచిదికాదంటారు. పాము తరిమినా చివరకు కరిస్తే శుభసూచకం అంటారు. కాని తనని పాము కరవలేదు. తను ధైర్యంగా నిలబడడంతో అది పూల మొక్కగా మారిపోయింది.

అప్పుడే ఎనిమిది గంటలు కావస్తోంది !

పెరట్లోకి వెళ్లి మొహం కడుక్కుంటూ ఉండగా వదినె వచ్చి ''మీ అత్త జట్కాబండీ పంపింది..... తార వెడతానంటోంది. శుక్రవారం యివాళ తలంటుకుని ప్రయాణపు బడలిక తీర్చుకుని రేపు వెడితే బావుంటుందంటే, లేదు

ఆవిడేమనుకుంటుందో, వెళ్తానంటోంది. నిన్నడగమన్నాను....'' అన్నది.

''పోనీలే వెళ్లిరానీ వదినా ! ఇద్దరి మనస్తత్వాలూ అంతే. అక్కడ ఆవిడా మొండి మనిషే. తార తనెంత అను కుంటే అంత, వెళ్లనీ !''

రుక్మిణమ్మ మాట్లాడకుండా వంటింట్లోకి వెళ్లి పోయింది.

శ్రీధర్ మొహం కడుక్కొని హాల్లోకి వెళ్లేప్పటికి శ్యామల బిక్కమొహం వేసుకొని ఎదురువచ్చింది.

''ఏరీ వీళ్లు ?''

''బండెక్కి వెళ్లిపోయారుగా.''

''నువ్వు వెళ్లకపోయావా ?''

శ్యామల కొంతసేపు ఏం మాట్లాడకుండా తన పుస్త కాల దగ్గర ఏమిటో వెతుకుతూ ఉండి, చివరకు ''నాకు స్కూలు ఉందిగా'' అన్నది.

''ఉంటే యేం ? సెలవు పెడితే పోయేది ... మనిద్దరం మధ్యాహ్నం వెడతాంలే.''

''నేను రాను .... నాకేంపని అక్కడికి ?'' అనేసి వంట యింటివైపు పరిగెత్తిపోయింది శ్యామల.

తార శ్యామలని పిలవనన్నా పిలవలేదని గ్రహించాడు శ్రీధర్. తార యింత విరసంగా ప్రవర్తించటం యేమిటో అతనికి విసుగనిపించింది.

కాఫీ త్రాగిన తరువాత మళ్లీ వెళ్లి మంచంమీద పడు కున్నాడు. రాత్రి నిద్ర తక్కువ కావటంతో బడలికగా ఉంది.

వ్యవసాయం అంటే మాటలా ! పొద్దెక్కి ఎనిమిది గంటలకు నిద్రలేవటం, సినిమాలకు వెళ్లటం, ఎప్పుడూ ఎండ కన్నెరగకుండా స్కూలు, కాలేజీల్లో జీవితం గడపటం అలవా టయ్యాక వ్యవసాయం చెయ్యడం కష్టమే ! పూర్తిగా అజ మాయిషి చెయ్యటమైనా సులువుకాదు. చలమయ్య సలహా ప్రకారం బి. టి. అయి హైస్కూల్లో చేరి, ఒక తరహాగా వ్యవహారాలు చూచుకోవటం మంచిది. అన్నయ్య ఎలాగూ ఉండనే ఉన్నాడు అన్నీ నిర్వహిస్తూ ...

ట్రెయినింగ్ కాలేజీలో చేరే విషయం తండ్రితో వెంటనే ప్రస్తావిస్తే మంచిదనిపించింది. లేచి ఆయన గది లోకి వెళ్లాడు.

''మంచిదే .... మీ అన్నయ్యతో ఒకమాట చెప్పి తర్వాత ఏర్పాట్లు చేసుకో .... వద్దులే, ఉండు, నేనే చెబుతాలే మీ అన్నతో..... నువ్వు ఆ దరఖాస్తు పంపించు'' అన్నాడు రామ లింగయ్య.

జీవితంలో మళ్లీ ఒక మార్గం ఏర్పడినట్లుగా అన్పిం చింది శ్రీధర్‌కు. కేవలం వ్యవసాయమే అని నిర్ణయించుకుని ఉంటే అదీ అత్తవారి అభిప్రాయంలో లోకువ కావటమే అయ్యేది. ఇప్పుడిదే బాగుంది అనిపించింది శ్రీధర్‌కు.

మధ్యాహ్నము భోజనానికి రావలసిందంటూ మంగమ్మ కబురుపెట్టింది. రుక్మిణమ్మతో చెప్పి బయల్దేరాడు శ్రీధర్...

''అదేమిటి సిరీ ! నిన్న మధ్యాహ్నం నుంచి అమ్మా యితో మాట్లాడనే లేదట ! అక్కడున్నన్ని రోజులూ మీరు చిలకా గోరింకల్లా ఉండటం కళ్లారా చూశాను. యిక్కడ ఇంట్లో అడుగుపెట్టారో లేదో మీ వదినె మహాతల్లి ఏం మందు చల్లిందీ, అప్పుడే అమ్మాయీ నువ్వూ పోట్లాడుకో టానికి ? .... పాపం, కళ్లనీళ్లు పెట్టుకుని ఒకటే యిదై పోతోంది తార ! ఇక్క డెవరున్నారు చెప్పుకోవటానికైనా ? నేను రమ్మని కబురుపెట్టాను కాబట్టి సరిపోయింది... కానీ..''

''నీకు తెలీదులే అత్తా తార సంగతి ! ఆవిడ నెవరూ ఏమీ అనలా ! .... నేను మాట్లాడిస్తే మాట్లాడక అనవ సరంగా మూతి విరిచేటప్పటికి విసుగొచ్చి రాత్రి సినిమాకి వెళ్లొచ్చాను. దానికే యింత రాద్ధాంతమూ ....''

''చిన్నపిల్ల దానికి తెలీకపోతే నువ్వు కాస్త ఓపిక పట్టాలి సిరీ ! రాత్రి పాలు కలపటానికి డబ్బా అయిపోయిం దట. తెప్పించమంటే ఆవిడగారు మాయదారి కబుర్లు చెప్పి ఆవుపాలో, బర్రెపాలో కలిపి పోసిందట .... పిల్లకు అజీర్తి విరేచనాలు ప్రారంభమయినయ్ .... ఏం, పాలడబ్బా తెప్పించ టానికి అంత దరిద్ర మేమొచ్చింది ? అయినా ఎవరి సొత్తెవరు తింటున్నారని ? వూరుగాని వూళ్లో నువ్వు పలక్కుండా సిని మాలూ, షికార్లూ తిరిగితే ఒక్కర్తీ ఏం చేసేను ? .... ఇదేం బాగులేదబ్బాయ్ !''

శ్రీధర్‌కి తారమీద కోపం వచ్చింది. కాని ఆ కోపం ఎలా వ్యక్తం చెయ్యాలో తెలీలేదు. మంగమ్మత్త వదినెగారిని మాటలు అంటోంది అంటే అందులో క్రొత్త ఏమీ లేదు. కాని అందుకు తార మూలకారణం కావటమే, వచ్చీ రాగానే యిలా జరగటమే, అతనికి వ్యధ కలిగించింది.

ఓబయ్య పొరుగూరు వెళ్లిఉండడంతో శ్రీధర్ ఒక్కడే కూర్చున్నాడు భోజనానికి. మంగమ్మ తారను లాక్కొచ్చి అతని ప్రక్కను కూర్చోబెట్టింది, తాను వడ్డిస్తానంటూ.

భోంచేస్తూ ఆలోచిస్తున్నాడు శ్రీధర్. కోపంతో చిందులు త్రొక్కి లాభంలేదు. పరిస్థితిని బాగా అర్థంచేసుకుని ప్రవర్తించాలి, అని మనస్సుకు నచ్చచెప్పుకున్నాడు.

భోజనం తర్వాత మంగమ్మ పాపాయిని ఎత్తుకొని వచ్చి శ్రీధర్ చేతుల్లో పెట్టింది. ఆమె వెనకాలే అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ తార కూడా వచ్చింది.

తాంబూలపు పళ్లెం తెచ్చిపెట్టి మంగమ్మ కూడా నిష్క్రమించింది.

తార తమలపాకులకు సున్నం రాస్తోంది.

''పాపాయికి విరేచనా లేమిటి మళ్లీ ?'' అన్నాడు.

''ఆవుపాలు పోస్తేనూ .... ఇందాక హాస్పిటలుకి తీసు కెళ్లాం.''

''పాలడబ్బా అయిపోయిందని ఎందుకు చెప్పలేదు నాతో?''

తార జవాబివ్వలేదు. ఇక ఆ విషయమై మళ్లీ తగవు ప్రారంభించటమా ? అని తోచి, ఆ సంగతి అంతటితో వది లేశాడు.

"ఎలా ఉంది ఈ వూరు ? నచ్చిందా ?"

"వూరికేం ? వూరు బాగానే ఉంది ...." అని ఆగి, అంత లోనే "మీరుండే ఆ వీధి కంటే ఈ కమ్మపల్లె బాగుంది..... ఈ యిల్లు పాతదైనా నా కిక్కడే హాయిగా ఉంది...." తమలపాకు చిలక అందించింది తార.

"నీకు ఒకళ్ల పొడ గిట్టదు ! ఒంటిపిల్లి రాకాసివి...." అంటూ ఆమె బుగ్గను వ్రేలితో తాకాడు అతను.

"అది నిజానికి మీ గుణం, నన్నెందుకంటారు ? నాకు చప్పున తెలిసిపోతుంది, నేనంటే ఎవరికి యిష్టమో ఎవరికి కాదో !"

"మా వదినెకి నువ్వంటే ప్రాణం తెలుసా ! చిన్న తనంలో మా అమ్మాయి పోయినప్పటినుంచీ ఆమె నన్ను పెంచింది..." సగర్వంగా చెప్పాడు.

"అందుకే ఆవిడ కొంగు పట్టుకొని తిరుగుతారు మీరు. ఆవిడని చూస్తే నాకు భయం ...."

"ఎందుకు భయం ?" ఆశ్చర్యం కలిగి, అడిగాడు.

"ఆమె మనసిచ్చి మాట్లాడదు .... అల్లాంటివాళ్లు ఎంతకైనా తగుదురు !"

"ఛ ! నిదానంమీద నీకే తెలుస్తుంది ఆమె మంచితనం."

ఆరోజు రాత్రి కూడా అక్కడే భోంచేశారు తారా శ్రీధర్‌లు. తను బి. టి. చదువదలచుకొన్న విషయం తారతో చెప్పాడు శ్రీధర్.

"అయితే చివరికి మేష్టరవటానికి నిశ్చయించుకొన్నా రన్నమాట !"

"గుమస్తా ఉద్యోగం కంటె నయమే గాని, హైస్కూలు మేష్టరంటే అందరికీ అలుసే !"

"రెండేళ్లు గడిచాక ప్రయివేటుగా నాగపూర్ యూనివర్సిటీ ఎం. ఏ. పరీక్షకు కట్టవచ్చు. తర్వాత కాలేజీ లెక్చరరు కావచ్చు...."

రాత్రి అక్కడే ఉండమని మంగమ్మ బలవంతం చేసింది దంపతుల్ని.

"సిరీ ! నా ముచ్చట తీరాలి" అంటూ వాళ్లిద్దర్నీ శోభనపు వధూవరులను చేసి, సాలంకృతులుగా గదిలోకి పంపింది....

కాగి వేగిఉన్న భూమిని దయగా లాలనగా ఆకాశం అనుగ్రహించినట్లు జల్లు పడింది ఆ రాత్రి .... కాని కొండంత నిరీక్షణా పెదని విరుపుతో ముగిసినట్లు, వేసవి తాపం తీరినా వలపు మాత్రం తీరలేదు..... ఆశ క్రొత్తగా మోసులెత్తటమే దాని ఫలితం.

ఉదయం స్నానాలు కాఫీ వగైరా కాగానే యింటికి వెళ్దామన్నాడు తారతో శ్రీధర్. తార వెళ్లి మంగమ్మతో చెప్పింది. మంగమ్మ వచ్చి "మిషన్ ఆస్పత్రి దగ్గరే ఉందాయె. ఇవ్వాళా రేపూ పాపకి మందు యిప్పిస్తే మంచిది. అమ్మాయి ఉంటుంది, నువ్వు కావలిస్తే అలా వెళ్లిరా సిరీ !" అన్నది.

శ్రీధర్ యింటికి వెళ్లాడు. వెళ్తూ తార మంగమ్మ దగ్గర అట్టే ఉండిపోవటం, వదినెకు దూరమైపోవటానికి దారి తీస్తుందేమోనని మనసులో కొంత గుంజాటన పడ్డాడు.

అతను ఇల్లు చేరుకునేప్పటికి శ్యామల స్కూలుకి వెళ్లిపోయింది, రుక్మిణమ్మ వంటయింట్లో ఉంది. సరాసరి ఆమె దగ్గరకు వెళ్లాడు.

"మీ నాన్నగారికి రాత్రి గుండెనొప్పి వచ్చింది. మీ అన్నయ్య డాక్టరు దగ్గరికి వెళ్లారు యిప్పుడే" అన్నదామె.

శ్రీధర్ అదుర్దాగా రామలింగయ్య గదిలోకి వెళ్లాడు. శ్రీధర్‌ని తన ప్రక్కమీద దగ్గరగా కూర్చోమని సౌంజ్ఞచేశా డాయన.

"ఎలాఉంది నాన్నా ?"

"ఫరవాలేదు, తగ్గింది...." అంటూ ఆయాసపడుతూనే నెమ్మదిగా చెప్పటం ప్రారంభించా డాయన :

"నిన్నూ వాణ్ణీ ఒకటిగానే చూశాను, వేరుగా ఎప్పుడూ చూడలేదు .... వాడూ కష్టపడుతున్నాడు.... వర్షాలు లేవు, ఏమీ చేతికందటంలేదు..... డబ్బులేదు.... ఇప్పుడు నువ్వు మద్రాసు వెళ్లాలి అంటే అప్పు చెయ్యాల్సిందే .... వాడికి అదే యిష్టంలేదు" రామలింగయ్య ఆగి కొన్ని క్షణాలు కళ్లు మూసుకున్నాడు. తర్వాత శ్రీధర్ చేతిని తన చేతిలోకి తీసుకున్నా డాయన.

శ్రీధర్‌కు అర్థమైంది, రాత్రి అన్నయ్యా, నాన్నా తన బి. టి. చదువు విషయమై చర్చించారనీ, అన్నయ్య ఏవో నిష్ఠూరపు మాటలు అన్నాడనీ .....

"పోన్లే నాన్నా యిప్పుడు మునిగిపోయిందేమీ లేదు.... నువ్వీ సంగతి ఆలోచించనే వద్దు.... పరిస్థితులు చక్కబడనియ్యిలే నాన్నా..... మొదట నీ ఆరోగ్యం జాగ్రత్తగా చూచుకోవాలి......"

"అలా కాదు .... ఒక ఆలోచన .... మీ మామగారికి వ్రాయి..... ఆయన మంచివాడే .... రుణంగానే తీసుకో....."

శ్రీధర్ ముఖంలో అయిష్టత స్పష్టంగా కనిపించింది.

"నువ్వా సంగతి వదిలెయ్ నాన్నా, ఎలాగో ఒకలా అవుతుంది."

ఇంతలో నరసింహులు డాక్టర్ని వెంటబెట్టుకుని వచ్చాడు. డాక్టరు పరీక్షచేసి అన్నాడు : "ఇదివర కొకసారి వచ్చినట్లే వచ్చింది..... క్రొత్తగా ఏమీలేదు. విశ్రాంతి కావాలి అంతే."

"నేనేమీ పనిచెయ్యడటంలేదే !" అన్నాడు రామలింగయ్య.

"అలా కాదు. ముఖ్యంగా మనస్సుకు కూడా విశ్రాంతి యివ్వాలి."

డాక్టరు యింజక్షను యిచ్చి వెళ్లిపోయాడు.

"నువ్విక్కడే ఉంటావుగా .... నేను కరణం దగ్గరకు వెళ్లొస్తాను. కబురు పెట్టాడు." అని శ్రీధర్‌తో చెప్పి నరసింహులు వెళ్లిపోయాడు.

"తారా, పాపా ఏరీ ?" అని అడిగాడు రామలింగయ్య.

"అత్తావాళ్ల యింటిదగ్గ రున్నారు. పాపకి విరేచనాలు. ఆస్పత్రిలో చూపించటానికని యివ్వాళ అక్కడే ఉంటానన్నది."

"ప్రయాణం .... నీళ్లమార్పు .... వాళ్లని మంగమ్మ దగ్గర ఉంచవద్దు, యింటికి తీసుకొచ్చెయ్ సాయంత్రం ..."

శ్రీధర్ ఏమీ సమాధానం చెప్పలేదు.

అక్కడనుంచి లేచి, తండ్రి ఆహారం విషయమై కనుక్కోటానికి వంటయింట్లోకి వెళ్లాడు, రుక్మిణమ్మ అప్పుడే అంతా సిద్ధంచేసి తీసుకొని వస్తోంది. ఇద్దరూ రామలింగయ్య గదిలోకి వచ్చారు ...

ఆయన ఆహారం తీసుకుంటూ ఉండగా, "మామగారూ, నా కాసులపేరు ఉందికదా, శ్రీధర్‌ని చదువులకి వెళ్లనివ్వండి .... తర్వాత సర్దుకోవచ్చు" అన్నది రుక్మిణమ్మ.

శ్రీధర్‌కి క్రమంగా అర్థం అవుతోంది. రాత్రి జరిగిన సంప్రదింపుల్లో వదినె సుముఖంగానే ఉందని గ్రహించాడు. కాని, అన్నయ్య ప్రాతికూల్యంవల్లనే తండ్రీ వదినా ఏం చేయలేకుండా మనసులో బాధపడుతున్నారనీ వూహించాడు.

"నరసింహులితో అన్నావా అమ్మా ఆమాట ?" అని ప్రశ్నించాడు రామలింగయ్య.

"లేదు .... ముందర మీతోనే అంటున్నా."

"చూద్దాంలే అమ్మా .... అయినా యింకోమార్గం లేకపోతే కద, వంటిమీది బంగారందాకా వెళ్లటం ...."

రుక్మిణమ్మ గ్లాసులూ వగైరా తీసుకుని లోపలికి వెళ్లిపోయింది.

"సరే ! నువ్వు మీ మామగారికి వ్రాయి.... శ్యామలకు పెళ్లియీడు వస్తోంది.... ఇప్పుడు వాళ్లమ్మ వంటిమీది నగలు వాడుకోవటం ఏంబాగు ? నువ్వు ఆయనకు వ్రాసిచూడు ..."

బాధ్యత సర్వమూ మోస్తున్న అన్నకు తెలీదా, ఆర్థిక పరిస్థితి అనుకూలంగా ఉందో లేదో ! అతనంత ప్రాతికూల్యం వహిస్తున్నప్పుడు తను చదువు ప్రయత్నం మానుకోవటమే మంచిదనిపించింది శ్రీధర్‌కు.

మధ్యాహ్నం భోజనంవేళకు మంగమ్మ యింటికే వెళ్లాడు శ్రీధర్. ఆమె తప్పకుండా రమ్మని చెప్పింది కూడా. ఓబయ్య పొరుగూరునుంచీ తిరిగి వచ్చాడు. ఇద్దరూ కలిసే భోంచేశారు. శ్రీధర్ యదాలాపంగా తన చదువు సంగతి ప్రస్తావించాడు.

"మీ స్థితిగతులు మరీ అంత అధ్వాన్నంగా లేవు శ్రీధర్ ! నన్నడగరాదూ, నేను చెబుతాను. ఇందులో కీలకం ఒకటే. మీ అన్నకు నువ్వింకా చదువుమీద డబ్బు ఖర్చు పెట్టటం ఇష్టంలేదు, అంతే ! అతను శ్యామల పెళ్లికోసం డబ్బు జమచేస్తున్నమాట నిజం. కోఆపరేటివ్ బ్యాంక్‌లో రెండువేలా అయిదు వందలు జమ ఉంది ఈరోజు ! ఏమంటావ్? అది ఎవరు సంపాయించిందీ కాదు, నీకు వచ్చిన కట్నం బాపతే! ఇంక అర్థంచేసుకో సంగతి సందర్భా లేమిటో" అన్నాడు ఓబయ్య.

"నా చదువుకు చేసిన రుణం కట్నంతో తీర్చారుగా."

"ఎంత ? కొంత ! నీ చదువుకు మీవాళ్ల బాధ్యతేమీ ఉండనవసరంలేదా ? నువ్వు పుట్టినప్పటినుంచీ అయిన ఖర్చులు గూడా నీ భార్య కట్నమిచ్చి తీర్చుకోవల్సిందే నన్నమాట! ఆమెకూ నీకూ మిగిలిం దేమిటి ? పోనీ అలానే అనుకున్నా ప్రస్తుతం బ్యాంకులో ఉన్న డబ్బు అక్షరాలా నీదేనయ్యా అమాయకుడా ! .... మీ వదినె బంగారం యిస్తానన్నదీ అంటే ఎందు కివ్వదూ ? ఆవిడకు పట్టూ విడుపు మహా బాగా తెలుసు. సంసారాన్ని—ముఖ్యంగా నిన్ను—చెయ్యిదాటి పోనికుండా ఎలా సర్ది మాటాడాలో తెలుసు. ఒకవైపు మొగుడు బిగదీస్తూఉంటే ఇంకోవైపు ఈమె సర్దుకొస్తూ ఉంటుంది. అదీ రహస్యం .... ఇన్ని అనుమానాలూ ఆలోచనలూ ఎందుకు ? ఉన్న సంగతేమిటో కచ్చితంగా తేల్చుకుంటే మంచిదికదా ! ముసుగులో గుద్దులాట ఏనాటికీ మంచిదికాదు.... నన్ను అడగమంటే ఈ సంగతి మీ నాన్ననే అడిగేస్తాను—నిజానిజాలు తేలిపోతాయి...."

శ్రీధర్ ఆలోచనలో పడ్డాడు. తను చదువు మానేసి ఉద్యోగంలో చేరటాన్ని గూర్చి ఒకసారి నాగరాజే అన్నాడు : "మీ మామగారు సాయం చెయ్యకపోతే పోనీ, ఆ వచ్చిన కట్నం ఏంజేశావోయ్ ?" అని. ఆ విషయమై తండ్రినీ అన్ననూ ప్రశ్నించటం భావ్యంకాదనీ, ప్రశ్నించే అవకాశమే లేదనీ, అనుకున్నాడు అప్పట్లో. ఇప్పుడు ఓబయ్యమామ 'మాటలూ, అందుకు తగినట్లే యింటిలో జరుగుతున్న ముసుగులో గుద్దులాట' చూస్తే ఇందులో ఏమిటో ఉన్నట్లే తోస్తోంది.

కాని ప్రస్తుతం తండ్రి ఉన్న అనారోగ్య పరిస్థితిలో వెళ్లి ఆయన్ని ఏమని ప్రశ్నించేది ? ఆయనకు మాత్రం తెలీదా కట్నం డబ్బు ఏమైందో ! అన్నయ్య, శ్యామల పెండ్లికోసం, ఆ డబ్బులో మిగిలినదాన్ని బాంక్‌లో దాచిఉంచటమే నిజమైతే తను నోరువిడిచి ఎలా అడగటం ? శ్యామల తనకి మాత్రం కొమార్తెకాదా ? ....

ఆ రాత్రి చాలసేపు ఓబయ్యా, మంగమ్మా బోధించారు ఎవరి భవిష్యత్తు, సంసారం వాళ్లు చూచుకోవటం ధర్మమని .... తారక్కూడా మంగమ్మ అన్ని విషయాలూ నూరిపోసిందేమో తార సైతం ఒకవైపు వత్తిడి పెట్టటం ప్రారంభించింది, రాత్రి పడుకున్నతర్వాత .... వినలేక కళ్లు మూసుకున్నాడు నిద్ర నటిస్తూ. అంతటితో తార మాట్లాడటం ఆపేసింది. కాని శ్రీధర్‌కు నిద్రపట్టనేలేదు.... నిద్రెలా వస్తుంది ! దుఃఖం వస్తోంది .... గట్టిగా ఏడవాలనిపిస్తోంది.

నాగరాజు .... శేషాద్రిగారు .... స్మృతిపథంలో మెదిలారు .... తన ఆదర్శవృక్షం కూలిపోతోంది..... ఆ విద్యార్థి జీవితానికీ, నాగరాజు స్నేహానికీ, శేషాద్రిగారి ఆధ్యాత్మిక స్వప్నానికీ, ప్రేమకూ, ఆర్ద్రతకూ తనెంతో దూరంలో ఉన్నాడు ! తను వంచితు డయ్యాడు, తన కెవరూ లేరు ! తను ఏ నీడలో పెరిగాడో, ఏ నీడను నమ్ముకొని బ్రతుకేర్పాటు చేసుకున్నాడో ఆ నీడే పాము నీడలా కదులుతూ మెదులుతూ ఉంటే ఏం చేయాలి, ఎక్కడికి పారిపోవాలి ? అన్నయ్య, వదినె, తండ్రి

వీళ్లే ఒక నాటకమాడి తన్ను దూరంగా గెంటివెయ్యాలని చూచే పరిస్థితి సంభవించినప్పుడు తను చెయ్యగలిగే దేముంది?

తనకు మిగిలింది తారా, పాపాయీ !

శ్రీధర్ ఏమీ నిశ్చయించుకోలేకపోయాడు తన కర్తవ్యాన్ని గురించి. రాత్రి జాగరణతోనే తెల్లవారింది ...

ప్రొద్దున పడకమీదనుండీ లేవకుండా అలానే పడుకుని ఉన్నాడు బద్ధకంగా.

మంగమ్మ భర్తతో అన్నది : "సిరికి అడిగే ధైర్యం ఎక్కణ్ణుంచి వస్తుందండీ ! మీరు వెళ్లి కనుక్కోండి ...."

ఓబయ్య కొంచెం తటపటాయించాడు. చివరకు వెళ్లటానికే నిశ్చయించుకొని శ్రీధర్‌తో అన్నాడు : "నేను వెళ్లి మీ నాన్నగారి ఆరోగ్య మెలాఉందో కనుక్కుని వస్తాను." అలా సూచనగా అంటే శ్రీధర్ ఏమంటాడో, తన రాయబారానికి అభ్యంతర మేమైనా చెబుతాడేమోనని ఎదురుచూచాడు వోబయ్య. జవాబు రాలేదు. బయల్దేరాడు.

ఓబయ్య వెళ్లగానే శ్రీధర్‌కు తోచింది : తండ్రి ఓబయ్యమాటంటే సదభిప్రాయమూ లేదు, గౌరవమూ లేదు. ఈయన వెళ్లి ఆయన్ని ప్రశ్నిస్తే ఫలితం సవ్యంగా ఉంటుందా, కాని, ఎవరో ఒకరు వెళ్లాలి, అడగాలి, అందుకు ఓబయ్య మామకంటె మరొకళ్లు ఎవరున్నారు ? ఫలిత మెలా ఉన్నా అడగదలచిన విషయమేదో అది తండ్రిదాకా ఎలాగో వెళ్లటమే మంచిదనిపించింది.

భోజనంవేళకు ఓబయ్య తిరిగి వచ్చాడు.

"నాకు తెలుసుగా మీనాన్న పెడసరపు మనిషి అని ! అయితేనేం ? న్యాయ మడగటానికి ఎవరైతేనేం, అని వెళ్లాను. ....నీ చదువు సంగతి ఎత్తాను. ఆ బ్యాంక్‌లో ఉన్న డబ్బేం జేస్తోంది బావా ? ఇదేమన్నా రహస్యమా దాగటానికి ?" అని అడిగేశాను. 'నీ కనవసరం ఇందులో జోక్యం' అన్నట్లుగా, మహా ఘరానాగా ఏదో సమాధానం చెప్పబోయాడు. 'మీ అబ్బాయి కనుక్కోమంటేనే నేను కనుక్కుంటున్నాను. నాదేముందీ, యిన్నాళ్లా ఏ సంగతైనా మీ సంసారాన్ని గూర్చి జోక్యంచేసుకుని అడగవలసి వచ్చిందా నాకు ? వాడు నోరులేని వాడని యిలా చేస్తారా ?' అన్నాను. దానితో మీనాన్న పస్తాయించి దారికివస్తూ 'ఓబయ్యా, నువ్వయినా పరాయివాడవు కావు, నీకు చెప్పగూడని విషయం ఏమీలేదు. నేనా కూర్చుంటే లేవలేని వట్టి అనారోగ్యం మనిషిని. పెద్దవాడు జాగ్రత్తగానే నెట్టుకొస్తున్నాడు ఈ గడ్డురోజుల్లో .... నువ్వు చెప్పిన డబ్బు—మా నేరేడుమ్రాను బావి పొలంతో కలిసే పొలం ఒక అర ఎకరం అమ్మకానికి వస్తోంది—దానికోసం అట్టే పెట్టానంటాడు వాడు. దాన్ని చదువుకు ఖర్చుపెట్టటం వాడి కిష్టంలేదు, మరి వాడి యిష్టాన్ని గ్రహించాలి .... వాడి అభిప్రాయమూ సబబుగానే ఉందికద ....' అన్నాడు..... ఇంక ఆ కొనదలచిన అర్ధ ఎకరం సంగతీ నన్నడుగు చెబుతా ! అది ఒక కోమటిది ... కోమట్లు అంత సులువుగా పోగొట్టుకుంటారా ? ఇప్పటికి రెండేండ్లనుంచీ అదిగో యిదిగో అంటూనే ఉన్నారు. అదంతా వ్యాపారం కిటుకే కావచ్చు, కాని అది యిప్పట్లో తేలేవిషయం కాదు ! దాన్ని యీ సమయంలో ఒక వంకగా పెట్టుకుని మాట్లాడటం తప్పితే నాకు యిందులో నిజమేమీ కన్పించటంలేదు. పొలం కొనుక్కోవాలి అన్న ఉద్దేశమే ఉంటే రెండేండ్లనుంచీ ముందుపడి ప్రయత్నం చెయ్యకుండా వూరుకోవటం దేనికి ? డబ్బేమో శ్యామల పెండ్లి కోసమే ! .... సరే వీళ్ల ఆంతర్యం కనుక్కోవాలి అని నే నడిగాను : 'ఆస్తిమీద పెద్దవాడికీ చిన్నవాడికీ సమానమైన హక్కులున్నాయి కదా బావా ! పెద్దవాడి ధోరణి వ్యవసాయంమీద అయితే చిన్నవాడి శ్రద్ధ చదువుమీద ! సమయానికి లేనిది చంకనాకనా ? ఇప్పుడు గాకపోతే ఎప్పుడు చదువుకుంటాడు వాడు ? పోనీ వాడి వాటా మేరకైనా ఆ పైకంలోనుంచీ యిప్పుడు సగ మివ్వటం న్యాయంకాదా ?' అన్నాను .... దానితో మీ నాన్నకు ఎక్కడలేని కోపమూ వచ్చి పెద్దగా ఆయాసపడిపోయాడు...... న్యాయమైన మాటకి కోపమెందుకు చెప్పు ! జబ్బుమనిషిని యింక రొస్టు పెట్టటం బాగాలేదని వచ్చేశాను. అసలు కీలకం మీ అన్నా వదినెల్లో ఉంది. ఇక పై సంగతి ఆలోచించుకోవాలిసిందే !"

శ్రీధర్‌కు ఓబయ్య మామ నడిపిన రాయబారం ఏమీ నచ్చలేదు. ఏవి అనగూడని మాటలో అవే నాలుగూ ఆయన అనేసి వచ్చినట్లు తోచింది. "నేను వెళ్లి కనుక్కుంటానులే మామా" అన్నాడు శ్రీధర్.

మధ్యాహ్నం మూడుగంటలకే బయల్దేరాడు యింటివైపు. మనస్సులో ఏమిటో దిగులుగా ఉంది. పరిస్థితి బొత్తిగా చెయ్యిజారి పోతున్నట్లు, తను వాంఛించని వూహించని పరిణామాలు తన బాధ్యతమీదుగానే గబగబా జరిగిపోతున్నట్లూ అనిపిస్తోంది అతనికి.

రుక్మిణమ్మ రామలింగయ్య గదిలో కూర్చుని ఆయనకు విసురుతూ ఉంది. తండ్రి గోడవైపు తిరిగి పడుకుని నిద్రిస్తున్నట్లున్నాడు. శబ్దం చెయ్యకుండా వెళ్లి ద్వారం దగ్గర నిల్చున్నాడు శ్రీధర్. వదినె విసనకర్రతోనే శబ్దం చెయ్యవద్దని సూచించి, విసనకర్ర అక్కడ పెట్టి అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ లేచి వచ్చింది.

వంటయిల్లు చేరుకునేదాకా యిద్దరూ మాట్లాడలేదు. పీట వాల్చుకుని కూర్చున్నాడు శ్రీధర్.

కాఫీకి నీళ్లు పాత్రలో పోసి పొయ్యిమీద పెట్టి రుక్మిణమ్మ "ఏం నాయనా, యింటికి దూరమై వాళ్లల్లో జేరిపోయావు ?" అన్నది శ్రీధర్‌వైపు చూడకుండానే.

ఆమె శ్రీధర్‌కు 'నాయనా' అని పిలిచి ఎన్నేళ్లో అయింది. శ్రీధర్ హైస్కూలు చదువు పూర్తిచేశాక ఆమె 'నాయనా' అనటం మానేసింది. 'శ్రీధర్' అని పిలుస్తూ ఉంటుంది..... శ్రీధర్‌కి ఆనాటి తన చిన్నతనం, వదినె కాపురానికి వచ్చిన మొదటిరోజులూ జ్ఞాపకం వచ్చాయి.... కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగినట్లయి, మాట్లాడకుండా వూరుకున్నాడు.

వదినె అతనివైపు చూసి : "ఆయన్నెందుకు పంపించావయ్యా ? అడగదల్చుకున్న దేదో నువ్వే వచ్చి అడగరాదా ?....

ఆ మనిషేం మాట్లాడాడో మీ నాన్నగారు రెచ్చిపోయారు. గుండెలో మళ్లీ నొప్పివచ్చి తలక్రిందులై పోయారు. నీ కింత మాత్రం యింగితజ్ఞానం లేకపోతే ఎందుకూ ఇంత చదువూ చదివి ?'' అన్నది.

ఆమె తనని అలా మందలిస్తూండటమే ఎంతో తృప్తిగా ఉంది శ్రీధర్‌కు ..... అలానే కూర్చున్నాడు .... ఆమె తిట్లే దీవెనలు అన్న భావంతో .... ఎంత అనుభవించినా తనివి తీరని అనుభూతి అది ....

వదినె కొంతసేపు వూరుకున్నది. తర్వాత అన్నది కాఫీ కలుపుతూ ....

''అందరూ మొండివాళ్లే అయితే, తమ పంతాలే నెగ్గించుకోవాలంటే ఎలా సాగుతుంది చెప్పు. మీ అన్నగారికి నువ్వు పైకి చదవటమంటేనూ, చదువు ఉపయోగంమీదా పెద్ద నమ్మకంలేదు. ఇంతదాక చదివి ఏమైంది అంటారు .... నీకేమో చదువుమీదే నమ్మకం .... నాకేం తెలుస్తుంది, నే నెట్లా పడేది చెప్పు. ఏమైనా సరే నిన్ను చదువుకి పంపించమన్నాను, ఒప్పుకోలేదు. రెండేళ్లనుంచీ వానలులేక సేద్యం నానా యిబ్బందిగా ఉంటూ ఆయనకు మనసు బాగుండటంలేదు. మరి యిప్పట్లో, నేను నిన్న చెప్పలేదా నీతో కాసులపేరు తీసుకుపొమ్మని, అంతకంటే చేసేదేముంది ?'' రుక్మిణమ్మ శ్రీధర్‌కు కాఫీ అందించింది.

''దానికి మాత్రం అన్నయ్య వప్పుకుంటాడా, వదినా ?''

''ఏమో, నేను చెయ్యగలిగింది అంతే'' అంటూ పొయ్యి వైపు తిరిగి కూర్చున్నది రుక్మిణమ్మ. ఆమె పైట చెరగుతో కళ్లు తుడుచుకుంటూ ఉండటం గమనించాడు శ్రీధర్.

''నువ్వేం బాధపడవద్దు వదినా ! పై చదువు లేకపోతేనేం ? ఏదో ఉద్యోగం దొరుకుతూంది. యివాళ కాకుంటే రేపు .... ఏ ఉద్యోగమూ లేకపోతే మడకా ఎడ్లూ ఉండనే ఉన్నాయి. నాన్నగారి కెలా ఉంది ?''

''మళ్లీ నొప్పివచ్చింది ..... నువ్వొచ్చే ముందరే కాస్త కునుకుపట్టింది.''

శ్రీధర్ లేచి రామలింగయ్య గదిలోకి వెళ్లాడు. ఆయనలో కదలికలేదు. గుర్రు వినిపిస్తోంది.

శ్రీధర్ మళ్లీ వంటింట్లోకి వచ్చాడు.

''తార తన ట్రంకుపెట్టెకోసం కబురంపితే పంపించాను. వాళ్ల నిక్కడికి తీసుకువచ్చెయ్‌రాదూ. వాళ్లక్కడుండటం, నువ్వూ అక్కడికే వెళ్లవలసి రావటం నాకేమీ బాగులేదు సిరీ !'' అన్నది రుక్మిణమ్మ.

''అలాగే వదినా ! పాపాయిని ఆస్పత్రికి తీసుకెళ్లటానికి వీలుగా ఉంటుందని రెండు రోజులు అక్కడే ఉంటానన్నది తార అంతే !''

''మన యింటి వ్యవహారాల్లో మీ అత్తావాళ్ళ కల్పించుకోవటం మన మంచికి కాదయ్యా. నువ్వు జాగ్రత్తగా ఉండాలి.'' అన్నదామె.

శ్రీధర్ ఏమీ సమాధాన మివ్వలేదు.

ఇంతలో శ్యామల స్కూలునుంచి వచ్చింది.

''ఏమిటి, దర్శనమే లేదే చిన్నాన్నా ! ..... పాపాయినీ పిన్నినీ తీసుకెళ్లి దాచిపెట్టుకున్నావ్ !'' అంటూ శ్రీధర్ ప్రక్కన వచ్చి సగం పీటమీద ఆనుకుని కూర్చున్నది శ్యామల.

''వస్తారు లేవే, పాపాయిని ఆస్పత్రిలో చూపించాలని అక్కడే ఉన్నారు'' అన్నాడు.

శ్యామల తల్లి యిచ్చిన కాఫీ పూర్తిచేసి, శ్రీధర్ జేబులో తొంగిచూస్తున్న పర్సు పైకి లాగింది.

''మీ మంగమ్మత్త ఏమాత్రం యిచ్చిందో డబ్బు !''

''ఏమిటే అది, పెద్దా చిన్నా లేకుండా ఏమిటా మాటలు ? నీకెందుకీ పెత్తనాలూ ?'' అని మందలించింది రుక్మిణమ్మ.

''నాకు ఎంబ్రాయిడరీ దారాలు కావాలె ! నువ్వు తెచ్చిపెట్టవా చిన్నాన్నా ?'' గోముగా అడిగింది శ్యామల.

''తెస్తానులే, ఎప్పుడు కావాలి ?'' అని నవ్వుతూ అడిగాడు శ్రీధర్.

''ఎప్పుడేంటి ? రేపు ప్రొద్దుటికే కావాలి .... ఇప్పుడు నీకేమైనా పనుందా ? తెచ్చిపెట్టకూడదూ ?''

''నాకు పనే ఉంది .... నువ్వే తెచ్చుకో'' అని ఒక రూపాయ కాగితం తీసి శ్యామల కిచ్చాడు పర్సులోనుంచి.

''మెనీ థాంక్స్'' అని గంతులేసి పారిపోయింది శ్యామల.

* * * *

తర్వాత రెండు రోజుల్లు శ్రీధర్ మంగమ్మ ఇంట్లో తారామంగమ్మల చేతుల్లో యించుమించు బంధితుడే అయ్యాడు. శ్రీధర్ పైచదువు సంగతి ఎటో తేలేదాకా తార తను అత్తవారింట్లో అడుగుపెట్టనని భీష్మించింది. శ్రీధర్‌కు కోపం వచ్చింది. మంగమ్మ ఓబయ్యలు తారను సమర్థించారు. ఆమెను మాట్లాడనివ్వకుండా వాళ్లే ఆమె తరఫున వకాల్తా పుచ్చుకుని మాట్లాడటం ప్రారంభించారు. ఓబయ్య వెళ్లి నరసింహుల్ని కలుసుకొని వచ్చాడు. ''అవసరమైతే పంచుకుని వెళ్లమను'' అని నరసింహు లన్నాడని కబురు తెచ్చాడు. శ్రీధర్ చలించలేదు. ''ఏమన్నా సరే ! నేను మాత్రం ఆస్తి భాగాలు పెట్టమని అడగను. వెళ్లి ఆ యింట్లోనే ఉంటాను.'' అన్నాడు గట్టిగా.

చివరకు ఓబయ్య ఒక సలహా చెప్పాడు : ''నువ్వేదో ఆపేక్షగా మీ వదినె తియ్యని మాటలు నమ్మి మీ అన్న వైఖరి పసిగట్టలేకుండా ఉన్నావు. అది ఎలా ఉన్నా ఈ పరిస్థితుల్లో చిక్కుపడి నువ్వు అనవసరంగా నీ చదువూ, భవిష్యత్తూ పాడు చేసుకోవడం ఏమీ బాగులేదు.... నా సలహా ఏమిటంటే, నీక్కావలసిన వెయ్యో రెండువేలో నాదగ్గర తీసుకొనివెళ్లు. నాకైనా వేరే ఎవ్వరూ లేరు, కొడుకువైనా అల్లుడివైనా నువ్వే ! అయితే అది నువ్వు రుణంగా తీసుకుని వెళ్లడమే మంచిది. బాధ్యత మీ కుటుంబంమీద పెట్టు, తర్వాత చూద్దాం.''

మరుసటిరోజు శ్రీధర్ పట్టుపట్టడంతో తారా, పాపాయీ యింటికి తిరిగి వచ్చారు. వారం రోజుల్లో ఓబయ్య శ్రీధర్‌కు పదిహేను వందల రూపాయలు రుణంగా యిచ్చే ఏర్పాట్లు పూర్తిచేసి బ్యాంక్ డ్రాఫ్టు తెచ్చి యిచ్చాడు.

శ్రీధర్ వదినెతోనూ, తండ్రితోనూ ఓబయ్యా, మంగమ్మలు తన చదువు ఖర్చులు భరించటానికి అంగీకరించారని చెప్పాడు. రుణపత్రం విషయం చెప్పలేదు. సమస్య ఏదో విధంగా తృప్తికరంగానే విడిపోయిందని వాళ్ళిద్దరూ సంతోషించారు.

శ్రీధర్ చదువు విషయం నరసింహులుతో ఒకరోజు ప్రస్తావించాడు. "నేను టీచరు ట్రెయినింగ్ చదవాలనే అనుకున్నాను. మంగమ్మత్త డబ్బిస్తా నన్నది. నీ అభిప్రాయమేమిటి ?"

"ఇందులో నా అభిప్రాయ మేముందీ ? మన కుటుంబ స్థితిగతులను బట్టి చూస్తే నువ్వింకా చదువుతూ ఉండటం నాకిష్టంలేదు. ఆ శక్తి మనకు లేదు. పైన నీ యిష్టం" అన్నాడు నరసింహులు. అతను ఎప్పుడూ ఎక్కువ మాట్లాడడు. చెప్పేదేదో కచ్చితంగా, కఠినంగానే చెప్పటం అతని స్వభావం.

శ్రీధర్ మనస్సుకి ఆ మాటలు కష్టమే కలిగించాయి.

జులై రెండవవారంలో శ్రీధర్‌కు కాలేజీలో ప్రవేశం లభించినట్లు తెలిసింది. మద్రాసుకు వెళ్లటానికి ప్రయాణం కట్టుతున్నాడు. తార తను బందరు వెళ్తానన్నది. అప్పటి కామె వచ్చి నెల రోజులు కూడా పూర్తికాలేదు.

"మీరు మద్రాసులో ఉంటే నే నిక్కడేం చేసేదండీ ? నా కీవూళ్ళో ప్రొద్దుపోదు ..... మీ వదినెగారేమో నన్ను వంటింట్లోకి రానివ్వదు .... పాపాయిని చూసుకోవటం తప్ప నేను చేసే నిర్వాకం ఏమీ ఉండదు. ఆ పని బందరులోనే చేస్తాను" అన్నది తార.

"మద్రాసు వెళ్లగానే ఏదైనా ఫామిలీ పోర్షన్ దొరికితే అద్దెకు తీసుకుంటాను. నువ్వు రావచ్చు" అన్నాడు శ్రీధర్.

"డబ్బు చాలుతుందో లేదో ! ఎందుకొచ్చిన యిబ్బంది ? సంసారం పెడితే మీ చదువూ సాగదు .... నన్ను బందరులో ఉండనివ్వండి."

శ్రీధర్ రుక్మిణమ్మను అభిప్రాయం అడిగాడు. ఆమె అన్నది : "ఏమో ! శ్రీధర్ ! నేను చదువుకోలేదు. తార చదువుకున్నది. నే నామెకు అత్తగార్నీ కాను తీర్పు దిద్దేందుకు.... మీ యిద్దరికీ ఏది నచ్చితే అలా చెయ్యండి .... ఆలు మగల మధ్య సలహా చెప్పటం అట్టే బాగుండదు....."

ఆమెకూ తారకూ పొంతనాలు కుదరలేదని శ్రీధర్ గ్రహించాడు. కాని ఆ విషయమై తనేం చెయ్యాలో అతనికి బొత్తిగా అయోమయంగా ఉంది..... తారను బందరు పంపటానికే నిశ్చయించాడు చివరకు, తన మనస్సుకు తృప్తిగా లేకపోయినా. ఆమెను మళ్లీ బందరులో ఎవరు దిగబెట్టి వస్తారు ? మద్రాసు వెళ్లి కాలేజీలో చేరి వచ్చి ఆమెను బందరు తీసుకవెళ్తా నన్నాడు శ్రీధర్.

మద్రాసు ప్రయాణానికి ముందు రోజు సాయంత్రం అంజనేయస్వామి గుడికి వెళ్ళాలనుకొని, షికారుగా చెరువు గట్టువైపు వెళ్లాడు శ్రీధర్ .....

ఒక్కనెలలో తన జీవితం ఒక పెద్ద మలుపు తిరిగినట్లనిపించింది అతనికి ఆలోచిస్తుంటే. పూర్వం కంటె తార తనకు సన్నిహిత మైనట్లే—దానికి కారణం మంగమ్మత్త ప్రభావం తారమీద పనిచేస్తుండటం ..... కాని మంగమ్మత్త మూలంగానే ఇంకోవైపు తనూ తారా, అన్నా వదినెలకు దూరమవుతూన్నట్లే ఉంది .... ఒకరికి దగ్గర కావటంతో మరొకరికి దూరం కావటం తప్పే మార్గమే లేదా ? అందుకు తన బాధ్యత ఎంతవరకు ? ఈ పరిస్థితిలో తను చెయ్యగలిగిందేమీ లేదా ?

శ్రీధర్‌కు తను చెయ్యగలిగిందేమీ లేదని తోచింది. ఇంతవరకు తను బుద్ధిపూర్వకంగా జోక్యం కలుగజేసుకుని నిర్వహించింది తక్కువే ! తన చదువు విషయమై ఇంత రభస జరుగుతుందని కానీ, అన్నయ్య ప్రాతికూల్యం చూపిస్తాడని కానీ, చివరకి ఓబయ్య మామ తనమీద యిలా అపేక్ష చూపిస్తాడని కానీ అత నెప్పుడూ వూహించనేలేదు ! అందుకే కాబోలు జీవితాన్ని పడవతో పోలుస్తారు. అలల తాకిడితో నీటి ఎగుడు దిగుడులమీద వూగే పడవకు స్వయం నిర్ణయం ఎంత వరకు ? ఇది చాల క్లిష్టమైన ప్రశ్నగా తోచింది శ్రీధర్‌కు తన అనుభవాన్నిబట్టి ఆలోచిస్తుంటే ....

సూర్యబింబం అదృశ్యమైంది. సంజ వెలుగులో చెఱువు కట్టమీద నడుస్తున్నాడు దేవాలయంవైపు శ్రీధర్.

"ఇల్లలికి ముగ్గెట్టి మల్లెల్లు విరజల్లి
మల్లెల్లో ఉండేటి ఓ మల్లి నాగా
ఇవతల యిది కొండ అవతల అది కొండ
నట్టనడుమను కొండ నల్లతాచయ్య !"

ఈడిగపల్లివైపు నడుస్తున్న యిద్దరు కుర్ర పిల్లవాళ్లు—ఒకడు పిల్లనగ్రోవి వూదుతూ మరొకడు పాడుతూ—ఎదురు వస్తున్నారు. పాట శ్రీధర్‌ని ఆకర్షించింది. వాళ్లను ఆపి పాట పూర్తిగా పాడమన్నాడు. వాళ్ళు వింతపడి సిగ్గుపడుతూ నాలుగు చరణాలూ పాడారు. ఆపైన రాదన్నారు. పోనీ యింకొక పాట యిలాంటిదే ఏదైనా వస్తే పాడమన్నాడు శ్రీధర్.

"కాయమనే పుట్టలోను చందమామ
మాయగావే మెలగివుండు చందమామ
జంట నాగస్వరాలూది చందమామ
పాము పుట్ట పెకలించుకో చందమామ."

మొదటిపాటే అందంగా ఉందనిపించింది శ్రీధర్‌కు. మొదటి చరణాలే మళ్లీ వాళ్లచేత అనిపించి చెరొక అణా వాళ్ల

చేత పెట్టాడు. వాళ్ళు బీడీ గాని, సిగరెట్టుగాని ఉంటే ఇవ్వమని అడిగారు. "లేదు" అని బయల్దేరాడు శ్రీధర్.

దేవాలయం తలుపులు మూసి ఉన్నాయి.

పోనీ శేషాద్రిగారి నొకసారి కలుసుకుందా మనిపించింది శ్రీధర్‌కు. ఆయన యింటికి బయల్దేరాడు ....

"ఇవతల ఇది కొండ అవతల అది కొండ

నట్టనడుమను కొండ నల్ల తాచయ్యా!" ఇటు మంగమ్మతా, అటు రుక్మిణమ్మ వదినా నట్టనడుమను ఆ నల్లత్రాచు తనే అని పోల్చుకుంటూ నడిచాడు శ్రీధర్.

శేషాద్రిగారు ఇంట్లో లేరు. సుమారు ముప్ఫైఏళ్ళ యువతి, ఇదివరకు వీధిలో వెడుతూండగా తరచు చూచిన ఒక వితంతువు, బయటికివచ్చి "నాన్నగారు వూళ్ళోలేరు, బహుశా రేపు వస్తారు" అన్నది.

"ఓహో ఈమె శేషాద్రిగారి కొమార్తా!" అనుకుంటూ శ్రీధర్ తిరిగి వచ్చేస్తుంటే,

"మీ రెవరండీ? నాన్నగారితో నేను చెబుతాను" అన్నదామె.

"ఈ వూరే....శ్రీధర్ అని చెప్పండి తెలుస్తుంది. నేను రేపు మద్రాసు వెడుతున్నాను......బి. టి. లో చేరటానికి వెడుతున్నానని చెప్పండి......అంతే మరేం విశేషం లేదు."

ఆమె అతనివైపు తదేకంగా చూస్తూ "అలాగే" అని తల పంకించింది......

9

మళ్ళీ మద్రాసులో విద్యార్థి జీవితం ప్రారంభించటం శ్రీధర్‌కు తెరిపిన పడ్డట్టుగా వుంది. అతనికి క్రొత్త స్నేహితులెవ్వరూ లేదు. బి. టి. విద్యార్థులు సమ వయస్కులుగా ఉండరు. వాళ్లల్లో కొంతమేర జీవితాన్ని చూచివచ్చినవాళ్ళూ, అప్పుడే డిగ్రీ పుచ్చుకున్నవాళ్ళూ, మంచి మార్కులతో ప్యాసైనవాళ్ళూ, ఎలాగో బి. ఎ. అయిందనిపించుకున్న వాళ్ళూ అన్ని రకాలూ ఉంటారు. శ్రీధర్ హాస్టలులోనే ఉంటున్నా, సన్నిహితుడైన స్నేహితుడెవరూ లేకుండా ఒంటరితనం అనుభవిస్తూనే ఉన్నాడు. తరచు సినిమాలకు వెళ్లటం, ఆదివారం మేటినీ తప్పకుండా చూడటం అలవాటైంది అతనికి.

అప్పటికి కాలేజిలోచేరి నెలరోజులైంది. ఒక ఆదివారం ఇంగ్లీషు చిత్రం మేటినీ చూచి శ్రీధర్ బయటికి వస్తున్నాడు. అతని సహోధ్యాయిని చంద్రావతి కూడా అదే చిత్రం చూచి ప్రక్క ద్వారం నుంచి బయటికి వస్తూ, గుంపులో అతని దగ్గరకు చేరటం తటస్థించింది. అతన్ని చూడగానే ఆమె చిరునవ్వుతో పలకరించింది ఇంగ్లీషులో.

"ఎలా ఉందంటారు పిక్చర్?"

"బాగానే ఉందనుకొంటాను."

ఇద్దరూ జనంలో ముందుకు సాగుతున్నారు మెల్లగా.

"బహుశా మీరింకా మీ విమర్శనశక్తికి పని కల్పించలేదనుకుంటాను" అన్నది చంద్రావతి.

"ఊఁ" అన్నాడు శ్రీధర్ తలపంకిస్తూ, ఏం జవాబు చెప్పాలో తోచక.

గేటు సమీపించగానే జనసమ్మర్దం పలచబడటంతో కాస్త వూపిరి తీసుకోటానికి వీలైంది. చంద్రావతి టాక్సీని పిలిచింది.

"మిస్టర్ శ్రీధర్! మీరెటు వెళ్ళాలి?...నాతోరండి అభ్యంతరం లేకపోతే" అంటూ చంద్రావతి, జవాబుకోసం ఎదురు చూడకుండానే, టాక్సీలో ఎక్కి కూర్చున్నది. శ్రీధర్ ఒక క్షణం టాక్సీలో ముందు కూర్చోవాలో వెనక కూర్చోవాలో తెలీకనుంచున్నాడు....."ఇటే రండి" అంటూ ఆమె వెనుక సీట్లోకే ఆహ్వానిస్తూ ప్రక్కకు ఒదిగి కూర్చున్నది. శ్రీధర్ టాక్సీ ఎక్కిన తర్వాత ఆమె డ్రైవర్‌కు త్యాగరాయనగరం అడ్రస్ చెప్పింది.

చంద్రావతి వివాహిత. శ్రీధర్‌కంటె మూడు నాలుగేళ్ళు పెద్దది. మనిషి నిండుగా, హుందాగా ఉంటుంది. మేలిమి బంగారు ఛాయ, కళ్ళకు అద్దాలు, ప్రసన్నమైన ముఖం. క్లాసులోవున్న అయిదువంది విద్యార్థినుల్లోనూ ఆభిజాత్యమూ, అందమూ వున్న వ్యక్తి ఆమె ఒక్కర్తే. ఆమె సాధారణంగా ఎవరితోనూ మాట్లాడదు. మాట్లాడినప్పుడు ప్రతిమాటా తూచినట్లు మాట్లాడుతుంది. ఆమె ధోరణిలో ఆత్మవిశ్వాసమూ, సంస్కారమూ ఉట్టిపడుతూ ఉండటం ఇదివరకే శ్రీధర్‌దృష్టి నాకర్షించింది. ఆమె సరిగ్గా క్లాలేజి వేళకు సొంతకారులో వస్తుంది, కాలేజి అవగానే వెళ్ళిపోతుంది. ఆమె భర్తకు బర్మాషెల్‌లో ఉద్యోగమనీ, వాళ్ళు భాగ్యవంతులనీ అందరికీ తెలుసు. అందుకే శ్రీధర్ ఆమెనుగూర్చి పట్టించుకోనూ లేదు, పలకరించే ప్రయత్నమూ చెయ్యలేదు.

బి. టి. క్లాసులో చేరిన మొదటి రోజుల్లో ఒకసారి లెక్చరరు ఒక్కొక్కరినీ వాళ్ళెందుకు ఉపాధ్యాయవృత్తిని ఎన్నుకున్నారని ప్రశ్నించాడు. "జీవితంలో ఏదో వ్యాసంగం అంటూ ఉండాలి. పిల్లలకి చదువు చెప్పటం నా కిష్టమనుకుంటాను. అందుకే ట్రెయినింగ్‌లో చేరాను" అన్నది చంద్రావతి తనవంతు వచ్చినపుడు. "అనుకోవటమేనా?" అన్నాడు లెక్చరరు కుతూహలంగా. "అదేదో చేసిచూస్తేగాని మరి తెలీదు కదండీ!" అన్నది చంద్రావతి. అందరూ నవ్వారు. అప్పుడే తెలిసింది, భాగ్యవంతురాలైన చంద్రావతి కేవలం ఆసక్తితో ఉపాధ్యాయవృత్తిలో ప్రవేశించబోతోందని.

తలవని తలంపుగా ఇవ్వాళ చంద్రావతి తనను పలకరించి తనతో మాట్లాడటం శ్రీధర్‌కు సంతోషమే కలిగించింది. కాని ఆమెతో ఎలా మాట్లాడాలో అతనికి ఒక సమస్యగావుంది. వివాహితలైన స్త్రీలు, బంధువుల్లో ఒకరిద్దరుతప్ప, అతనికి పరిచితులెవరూ లేరు. వాళ్ళైనా చదువుకున్నవాళ్ళుకారు.

"మొన్న క్లాసులో జరిగిన తర్జన భర్జనల్లో మీవాదం ఆసక్తితో విన్నాను. నేను మీతో ఏకీభవించలేకపోయినా.....నా అభిప్రాయమేమిటో అందరిముందూ వాదనకి పెట్టటానికి ఇష్టంలేక ఊరుకున్నానుగాని, అవకాశంవస్తే మీతో ఒకసారి చర్చించాలి అనుకున్నాను సుమండీ!" అన్నది చంద్రావతి తెలుగులో సన్నిహితంగా మాట్లాడుతూ.

"ఏదో అప్పటికి తోచింది చెప్పానుగాని నేనుమాత్రం పెద్దగా ఆలోచించి విమర్శించి అన్నముక్కలు కావు" అన్నాడు శ్రీధర్.

"అప్పుడే తప్పించుకోవాలని చూస్తున్నా రేమిటీ?" అన్నది చంద్రావతి నవ్వుతూ.

"లేదు" అని శ్రీధర్ కూడా నవ్వేసి ఊరుకున్నాడు.

ఆమెకు తనమీద ఆసక్తి ఎందుకు కలిగిందో, ఎలా కలిగిందో తెలుసుకోవటంతో శ్రీధర్‌కు ఆత్మసంతృప్తీ, కించిద్గర్వమూ కలిగాయి.

శిశు మనస్తత్వం విషయాన్నిగూర్చి చెబుతూ, లెక్చరరు నైతికాదర్శము అనేది చిన్నతనంలో చదువులో ఒకభాగంగా శిక్షణగా ఎలా రూపొందాలో కొన్ని భావాలు చెప్పి చర్చించమన్నాడు విద్యార్థుల్ని. ఆ సందర్భంలో ఒక విద్యార్థి సమస్య నొకదాన్ని లేవదీశాడు.

పాఠశాలకు చెందిన పూలతోటలో పువ్వులెవ్వరూ కోయగూడదనే నియమం ఉంటుంది. ఒక ఆదివారం ఎవ్వరూ లేనప్పుడు ఇద్దరు పిల్లలు అటువైపు వెడతారు. అందులో ఒకడు ఇంకొకడు వారిస్తున్నా వినకుండా కొన్ని పువ్వుల్ని కోస్తాడు. మరుసటిరోజు ఆ విషయమై పువ్వులెవ్వరు కోశారని ఉపాధ్యాయుడు అందరినీ ప్రశ్నిస్తాడు. ఆ సమయంలో పువ్వులు కోసిన వాని స్నేహితుడి కర్తవ్య మేమిటి? తనకు తెలిసిన నిజం బయట పెట్టాలా లేదా?

చర్చింపగా తేలిన సమస్య: సాంఘికమైన ధర్మమూ, వ్యక్తిగతమైన స్నేహధర్మమూ ఒక దానితో ఒకటి తలపడే పరిస్థితి వచ్చినపుడు ఏది దేనికి లొంగిపోవాలి?......కొందరు ప్రస్తుత సామాజిక పరిస్థితుల్లో సహజీవనమూ పురోభివృద్ధీ సాంఘికమైన క్రమశిక్షణమీదే ఆధారపడిఉందనీ, సాంఘిక ధర్మమే ప్రధానమనీ, వ్యక్తిగతమైన స్నేహధర్మం దానికి లొంగవలసిందేననీ వాదించారు......మరికొందరు వ్యక్తిధర్మమే ముఖ్యమైనదని వాదించారు......కమ్యూనిస్టు రాజ్యాల్లో సాంఘికమైన ధర్మం ప్రధానం కావటంవల్ల తండ్రీ కొడుకులూ, భార్యాభర్తలూ కూడా ఒకరిమీద ఒకరు గూఢచారులుగా ప్రవర్తిస్తూ, వ్యవస్థకోసం ప్రేమధర్మాన్ని బలిపెట్టడం జరుగుతుందనీ, అందువల్ల వ్యక్తిగతమైన పరస్పరతాధర్మం నశించి, క్రమంగా ఒకరిమీద ఒకరికి నమ్మకం లేకపోవటంతో, భయం మూలంగా చివరకు జీవితమే నరకమైపోతుందనీ వాదించారు.

శ్రీధర్‌మాత్రం ఈ రెండు ధర్మాలకూ ఒక సమన్వయాన్ని ప్రతిపాదిస్తూ, సంఘ ధర్మమూ, వ్యక్తిధర్మమూ క్రమంగా ఒకటి కావాలి అన్నాడు. స్నేహితుడైన పిల్లవాని బాధ్యత, ధర్మం ఏమిటంటే పువ్వుల్ని కోసినవాణ్ణి వాడు తన తప్పు తను గ్రహించి, అందరిముందూ ధైర్యంగా అంగీకరించి శిక్ష ననుభవించేటట్లు చెయ్యటానికి అతణ్ణి స్నేహం ద్వారా ఒత్తిడి పెట్టటమేననీ, ఇదే గాంధీమార్గమనీ చెప్పాడు.

ఈవిధంగా ప్రపంచంలో ప్రస్తుతయుగంలో మౌలికమైన సమస్యను—సంఘానికీ, వ్యక్తికీ జరుగుతున్న సంఘర్షణను—దానికి సంబంధించిన మూడు మార్గాలను నిర్వచించటం జరిగిందని చివర లెక్చరరు వ్యాఖ్యానించాడు. యధార్థంలో పరిస్థితులూ, సమస్యలూ ముఖ్యంగా పాఠశాలల్లో వాదనలో చర్చించినంత తీవ్రంగా ఉండవనీ, ఒక సంఘటనలో ఇటూ అటూ అయినా సంఘానికీ, వ్యక్తికీ సామాన్యంగా ఒక సామరస్యం ఉంటూ ఉంటుందనీ, ఆయన వాస్తవికత దృష్ట్యా చెప్పాడు. అయితే పాఠశాల ఒక సంస్థ కావటంతో, అందులో వ్యవస్థాధర్మానికే అంటే సాంఘికమైన దృష్టికే, ఉపాధ్యాయుడు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం ఇవ్వవలసి ఉంటుందనీ, అదే సాధ్యం అనీ తేల్చాడు.

టాక్సీలో వెడుతుండగా శ్రీధర్ పైచర్చ మళ్లీ జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నాడు; చంద్రావతి ఏమి చెబుతుందో ఏ విషయమై అభిప్రాయభేదం వ్యక్తం చేస్తుందోనని కుతూహలంగా వూహిస్తూ.

త్యాగరాయనగరంలో ఆమె యిల్లు చేరుకున్నది టాక్సీ. శ్రీధర్ టాక్సీ డబ్బివ్వబోతుంటే, చంద్రావతి "నో ప్లీజ్" అంటూ వారించి తనే యిచ్చింది.

అది క్రొత్తగా కట్టిన చిన్న మేడ. మేడమీద చెరోవైపు రెండు పడకగదులూ, మధ్య ఒక్క పెద్ద హాలూ, అటూ యిటూ వరండా ఉన్నాయి. ఇల్లు శుభ్రంగా, పరిసరాలు అందంగా ఉండటం శ్రీధర్‌కు ఎంతో హాయిగా ఉంది.

చంద్రావతి శ్రీధర్‌ను మేడమీద హాలులో పేము కుర్చీలో కూర్చోబెట్టి తను క్రిందికి వెళ్లింది. తర్వాత పది పది హేను నిమిషాల్లో ఒక అయ్యరు కుర్రవాడు టీ, బిస్కట్లు, చిప్స్ వగైరా పట్టుకొచ్చాడు.

చంద్రావతి వచ్చి ఇంకో పేము కుర్చీలో కూర్చుంటూ "మీరు వాష్ చేసుకోవాలంటే ఇక్కడే లోపల బాత్‌రూం ఉంది." అంటూ ఒక గదివైపు చూపింది. శ్రీధర్ లోపలికి వెళ్లాడు. అది అతిథుల కోసం ఏర్పాటు చేయబడిన పడకగది కాబోలు, వాడుకుంటున్న గదిలా లేదు. దానికి అనుబంధంగా ఉన్న బాత్‌రూమ్‌లోకి వెళ్లాడు శ్రీధర్ .....

అతను తిరిగివచ్చి కూర్చున్న తర్వాత టీ కలుపుతూ చంద్రావతి అన్నది :

"మీరు గాంధీ మతస్థులా ?"

"అవును" అన్నాడు బిస్కట్ చేతికి తీసుకొని శ్రీధర్. చర్చ ప్రారంభమైన దనుకున్నాడు.

"మీరు బ్రహ్మచారులా ?"

"కాదు."

"వ్యక్తిగతమైన ప్రశ్న అడిగితే ఏమనుకోకండి !— అయినా గాంధీ మార్గం ప్రకారం వ్యక్తికీ, సంఘానికీ మధ్య తెర ఏమీ ఉండకూడ దనేగా మీరు మొన్న చెప్పింది—అందు వల్ల నే నిలా ప్రశ్నించినా మీ కభ్యంతరం ఉండకూడదు !.... మీ కెంతమంది పిల్లలు ?" అన్న దామె నవ్వుతూ.

"ఒక అమ్మాయి."

వాదించటానికి కాదు, హేళన చెయ్యటానికి ఈమె తనను తీసుకు వచ్చిందా ? అన్న అనుమానం కలిగింది శ్రీధర్‌కు. కాని, ఆమె ముఖం స్నేహపూర్వకంగా ప్రసన్నంగా అతన్ని ఆకర్షిస్తూంది. ఏమైనా సరే, ఆమెతో మనస్ఫూర్తిగా మాట్లాడా లనిపించింది.

"వయస్సు ?" అన్నది చంద్రావతి.

"ఇరవైనాలుగు దాటాను."

చంద్రావతి ఫక్కున నవ్వేసింది. నవ్వాపుకునేందుకు ప్రయత్నిస్తూ "మీ వయస్సు కాదు, మీ కూతురి వయస్సు?" అన్న దామె.

"ఏడు నెలలు .... మీ రివన్నీ ఎందు కడుగుతున్నారో ముందు చెప్పండి." అన్నాడు శ్రీధర్ కొంత బిగుస్తూ.

"క్షమించండి....అంతా చెబుతాను .... మీ క్కోపం వస్తోంది కదూ ! గాంధీ మతస్థులకి కోపం రాకూడదు మరి !... టీ పుచ్చుకోండి. చల్లారిపోతోంది .... చూడండి, గాంధీగారు వ్యక్తిగతంగా ఎంత గొప్పవారో మనకా సంగతి వద్దు. కాని మనం ఆయన హితోపదేశాల్ని గూర్చి మాత్రమే చర్చిద్దాము. ఆయన యువతీ యువకులకు బ్రహ్మచర్యాన్ని గూర్చి చేసిన హితోపదేశాలు, వివాహంయొక్క లక్ష్యాన్నీ, ప్రయోజనాన్నీ గూర్చి చెప్పిన మాటలు, స్త్రీ పురుష సంబంధాన్ని గూర్చి వ్యక్తంచేసిన భావాలూ— అవి మీ కెంతవరకు నచ్చాయో, మీ రెంతవరకూ వాటిని ఆచరణలో పెట్టగలిగారో చెప్పండి చూద్దాం.... అందుకే అలా ప్రశ్నలు వేశాను ...."

"సులభంగా అందుబాటులో ఉండేది, ఆదర్శమే కాదు. ఒక లక్ష్యాన్ని సాధించేందుకు వీలైనంతవరకు ప్రయత్నించ వలసిందే."

"ఇది జీవితానుభవం బొత్తిగా లేనివాళ్లు, పదిహేడు పద్దెనిమిదేళ్ల వాళ్లు మాట్లాడ వలసిన మాట శ్రీధర్ గారూ! ఏమంటే మీరనేదాంట్లో ఏ ఆదర్శమైనా సాధ్యమేనని, ఎంత కష్టంగా వున్నతంగా కన్పిస్తే అంత మంచిదనీ, దాన్ని లక్ష్యంగా చేసుకుని సాధించలేక పోయినా దాని కోసం బాధ పడుతూ బ్రతకటం మంచిదనీ ధ్వనిస్తున్నారు. కాని అలా సాధ్యం కాదు. నిశితంగా పరిక్షించి చూస్తే అంత కంటే వ్యర్థమైన పనీ మరొకటి వుండదు. క్షణక్షణమూ మన ఆదర్శానికి భిన్నంగా బ్రతుకుతూ, ఎప్పుడో ఆదర్శాన్ని సాధిస్తామనే భ్రమతో ఆత్మవంచనలో పడివుండటం మేలంటారా!? అంత కంటే అనర్థం ఏం కావాలి? ఆలోచన ఒక తీరు, ఆచరణ మరొక తీరు అయిపోతే ఇక ఆ వ్యక్తికి గతీ విమోచనం ఎలా వుంటుంది చెప్పండి? ఎవరి వ్యక్తిత్వ ధర్మం ఏమిటో దాన్ని అర్థం చేసుకోవటం ముఖ్యం కాదా ఆవ్యక్తి పురోగమనానికీ, పెరుగుదలకూ. ఈ దృష్టితో చూస్తే గాంధీగారు సృష్టించిన భ్రమ మనకెంత అనర్థదాయకంగా వుందో తెలుస్తుంది ! ఆయన హితోపదేశాలు నూటికి తొంభై మందికి పనికి వచ్చేవి కానే కావు. స్త్రీ పురుష సంబంధాన్ని గూర్చిగాని, సంతాన విషయంలో కాని, సౌందర్యాన్వేషణను గూర్చి గాని, గాంధీ వ్యక్తిగతంగా తనలో తను గుర్తించి నేర్చుకున్న విషయాలున్నాయే అవి లోకంలో మనుష్యులికి వాళ్ల మనోధర్మానికి సామాన్యంగా సరిపడేవి కావు అని నా గట్టి నమ్మకం. ఏమీ లేదు, ఒక్క సౌందర్యం విషయయంలోనే చూడండి. గాంధీ గారికి సౌందర్యం మీద దృష్టి పూజ్యం. సామాన్యుడికి వుండేటంతమేర అయినా సౌందర్యం మీద అభిరుచి ఆయనలో లేనట్లే కనిపిస్తుంది. ఆ అభిరుచే లేకపోవటంతో మనిషిలోని చిత్త వికారం, సౌందర్యా కాంక్ష సర్వమూ కామమే అనిపించి దాన్ని నిషేధించాడేమో ఆయన అనిపిస్తుంది..... మీరేమంటారు ఈ అభిప్రాయాలకు?"

చంద్రావతి మాటలు చర్చాధోరణిగా కాక, తీవ్రమైన సంఘర్షణా ఆవేదనా అనుభవించి గాంధీ ఆదర్శాల్ని తఱచి చూచిన వ్యక్తి అభిప్రాయాలుగా ధ్వనించటంతో ప్రతిగా శ్రీధర్ ఏమీ మాట్లాడలేక పోయాడు. ఆమెతో తీవ్రంగా వివాద పడాలనిపించ లేదతనికి.

"మీరు గాంధీ ఆదర్శాలని నిత్య జీవితంలో పరీక్ష చేసుకునే వున్నారన్న మాట! లేకపోతే యింత నిశితంగా విమర్శించరు" అని మాత్రం అన్నాడు. ఒక వైపు తన సొంత ప్రయత్నాలు కూడా గుర్తుకు వచ్చాయి శ్రీధర్‌కు.

అతను ఉద్వేగం లేకుండా శాంతంగా జవాబు చెప్పడంతో చంద్రావతి తన తీవ్ర ధోరణికి ఒక్క క్షణం సిగ్గుపడి నట్లుగా కన్పించింది. కాని తక్షణమే అతని ముఖంలోకి చూచి నవ్వుతూ,

"జీవితానికీ ఆ సూత్రాలకీ అసలు లంకె కుదరందే పరీక్ష ఎట్లా సాగుతుంది? చెప్పండి మీ సంగతి! మీరింతగా గాంధీ మతస్థులని చెప్పుకుంటున్నారే...."

"చెప్పటాని కేముంది! నేను సత్యం, ప్రేమ, అహింస అనే ఆదర్శాల విషయం నిత్య జీవితంలో ఎంత వరకూ సాధ్యం అని ఆలోచించానే కాని, మీరు చెప్పిన బ్రహ్మచర్యము, సౌందర్యము మొదలైన వాటి సంగతి నాకు తట్టనే లేదు! స్వభావంలో భేదాల్ని బట్టి గాంధీ గారి వైఖరికీ మిగతా వ్యక్తుల వైఖరికీ కొంత దూరం తప్పనిసరే కావచ్చు. కాని ఆధ్యాత్మిక అభివృద్ధి ఆయన చూపిన మార్గం నిర్దుష్టమనే అంగీకరించాలి!"

"ఆధ్యాత్మికాభివృద్ధికి మార్గాల్లో కూడా ఆయనది కేవలం ఆయన స్వభావానికి అనువైన ప్రత్యేక మార్గమేనని తోస్తుంది నాకు. మొన్న జరిగిన చర్చలో మీరు సూచించిన విషయమే తీసుకోండి. అదే మీతో నేను వాదించా లనుకున్నది

కూడా. ఒక వ్యక్తి తను చేసిన తప్పు బహిరంగంగా అంగీకరించి, శిక్ష అనుభవించాలి, అన్నారు మీరు! అదీ బహుశా ఒకరకం స్వభావం కల మనిషికే సరిపోతుంది కాని, అందరికీ సరిపోదు అంటాను. తప్పు చేసినప్పుడు ఒక వ్యక్తి దాన్ని తన ఆంతర్యంలోనే గుర్తించి తర్వాత అలాంటి దెప్పుడూ చెయ్యగూడదనే నిశ్చయానికి రావడం ఒకటీ, దాన్ని బహిరంగంగా అందరికీ చెప్పడం మరొకటీ. ఈ రెండూ ఒకటే నంటూ, ఒకటి కావాలంటూ కదూ మొన్న మీరు వాదించారు. నేను సుతరామూ అంగీకరించ లేదు అవాదన.. ఏమంటే ఆరెండూ భిన్నమైన విషయాలు. వ్యక్తికి ప్రత్యేకమైన రహస్యమైన ఏకాంతమైన ఒక భాగం తనలో తనదిగా వుండటం ముఖ్యం అని నాభావన. అక్కడ జరిగే దిద్దు బాట్లు, మార్పులు, పశ్చాత్తాపాలు, పరిణామాలు బహిరంగం చెయ్యడం వల్ల నష్టమే కాని లాభం వుండదు. ప్రతిదీ అలా బహిరంగం చెయ్యటానికి అలవాటు పడ్డ వ్యక్తి ఎప్పుడూ ఆధ్యాత్మికంగా అభివృద్ధి కాలేడనే నా నమ్మకం...''

''ఎందుకంటారు? గాంధీ గారి ఆధ్యాత్మికాభి వృద్ధికి ఆటంక మేమీ జరగలేదే! ముఖ్యంగా క్రైస్తవుల్లో కేథలిక్కుల్లో ఎప్పటి నుంచో వున్న సంప్రదాయమేనే అది! ''

గాంధీ తన ఆంతర్యాన్ని కూడా పూర్తిగా ఎప్పుడూ నడి బజార్లో పెట్టలేదనే నా నమ్మకం! అంతర్వాణి (Inner voice) అంటూ ధ్యాన ముద్రలో మునిగి పోయి తర్వాత అక్కడి నుండి తెచ్చిన ఆణి ముత్యాలని మాత్రమే అందరి ముందూ పెట్టే వాడు ఆయన.. ఇక క్రైస్తవ సంప్రదాయ మంటారా, ఆత్మ శుద్ధి కోసం ఏర్పడినా దానికి ఆజన్మ పాపం (Originalsin) అనే విశ్వాసంతో తీరని సంబంధం వుండటంవల్ల, ఆ భారాన్ని మోస్తూ అది ఆత్మ శుద్ధికి దోహదం కావటం లేదు, అని నాకు తెలిసి నంత వరకు అనిపిస్తుంది... అంతే కాదు, విచిత్ర మేమి టంటే— కొందరి విషయంలో వాళ్ళు చెయ్యని పాపాల్ని కూడా చెప్పించి అదేఒక గొప్ప ఆధ్యాత్మికసాధన అనేట్లుతయారవుతుంది అవద్ధతి! నాకు మేరీ అనే స్నేహితురాలుండేది కాన్వెంటు స్కూల్లో చదువుకునేప్పుడు. తర్వాత ఆమె సిస్టర్‌గా సన్యాసం పుచ్చుకున్నది. ఆమెలో ఈ గుణమే ఎప్పుడూ కనిపించేది. ఆమెకు ప్రతి విషయం లోనూ ఏదో పాపాన్ని చూచే నేర్పు వుండేది! ''

శ్రీధర్ నవ్వాడు. ''మీరు చాలా విషయాలు చాల దూరమే ఆలోచించారని తెలుస్తోంది. నిజానికి నేనెప్పుడూ ఇంత దూరం వెళ్ళలే దనుకోండి. కనీసం సంఘ ధర్మ నిర్వహణలో నైనా చేసిన తప్పులు బహిరంగంగా అంగీకరించే ధైర్యం వుండాలి అని మీరూ ఒప్పుకుంటారు. సంఘంలో లీనం కాకుండా ప్రత్యేకంగా అతీతంగా వుండే భాగం వ్యక్తిత్వంలో ప్రధానమైన దన్నవిషయం నేనూ అంగీకరిస్తాను. ఇక మనకు వివాదమే లేదు... ఏమైనా మీరింత స్నేహపూర్వకంగా మీయింటికి పిలిచి నందుకు థాంక్స్'' అంటూ సెలవు తీసుకోవటానికి ఉద్యుక్తు డయ్యాడు శ్రీధర్.

''నేనేదో ఆధ్యాత్మిక వాదిననీ, ఒక మహత్తరమైన గంభీరమైన ఆదర్శంతో బ్రతుకు తున్నాననీ అపార్థం చేసుకోకండి శ్రీధర్ గారూ! అంత కంటే ట్రాజెడీ వుండదు— జీవితం సంతృప్తిగా సరదాగా గడచి పోతే చాలు అనే ఆదర్శమే నాది!...'' అన్నది చంద్రావతి.

''మీకు సినిమాలంటే చాల యిష్టం కాబోలు''

''అవును. మీకూ అంతేనా? ''

ఇద్దరూ నవ్వారు.

కాంపౌండు గేటు దాకా వచ్చింది చంద్రావతి. బస్సుస్టాప్ కెలా వెళ్ళాలో, ఏనంబరు బస్సులో ఎక్కి ఎక్కడ దిగాలో వివరాలు చెప్పి సెలవు తీసుకున్నది.

ఒక గంటన్నర కాలమే అయినా ఏదో క్రొత్త లోకంలో గడపి వచ్చి నట్లనిపించింది శ్రీధర్‌కు. తన కిష్టమైన విషయాల్ని గూర్చి ఇలా చక్కగా విమర్శిస్తూ చర్చించే వ్యక్తి—స్త్రీ— యింత వరకు ఎదురవ లేదు. తార ఎందుకని యిలా మాట్లాడదు? ఎంత సేపూ ఏదో కక్ష సాధిస్తున్నట్లో లేక భార్యగా తన అధికారాన్ని చలాయిస్తూ ఒత్తిడి పెడుతున్నట్లో మాత్రమే మాట్లాడుతుంది తార. చంద్రావతి భర్త ఎంత అదృష్ట వంతుడో!......

ఆ రాత్రి మరునటి రోజూకూడా చంద్రావతి కంఠస్వరమూ, ఆమె మాటలూ, ఆలోచనా వైఖరీ మెరుపుల్లా మెరుస్తూనే వున్నాయి శ్రీధర్ పథంలో.

తర్వాత ఆమె కాలేజిలో కనిపించినా, ఆమెతో మాట్లాడేందుకు అవకాశమే లభించలేదు శ్రీధర్‌కు. ఆమె కూడా కళ్ళ తోనే పలకరించి తన మామూలు ధోరణిలో వెళ్ళి పోయింది. పది రోజులు గడిచాయి. చంద్రావతితో మళ్ళీ మాట్లాడటానికి శ్రీధర్ తహ తహ పడుతూనే వున్నాడు. రెండుసార్లు లెక్చరరు లేక పోవడంతో క్లాసు మధ్య తీరిక వచ్చింది. శ్రీధర్ లైబ్రరీకి వెళ్ళాడు చంద్రావతి అక్కడికి వస్తుందనే ఆశా భావంతో. కాని ఆమె రాలేదు.

చంద్రావతితో మాట్లాడ దలచుకుంటే ఆమెయింటికి ఏ సాయంత్రమో తనే స్వయంగా వెళ్ళ వచ్చు. లేదా కాలేజి ముగియగానే సాయంత్రం ఆమె కారు వచ్చేటప్పటికి తనూ అక్కడికి వెళ్ళినా చాలు. ఆమె తప్ప కుండా పలకరిస్తుంది, ఆహ్వానిస్తుంది...కాని యీ రెండు విధాలా స్వయంగా ఆమె కోసం వెళ్ళటం శ్రీధర్‌కు మనస్కరించలేదు. అందులో తన ప్రయత్నం, ఆసక్తి కనిపించటం అతనికి బొత్తిగా యిష్టం లేదు. తను ఆమె వెంట పడుతున్నాడని ఆమె అనుకుంటుం దేమోనన్న అనుమానం ఒక వైపు.

తర్వాత ఒక వారం రోజులు చంద్రావతి కాలేజీకి రాలేదు. ఆమె కాలేజీ మానివేసిందేమో నన్న అనుమానం కూడా కలిగింది. ఇక చంద్రావతితో మాట్లాడే అవకాశం గాని ఆమెతో స్నేహం అభివృద్ధి అయ్యే మార్గంగాని లేనే లేదా? అన్న ఒక నిస్పృహ వేధిస్తోంది శ్రీధర్‌ని.

చివరకు ధైర్యం చేసి ఆదివారం రాగానే చంద్రావతి యింటికి వెళ్ళాడు సాయంత్రం అయిదు గంటలకు......

తోటమాలి యింటి క్రింద భాగంలో వున్న ఆఫీసుగదిలో అతణ్ణి కూర్చోబెట్టి లోపలికి వెళ్ళాడు. చంద్రావతి ఆరోజే వూరి నుంచీ వచ్చి నట్లు తోటమాలి చెప్పటంతో, ఆమె వూరికి వెళ్ళటం వల్లే కాలేజికి రాలేదని అర్థమయింది. ఇంతలో తొందర పడి, తనే కల్పించుకొని ఆమెయింటికి రావటం బాగులేదేమో అనిపించింది... కాని ఒకసారి పరిచయమైన తర్వాత వచ్చి పలక రించటంలో అసహజత్వం ఏమీ లేదు కదా అనిపించింది మళ్ళీ....

"హల్లో.. మీరా! ఏమిటండీ కాలేజీ విశేషాలు?" అంటూ చంద్రావతి ఆఫీసరులా ఆమె భర్తకూర్చునే కుర్చీలో కూర్చున్నది.

ఆగది తీరూ, ఆమె తనూ కూర్చున్న స్థానాలను బట్టి ఒక్కక్షణం తనేదో ఆఫీసరుతో ఇంటర్వ్యూకి వచ్చి నట్లనిపించింది శ్రీధర్‌కు...

"విశేషాలేమీ లేవండీ! మీరు కాలేజీకి రాలేదు, చదువు మానేశారేమో ననిపించింది. కనుక్కుందామని వచ్చాను...." ఆమె రాకపోవటాన్ని గూర్చి లోపలివూహ ఎలా వున్నా ఆవిషయం ఆమెతో చెప్పదలచుకోలేదు శ్రీధర్; కాని అనుకోకుండా ఆమాటే వూడిపడింది నోరు విప్పగానే!

ఎందుకు వచ్చింది మీకా వూహ? మీరట్లా అనుకోవటం తమాషాగా వుందే! చెప్పండి ఎందుకలా అనుకున్నారో!"

"ఏమో వూరికే అనిపించింది. మరి ఎవరి విషయంలోనైనా సంసార బాధ్యతలూ అవీ వున్నపుడు పరిస్థితి ఎలా మారుతూ వుంటుందో ఎవరు చెప్పగలరు?... నాసంగతే చూడండి, మా అన్నయ్యకు నేను బి.టి.లో చేరటం యిష్టంలేదు. మా మావయ్య ప్రోత్సాహమిచ్చి పంపించాడు. వచ్చి కాలేజీలో చేరేదాకా నమ్మకమే లేదు!" అంటూ స్వవిషయంలో పడ్డాడు.

అప్పుడు చంద్రావతి చెప్పింది: నిజంగానే తనకు చదువు మానెయ్యాలనే వూహ ఈవారం రోజుల్లో కలిగినట్లూ, చివరకు అలా కాకుండా చదువు సాగించటానికే నిశ్చయించు కున్నట్లూ! సంభాషణ వాళ్ళ వాళ్ళ కుటుంబాల స్థితి గతుల మీద నడిచింది. శ్రీధర్ తన యింటి సంగతి చెప్పాడు. చంద్రావతి కొడుక్కి నాలుగేళ్ళ వయస్సు. అమ్మమ్మ దగ్గర పెరుగుతూ వున్నాడట. ఒక అక్కయ్య తప్ప అన్నదమ్ములు లేరట. ఆఅక్కయ్యకు ఆడపిల్లలే సంతానం కావటంతో చంద్రావతి తల్లికి మనుమడి మీద మమకారం. వాడామె దగ్గరే వుంటున్నాడు. ఈమధ్య వాడికి జబ్బు చేస్తే చంద్రావతిని రమ్మని ఉత్తరం వచ్చిందట. అందు వల్ల కాలేజికి సెలవు పెట్టి వెళ్ళింది.

"వాణ్ణి నాతో తీసుకు వద్దామని ప్రయత్నం చేశాను. కాని వాడికి వచ్చే యిష్టంలేదు.... అసలు నన్ను మరచేపోయాడు కూడా... ఇక్కడ నేను కాలేజికి వెళ్ళేయిబ్బంది వున్నాసరే, వాడు నన్ను మరచి పోతే ఎలాగ అని మథనపడి, ఆవుద్దేశంతో తీసుకు వచ్చేయాలనుకున్నాను. కాని మళ్ళీ అనిపించింది: వాడు నాదగ్గర బెంగ పెట్టుకుని అన్‌హేపీగా దిగులుగా వుండేకంటే అక్కడే వుండటం మేలు కదా! కొంత బుద్ధితెలిసి స్కూలుకి వెళ్ళే వయస్సుదాకా అక్కడ వుండాలిసిందే."

"మీవారు అబ్బాయి యిక్కడ వుండాలని అభిప్రాయ పడటం లేదా?" అని ప్రశ్నించాడు శ్రీధర్.

"అబ్బే వారికి తీరి కెక్కడిది? ఆయనకు యిరవై నాల్గుంటలూ పనే..." అని చంద్రావతి వూరుకున్నది. ఏదో జ్ఞాపకం వచ్చిన దానిలా అంతలోనే లేచి లోపలికి వెళ్ళింది...

పదిహేను యిరువై నిముషాల తర్వాత గాని ఆమె మళ్ళీ తిరిగి రాలేదు. అప్పటికి డ్రెస్సుమార్చుకుని బయటికి వెళ్ళే సన్నా హంతో తయారై వచ్చింది.

"పదండి అలా వెళ్దాం.. ప్రొద్దున ఏడింటికి వూరినుంచి వచ్చాను. అప్పటి నుంచి ఏమీ తోచలేదు మాబాబుని గూర్చి ఆలో చిస్తూనే వున్నాను రోజంతా... మనస్సులో ఎట్లానోవుంది. మీరు రావటం మంచిదైంది..."

ఇద్దరూ బస్‌స్టాప్ వైపు నడిచారు.

చంద్రావతి భర్త వూళ్ళోలేరట. క్రింది రోజే టూర్ వెళ్ళారట. ఆయనకు వాళ్ళ కంపెనీ గొడవలు పట్టినంతగా యింటి గొడవలు పట్టవట. ఇంట్లో వంటలక్క, అయ్యారు కుఱ్ఱవాడు, తోటమాలి తప్ప స్వజనం ఎవ్వరూ లేరు. ఎప్పుడైనా చంద్రావతి అత్తగారో బావగారో మరదులో బంధువులో వచ్చి వెళ్తూవుంటారట...

చంద్రావతి "ఏదైనా సినిమాకు వెళ్దాం శ్రీధర్"అన్నది.

కేసినో థియేటరుకు చేరుకునేటప్పటికి ఏడు గంటలు కావస్తోంది. సినిమా ప్రారంభించి అర గంట అయింది. కాని అసలు చిత్రం అప్పుడే ప్రారంభం అవుతోంది.

చీకట్లో శ్రీధర్ చంద్రావతిని చేయి పట్టుకుని తీసు కెళ్ళ వలసి వచ్చింది. ఇంగ్లీషు చిత్రం పేరు "ధూళిలో పూలు" (Blossoms in the Dust). అవివాహితలైన స్త్రీలకు కలిగే అక్రమ సంతానాన్ని గూర్చి సాంఘిక దురన్యాయాన్ని ఖండిస్తూ తీసిన చిత్రం అది. ఒక అరగంట చూశాక చంద్రావతి "శ్రీధర్, నాకు తలనొప్పిగా వుంది, వెళ్ళి పోదామా?" అన్నది.

"సరే" నన్నాడు శ్రీధర్.

థియేటరు బయటికి రాగానే టాక్సీ పిలిచి చంద్రావతి మెరీనా బీచ్‌కి తీసుకు వెళ్ళమని డ్రైవరుతో చెప్పింది. శ్రీధర్ కామె ప్రవర్తనల వల్ల ఆమె ఏదో మనోవ్యథతో బాధ పడు తున్నట్లు అనుమానం కలిగింది. బహుశా కొడుకు ఆరోగ్యవిషయం కావచ్చు ననుకున్నాడు. ఆవిషయమై సూటిగా ఆమెను ప్రశ్నిం చడం యిష్టం లేక మౌనం వహించాడు.

టాక్సీ దిగి ఇసుకలో నడచి వెళ్ళి అలలకు సమీపంలో కూర్చున్నారు. అప్పటికే బీచ్‌లో జనం పల్చబడి పోయారు. వెన్నెల మసగ్గావుంది.

"శ్రీధర్! సముద్రాన్ని చూస్తుంటే నీకే మనిపిస్తుంది?"

శ్రీధర్ ఆమె ముఖంలోకి పరీక్షగా చూశాడు. ఆమె మనస్సు తీరు తనకేమీ అర్థం కాక పోవటంతో ముఖ కవళికల్ని

ఏమైనా గ్రహించ వచ్చునేమో అన్నట్లు. కాని ఆ మసక చీకట్లో ఆమె కళ్లద్దాల మీద ప్రతి ఫలించే సన్నని వెలుగు సృష్టించిన ఒక ఛాయారూపం తప్ప అతని కేమీ స్పష్టంగా కనిపించ లేదు.....

“ఏమీ అనిపించదా?” మళ్లీ ప్రశ్నించింది చంద్రావతి.

“ఎప్పు డిక్కడికి వచ్చి కూర్చున్నా నాకు ఒకటే భావన కలిగేది. జీవితమూ అనుభవమూ అనంతం.. ఇందులో నేనూ నాకు చెందినవదీ ఒక్క పరమాణువే కదా అని. దానితో ఏమిటో ఆవేదన.. కాని ఇప్పుడలా ఏమీ అనిపించటం లేదు, అందుకే ఆలోచిస్తూ వూరుకున్నాను.”

“నా కే మనిపిస్తోందో చెప్పేదా? ఈ అలలన్నీ ఆశలు ఆదర్శాలూ అనుకుంటే ఇవి తీరాన్ని తాకి చెదిరి పోవటం, మళ్లీ వెనక్కి అదృశ్యమై పోవటం, యింత కంటే వీటికి అర్థమేమీ లేదు అని... జీవితం యిసుక దిబ్బ...”

శ్రీధర్‌కు వాదించాలనీ చర్చించాలనీ లేదు. మాట్లాడ కుండా చీకట్లోకి చూస్తూ కూర్చోవాలని వుంది....

“జీవితంలో అన్నిటి కంటే భరింపరాని విషయ మేమిటో తెలుసా?..” ఆమె ఆగింది, కాని శ్రీధర్ నుంచి ప్రత్యుత్తరం లేదు.. “మనం కోరిన అదృష్టం చేతిలోకి వచ్చినట్లే వచ్చి, తీరా చూస్తే అది మనకు కాకుండా పోవటం.. కారణం లేకుండానే అలా జరగటం.. మా అమ్మమ్మ అంటూ వుండేది 'లక్ష్మి చంచల' అని.. చాల నాళ్లు నా కా వేదాంతం వెర్రితనంగా ఆలోచనా శూన్యతగా కనుపించేది... అసమర్థత, అజాగ్రత్త వంటి కారణాల వల్లే, బాధ్యత నిర్వర్తించక పోవటం మూలాన్నే లక్ష్మి మాయమై పోతుంది, అంటే ధనం ఐశ్వర్యం హరించుకుపోతుంది అనిపించేది. అదీ నిజమే కాని లక్ష్మి అంటే కేవలం డబ్బుకాదు, ఆస్తిపాస్తులూ కావు, లక్ష్మి అంటే ముఖ్యంగా అదృష్టం— మనకేది ఆనందాన్ని ఇస్తుందో దాని స్వరూపం. అదివుంటే సంపదవున్నా లేకపోయినా ఒకటే.. కాని అది మన ప్రయత్నం మీద ఆధార పడదు. కారణం లేకుండానే చెయ్యి జారి పోతుంది.!...నిజంగా లక్ష్మి చంచల!...”

శ్రీధర్‌కు చంద్రావతి మనోవ్యధ ఏమిటో అర్థం కావటం లేదు...

“నీ అభిప్రాయ మేమిటి శ్రీధర్? నువ్వేమీ పలకటం లేదే!”

“మీరు చెప్పేది ఒక రకంగా నాకూ అనుభవమే... జీవితం సవ్యంగా ఎందుకు నడవదో అని ఆలోచిస్తూ వుంటాను. అదే నాకూ అర్థంకాదు... కాని మీ అదృష్టానికి వచ్చిన లోపం ఏమిటి?”

“నేను అంత దూరంలో వున్నానా శ్రీధర్? 'నువ్వు' అని పిలవటానికే సందేహంగావుంది మీకు!... ఇక నా అదృష్టానికి వచ్చిన లోపం ఏమిటో ఎందుకు చెప్పాలి మీకు? పదండి వెళ్దాం” అన్నది చంద్రావతి. ఆమె తటాలున లేచి నిల్చున్నది వెళ్లడాని కుద్యుక్తురాలౌతూ.

శ్రీధర్ కూడా లేవక తప్ప లేదు. ఆమెలో అకస్మాత్తుగా వచ్చిన యీ మార్పుకి అతను చకితుడయ్యాడు.

తనకెదురై తన హృదయాన్ని అన్వేషిస్తూ వచ్చిన ఒక సౌందర్య తరంగం ఒక అనుభూతి మాధుర్యం, జీవన తీరాన్ని ఒరసి అంతలోనే వెనక్కి జారిపోతూ పారి పోతూ వున్నట్లు తను నిలుచున్న చోటికే వచ్చి తన్ను ముంచెత్తుతుం దనుకున్న పెద్ద అల అకారణంగా సముద్రంలోకి వెనక్కి వెళ్లి పోతూ వున్నట్లు, యిసుకలో నిలబడ్డ శ్రీధర్ హృదయం బాధతో కుంచించుకు పోయింది.

ఆమె వెంట నడుస్తూ శ్రీధర్ తన ఆవేదనను వ్యక్తం చెయ్యటానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు...

“నేను మనస్సులో మిమ్మల్ని గూర్చి ఏమనుకుంటున్నానో మీకెలా తెలుస్తుంది.? మీకంటే దగ్గరగా వచ్చిన వ్యక్తి నా జీవితంలో ఎవ్వరూ లేరే!... ఆ సాయంత్రం మీతోమాట్లాడిన తర్వాత ఈ యిరవైరోజులూ మిమ్మల్ని గూర్చే ఆలోచించాను. మీ మాటలే జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి రాత్రీ పగలూ.. నాకు చెప్పటం చేతకాదు.. ఒక్క విషయంలో నేను చాల దురదృష్ట వంతుణ్ణి. ఎందుకో నన్నందరూ అపార్థమే చేసుకుంటారు. నా భార్య తార విషయం మీకు పూర్తిగా చెప్పలేదు. ఆమెకెప్పుడూ నామీద కక్ష సాధించాలనే వుంటుంది... ఎప్పుడు నామనస్సు వికసిస్తుందో అప్పుడే ఆమె తిరస్కరిస్తుంది.. ఆమె సుఖంగా వుండే క్షణాల్లో నాకు భయం వేస్తుంది. నాకో స్నేహితుడుండే వాడు.. జీవితాన్నిగూర్చీ ఆదర్శాలనుగూర్చీ మేము మాట్లాడుకోని విషయాలే లేవు. అంతగా సన్నిహితులం కొన్నిసంవత్సరాలపాటు. కాని తీరాచూస్తే అతని మార్గమే వేరు. అతను నాకర్థమే కాలే దనిపించింది. అతనూ నేనూ విడిపోవాల్సి వచ్చింది. ఎక్కడా స్నేహాన్ని రక్షించుకోలేని యీ నా దురదృష్టానికి నే నేమనుకోవాలి? ఈ సాయంత్రం మీయింట్లో మాట్లాడినంతసేపూ, ఈ క్షణందాకా నేనెంతో అదృష్టవంతుణ్ణి! కాని యింతలో మీకెందుకు కోపం వచ్చింది? మీరేదో మనోవ్యథతో బాధపడుతూ నన్ను అపార్థం చేసుకుంటున్నారు. మిమ్మల్ని 'నువ్వు' అనకపోవటం ఒక కారణమా? మీ కదే యిష్టమైతే అలానే అంటాను.. కాని యీ స్నేహబంధాన్ని త్రెంచి వెయ్యకండి.. నాకు మిగిలింది యిది ఒక్కటే.. కనీసం నా తప్పేమిటో నాకు చెప్పండి...”

శ్రీధర్ మాట్లాడుతూవుంటే చంద్రావతి ఒక్క మాటైనా చెప్పకుండా నడుస్తోంది. శ్రీధర్ ముగించాడు. అప్పటికీ ఆమె మౌనంగానే వుంది. రోడ్డు చేరుకుని దీపాల వెలుగులోకి ప్రవేశించారు యిద్దరూ. ఆగి వెల్తురులో ఒకరి వైపొకరు చూచుకున్నారు.

చంద్రావతి కళ్లద్దాలు తీసి చేతి రుమాలుతో కళ్లూ ముఖం అద్దుకుని మళ్లీ అద్దాలు ధరించి యిటూ అటూ చూచి “టాక్సీలు దొరకవు కాబోలు యిక్కడ” అన్నది.

“లేదు.. బస్‌స్టాప్ దగ్గరే” అన్నాడు శ్రీధర్ దారి తీస్తూ.

చంద్రావతి అతని దగ్గరగా వచ్చి "ఇద్దరమూ భలే సెంటిమెంటల్ క్రీచర్స్‌మి దొరికాం కదూ! దీన్నిగూర్చి యిక మనం తర్కించవద్దు" అన్నది.

శ్రీధర్ ఆమె ముఖంలోకి చూచాడు. ఆమె నవ్వింది.

బస్‌స్టాప్ చేరుకునేంతలో ఒక ఖాళీ టాక్సీ ఎదురైంది. చంద్రావతే దాన్ని పిలిచి ఆపుచేసింది. ఇద్దరూ టాక్సీలో కూర్చున్నారు.

"నిజంగానే యివ్వాళ వామనస్వామి బాగులేదు శ్రీధర్.. ఇంకోసారి ఎప్పుడైనా చెబుతాను కారణ మేమిటో" అన్నది చంద్రావతి.

శ్రీధర్ మనస్సులో బరువు తీసినట్లైంది. తర్వాత యిద్దరూ ఎవరి ఆలోచనల్లో వాళ్లుండి పోయారు.

టాక్సీ చంద్రావతి యింటి కాంపౌండ్‌లో ప్రవేశించి ఆగింది. టైము 8.45 అయింది. శ్రీధర్ దిగబోతూవుంటే చంద్రావతి "ఈ టాక్సీలోనే వెళ్లొచ్చుగా హాస్టలుకి" అన్నది.

"నేను పర్సు తీసుకురాలేదు" అన్నాడు శ్రీధర్.

"ఓహో, ఇదుగో నాపర్సు" అంటూ పెద్ద పర్సులాంటి తన వానిటీబాగ్‌ని అతనిమీద పడవేసి, టాక్సీ తలుపుమూసి, చంద్రావతి గబగబా మెట్లెక్కి యింట్లోకి వెళ్లిపోయింది.

10

శ్రీధర్ చంద్రావతి బ్యాగ్ తెరచి చూచాడు.

నల్లటి పర్సులోపల లేత గులాబీరంగు సిల్కు లైనింగ్. అందులో ఒక చిన్నదువ్వెన, అద్దం, చేతిరుమాలూ, ఇరవైరెండు రూపాయల మూడణాలూ ఉన్నాయి.

బ్యాగ్‌లోనుంచీ గుప్పుమన్న మొగలిపువ్వు పరిమళం అతన్ని ఆకర్షించింది. అడుగున వాడిన సన్నని మొగలిరేకు చీలిక కూడా కనిపించింది. కృత్రిమమైన అత్తరువాసన కాదన్న మాట!

గదికి వెళ్లాక కూడా శ్రీధర్ చంద్రావతిని గూర్చే ఆలోచిస్తున్నాడు.. ఆమెకోరిన సానుభూతి ఏదో తను యివ్వలేక పోయాడు. స్నేహబంధాన్ని త్రెంచివేసే ఉద్దేశం ఆమెకు లేక పోయినా, ఆమె మనస్సుకి సాంత్వనం కలిగించలేక పోవటమే స్నేహంలో ఆమె పొందిన ఆశాభంగానికి కారణమైంది అని తోచింది.

అయితే ఆమె కోరిన సానుభూతి స్వరూప మేమిటో! ఆమె సమస్య ఎటువంటిదో, ఆ చేయిజారిన అదృష్టం—'లక్ష్మి'—ఏమిటో ఆమె చెప్పనిదే ఎలా తెలుస్తుంది? కాని అలా సూటిగా అడగటమే తప్పుగా పరిణమించిందే!

పోతే, ఆమె 'యిద్దరమూ సెంటిమెంటల్ క్రీచర్స్‌మే' అని వ్యాఖ్యానించటంలోనూ అర్థం కనిపించలేదు!

వ్యక్తుల మధ్య స్నేహానుబంధం ఎంత సున్నితమైనదో దాని విలువ తనకు తెలుసు. కాని దాన్ని రక్షించుకోవట మెలాగో యింతవరకూ తెలీకుండా వుంది. దాన్ని గూర్చిన జ్ఞానం ఏ పుస్తకాలు ఏ సూత్రాలు మాత్రం ప్రసాదించగలవు?

కాలేజీకి వెళ్తూ ఆమె బ్యాగ్ తనతో తీసుకువెళ్లలేదు.

ఆమె చేతిలో ఎర్రటి బ్యాగ్‌నొకదాన్ని చూశాడు.

ఆ సాయంత్రమే ఆమె బ్యాగ్ తిరిగి యివ్వటానికి యింటికి వెళ్లాడు. అతణ్ణి మేడ మీదికి తీసుకువెళ్లి కూర్చోబెట్టింది చంద్రావతి.

"దీన్ని కాలేజీకి తీసుకురాలేదేం?" అని ప్రశ్నించింది.

"ఇదొక్కటేనా, చంద్రావతికి చాలా పర్సులున్నాయని తెలిసే తీసుకురాలేదు".

"నా పర్సులన్నీ చూచినట్లే మాట్లాడుతున్నావే! ఎప్పుడు చూశావేమిటీ?.. అదికాదులే కారణం. కాలేజీలో స్నేహితులు చూసి నవ్వుతారనీ, ప్రశ్నల మీద ప్రశ్నలు వేస్తారనే భయం.. అవునా?"

"నాకేం భయంలేదు."

"నీకు ఎవరంటేనూ భయంలేదా?"

"లేదు"

"భార్య తారాదేవి గారంటేనూ?"

శ్రీధర్ ముఖ కవళిక మారింది.

"లేదు" అన్నాడు.

"ఆమె సుముఖంగా వుండే క్షణాల్లో కూడా భయం వెయ్యదూ?"

"రాత్రి ఏం చెప్పానో ఆసంగతి యిలా ప్రశ్నిస్తే యేం జెయ్యనూ?"

"అయితే రాత్రి చెప్పింది అబద్ధమా? రాత్రి ఒకటీ పగ లొకటీ చెప్పటం అలవాటు కాబోలు, మగవాళ్లందరికీ..."

శ్రీధర్ చీకాకుపడుతూ "ఈ ధోరణిలో మాట్లాడితే ఇవాల్టికి నేను సెలవు తీసుకుంటాను" అన్నాడు.

"ఏ ధోరణిలో మాట్లాడితే అర్థం అవుతుందీ?" చంద్రావతి సీరియస్‌గా చెప్పటం ప్రారంభించింది: "చూడు శ్రీధర్, మనం జీవితాన్ని ఏదో గంభీరమైన, మహత్తరమైన విషయంగా భావించి భయపడటంవల్లే జీవితం మనల్ని ఏడిపిస్తుంది... దాన్తో చిన్నవిషయాలు, సామాన్యులికి అర్థం అయ్యేవి మనకు అర్థంకావు. సిద్ధాంతాలు సూత్రాలు, ఆదర్శాలు ఆశయాలు, ప్రతిక్షణమూ దృష్టికి అడ్డుతగులుతూ వుంటాయి.... నిన్న బీచ్ నుంచి వచ్చాక నాకనిపించింది: సామాన్యులైన స్త్రీ పురుషులు యిద్దరు ఎంత సులువుగా ఒకరినొకరు అర్థం చేసుకుంటారు! కాని పుస్తకాలు చదువుకొని దాని ఫలితంగా సెంటిమెంట్స్‌ని గట్టిగా కౌగలించుకుని కూర్చున్న మనవంటివాళ్లకు జీవితం ఒక అందుకోలేని స్వప్నమో, లేకపోతే ఒక విషాదగాథగానో తయారవుతుంది! కారణం మనకు మామూలు మనుష్యులే అర్థంకారు!.. ఏ వ్యక్తీ కూడా తన అంతర్యమేమిటో సూచిం

చటం తప్ప వివరించి చెప్పటానికి వీల్లేదు శ్రీధర్! దాన్ని మరో వ్యక్తి సూక్ష్మంగా గ్రహించటంలోనే మనస్సుల మధ్య ఐక్యం, ప్రేమ, స్నేహం సాధ్యం... ఇది మరీ ముఖ్యం స్త్రీపురుషుల మధ్య.. రాత్రి నువ్వుపడ్డ ఆవేదనలాంటిదే నా మనస్సులోనూ వుందనుకో, కాని దాన్ని అలా చెప్పుకోవటమే సెంటిమెంటలిజమ్, బలహీనత; దానివల్ల ఏమీ లాభించదు..."

"కాని నేను హృదయం విప్పి చెప్పుకోవటం వల్ల మేలే జరిగింది కదా?"

"ఏమిటీ జరిగిన మేలు! నే నొక సెంటిమెంటలిస్టునైతే నువ్వు నాకంటె కూడా ఎంత అమాయకుడివో వ్యక్తం చేసుకున్నావు.. నా క్రోపం వచ్చిందే అనుకో, వస్తే నువ్వెందుకు భయపడాలి! అంతలో స్నేహబంధం తెగిపోతుందని ఎందు కనుకోవాలి? స్నేహంకోసం అలా అమాయకంగా యాచిస్తే మాత్రం స్నేహం లభిస్తుందా? నిలుస్తుందా? జీవితం ముందు యీ యాచ్ఞాభావం ఎందుకంట!.. ఈ విమర్శ అంతా నా స్వభావానికీ అన్వయిస్తుంది. నేను అనుభవంమీద గుర్తించిన విషయమే చెబుతున్నాను శ్రీధర్— కాని నాకంటె నీ విషయంలో మరీను.. మనస్నేహం నిలవటానికి కారణం నువ్వు యాచించటమూ కాదు, నా స్వయం నిర్ణయమూకాదు, మనిద్దరమూ ఒకే స్థితిలో వుండటం శ్రీధర్! ఆ స్థితి ఏమిటో అర్థం చేసుకోవాలి, చెబితే తెలిసేది కాదు!.. పోనిద్దూ యిలా తర్కిస్తే మళ్లీ ఎక్కడికో తేలిపోతూ అయోమయంలో పడిపోతాం; అందుకే మనం యిలా తర్కించవద్దు.. ఎక్కడికైనా వెడదామా?"

"వద్దు.. నువ్వింకా యిలానే మాట్లాడుతూంటే వినాలనివుంది. రాత్రి నాకూ చూచాయగా తోచింది ఈ విషయమే— జీవితానికి పుస్తకాలజ్ఞానం ఒకవిధంగా పనికిరాదు అని— కాని నువ్వు విమర్శించినంతగా విమర్శించలేదు!"

"కబుర్లమీదా జీవితాన్ని గూర్చిన వ్యాఖ్యానంమీదా వున్న ఆకాంక్ష మనకు జీవించటంలో లేదే ఏమిటంట?"

"అయితే ఏం చెయ్యాలి?"

"బాగుంది ప్రశ్న!"

చంద్రావతి నిస్పృహగా పెదవి విరిచి ఒకపెద్ద నిట్టూర్పు విడిచింది. లేచి నిల్చుని "ఏదీ నీ చెయ్యి యిలాతే!" అన్నది.

"సాముద్రికం చెబుతావా ఏమిటె?" అంటూ శ్రీధర్ అరచెయ్యి ఆమెవైపు చాచాడు.

"కాదు! నువ్వు కూరుకుపోయిన ఊబిలోనుంచి నిన్నెలా లాగేది బాబూ!" అంటూ చంద్రావతి అతని చెయ్యి పట్టుకుని గట్టిగా పైకిలాగి "లే మరి" అన్నది.

శ్రీధర్ నవ్వుతూ లేచి నిల్చున్నాడు. ఆమె వున్నట్లుండి అలా చెయ్యటం ఎంతో రమణీయంగా వుండి అతణ్ణి ముగ్ధుణ్ణి చేసింది.. కాని ఆమె స్పర్శతో అతని శరీరం జలదరించింది.. అతని మనస్సున కామె వ్యక్తిత్వం ఒక నూత్న స్వరూపంతో, ఊహించని చైతన్య సౌందర్యంతో, స్నిగ్ధమైన హార్దతతో, మెరుపులా వెలిగి వెన్నెలలా అనుభవ గోచరమైంది.. అతని శరీరంలో నాగస్వరం విన్న త్రాచులా ఒక చిత్త వికారం పడగ విప్పింది.. ఒకవైపు ఆమె ఆరాధ్యదేవతగా మార్గదర్శినిగా అతని భావనలో నిలిచింది. ఇంకోకవైపు వెన్నెలలో పాముని చూచినవాడికిమల్లె పారిపోదామనే అధైర్యమూ తోచింది అతనిలో... తనలో రేకెత్తిన చాంచల్యానికి సిగ్గూ కలిగింది...

"అక్కడ బాల్కనీలో కూర్చుందాం శ్రీధర్! నే నడిగిన ప్రశ్నలకు సమాధాన మివ్వటం నీవంతు.. తర్వాత చెబుతాను నువ్వు ఏం చేయాలో!"

"అలాగే గురువు గారూ!"

"నేను మగవాణ్ణి కాదుగా"

"సరే, గుర్విణిగారూ.. కాని ఆ పదం అర్థం వేరేమో!"

"ఏమీవద్దు! 'చంద్రావతి' లేదా 'చంద్రా' అని పిలవచ్చు".

తోటమాలిని పిలిచి పేముకుర్చీలు రెండు బాల్కనీలో వేయించింది చంద్రావతి.

"నాకు ముందు తారను గూర్చి చెప్పు.. తార ఎలావుంటుంది? ఆమె ఎందుకని నిన్ను అపార్థం చేసుకుంటుంది?"

శ్రీధర్ తనపెళ్లి జరిగినతీరూ, తర్వాత తన ఉద్యోగం విషయం, దాన్ని గూర్చి అత్తవారి ఆశయాలూ, అవి భగ్నం కావటంతో వాళ్ల ఈసడింపూ, తార ప్రసవించటమూ, ప్రస్తుతం తన కుటుంబపు ఆర్థిక పరిస్థితీ ఒక కథగా పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పాడు.

చంద్రావతి సావధానంగా విన్నది.

"నువ్వనుకునేదానిలో కొంత నిజం లేకపోలేదు.. తల్లిదండ్రుల వైఖరి ననుసరించి ఆమెలో కొంత అసంతృప్తి కలిగి వుండవచ్చు. కాని అదేమంత ముఖ్యం కాదు.. ఆమెకు నీమీద సంపూర్ణమైన విశ్వాసం కుదరాలి, అప్పుడు పరిస్థితి నువ్వు కోరినట్లుగా మారుతుంది.. ఆమె ప్రసవించినప్పుడు ఆస్పత్రిలో మాట్లాడినతీరుగాని, తర్వాత మదనపల్లి వచ్చినపుడు ప్రవర్తించిన ధోరణి కాని చూస్తే, అందులో నువ్వనుకునే కక్ష సాధించటం, అధికారం చలాయించటం లేనేలేవు.. శ్రీధర్! మనం వ్యక్తుల్ని అర్థం చేసుకోటానికి ప్రయత్నించాలి కాని వారిమాటల్ని కాదు.."

"మాటల్ని మినహాయిస్తే మిగిలే వ్యక్తిత్వ మేమిటి?"

"అదేమరి! వాళ్లు చేసే పనుల్లో, వుండే తీరులో వుంటుంది. మాటలైనా వాటి వాచ్యార్థం కంటె వాటికి ఆ వ్యక్తి సంబంధమైన వ్యంగ్యార్థం వుంటుందే, అదీ వ్యక్తిత్వానికి కీలకం! తారకు నువ్వంటే యిష్టమే, కాని నిన్ను తనవాణ్ణిగా ఎలా చేసుకోవాలో తెలీక తనకు తోచిన మార్గంలో ప్రయత్నిస్తోంది..."

(సశేషం)

జనజీవన దర్పణాలు: గోవా జానపద గేయాలు

శ్రీ వినాయక్ సదాశివ్ సుఖ్‌ఠణ్‌కర్

జానపద కవిత జనపద ప్రజల మనోభావాలకు దర్పణం వంటిది. ఈ దర్పణంలో ప్రతిబింబించే జానపద జీవితం ఆయా ప్రాంతాల సాంఘిక పరిస్థితులను బట్టి ఉంటుంది. ఈ జానపద జీవితం గేయాలలో ప్రత్యేకంగా ప్రస్ఫుటమౌతుంది. గోవా జానపద గేయాలు ఉత్తమోత్తమమైనవి గనుక వీటి విశిష్టత మరింత ఎక్కువ. దీనికి కారణాలు రెండు. మొదటిది : గోవాలో కలవారికి, లేనివారికి మధ్య గల ఎడం చాల పెద్దగా ఉండదు. కనుక ఆత్మగౌరవం, చిత్తస్థైర్యం మొదలయిన ఉదాత్త గుణాలు కొరవడిన బీదవారు కనిపించరు. అందువల ఈ జానపద గేయ సాహిత్యం బీదలకు బీదరికపు కష్టనిషురాలతో కలతపడిన జీవితాన్ని సమాశ్వాసపరిచే ఔషదం వంటి మరుగైపోతున్న ప్రాచీన కళావశేషం కాక నిత్య నూతనం, నిత్య వర మానం, దైనందిన జీవితోపయోగి అయిన సౌందర్య ఝురివంటిది. రెండవ కారణం : ఇది చాల ముఖ్యం. దేశంలోని ఇతర ప్రాంతాలలో వలె కాక గోవాలో నిరక రాస్యులే గాక కొద్దిగా చదువ నేర్చినవారు గూడ జానపద కవిత అంటే చెవి కోసుకొంటారు.

ఇంగ్లండులో చర్చ్ వాద్యబృందం వ్యాప్తి జానపద గేయాల వినాశానికి కారణ మయిందని ఇంగ్లండ్ జానపద సాహిత్యవేత్తలు అభిప్రాయపడుతున్నారు. కాని, గోవా గ్రామాలలో చర్చ్ వాద్య బృందంగాని, దేవాలయ వీణగాని పల్లెపట్టులో అంతో ఇంతో చదువుకొన్న క్రైస్తవులనూ, హిందువులనూ గోవాలో అధిక – ప్రచారంలో ఉన్న "ఘుమట్" (గుమ్మెట) ఘుంఘుం ఘుమాత్కారాల నుంచి మరలించలేకపోతున్నాయి. దీనికి కారణం భాష. గోవాలో వ్యవహారభాష కొంకణి. కాని, దీనిలో

గ్రంథస్థమైన సాహిత్య మేమీలేదు. కనుక ప్రస్తుతం గోవాలో పోర్చుగీసు, మరాఠీ పట్టణ ప్రాంతాలలో వ్యవహారభాషలుగా ఉన్నాయి. పోర్చుగీసు భాషనేమో పై తరగతి క్రైస్తవులు, మరాఠీనేమో పై తరగతి హిందువులు వ్యవహరిస్తున్నారు. ఈ రెండూ పరాయి భాషలు కావడంవల్ల కొద్దిగా అక్షరాస్యులైన ప్రజలు ఈ పట్టణ సంస్కృతి ప్రవాహానికి దూరంగా ఉంటూ, తమ జానపద సంస్కృతిని కాపాడుకుంటూ ఉండడం గోవా జానపద కవితా రక్షణకు, అభివృధికి అదనపుశక్తిని ప్రసాదించింది.

జీవితానుభవాన్ని, సత్యాన్ని చెప్పడానికి హాస్య రసాన్ని చతురతతో వాడి సౌందర్యాన్ని ఇనుమడింప జేయడం గోవా జానపద గేయాలలో ప్రధాన లక్షణం. దీనికి కొన్ని ఉదాహరణలను ఇస్తున్నాను.

కింద ఉదాహరించిన జానపదగేయం కొండ మీద తక్కువరకం ధాన్యం "ఉక్డీ వరీ" ని (నివ్వరి) విత్తే ఇద్దరు బీద కర్షకులకు సంబంధించింది.

"వైలే వైలే దోంగరీ హోతలీ ఏక్‌సరీహెూ
హోతలీ ఏక్ సరీహెూ.
తాంతూర పేరలీ ఉకడీ వరీ హెూ
ఉకడీ వరీహెూ.
ఉకడీ వరీ బారు జలీ
ఉకడీ వరీ బారు జలీ.
ఉకడీ వరీ బాపోశాలీ
ఉకడీ వరీ బాపోశాలీ.
జ్యాచీ బాయకో కాళీ తో
గేలా త్యా జాళీ.
జ్యాచీ బాయకో గోరీ తో
రాహ్యాలా ఘరీం.
వనచీం సావజేం అలీంగా.
వరీ ఖాఊన గేలీంగా హెూ
వరీ ఖాఊన గేలీంగా.
జ్యాచీ బాయకో కాళీతో
గేలా త్యా జాళీ,
జ్యాచీ బాయకో గోరీ తో
రాహ్యాలా ఘరీం."

"ఎత్తయిన కొండపై—ఎత్తయిన గుట్టపై
వరి పొలం దున్నారు,
ఇద్దరూ ఉక్డీవరి విత్తారు !
ఓహో ! ఉక్డీవరి విత్తారు !
ఉక్డీవరి మొలకెత్తింది,
ఉక్డీవరి మొలకెత్తింది.
ఉక్డీవరి బాగా ఎదిగింది,
ఉక్డీవరి బాగా ఎదిగింది.
నల్ల భార్య మొగుడు పొలం
చూడడానికి రాత్రి వెళ్ళాడు;
తెల్ల భార్య మొగుడు ఇంట్లోనే
ఉన్నాడు, ఇంట్లోనే ఉన్నాడు;
అడవినుంచి పశువులు వచ్చాయి
వరిచేను మేసి వెళ్ళాయి
నల్లభార్య మొగుడు పొలం
చూడడానికి రాత్రి వెళ్ళాడు;

తెల్లభార్య మొగుడు ఇంట్లోనే
ఉన్నాడు, ఇంట్లోనే ఉన్నాడు.''

* * * *

ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సంస్కృతి నీరకీరంగా కలిసిపోయిన ప్రాంతం ఆసియాఖండంలో ఏదైనా ఉన్నదంటే అది గోవాయే. ముందు ఉదాహరించే కొన్ని గేయాలు, ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య సంస్కృతులను పుణికి పుచ్చుకున్నవి, గోవా క్రైస్తవుల జీవితాలను ఎలా తీర్చిదిద్దాయో నిరూపిస్తాయి.

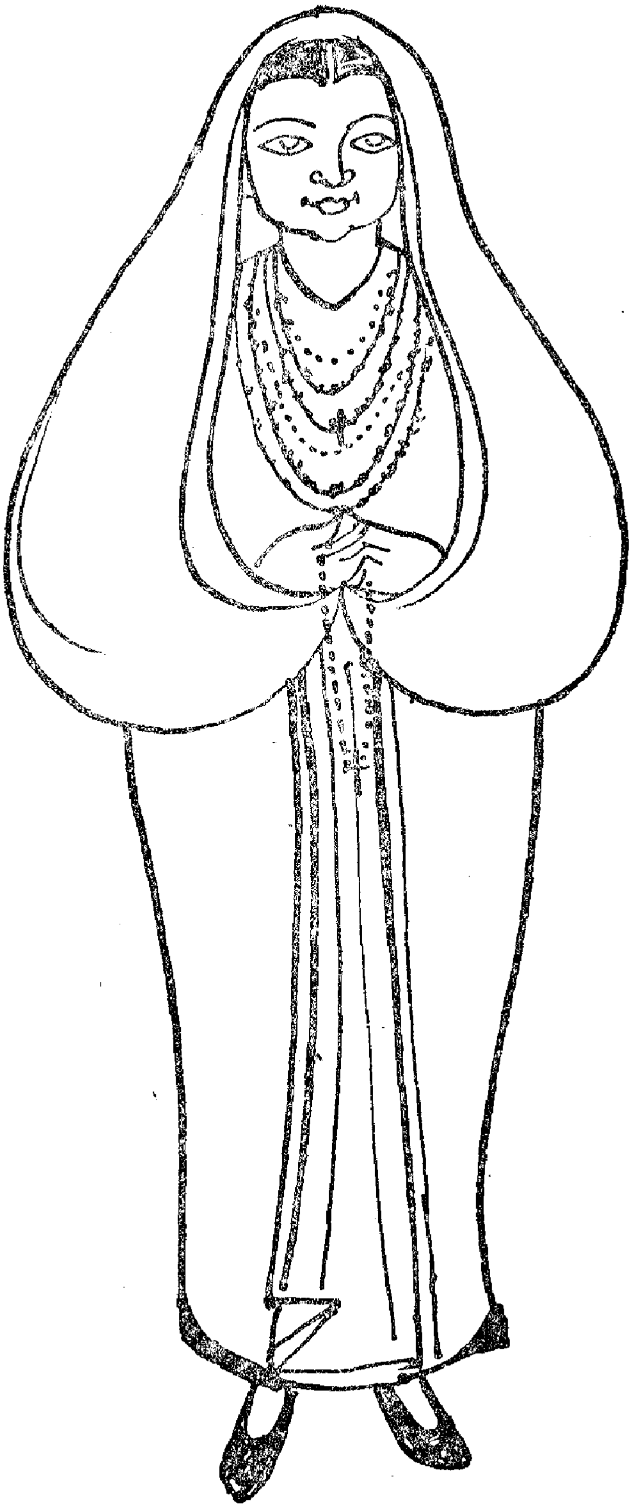
జీవిత సహచరులను ఎన్నుకోడం గోవా క్రైస్తవులలో సహజం. తన జీవిత సహచరుణ్ని ఎన్నుకుని అతనిని పెండ్లాడిన ఒక వనిత పాట యిది :

''బారా తేరా వోర్సాం జాలీం
బారా దిసోలే నాయరే దిసో.
జాయుతేం మోడ ఆనీ వారేం ఆయల్లేం
పుణ ఆబాలార్ నారే జాలీం.
దుఖాం గోళైలీం దిసారాతీ
పుణ సోడలో నారే ధిరు.
ఆణి మోగా ఆమచో ఆజు
ఏకవోట జాలో దేవా ముఖారు.
మోగాచో ఆబ్రాసు దిరే మాకా
మోగాచో ఆబ్రాసు దిరే మాకా.''

''పన్నెండేండ్లు కాచుకున్నాను నేస్తం,
పన్నెండునాళ్లులాగ గడిపాను;
ఎంతపెద్ద తుఫానులు ఎదుర్కొన్నాయి
నా నేస్తం, అయినా గుండె జారిపోలేదు.
దుఃఖంతో గోడుపోసుకున్నాను
రాత్రీ పగలూ నా నేస్తం!
అయినా, నా మనసు ఆశ
వదలుకోలేదు;
నేడు నేను, నా నేస్తం, దేవుడి పుణ్యాన
పెండ్లితో ఒక్కటయ్యాము.
నీ చేతుల్లోకి తీసుకో నన్ను,
నా నేస్తం చేతుల్లోకి తీసుకో.''

* * * *

కాని, జీవన సహచరుణ్ని ఎన్నుకునే స్వేచ్ఛ ఎల్లప్పుడూ సుఖాంతం కావడంలేదు. ప్రియుడు వదవి వేయగా ఒక ముగ ఇలా విలపిస్తున్నది :

''సోపోనా తుచ తుకా
దేఖతోలీం హాచే ముఖారు;
ఆయలేం మోగా మ్హా జ్యా ఫోరతునాతు ?
దిస కేన్నాచ బడలో దోర్యాంతు;
చోంద్రియాచో ఉజవాడ
భోల్లో మోళబాంతు
యా ఆమోరేచ్యా వేళారరే మోగా

తూాం యేతాలో మాకా మేళంకు.
యా వేళారు ఆయుకో తాలీం
మోవ్‌హాళ తుజీం ఉ(తాం
మోగాన భోల్లేలీం కానాం నీం మోజ్యా
కిత్యా కరే తుట్మై లో తువేం సాంగాతు
సాంగరే మోజో కితేం గున్యా వూ
మోగా సాంగరే మోజో గున్యా వూ
సోపోనా తుచ తుకా
దేఖతోలీం హాచే ముఖారు
ఆయుతే మోజ్యా ఫోర్సు_నాతు ?''
''ఇకమీద నిన్ను కలల్లోనే చూస్తాను
అదే నా భాగ్యం ! నా ప్రియుడా ?
సూరీడు అప్పుడే సంద్రంలో
మునక వేశాడు ;
చందమామ ఆకసానికి వెలుగు
ఇస్తున్నాడు ;
ఈ సంజెవేళ నీవు నన్ను
కలవడానికి వచ్చేవాడివి నేస్తం !
ఈ వేళలోనే నేను నీ
ప్రేమచిందే పలుకులు వినేదాన్ని!
నన్ను వదిలావెందుకు ? నా తప్పేమిటి ?
నా తప్పేమిటి ? నా నేస్తం !
నా అపరాధ మేమిటో చెప్పు !
నా అపరాధ మేమిటో చెప్పు !
ఇక మీద నిన్ను కలల్లోనే కలుసుకోడమా ?
అదే నా భాగ్యం ! నా నేస్తం !''

* * * *

గోవా క్రైస్తవులలో స్త్రీలు అవివాహితలుగా, బ్రహ్మచారిణులుగా ఉండిపోవడం తరచుగా ఉంది. ఒక అవివాహిత వివాహితల స్థితిని ఎలా ఎత్తి పొడుస్తున్నదో ఈ పాటలో వినవచ్చు :

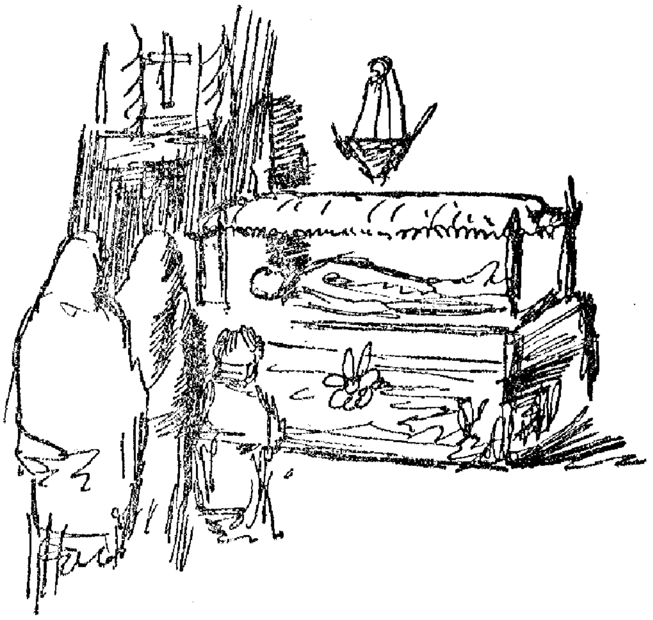
''కా జార నాకా ! సాంగాత నాకా !
అంకవారపోణ బోరేం దిస్తా మాకా !
సొంతాప దిస్తారే కాజ త్యాంచో
మిడమిడే భోగతారే రాండాంచే;
పేలీస్సు దిసు అంక వారాంచే
లిబెర్దా దీన ఖుశాల భోం వచే;
అంకవార పోణాచ్యా మోజ్యా సుఖా
మోజే లాయిాం ఇం(గాతజాయ నాకా''
''పెళ్లి వద్దు, మగవాడి సావాసమే వద్దు
కన్నెతనమే నాకు కమ్మగా ఉంది!
పెళ్లాడినవారి కష్టాలు కోటానుకోటి
ముండమోస్తే మరీ దయా దాక్షిణ్యం
కన్నెల మనుగడే అదృష్టం !
స్వేచ్ఛగా, సంతోషంగా వారు గడిపేస్తారు.
ఓ కన్నెతనమా ? ఎంత కమ్మనిదానివి !
నీవు లేకుండా ఈ లోకంలో ఉండలేను.
పెళ్లి పాడుగాను! మగవాని సావాసం పాడుగాను!
కన్నెతనమే నాకు కమ్మనిది !''

క్రైస్తవ సమాజంలో విధవా వివాహం ఎంతటి విపరీత పరిణామాలకు దారితీసిందో ఈ గేయం హృదయ విదారకంగా చిత్రిస్తుంది :

"బారా వోర్సాం కాబారరే జాలీం
తేరావేం లాగలేం మాకా;
యే మోజ్యా సుఖాచ్యా తేం పా
పాపా గేలో దేవాచ్యా గరా;
పాపాన మాకా సోయరీక కేలోలి
మామా మోజీ కాజార్‌రే జాలీ!
యేం తుకా సోబలేం ఓయగే;
వోకలే మామా మోగేలేం !
సోర్గ్గించ్యా ఆంజ్యా బోడవ్యా నోంయ
తుమీాచికే సాసారు యేయాతు
పాపాక మోజ్యా ఖోబోర దియాతు
మామా మోజీ జాలీ మోణు కాజారు."

"నాకు పన్నెండేళ్లు నిండాయి,
పదమూడో ఏడు పడింది.
ఇలా సుఖంగా జీవితం గడుస్తుండగా,
అయ్యో! నాన్న దేవలోకం చేరారు !
మా అమ్మ నా కన్నతల్లి
మారు మనువాడింది!
నాన్న నా కోసం ఎవర్నయితే
తాంబూలాలు పుచ్చుకున్నాడో
అతన్నే అమ్మ పెండ్లాడింది!

అమ్మ పెళ్లాడింది !
ఓ దేవతల్లారా, స్వర్గం నుంచి
భూమిమీాదికి దిగిరండి !
తిరిగివెళ్లి మా నాన్నకు చెప్పండి,
మా అమ్మ మారు మనువాడిందని;
నాకోసం చూసినవాణ్నే పెండ్లాడిందని;
మా అమ్మ పెళ్లికూతురమ్మయింది;
నాకు పెళ్లికూతురమ్మయింది;
పెళి కూతురయింది."

*　　*　　*　　*

గోవా క్రైస్తవులు పోర్చుగీస్‌ల ప్రచారంవల్ల క్రైస్తవ మతం పుచ్చుకుని నాలుగు శతాబ్దాలయినా వారిలో కులభేదం ఇంకా ఉంది — హిందువులలో ఉన్నంత బలంగా లేకపోయినా. శాఖాంతర భోజనానికి నిషేధమేమీా లేదు. శాఖాంతర వివాహాలలో ఇంకా ఈ విచక్షణ ఉంది. శాఖాంతర వివాహం చేసుకున్న వారిని వెలివేయకపోయినా ఒకటి రెండు తరాల వరకు అసహ్యంతో చూడడమనేది ఉంది. డబ్బుకు ఆశించికాని, ఇతర కారణాలవల్ల గాని తలిదండ్రులు తమ పిల్లలను శాఖాంతర వివాహం చేసుకోవాలని నిర్బంధం చేయడం, దానికి పిల్లలు నిరాకరించడం జరుగుతున్నాయి. శాఖాంతరంలోని వానిని పెండ్లాడిన ఒక యువతి ఆవేదన ఈ గేయం నుంచి స్పష్టమవుతుంది :

"సోదాంచ చింతితాలీం ఆంవు;
గావాంతలీ చోలీ ఇంగ్రశు ఇదు మాణు;
దేవాన గ్రాందేర్షు మోజీ చోయను

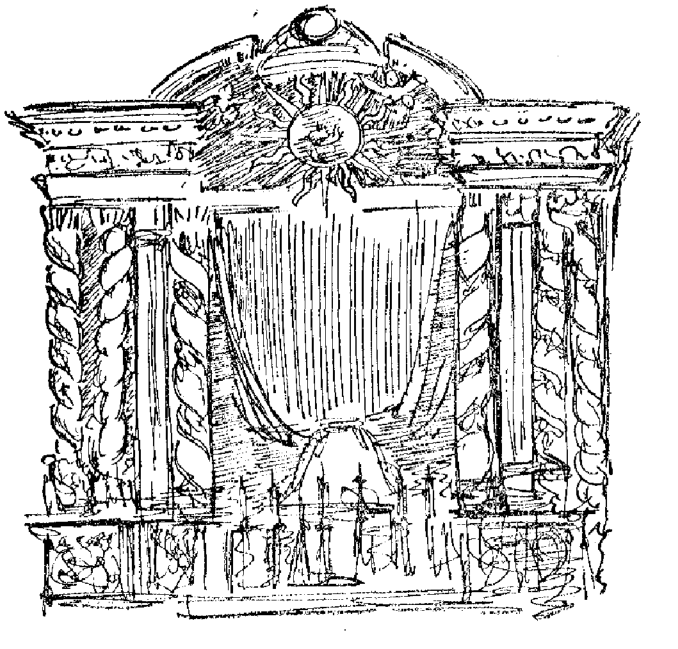

దితేం మాకా ఉశోపోణు
పాపాక మామాక ఖోషీ దేఖును
తాంచేం ఉతోర మోడీనారే ఆంవుం
కేదించ నాస్లీ మాకా ఖోషీ
కాస్తా బాయర్ వోస్త్ర్యా కాజరాచీ;
పాపాన ఆతాకార మాకా కేలీ
చౌను దుడవాంచ్యో మోజ్యోరాశీ
ఆతాం వోసో జాలోలే సంసారు
డోశే సోగళ్యాంచే దుడవాం చేరు
ఆతాం సోమజిలీం రే ఆంవు
ఆదాం వాక ఏకటోచంచలేలో రే దేవాను
అణి ఖుదీర, చాడ్డో బావోణు
ఆసా సాంసారాచీ పోటవోను.''
''నేను చాల పొగరు పడేదాన్ని
పల్లెలో కల్లా చదువు కొన్నదాన్నని;
కాని దేవుడు నాగర్వం అణిచేశాడు!
అయ్యో! నన్ను తక్కువ స్థితిలో
పెట్టాడు!
అమ్మా నాన్న కోరిక మీద
వారి మాటను తీసివేయలేక
వేరే కులం వాణ్ణి కట్టుకున్నాను;
అయ్యకేమో పైసల రాసులు దక్కాయి;
ఇదే ఈ పాడు ప్రపంచం రీతి
డబ్బుమీదే కన్ను అందరికీ!
భగవంతుడు రెండే తెగలు
ఆదం అవ్వా అనేవే సృష్టిస్తే;
ఈ శూద్రుడు, క్షత్రియుడు
బ్రాహ్మడు ఈ కులాలు ఏమిటివంతా?
ప్రపంచంలో కేవలం కల్పన,
కృత్రిమం కాకపోతే?''

* * * *

గోవా ప్రజలలో ఎన్నో తరాలవరకూ రాజకీయ చైతన్యం ఉదయించలేదు. కాని వారిని నిద్రనుంచి మేల్కొల్పినది రాణేల తిరుగుబాటు. ఈ తిరుగుబాటు తర్వాత పలుసార్లు జరిగింది.

సావంతవాడిరాజు సత్తర్ అనే అరవై గ్రామాల ఒకపరగణాను పోర్చుగీస్‌వారికి అప్పగించాడు. దానిని వారు ఆక్రమించుకొన్న మొదటి అర్థశతాబ్దిలోనే ఈ పరగణాలోని వారిని రైతులు, వారి పాళెగారులైన రాణేల నాయకత్వంలో (పోర్చుగీసువారిని) 14 సార్లు ఎదిరించి, మరల స్వాతంత్ర్యం సంపాదించుకున్నారు. వారి ప్రతిఘటలలో ఆఖరుది 1912 లో జరిగింది. పోర్చుగీసు ప్రభుత్వం ఆర్థికమైన దోపిడి విధానానికి, పౌరస్వాలను అణచివేసే పద్ధతికి ప్రతికూలంగా రాణేల తిరుగుబాట్లు జరిగాయి. 1854 లో పోర్చుగీస్ ప్రభు

త్యాన్ని ఎదిరించి తన కోరికలు సాధించుకొన్న దీపు రాణే ధైర్య సాహసాలను కీర్తించే ఈ జానపదగాథ చాల ప్రసిద్ధమైనది:

"సాత్ సత్తర్ గాంవామదిం కోణ వీర బళీ!
సాత్ సత్తర్ గాంవామదిం దిపురాణో బళీ!
రాణ్యాంచ్యా కుళామదిం దిపురాణో బళీ!
తేణోం మోళావళీ తినశేం సాత్ నళీ
తినశేం సాత్ నళీ మేళవూన ఘేతలేం
సాంకేర్‌కోట్,
సాతసత్తర్ గాంవామదిం కోణ వీర బళీ!
పణజేచే పాఖలే ఝూలే భయభీత
పళాలే సాంఖళే జీవ ఘూలతీ తారవాంతా."
"అరవై, డెబ్బై గ్రామాలలో ఎవరు వీరుడు
భళీ ?
అరవై, డెబ్బై గ్రామాలలో దిపురాణే భళీ!
రాణేల కులంలో దిపురాణే వీరుడు!
అతడు మూడువందల అరవైమంది తుపాకి
సిపాయిలను కూర్చుకున్నాడు
ఆ మూడువందల అరవైమందితోనే
సాంకీ కోటను లగ్గపట్టాడు
అరవై డెబ్బై గ్రామాలలో ఎవరు వీరుడు భళీ!
తెల్లసోల్జర్లు భయభీతులై కాలికి బుద్ధిచెప్పారు!
తెల్లసోల్జర్లు వగరుస్తూ పరిగెత్తారు;
పరిగెత్తి తమ పడవలలో పోయిపడ్డారు.
అరవై, డెబ్బై గ్రామాలలో ఎవరు వీరుడు
భళీ!"

* * * *

గోవా ప్రజలకు పౌరస్వాలను జ్ఞాపక పరచి వారిని ఉత్తేజితులనుచేసే మరొక సంఘటన—రాణేల పితూరీవంటిది కాకపోయినా—మునిసిపల్, పార్లమెంటరీ ఎన్నికలు. ఈ ఎన్నికలలో గోవా ప్రభుత్వం ప్రభుత్వానుకూలాభ్యర్థినో, మరొకరినో సమర్థించడం

పరిపాటి. అర శతాబ్ది క్రితం గవర్నర్ గాల్‌హార్డో పరిపాలనలో జరిగిన అలాటి సంఘటనను వర్ణించేదే ఈ గేయం.

''సేతేంబ్రాచే ఏకవీసావేర
కామ్రాచేం ఫోడలేం దేర;
తినశేం సోలదాద ఆయలే మడగాంవా
పోణజే కోరసాన తార;
కోరనేత వాజోయత సోలదాదా ఆయలే
బాయొనేత తోఫ్పాంకలాగలే
నిమాణేం మిస జాత్రీచే రే
ఫోక్తచే ఝూలే న్హా ఖూ;
సోవా క మారలే పారు
ఇగ్రోజేచ్యా రే మోఖారు;
రోక్తాచ్యో జాత్ర్యో ఝూరీ;
గోవేర్నా దోర గాల్యార్డ ఆయలో!
పోవ్నాచో ఓంకదాళతాణేం కేలో;
పాఖల్యాంచో ఇండోతాణేం ఆడలో;
ఫారేఝుందాక ఫుంద ఉబారలో;
గాల్యార్డ ఫోరోజాతీచో రేడో
పోవ్నాచో శిరాప రే లాగలోలో!''
''సెప్టెంబరు 21 వ తారీఖున
పగులగొట్టారు ప్రజలు మునిసిపాలిటీతలుపులు;
పంజింకు తంతి కొట్టారు;
అక్కడినుంచి మడగాంవ్‌కు వచ్చారు
మూడు వందలమంది సోల్జర్లు!
చర్చిలో ప్రార్థన ముగిసిన సమయం,
సోల్జర్లు వచ్చారు తమ బాకాలు నూదుతూ!
తమ సన్నీలతో పొడిచారు; తుపాకులు కాల్చారు;
చర్చి ముంగిలిలో రక్తం కాల్వలు కట్టింది;
రక్తం పారింది; రక్తం పారింది;
గవర్నర్ గాల్‌హార్డో జనాన్ని అలా హింసించాడు;
కొత్తగా తెల్లపటాలాలు
రప్పించినవాడు వాడేనే;
కొత్త పన్నులువేసి
బొక్కసం నింపుకొన్నదీవాడే;
గాల్‌హార్డో నిజంగా దున్నపోతు,
ప్రజల శాపాలు వాడితలపై పడుతాయి;
వాడి తలపై పడుతాయి!

*　*　*　*

గోవా జానపద గేయాలలో అపూర్వంగా ప్రతిధ్వనించిన గొప్ప రాజకీయ సంఘటన 1910 లో పోర్చుగల్ రిపబ్లిక్ కావడం. గోవాప్రజలు రిపబ్లిక్‌కు మహానందంతో స్వాగతం పలికారు. అలాటి ఆనంద గేయాలలో ఒక్కటి ఇది:—

''సాంతోశ భోగలోరే జివాకు
నోష్టిదాద ఆయకన అయచ్యా దిసాకు
ఝుంజా రకోరును ఝుంజ పుర్తుగేఝాను
రెపుబ్లిక్ కేలేం ప్రోక్లామారు;
బాంకేత కొబార జాంవచ్యాకు
సినాలదిలే రేవ్లోల్సాకు;
మారిబ్యాన పాలాసియు సేకరికేలీ
పాచ్చాక ప్రేజరే కోరచ్యాకు

ప్రేరిఘిదేంత కోర్యానరే బ్రాగాకు;
మినిస్త్రు కేలో ఆల్మెడ్డాకు;
ఇశ్పులసార కోర్యాన ఆదిల్యా పాచ్ఛాకు
లిబెర్దాద దిలీ పావో ఆకు.''
''మాజీవం సంతోషించింది!
నేటి వార్తను విని;
ఎంతో కాలం పోరాడి పోరాడి
పోర్చుగీసులు రిపబ్లిక్ ప్రకటించారు;
మా మనస్సు చల్లబడింది.
బాంక్వెట్ ముగిసింది; విప్లవానికి
బాకా వినబడింది.
నౌకాబలం రాజప్రాసాదాన్ని
చుట్టుముట్టింది.
చక్రవర్తిని కైదు చేయడానికి;
బ్రాగాను ప్రెసిడెంట్ చేశారు;
అల్మీడాను ప్రధాని చేశారు.
చక్రవర్తిని బర్తరఫ్ చేశారు;
జనానికి ఆ విధంగా
స్వాతంత్ర్యం ఇచ్చారు:
మాజీవం సంతోషించింది.
మా మనస్సు చల్లబడింది.''

గోవా జానపద గేయాలలో ప్రసక్తంకాని విషయమంటూ లేదు. కనుకనే దర్పణమని మొదట్లోనే అన్నాను. ప్రజల ఉత్సాహం, సమసామయిక విషయాలలో వారి అభిరుచి ఈ గేయాలలో ఎలా వెల్లి విరిశాయో దిఙ్మాత్రంగా సూచించాను.

(ఈ వ్యాసంలోని రేఖాచిత్రాలు ''ఇలస్ట్రేటెడ్ వీక్లీ ఆఫ్ ఇండియా'' మున్నగు పత్రికలు ఆధారంగా శ్రీ డి. రామలింగేశ్వరరావు గీచినవి.)

తలనొప్పి
ఎక్కువగా ఉన్నా
తలకేగా!

ఆంధ్రభోజుని ఆనందోపాసన

శ్రీ బెళ్ళూరి శ్రీనివాసమూర్తి

నిస్తుల దివ్యవాఙ్మయ వనీ పరిరక్షణ కార్యమూను నీ
హస్తము - సత్కవీంద్ర విహగావళికిన్ నిలయంబుగూర్చె, మా
మస్తకముల్ వినమ్రములు, మంజుల తావక సత్కృతాకు ని
న్యస్త పవిత్రభూమి, విజయాఖ్యము, కృష్ణ ధరాతలేశ్వరా !

అందలమెక్కి వైభవ సమగ్రగతిన్ పురమేగుచున్న యా
సందడి, పెద్దనార్య కవిసత్తముడే యెదురైన, ప్రేమ ని
ష్యంది హృదంతర ప్రకృతి జాల్కొన నేకర మూఁత యిచ్చి మి
న్నందితి వట్టి నీ మృదులహస్తము దీవన పూవురా, ప్రభూ !

పాయక వచ్చి ఏ పుడమిపై బహుశాత్రవ శీర్షలుంఠనా
ధ్యాయమునన్ కరాళమగు హస్తము - సవ్యరసార్ద్ర విష్ణు చి
త్తీయమనోజ్ఞ కావ్య జగతిన్ విహరించిన హస్త మెన్నడున్
పాయనిదై, యనుగ్రహ రమాకలితాశిష మిచ్చు భూపతీ !

వీరరసావిష్కృతిలో,
కారుణ్యము సూపునెడల, గంభీరగతిన్
నీ రాజకీయ చాతురి
దారులు నిర్మించె భావితరము లెఱుంగన్.

గాన కళా కమనీయత
నానితివో తనువు మఱచి, యద్భుతనాట్య
శ్రీనైపుణిం బులకించుచు
నానందోపాసనమున నాత్మ నిలిపితో !

బురుజులు, వప్రంబులు, భూ
ధర భవన శ్రేణి, చారుతామహిమ హృదం
తరముల నాచెడిని, పురా
సరణులు వివరించి తెలుగు సామ్రాజ్యమునన్.

శాంతి ద్యుతి ధామంబై
సంతత సౌజన్య భావ సంయుతమై, జ
న్మాంతర సుకృత విశేష
ప్రాంతంబగు వదన మొసఁగ బోయెదు నృపతీ!

పరవీర పటువల్లి
కరుచిర ధవళాహి తావక కృపాణము-భీ
కరరసనాఢ్య విషానల
పరిస్ఫుటము-రుధిరశీర్ష భాసురము యగున్.

రసిక హృదయాబ్జ ధారా
ప్రసరత్ప్ర-వితోషగంధ రమణీయము-మా
నసహాంస వికచపటు
ప్రసన్నమును—త్వత్కరస్థ గరగంటమగున్.

అవనిన్ బుట్టితివో ప్రభూ తుళువ వంశాంకూరమై, భూరుహ
ప్రవరంబై, నవపల్లవ ప్రసవభారంబై, ఫలశ్రీదమై
కవితా కల్పకమైన జీవితము లోకఖ్యాతిమై పొల్చె, క
న్గొనకున్ దర్శనమిత్తు వచ్ఛగుణ సాంద్రంబైన తేజంబునన్.

తెలుగున్ కన్నడముల్ త్వదీయ కరుణా దీప్తిన్ ప్రవర్ధిల్లి, యు
న్మ్యోల్లూగన్, పరదేశవాసులిట తామే చూచి కన్నార న
స్ఖలితానందమునన్ జపించిరట నీ సామ్రాజ్య సంపత్తి, ఆ
కలి దప్పుల్ గను బీద సాద యను నాకాంక్షించు నీనాటికిన్.

మునుగీర్వాణ సరస్వతిన్ బెనుపగా భోజావనీనాథు, డాం
ధ్రిని పోషించితి వాంధ్ర భోజుడని నిన్ కీర్తించె లోకంబు, నె
మ్మన ముప్పొంగగ నేటికిన్ తిరుమలాంబా చిన్నమాంబా ప్రియాం
గనలన్ గూడి సుఖింతువే విబుధలోకం బందె కృష్ణప్రభూ!

అల విద్యానగరాంధ్ర భూతలికి నీ వధ్యక్షుడై యున్నరో
జులు-సర్వాంకప శేముషీ విభవ సంశుద్ధాత్ములై యున్న మం
త్రులు నీ కాచితి దెల్పు రోజు, లిక నాంధ్రుల్ గాంతురా, మోదబా
ష్పలవాకీర్ణములైన నేత్రముల, తృష్ణల్ దీర, కృష్ణప్రభూ!

ఆంధ్రభోజుని ఆనందోపాసన

ఏ పుణ్యాంగన భిక్షుకోత్కరము రా నీక్షించి, చేసాచి, యే
దో పండించిన ధాన్య మీయదగు, తద్రూపంబు ఆరూపముల్
మా పెన్గొండ పురీకళార్చకులు శిల్పాచార్యు లందింప, నా
యా వల్లెల్ తమ భూమి గర్భమున నొయ్యన్ దాచె, కృష్ణప్రభూ !

తను వెన్నంటి యరణ్యముల్ గడచు సీతా సాధ్వి—తమ్ముండు ల
క్ష్మణుడున్—లోని వ్యథా భరం బడచి, యుత్సాహంబు రెట్టింప స
న్ముని వాటికల్, తరుగుల్మ వల్లికలు కన్గొన్నట్లు శ్రీరామ చం
ద్రుని చిత్రించిన తీరు దేవళములందున్ నేత్రపర్వం బిడున్.

తత సౌందర్యము రూపుగొన్నయది, కాంతారత్న మా ద్రౌపదీ
సతి వెన్నాడెడి కీచకున్ దఱుము రూక్షక్రూర వీక్షాభయా
కృతి భావంబున బొంగు వాయుసుతునట్లే శిల్పి చిత్రించె, మ
న్నతి తానై పులకించి తత్కళకు సన్మానంబు గావించెడిన్.

ఓకృష్ణా ! వసినాథ శిల్పితతి నీ వుత్సేకమున్ గొల్పి నీ
యాకాంక్షన్ వెలిబుచ్చికొంటివి—మనోహారత్వంబునన్ చంద్రికల్
ప్రాకన్ జీవితమే రసాంచితముగా రమ్యంబుగా ద్రోసి, లీ
లాకూలంకషమైన మోదమున నోలాడించి తాంధ్రప్రజన్.

షట్పది:

హృదయమే దాసిమ్మ పండై
పొదళినది—యరవిచ్చుకొన్నది,
అదనులో రావయ్య ప్రియమున నారగింపంగన్,
మృదుల కవితాధార, తానై
ప్రిదిలినది ద్రాక్షారసంబై
కొదవలే దరుదెమ్ము, రయమున గ్రోలి పోవంగన్.

ఎచటనుంటివో కృష్ణ, ధర్మ
ప్రచయ దీప మఖండ తేజో
నిచయమే వెదజల్లు, నీ ప్రజ నిలిచి కైమోడ్పన్,
సచివమణి, తిమ్మరుసు, సేవా
రచితగీతి గభీరభానము
ప్రచలితంబై నీ శ్మశాన ప్రాంతమున మ్రోగున్.

కాల యవనిక దూల—మఱుపున
దూలి పోయెడి పూర్వదృశ్యము,
కాలచక్ర మదల్చి నిల్చును గాదె గుణ గణముల్,
"చాలు గొను నొక సుగుణ పుంజము
ప్రోల నిల్చునె చిన్నిదోసము—"
కాళిదాస సుధామయోక్తులు—కరగి కేల్మోడ్తున్.

భావనమేలిత వార్యజన సం
స్తవనపాత్రము గాగ, డెందము
దవిలి నీ త్యాగైక శీలము తన్మయత నించున్,
భువన విజయ సభా విశిష్టత
నవరసోచిత దివ్య కవితా
వివిధ సృష్టికి కారణంబై వెలసె లోకమునన్.

సార సాక్షులు - ద్రవిడకాంతలు
నీరుదెచ్చెడి నుపవనులు, కే
దార భూముల హాలిక కన్యా తరుణ హాస్యంబుల్ ;
బారుసిరిద కాల్వల్లీ
స్వైర జీవన మాధురిగతి
పారవశ్యము గొల్పు నిదగు ప్రౌఢ కావ్యమునన్.

మందాక్రాంత :

యాత్రాకాంక్షన్ జనిన జనముల్ హంపి పుణ్యస్థలి శ్రీ
నేత్రద్వంద్వ ప్రియము గొలుపన్ చేరకుండెన్ మనంబుల్
చిత్రోదంతం బగసి కుములున్, చెక్కిళుల్ బాష్పరేఖా
మాత్రం బైనన్ - అవనతముగున్, మ్లానదీనాననంబుల్.

ఆ లేపాక్షిన్ నయనసుభగ వ్యాప్తి గన్పట్టు శిల్ప
శ్రీలాలిత్యం బమర కళలన్ చిందిపోయున్ తనంతన్ -
నేలన్ రాచున్ చరణయుగళిన్ లేచి రానున్న రీతిన్
ఆలోకింపన్ దగదె బసవేశాద్రిశోభాప్రతిష్ఠన్.

ఆ శాంతంబుల్ దరియు లలితప్రాజ్ఞ రాజ్యంబు లెల్లన్
ప్రాశస్త్యంబున్ బడసె తెలుగున్ భవ్యధాత్రీ తలంబుల్
కాశిస్వచ్ఛం బలరిన యశః కావ్య గీతాస్రవంతుల్
ఆశీర్వాద ప్రతతు లిడు కృష్ణాఖ్య లీలామనస్వీ!

తిరుపతి సాహిత్య సభలు

ఒక పరిశీలకుడు

భాషాద్వేషముతో గణాచారి గంతులువేసే మహా కవులకు నమస్కారము ! అన్య భాషలలోని సౌందర్యమును చూడలేని వారి గుండెల గ్రుడ్డితనాన్ని సరస్వతీదేవి పోగొట్టును గాక ! సభా సంప్రదాయాలను సభ్య ప్రపంచ నియమాలను తృణీకరించేవారి సాహసమునకు జోహారు ! సర్వ సాహిత్యములను ఆకళించుకొన్నాము అని అనుకొనేవారు, సర్వ విద్యలు, సర్వ శాస్త్రములు తమకే తెలుసునని భ్రమపడి, అధికార దర్పంతో మాటాడేవారు సభలలో శ్రోతలుందురని భావింతురు గాక ! సభావేదిక లెక్కి ఉపన్యసించుటకు అవకాశము లభించింది గదా యని, అసలు సమస్యల జోలికి పోకుండా, తాత్త్వికముగా చర్చలు చేయకుండా తప్పించుకొని పోయేవారికి వందనము ! సాహితీరంగము, రాజకీయ రంగముగా మారకుండా, వైయక్తిక ప్రయోజనములకు దూరమయిన విశ్వజనీన దృష్టితో తొణికిసలాడును గాక! అయిందమ్మా పెళ్లి, అణగిందమ్మా రంది అన్నట్లుగా గాకుండ, సాహితీపరులలో చిత్తశుద్ధి, ఏకాగ్రత లక్ష్య పరిపూర్ణత ఏర్పడును గాక! వారి చేతల్లో వ్రాతల్లో మోమోటము లేని నిజాయితీ పంచారించును గాక ! •

ఈయేడు మే 30 నుండి జూన్ 2 దాక తిరుపతిలో మూడవ అఖిల భారత తెలుగు రచయితల మహాసభలు జరిగాయి. కార్యవర్గంవారు కోరినట్లుగా అయిదు రూపాయలు కట్టితే ఎవరైనా ప్రతినిధి కావచ్చు. దీనికి తోడు రైల్వే కన్సెషన్ కూడా లభించింది. అంచేత ఈ సాహిత్య సభలకు దూరప్రాంతాలనుండీ, దూర నగరాల నుండీ ప్రతినిధులు వచ్చారు. వారు దాదాపు నాలుగు వందల మంది ఉంటారు. వీరందఱకూ పద్మావతీ స్త్రీల కళాశాల హాస్టలులో విడుదులు ఏర్పాటు చేశారు. ఉచిత భోజన సౌకర్యం కూడా ఉంది. రేణిగుంట నుండి తిరుపతికి ప్రతినిధులను తీసికొని పోవటానికి దేవస్థానం వారు ప్రత్యేకంగా బస్సు వేశారు. దేవస్థానం వారే భోజనాది సదుపాయాల్ని సమకూర్చారు. ప్రతినిధులు హాష్టలులో చేరిన తరువాత వారిని పరామర్శించే నాథుడు లేడు. వారి సదుపాయాల్ని గూర్చి ఆలోచించే రక్షకుడూ లేడు. ఏ గది ఖాళీగా ఉంటే ఆ గదిలో ప్రతినిధులు సామాను చేర్చుకోవచ్చు. సాహితీ సభల కార్యవర్గం వారు ఒక విచారణ కేంద్రాన్ని హాష్టలులో ఏర్పరచారు. ఆ కేంద్రము వారి కర్తవ్యనిష్ఠ కొందఱి ప్రతినిధుల విమర్శకు గురిఅయింది. భోజన సదుపాయాలు కూడ అస్తవ్యస్తంగా ఉన్నాయి. అయితే యిట్టి సమావేశ సమయాల్లో సకల విధమయిన నవీన సౌకర్యాలు సమగ్రంగా ఏర్పడాలని అనుకోవటం వెఱ్ఱితనమే అవుతుంది. ఈ నాలుగు రోజులపాటూ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ సభామందిరంలో సభలూ, గోష్ఠులూ జరిగాయి.

ప్రతినిధులా! యాత్రికులా!

ప్రతినిధులుగా వచ్చినవారు చిత్తశుద్ధితో వ్యవహరింపలేదు. గదుల గోడల్లోనే ఉండి పోయారు! సభాగోష్ఠులను గూర్చి, సాహితీ తత్త్వాన్ని గూర్చి ఎంతగా చర్చలు చేయాలని ప్రయత్నించినా, లాభం లేక పోయింది. ఉబుసుపోక కబుర్లమీద ఉన్న వలపు

సాహిత్యంమీద లేదు. ఉదాసీనత కొట్టవచ్చినట్లు కన్పించింది. ఒకరి నొకరు తెలుసుకోటానికి వీలే లేదు. ప్రతినిధుల వాలకం సభలు జరిగేటప్పుడు చూడాలి ! సభామందిరంలో, సినిమాహాల్లోలాగా, పార్కుల్లోలాగా ముచ్చట్లు చెప్పుకొన్నవారు చాల మంది. శ్రద్ధగా వినాలని అనుకొన్నవారు చాలా బాధ పడ్డారు. దీనికి తోడు పసిపిల్లల కేకలు ! ఇంకా చెప్పాల్సిందేముంది ! ముందు కూర్చున్న ఐదారు వరసలవారు ఏమి విన్నారో ! మైకులు లేకపోలేదు. ఉపన్యాసకుల ధోరణి ఉపన్యాసకులది; శ్రోతల ధోరణి శ్రోతలది. విచిత్రంగా ఎవరైనా మాట్లాడితే—ఇట్లా మాట్లాడినవారే ఎక్కువమంది ఉన్నారు—పరోక్ష వ్యాఖ్యానాలు శ్రోతల్లోనుండి వినపడేవి. నవ్వులాట సరేసరి. శ్రీ డి. టి. తాతాచార్యలాంటి పండబారిన మహా విద్వాంసులు నాలుగైదు సారులు అల్లరి చేయవద్దని చేయూపినా ఆగినవారు లేరు.

వేంకటేశ్వరస్వామి వారు విజయంచేసిన పావన క్షేత్రం గాబట్టి, సాహితీరంగానికి చెందిన వారూ, చెందని వారూ చాలమంది వచ్చారు. అవకాశం జారవిడుచుకుంటే ఎట్లా మరి ! ఎప్పుడైనా తిరుపతి యాత్ర చెయ్యాల్సి వస్తే బోలెడు డబ్బు ఖర్చవుతుందాయె. ఇప్పుడైతే ఐదు రూపాయలతో ఉచిత భోజన సౌకర్యమూ లభించింది ! రైల్వే కన్సెషనూ దొరికింది ! దేవస్థానం వారూ ప్రత్యేకమయిన బస్సుల్లో—రానూ, పోనూ ఛార్జీలు తీసుకున్నారను కోండి—తిరుమలకు ప్రతినిధులను తీసుకొని వెళ్లారు ! సాహిత్యరక్తి ఎట్లా ఉన్నా ప్రతినిధుల్లో భగవద్భక్తి తొణికిసలాడింది. ఎంత భగవద్భక్తి లేక పోతే కొందఱు ప్రతినిధులు కుటుంబములతో కూడా—అత్తవారింటి కెళ్లే అల్లుళ్లలాగా—ఎట్లా వస్తారు ! ప్రతినిధుల్లో కొందఱు సాహితీ రంగానికి దూరంగా ఉన్నవారే; వచ్చి ఏడుకొండలసామికి మొక్కులు చెల్లించుకొన్నవారే.

ఇటువంటి సమయాలో వేంకటేశ్వరస్వామి దర్శనం ఎంత ముఖ్యమో, సాహితీ శారదా దర్శనం కూడా అంత ముఖ్యమయిందే. ఇది అఖిలభారత తెలుగు రచయితల మహాసభ. రచయితల మహా సభకు రచయితలు కానివారు ఎట్లా వచ్చారో అర్థం గాకుండా ఉంది. ఈ పరిసితులు ఏర్పడుతాయని కార్యవర్గం వారికి తెలియదా ? ఇట్టి పరిసితులను నివారించటానికి కార్యవర్గం వారి నియమాల్లోనే మార్పు రావాలి !

ఏదో ఒకటి మాట్లాడాలనే ఆకాంక్ష అవకాశం వచ్చినప్పుడల్లా ప్రతినిధుల్లో కొట్టవచ్చినట్లు కన్పడింది. వరుసగా మూడు రోజులూ అన్ని విషయాలను గూర్చి మాట్లాడిన ప్రతినిధులు లేక పోలేదు. సమస్య ఏమిటి ? సందర్భ మేమిటి ? అవకాశ మెంత ? అని ఆలోచింపలేనివారు కన్పించారు. ఆ మాట్లాడటం కూడా పరిపూర్ణాధికారంతోనే భాసించింది. చెప్పే విషయానికి హేతువులు చూపకుండా వెటకారంగా, హేళనతో మాట్లాడితే కలిగే మేలేమీ లేదు. అది సభా సంప్రదాయమూ కాదు. సర్వ సాహితీ ప్రక్రియలను గూర్చి, సకల సాహిత్య సమస్యలను గూర్చి అధికారికంగా మాట్లాడటం అందఱకూ సాధ్యమూ కాదు. అది అపేక్షణీయమూ కాదు. తాను అనుభవం ఆర్జించిన విషయాన్ని గూర్చి మాట్లాడే సత్సంప్రదాయాన్ని ప్రతి వ్యక్తీ ఆత్మ విమర్శనపూర్వకంగా అలవఱచుకోవాలి. మహిళా ప్రతినిధులు కూడా నిగ్రహం చూపలేదు. బారలుచాచి మాట్లాడటం, ముఖంమీద కొట్టినట్లు మాటలు వదలటం, అరవటం ఉపన్యాసము అనిపించుకోవు. హొయలు చూపించటానికి సదస్సులు అనుగుణ మయినవి కానేకావు. విచిత్ర మేమంటే సభా గోష్ఠుల్లో కనపడిన ఉదాసీనత భోజన విషయాల్లో మాయ మయ్యేది. ఆ సమయంలో విమర్శ ఎంతో సహేతుకంగా, ఎంతో సమగ్రంగా వెలువడేది. అప్పడాలు, వడియాలు వడ్డించుట ఆలస్య మయిందని, సాంబారు సకాలమునకు రాలేదని ఒక ప్రతినిధి చేసిన అల్లరితో కూడిన విమర్శ అందఱి మన్ననలను అందుకుంది.

రెండు మూడు తరాలకు చెందిన రచయితలు ఈ సభకు వచ్చారు. అటువంటప్పుడు అన్ని తరాలకు చెందిన వారూ సాహిత్య విషయాలను తాత్త్వికంగా ఎట్లా చర్చించుతున్నారో తెలిసికోవాలనే కుతూహలం పరిశీలకులకు కలగటం సహజం. ఆ విధంగా కుతూహలం పొందినవారికి చివరకు నిరాశే మిగిలింది. కొన్ని ఉదాహరణ లిస్తాను. పెద్ద తలకాయలు కొన్ని భారతీయ సంస్కృతిని గూర్చీ, ఆంగ్లాంధ్ర భాషలను గూర్చీ దురభిమానంతో నీచంగా మాట్లాడినాయి. కొందఱు యువ రచయితలు

కూడా అదే ధోరణిలో మాట్లాడారు. భాషా సమస్యలను గూర్చి మాట్లాడేటప్పుడు పిన్నలే పెద్దలకంటె సంయమనంతో సహేతుకంగా మాట్లాడారు. చెప్పవలసిన విషయాన్ని సూటిగా వక్కాణించారు. కొందరేమో పెంకెతనంగా, మంకుపట్టుతో మాట్లాడారు. కొందరు ముతక ధోరణిలో మాట్లాడి, సభాస్తారులను నవ్వించటమే మహోపన్యాస లక్షణ మనుకొన్నారు. ఏ విషయాన్ని గూర్చియైనా సమగ్రంగా తెలిసికొని, ఒక కొన్ని స్వతంత్ర నిర్ణయాలు చేసి, స్వతంత్ర దృక్పథాన్ని ఏర్పఱచుకొని, తన నిర్ణయాలను, తన స్వతంత్ర దృక్పథాన్ని సదస్యులకు విన్పించే ఉపన్యాసకుడే రాణింప గలుగుతాడు. అట్లాగాక తను ఏ స్వతంత్రాభిప్రాయాలు కలిగియుండకుండా, యితరుల తలపులనే తన స్వతంత్రాభిప్రాయాలుగా ప్రకటించటం, శ్రోతలను పిచ్చివారి క్రింద జమకట్టినట్లే అవుతుంది. విమర్శ లేకుండా, ప్రకటింపబడిన పుస్తకాల పేర్లను వల్లించుకొని పోవటం పుస్తక విక్రేతల వని అనిపించుకొంటుంది.

ఉత్తరాదిభాషల సాహిత్యగోష్ఠికి ఒరిస్సానుండి, పంజాబు నుండి, గుజరాతునుండి ప్రతినిధులు వచ్చారు. వారే సంస్థకు అధికార ప్రతినిధులో తెలియదు. హిందీని గూర్చి యిరువురాంధ్రులు ఇంగ్లీషులో, తెలుగులో మాట్లాడారు. ఒరియా ప్రతినిధి ఉపన్యాసం విన్న తరువాత, ఆయనకు తెనుగును గూర్చి ఎక్కువగా తెలియునేమో అనిపించింది. ఉత్తరాది భాషలను గూర్చి మాట్లాడినవారు సూక్ష్మంలో మోక్షంలాగా వ్యవహరించారు. వారి కంతకంటె ఎక్కువ అవకాశం లేకపోయింది. ఇదంతా సభకు వచ్చిన ప్రతినిధులను గూర్చి మాత్రమే.

ఈ రోజుల్లో రాజకీయ నాయకులు లేనిది, ఏ పనీ వేడుకగా జరగదు. నలుగురు మంత్రులు సాహితీ సభలకు వచ్చారు. ఒకరు ప్రారంభోత్సవము నాడు అధ్యక్షులు, మఱొకరు సన్మాన సభకు ప్రారంభకులు. ఒకరు ఉత్తరాది భాషల సాహిత్యగోష్ఠికి అధ్యక్షులు. మఱొకరేమో చివరిరోజున శ్రోతగా వచ్చారు. ఇంకొక రాజకీయ నాయకుడు నాలుగు రోజులపాటు శ్రోతగా ఉంటూ, ఉత్తరాది భాషల సాహిత్యగోష్ఠికి ప్రారంభము చేశారు. కొంతమంది ఉపన్యాసకులు రాజకీయ నాయకుల ముఖాలను చూస్తూ, పరోక్షంగా వారిని ప్రశంసిస్తూ మాట్లాడారు. ఎంతసేపటికి రాజకీయ నాయకులను సంతృప్తిపఱచాలనే ఆరాటం కన్పడింది. ఒకాయన సందర్భశుద్ధి లేకుండా ఇరువురు రాజకీయ నాయకులను గూర్చి ఆశువుగా మత్తేభ శార్దూల పద్యాలను చెప్పారు. రాజకీయ నాయకుల ఉపన్యాసాలు కూడా అంత సంతృప్తికరంగా లేవు. సందర్భమేమిటో గమనించకుండా పద్యాలు పాడితే, అది వారి సాహిత్యపరిచయాన్ని మాత్రమే చాటుతుంది. ప్రవరుని గుణగణాల్ని వర్ణించే పద్యంలోని సమాసాలు తీసికొని వేదికమీద వారిని సంబోధించితే ఎట్లా కుదురుతుంది ? వేదికమీదా ప్రవరుని కులం వారే గాక యితర కులాలవారూ ఉన్నారు. మఱొక నాయకుడు నన్నయగారి భారత రచనా సమయాన్ని గూర్చి విపరీత ధోరణిలో మాట్లాడారు. ఇంకొక నాయకుడు ఉత్తరాది భాషలను గూర్చి—వంగ, మహారాష్ట్ర, హిందీ భాషలు—చెప్పినంతగా తెలుగును గూర్చి చెప్పలేదు. చెప్పకుండా, తెలుగుపట్ల ఇప్పటివారు శ్రద్ధ వహించటం లేదన్నారు. దక్షిణాది వారికి ప్రాచీన సాహిత్యంపట్ల వ్యాకరణంపట్ల మోజెక్కువ అన్నారు. బిర్లాలు, తాతాలు, జైన్‌లు, మార్వాడీలు ఉత్తరాది భాషల అభివృద్ధికి తోడ్పడుతున్నా రన్నారు. వీరు చెప్పిన ఉపన్యాసములోని ప్రధానాంశమేమో అవగతం కాలేదు. సమాసాలతో రచనలు చేయగూడ దనటం ప్రకరణమునందలి శిల్పౌచిత్యాన్ని కాదనటమే అవుతుంది. ఇదంతా ఎందుకు వ్రాస్తున్నానంటే సాహితీ వేదికలమీది ఉపన్యాసాలు రాజకీయోపన్యాసాలుగా ఉండకూడదనటానికే. గాలిని మూటకట్టితే ప్రయోజనం ఏమిటి ? రాజకీయ నాయకులు లేనిది ఏ సభా రాణించదు కనుకా, ప్రచారం రాదు కనుకా, ఒకానొక ప్రయోజనం తాము పొందాలి కనుకా వారిని ఆహ్వానింపక తప్పదేమో ! రాజకీయ నాయకులు రాగూడదని ఎవ రంటారు ? కాని వారు వచ్చేటప్పుడు వక్తవ్య విషయమును గూర్చి స్పష్టంగా నిర్ణయించుకోవాలి. విమర్శ చేసేటప్పుడు అది సహేతుకంగా ఉండాలి. విషయాన్ని బహుముఖంగా పరిశీలించాలి. శ్రోతలలో ఆలోచన రేకెత్తించాలి. అంటే సాహితీవేత్తలుగా రాజకీయ నాయకులు సభలకు రావాలి.

కార్యక్రమమూ - ఉపన్యాసకులూ

నాలుగురోజులపాటు సభా కార్యక్రమము విచిత్రంగానే నడిచింది. ఈ కార్యక్రమ నిర్ణయమే సముచితంగా లేదు. ఒక రచయిత అన్నట్లుగా, వచ్చినవారి నందరినీ ఏదో ఒక రూపంలో సంతృప్తిపరచాలనే విధంగా కార్యక్రమం నడిచింది. మొదటిరోజు మినహాయించితే, మిగిలిన రోజుల్లో ప్రతిరోజూ మూడు విధములయిన సభలు జరిగాయి. పాతపడ్డ సమస్యలను గూర్చి చర్చించటం జరిగింది. ఏ సభా సకాలంలో ప్రారంభమయ్యేది కాదు. శ్రోతలు వచ్చిన వేళకు ఉపన్యాసకులు రారు. ఉపన్యాసకులు వచ్చినప్పుడేమో శ్రోత లుండేవారు కారు. ప్రతి సభకూ అధ్యక్షులు, ప్రారంభకులూ, ప్రధాన వక్త ఉన్నారు. వీరు ముగ్గురూ ముగించిన తరువాత సభాస్తారులను మాట్లాడమనేవారు. వచ్చిన అవకాశం ఎవరు జారవిడుచుకుంటారు? ఎంతోమంది పేరు లిచ్చేవారు. అధ్యక్షులు అయిదు నిమిషాలకంటె ఎక్కువ అవకాశం ఇచ్చేవారుకారు. సభా కార్యక్రమం పొడిగింపబడేది. దాని ప్రభావం ఆరోజు కార్యక్రమం మొత్తం మీదా ఉండేది. దీనితో వినోద కార్యక్రమం (అష్టావధానము, చిత్తూరు సుబ్రహ్మణ్యంపిళ్లై కచ్చేరీ వినోద కార్యక్రమములా ?) వాయిదా పడేది. ఈ కార్యక్రమం అంతా గుదిగుచ్చినట్లుంది. ఇట్టి కార్యక్రమాలవల్ల, సుబ్రహ్మణ్యంపిళ్లైగారి సంగీత సభలో శ్రోత లెందరో లేరు. అష్టావధానం రెండుసారులు వాయిదా పడింది. అర్ధరాత్రాన కవి సమ్మేళనము మొదలయింది.

చర్చకు తెచ్చిన సమస్య లెటువంటివో చెప్పనక్కఱలేదు. "సంఘము—రచయిత"—ఈనాడు ఈ చర్చవల్ల ఏమి ఒఱుగుతుంది ? అట్లాగే 14, 15 శతాబ్దాలలోని ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని గురించి ఒక ప్రత్యేక సభలో చర్చించాల్సిన అగత్యం ఏం గల్గింది ? ఈ ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని గూర్చి ఎన్నో గ్రంథాలు, వ్యాసాలు యిదివరకే వెలువడ్డాయి. "నా తొలి రచన"పై చర్చ చేయటం దేనికి ? "ప్రాచీన సాహిత్యం ఆధునిక సాహిత్యానికి ప్రాతిపదిక"—ఇది స్పష్టతలేని, అతివ్యాప్తిదోషదూషితమైన చర్చనీయాంశము. "శాస్త్ర పారిభాషిక పదజాలానికి సంస్కృతం ఏవిధంగా దోహదకారి" అనునది మఱొకగోష్ఠి విషయం. దోహదకారి అవునా ? కాదా? అనునవి ఈనాటి సమస్యలు కానేకావు. శ్రీ తాతాచార్యగారు కూడా ఈ మాటే అన్నారు. ఇక మిగిలిన సమస్యలు రెండు. ఒకటి, విశ్వవిద్యాలయాలలో వ్యవహారికభాష. రెండవది, 1950 నుంచి 1965 వరకు ఆధునిక సాహిత్యం. ఇప్పటి పరిస్థితులనుబట్టి ఈ రెండూ ముఖ్య సమస్యలే. ఈ రెండు సభలూ ఎంతో రక్తిగట్టాయి. దానికి కారణం ఆనాటి వక్తలే. అఖిలభారత తెలుగు రచయితల మహాసభలో ఇంతకంటె చర్చింపదగిన ముఖ్య సమస్యలు లేవా ? వంగ కర్ణాటదేశ సాహితీ సభలలో, అస్సాము సాహిత్య పరిషత్తులో జరిగిన చర్చలను గూర్చి పత్రికలలో చదివినాము. అక్కడి సభలు ఈవిధంగా జరుగలేదు. విదేశములలో మేధావులు ఎందరో రచయితల సమస్యలను, సాహిత్య విషయాలనుగాఢంగా పరిశీలించి, చర్చలు చేశారు. ఆ చర్చలు పుస్తకరూపంలో వచ్చాయి. (ఈ విషయాన్ని గూర్చి వ్యాసాంతంలో వివరిస్తాను.)

ఈ సాహితీసభలకు ఆహ్వానించిన ఉపన్యాసకులను గూర్చి చెప్పవలసింది చాలా ఉంది. అదంతా ఎందుకుగాని ముఖ్యమైన రెండు మూడు విషయాలు ముచ్చటిస్తాను. ఆయా సమస్యలను గూర్చి చర్చించేటప్పుడు, అందుకు అధికారం గలవారిని ఎన్నుకొనటం సంఘమువారి కనిష్ఠ కర్తవ్యం. పిలిచినప్పుడు వచ్చి, తమ విషయాన్ని గూర్చి ముచ్చటగా మాటలాడటం ఉపన్యాసకుల కర్తవ్యనిష్ఠను చాటుతుంది. ఈ రెండూ ఈ సభల్లో కానరావు. పూర్వ వాసనలనుబట్టో, పూర్వ పరిచయాల్నిబట్టో, అధికారమునుబట్టో ఉపన్యాసకులను పిలవటం సాహిత్యాని కంత శ్రేయస్కరం కాదు. తమకు తెలిసినవారిలోనే కాదు సమర్థు లుండేది. ఈ తెలుగు మాగాణంలో ఎంతోమంది శక్తిమంతు లున్నారు. పక్షపాత వైఖరులు లేకపోతే వారు రాకపోరు. ఒకటి మాత్రం నిజం. ప్రారంభకులుగా, ప్రధాన వక్తలుగా వచ్చినవారు కొందఱు—సభా సంప్రదాయం కొఱకు కానివ్వండి, మఱే దేనికయినా కానివ్వండి—తమకు కేటాయించిన విషయాల్ని గూర్చి మాట్లాడే అధికారం లేదన్నారు. వా రిచ్చిన ఉపన్యాసాలు కూడా వారు చెప్పిన మాటలు నిజమే ననిపించాయి. చర్చనీయాంశాల రంగానికి దూరంగా ఉన్నవారు,

వాటిని గూర్చి ఏం మాట్లాడగలరు ? ఆహ్వానించిన ఉపన్యాసకులు కొందఱు రాలేదు. అనంతకృష్ణ శర్మ గారు వైద్యశాలలోఉన్నారు. మిగిలినవారు రాకపోవటానికి కారణా లెవరూ చెప్పలేదు. పేర్లు వేయించుకొన్నది ప్రచారం కొఱకని అన్నవారు లేకపోలేదు. ఇదంతా ప్రతినిధుల గ్రహచారం అన్నవారూ ఉన్నారు. ఉపన్యాసకులు రానప్పుడు, అప్పటికప్పుడే ఎవర్నో ఒకర్ని నియమించేవారు. అప్పటికప్పుడు మాట్లాడా లంటే ఎంతో బాధ కలుగుతుంది. కాని తప్పదు గదా ! వారేదో మాట్లాడేవారు. ఆనాటికి గండం గడిచి గట్టెక్కిన ట్లయ్యేది. అంతేకాదు. వచ్చిన ఉపన్యాసకులు వెళ్లటం కూడా జరిగింది. ఒకరు అట్లా వెళ్లటానికి కారణం శ్రాద్ధకర్మ నిర్వర్తింపవలసిన అక్కఱ కలగటం. తిరుపతి వచ్చిన దాక శ్రాద్ధకర్మ ఎట్లా గుర్తుండకుండా ఉందో, వచ్చిన రెండోనాడే హఠాత్తుగా అదెట్లా గుర్తుకు వచ్చిందో వెంకటేశ్వరస్వామికే తెలియాలి. ఆ ఉపన్యాసకునికి వీడ్కోలిచ్చిన కార్య నిర్వాహకుడు సాహితీ సభకంటె తద్దినం ముఖ్యం గదా అని అనటం జరిగింది. అప్పటికప్పుడు అధ్యక్షుడుగా ఎన్నుకోబడ్డ ఒకాయన, వృద్ధుడైన తండ్రిని వదలి—మఱొకరి పరామరికకు వదలే అనుకోండి—సభలకు వచ్చా నన్నారు. వారి సాహిత్యరక్తి, గురుభక్తి అట్టివి !

ఉపన్యాసకులు ఆశువుగా మాట్లాడారు. కొందఱు వ్యాసములు వ్రాసి చదివారు. ఆశువుగా మాట్లాడినవారి పోకడ ఎవరినీ మెప్పించలేదు. వ్యాసములు వ్రాసికొని వచ్చినవా రుండబట్టే మూడవ నాటి చివరి సభలు రెండూ రక్తికట్టాయి. అప్పటికప్పుడు ఉపన్యాసకులయినవారి అవస్థ దేవుని కెరుక. అవకాశమూ తగినంత ఉండదు. విషయమూ గంభీరము. ఎంత పాటుపడినా ప్రయోజన ముండదు. వ్యాసాలు వ్రాసి చదివినప్పుడే ఉపన్యాసకుని శక్తి తెలుస్తుంది. కాలమూ కలిసి వస్తుంది. తిరుపతి వచ్చి వెళ్లిన ఉపన్యాసకుని వ్యాసాన్ని చదువుడని ఒకరిని పురమాయించారు. అప్పటికే కాలాతీత మవటంచేత, వ్యాసంలో అక్కడక్కడా చదవమన్నారు. చివరకంతా ఒక తోలుబొమ్మలాట అయ్యింది. కార్యనిర్వాహకుల శ్రద్ధాలోపం వల్ల ఉపన్యాసకులు రాకపోవటంచేత, ఉన్నవారికి తగిన అవకాశం లేకపోవటంచేత ఉపన్యాసాలు సమగ్రంగా లేవు. కొంద ఱుపన్యాసకులు—శక్తిమంతులయినప్పటికీ—సత్రగాయల్లాగా ఉపయోగపడటంచేత వారి ఉపన్యాసాలు అంతగా శ్రోతలను ఆకర్షింపలేకపోయాయి. ఇదివరకటి సభల్లో పాల్గొన్న ఒక రచయితతో ఈ విషయాన్ని గూర్చి మాట్లాడాను. వారు చెప్పిన వివరా లివి. ఇదివఱకటి సభల్లో ముందుగా ఉపన్యాసకులకు విషయాన్నిచ్చి, వ్యాసాలు వ్రాయండని కార్య నిర్వాహకులు అర్థించారుట ! కాని కొందరే ఆపని చేశారట ! తెలుగు రచయితలకు ఎన్నో రంగాలలో ఎన్నో పనులుంటాయి గదా ! ఉపన్యాసకులలో ప్రచారదృష్టి తగ్గి చిత్తశుద్ధి ఉండేటట్లయితే కార్యనిర్వాహకులకూ ఏ శ్రమా ఉండదు; ప్రతినిధులకు ఆశాభంగమూ కలుగదు. ఇక రోజువారీగా జరిగిన తంతు వివరిస్తాను.

మే 31

కల్లూరి సుబ్బారావుగారు జాతీయ పతాకంతోపాటు శారదా ధ్వజాన్ని ఆవిష్కరించటంతో సాహితీసభలకు నాంది పలికినట్లయింది. వారు శారదా పూజలోని విశేషాల్ని వివరించారు. అసలీ శారదా ధ్వజం ఏమిటో ఎవరికీ అర్థంకాలేదు. దానికి పలు రంగు లున్నాయి. ఆ రంగుల పరమార్థాన్ని వివరించినవా రెవరూ లేరు. పీఠాధిపతులకు, రాజకీయ పక్షాలకూ ప్రత్యేక పతాక లుండటం అందఱెఱిగినట్టిదే. అఖిలభారత తెలుగు రచయితల సంఘానికి ప్రత్యేక ధ్వజం ఉండటంలో ఏమంత ఔచిత్యముంది ? పతాకం పెట్టుకుంటే శారదాపూజ చేసినట్లు అవుతుందా ? రచయితల్లో చిత్తశుద్ధి, సంస్కారబలమూ, సంయమనమూ, సాహిత్యవాసనా బలమూ ఉంటే అవే వాగీశ్వరీ పూజా పుష్పాలవుతాయి, జెండాలుగావు. "వచ్చిన రచయితల్లో అన్య మతస్థులవా రున్నారు. మఱి ఒక ప్రత్యేక మతానికి చెందిన దేవతాధ్వజం ఉంటే ఎట్లా ?" అని ఒక రచయిత వ్యాఖ్యానించాడు. ఈ శారదా ధ్వజాన్ని సర్వమతాలలోని వాగ్దేవతలకు చిహ్నంగా తీసికోవాలి, అందుకే అన్ని రంగులున్నాయని మఱొక రన్నారు. ఈ మాటలు విచిత్రంగానే ఉన్నాయి.

ఈనాటి సాయంకాల మహాసభలో ముఖ్య కార్యక్రమం ప్రారంభమయిన ట్లయింది. గాదిరాజు

జగన్నాథరాజుగారు స్వాగతం పలికారు. దామోదరం సంజీవయ్యగారు అధ్యక్షులు. కవి సమ్రాట్టులూ కళాప్రపూర్ణులూ అయిన విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు ప్రారంభోత్సవం చేశారు. వ్యక్తిగా సత్యనారాయణగారిని గౌరవించినంతగా వారి సిద్ధాంతాలను గౌరవించటం — మొహమాటమూ, దురభిమానమూ వదలితే — అందరికీ సాధ్యమయ్యే పనికాదు. పిలిచినవారిని తిట్టటం వారి కలవాటు. అందరినీ తిడుతూనే అన్ని సన్మానాలు చేయించుకోవటం వారి రివాజు. ఇవి ఆయన నేర్చిన అనంతముఖ శిల్పంలో భాగాలు. ఈ సభను అఖిల ప్రపంచ తెలుగు రచయితల మహాసభ అని ఎందు కనగూడదు ? అని ఆయన ప్రశ్న. గోపాలరెడ్డిగారు కైరోనుండి వచ్చారట ! భద్రిరాజు కృష్ణమూర్తిగారు అమెరికానుండి వచ్చారట ! అందుకని దీనిని అఖిల ప్రపంచ తెలుగు రచయితల మహాసభ అని అనాలట ! అక్కడనుండి ఆంగ్లభాష మీద దండయాత్ర చేశారు. పరమేశ్వరానుగ్రహం ఉంటేనే భాషాగత సౌందర్యం అరమౌతుందన్నారు. అయితే ఆంగ్లభాషలోని గొప్పతనాన్ని తెలిసికొనే విషయంలో ఆయనకు పరమేశ్వరానుగ్రహం లేదనే అనుకోవాలి. "ఉదయం బస్త నగంబు సేతువు హిమవ్యూహంబునుం జుట్టిరా విదితంబైన మహిన్" అనే రామకృష్ణుని పద్యం పూర్వాంధ్రదేశ వైశాల్యాన్ని తెలుపుతుందట ! శాతవాహనులు ఏడువందల ఏండ్లు పరిపాలించారట ! అప్పుడు తెలుగు అఖిలభారత దేశమునం దంతటా వ్యాపించిందట! అందువలననే ఆఫ్ఘనిస్తానమునందలి బ్రాహూయి భాషకు ఆంధ్ర భాషా లక్షణాలు పట్టినాయట ! చరిత్రను త్రిప్పి వ్రాయాలట ! తనకు జ్వరం వచ్చినప్పటికీ తిరుపతి వచ్చారట! ఉపన్యాసం యివ్వటం మొదలు పెట్టిన తర్వాత జ్వరం తగ్గిపోయిందట ! ఆయనను జ్వరం వదలిపెట్టి వినేవారికి పట్టుకుందని ఒకాయన వ్యాఖ్యానించాడు. ఆంగ్లభాష వలన తెలుగుదనం నాశనమై పోయిందట ! ఆంధ్రభాష జ్వరాన్ని, రక్తదోషాల్ని నివారించుతుందట ! మనసులో దుష్టభావా లున్నచో భాష కూడా దుష్టంగా ఉంటుందట ! ఈ సిద్ధాంతం వారి కన్వయించితే ఏమవుతుంది ? షేక్స్పియర్ 600 గంగిరెద్దుల వాడి గుడ్డలతో సమానమట ! కాళిదాసు నాలుగు పట్టు దారాల వంటి వాడట ! పాశ్చాత్యులకు శుభ్రము లేదట ! భోజనప్రియత్వంతో వంటయింటిని, దాని చుట్టుపట్టులను కసవు దొడ్డులుగా చేసే మన సంప్రదాయాన్ని వారు మఱచినట్లుంది.

విశ్వనాథవారి ఉపన్యాసం నుండి జ్ఞానాన్ని పొందాలనటం ఉన్మాదమే అవుతుంది. ఆయన ఉపన్యాసంలో, ఆయన సృష్టించిన సాహిత్యంలో మాదిరిగా సత్యమూ, హేతువూ లేవు. శాతవాహనుల పరిపాలనాకాలం ఏడువందల ఏండ్లా? ఆనాడు తెనుగుభాష దేశమంతటా వ్యాపించిందా ? మఱి ఒక్క తెలుగు శాసనం శాతవాహనులది బయట పడలేదేమి ? ఇంకా నయం ! బౌద్ధులుగాని, ఆంగ్లేయులుగాని నాశనం చేశారని విశ్వనాథవారు అనలేదు ! అందుకు సంతోషించాలి. విశ్వనాథవారు సభ్య భాషను సభలో ఉపయోగించారా ? బైబిలు వాక్యాన్ని ఉదాహరిస్తూ "ఏసుక్రీస్తుగాడు" అంటే అర్థం ఏమిటి? శంకర భగవత్పాదులను "తిక్క శంకరయ్య" అంటే విశ్వనాథవా రూరుకుంటారా ? వాక్కు "అమ్మవారి" లాంటిదని విశ్వనాథవారన్నారు. నిజంగా వారిని అమ్మవారు పూనిందని ఒకాయన అన్నాడు. తెనుగుదనానికి వా రుదాహరించిన మాటలు రెండు. "వేళా పాళా లేకుండా భూపాలరాగం", "ముడ్డిలో తోక పెట్టితే బొడ్డుదాకా పోవటం". తెనుగుదనాన్ని ఇంగ్లీషు నాశనం చేసిందా ? మఱి సంస్కృతం చేసిం దేమిటి ? షేక్స్పియరును తిట్టితే తెనుగుదనం వస్తుందా ? విశ్వనాథవారు షేక్స్పియర్ అంతస్తుకు వెళ్లగలరా ? భాషా శాస్త్రజ్ఞులను, తన సహాధ్యాయులను విశ్వవిద్యాలయోద్యోగాల్ని అసరాగా చేసికొని తిట్టటంలో ఏమంత సొగసుంది ? ఆత్మవిమర్శలేని అశక్తమయిన పతనమయిన జాతి ఇతర జాతులను, ఇతర సంస్కృతులను దూషించి ఆత్మతృప్తిపొందుతుంది. అంతకంటే మఱేమీ లేదు. తెనుగుభాష జ్వరాన్ని, రక్తదోషాలను పోగొట్టుతుందేమో తెలియదు. కాని ఆంగ్లభాష మాత్రం బుద్ధి జాడ్యాన్ని నివారిస్తుంది. పోయిన రెండు వందల యేండ్ల భారతదేశ చరిత్రే దీనికి తార్కాణము.

సంజీవయ్యగారు పద్యాలను ధారాళంగా వదులుతూ మాట్లాడారు. వారిది వినయముతో కూడిన రాజకీయోపన్యాసము. ఇప్పటి పరిస్థితులు

సాహిత్యానికి ఇతివృత్తం కావాలన్నారు. కాంగ్రెసు చాలా గొప్పదన్నారు. దాని ఆర్థిక, సాంఘిక సంస్కరణలను గూర్చి పొడమన్నారు. గాంధీ నెహ్రూలను మఱచిపోతున్నా మన్నారు. మఱచిపోయి, విగ్రహా లెత్తించుకునే వారిని విమర్శించారు. వాక్స్వాతంత్ర్యాన్ని, నిర్భయతను అలవఱచుకోవాలన్నారు. ఒక ప్రక్క వాక్స్వాతంత్ర్యాన్ని, అభీరుత్వాన్ని అలవఱచుకోవాలనీ అంటూ, మీరు దీన్నే గూర్చి వ్రాయా లని అనటంలో అర్థం ఏముంది ? సాహిత్యమును శాసించటానికి, నియమా లేర్పఱచటానికి ప్రజాస్వామ్య ప్రభుత్వానికి హక్కేముంది ? నిజాయితీతో మాట్లాడితే ఈనాటి ప్రభుత్వాధిపతులు హర్షించుతున్నారా ? మాట్లాడినవారిమీద ఎన్నిరకాల ఒత్తిళ్ళు తీసికొని రావటంలేదు ? ఎప్పుడూ ప్రభుత్వ వ్యవస్థ సాహిత్యానికి దూరంగా ఉండాల్సిందే.

మే 31

"సంఘము—రచయిత" అనే చర్చ ప్రారంభమయింది. అధ్యక్షులు డి. ఆంజనేయులుగారు. వారి సమచిత్తత, చిత్తశుద్ధి అందఱినీ ఆకర్షించింది. సంఘము రచయితను శాసించరాదనీ, సాంఘిక ప్రభావము కన్పట్టని రచన ఉండదనీ వారు తొలి పలుకుల్లో చెప్పారు. సభా ప్రారంభకులు సి. హెచ్. వి. పి. మూర్తిరాజు గారు. వారు కొన్ని సత్యాలను చెప్పారు. ఇప్పటి సాంఘిక సంక్షోభమే రచయితల్లో ఉందనీ, రచయితలు దీనికి బానిసలు కాకూడదనీ, రాజకీయాలనుండి విముక్తిపొందాలనీ, వారిలో నిజాయితీ ఉండాలనీ, ప్రభుత్వమూ రచయితలూ ఒకే బాటలో పోతున్నారనీ, రచనలు మానవ మార్గదర్శకములై ఉండాలనీ మూర్తిరాజు గారు చెప్పారు. సోమంచి యజ్ఞన్నశాస్త్రిగారు స్పష్టమయిన దర్శనంతో మాట్లాడారు. వారి వాక్యా లిట్లా ఉన్నాయి. "కేవలం చదువరికి కావలసినవి వ్రాయడం కాదు—రచయిత కర్తవ్యం. తాను సృజించగలిగినది చదువరి కోరుకునేటట్లు చెయ్యటంలోనే ఉంది రచయిత శక్తి." "నిజాయితీకి సంబంధించినదే, రచయిత విషయం జీర్ణం చేసుకున్న తరువాతనే రచన ప్రారంభించా లన్నది. మన రచయితలలో, రచనలలో ఒక గొప్ప లోపం అర్థంకాని, జీర్ణం చేసుకోని విషయాలని గురించి వ్రాయడానికి పూనుకోటం." "పంచవర్ష ప్రణాళికలు, నాగార్జున సాగర డామూ, గ్రామాన్ని పట్టణంలో కలిపే రోడ్డు, ప్రయాణం సులభంచేసే రోడ్డు, ట్రాన్స్‌పోర్టువారి బస్సు రూటు వీటివల్ల దేశ క్షేమం కలుగవచ్చు. ప్రజోపయోగం సాధించవచ్చు. కాని రచయితలో, రచనలని పురికొల్పే చైతన్యం రాకపోవచ్చును. అటువంటి చైతన్యం వచ్చితీరాలని ఆశించటం, రాలేదని నిందించటం వెఱ్ఱితనం." "మీరు ఈవిధంగా ఫలానిది చెయ్యండని శాసించలేము. శాసిస్తే మనకి లభించేవి రచనలు కాదు; నమూనాలు. రచయితలో సృజనశక్తిని రేకెత్తించి, విచక్షణాదృష్టిని కలిగించి, అతను శ్రేయోదాయకమయిన మార్గం ఎన్నుకునే మానసిక వాతావరణం కలిగించడం వఱకే సాంఘికంగా మనం సాధించగలిగిన కార్యం. అది మటుకే సంఘం ఆశించవలసింది."

ముఖ్య వక్తలయిపోయిన తరువాత ప్రతినిధులను పిలిచేవారని యిదివఱకే చెప్పాను గదా! "సంఘము—రచయిత" సమస్యను గూర్చి ప్రతినిధులు కొందఱు ఏమేమో మాట్లాడారు. వారి అభిప్రాయా లీవిధంగా ఉన్నాయి. "రచన సవ్యంగా సాగితే అదే నిలుస్తుంది. రచయిత సంఘాని కతీతుడు. పాశ్చాత్య సంఘానుకరణం పనికిరాదు. పరమేశ్వరాభిముఖంగా రచన సాగాలి" అని ఒక రన్నారు. ఒకాయన రచయితలను కాగితపు రచయితలుగా, ఉబుసుపోక రచయితలుగా, కూలి రచయితలుగా విభజించారు. అఖండ భావధారతో, బలహీన జాతి బలిష్ఠ మగునట్లుగా, ఆశ చిగుర్చునట్లుగా రచన లుండాలని ఒకరు చెప్పారు. సంఘములో అట్టడుగున ఉన్నవారిని పైకి తీసికొనిరావటం, కార్మిక, కర్షక వర్గాలను ప్రబోధించటం రచనల లక్ష్యమని ఇద్దఱు చెప్పారు. స్త్రీ పురుషుల మానసిక లక్షణాలను తెలియజెయ్యటమే రచనల ధ్యేయం అని ఒకరూ, రచయిత ఆర్థిక పరిస్థితులను బాగుపరచాలని మఱొకరూ పలికారు. "సంఘానికీ రచయితకూ సంబంధం ఎట్లా ఉంటుందో నా కర్థం గావటంలేదు. రచయిత తనకు తోచింది వ్రాస్తాడు. సంఘం తనకు కావాల్సింది తీసికొంటుంది." అని ఒక రచయిత్రి అభిభాషించింది. నిజంగా ఆమె వ్రాసిన నవలలు సంఘంతో సంబంధం లేకుండానే ఉన్నాయి. జాతీయోద్యమ కాలము నాటి రచనల ఊపు ఈనాటి రచనల్లో లేదని ఒకాయన పలికారు. రచయితా, సంఘమూ

పరస్పరం ఆధారపడి ఉంటారనీ, రసాత్మకమయిన సాంఘికేతి వృత్తం ఉండాలనీ, రచయితలు పత్రికలకు దాస్యం చేయరాదనీ—ప్రభుత్వానికి చేయవచ్చా ?—ఇద్దరు రచయిత్రులు పలికారు.

తమ అభిప్రాయాలను స్పష్టంగా చెప్పటానికి ప్రతినిధుల కవకాశం లేకపోయింది. ఉన్న అవకాశాన్ని కొందఱు దుర్వినియోగం చేసుకొన్నారు. గంగానమ్మ జాతరలో గ్రంథాలయ వార్షికోత్సవం అన్నట్లుగా ఒకరు సభలో ఉన్న గోపాలరెడ్డిగారిని గూర్చి, సభలో లేని సంజీవయ్యగారిని గూర్చి ఆశు కవిత్వం చెప్పారు. ఆంజనేయులుగారికి ఎంతో ఓర్పుంది. సంఘముకంటె రచయిత ఎప్పుడూ ఒక్కడుగు ముందుండాలని సోదాహరణంగా వివరిస్తూ వారు సభ ముగించారు.

మధ్యాహ్నం "ప్రాచీన సాహిత్యం ఆధునిక సాహిత్యానికి ప్రాతిపదిక" అన్న విషయం మీద చర్చ జరిగింది. పింగళి లక్ష్మీకాంతం గారు అధ్యక్షులు. ప్రారంభకులయిన టి. కనకరాజుగారు నవీన కాలము నాటి మణి ప్రవాళ శైలిలో (ఆంగ్లాంధ్ర భాషల కలయిక) మాట్లాడారు. "అమృత మధురమయిన సంస్కృతము" పఠించి పురోగమించుదామని వారన్నారు. కాని మార్గాన్ని నిర్దేశించలేక పోయారు. లక్ష్మీకాంతముగారు ప్రాతిపదిక ఒకటే, ప్రత్యయం మారుతుందని అలంకారికంగా మాట్లాడారు. ప్రసన్నగారు వక్తలు. వారికి వక్తవ్య విషయాన్ని గూర్చి బాగానే తెలుసు. కాని వచ్చిన చిక్కల్లా విషయాన్ని పొందికగా అమర్చలేక పోవటంలోనే ఉంది. ప్రాచీనాంగ్ల సాహిత్య ప్రభావం నవీనాంగ్ల సాహిత్యం మీద ఎట్లా ఉన్నదో ప్రసన్నగారు సుదీర్ఘంగా వివరించారు. ఆంధ్రాన్ని గూర్చి చెప్పకుండా ఆంగ్లాన్ని గూర్చి చెపితే ఏం లాభం అని ఎవరో ప్రశ్నించారు. శిష్య పక్షపాతంగల లక్ష్మీకాంతముగారు "ప్రాచీన సాహిత్యం ఆధునిక సాహిత్యానికి ప్రాతిపదిక అని ఉన్నదే కాని, ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యం నవీనాంధ్ర సాహిత్యానికి ప్రాతిపదిక అని లేదు గదా ! వక్త, సమస్యను తన ధోరణిలో తా నరం చేసుకున్నాడు. వినవలసిన బాధ్యత మనది." అని చమత్కరించారు. అయితే ప్రసన్నగారు సమస్యను ఆంధ్రభాషకు అన్వయింపకపోలేదు. కాని అప్పటికి అవకాశం మించి పోయింది. ప్రసన్నగారు ప్రాచీన సాహిత్యం నవీన సాహి

త్యానికి ప్రాతిపదిక అంటూ వినయముతో చెప్పిన సిద్ధాంతాలు సమంజసములు గావు. అగ్నిపురాణం కథానికకూ, కళాపూర్ణోదయం నవలకూ, గేయానికి భాగవతములోని గోపికాగీతలు ప్రాతిపదికలని ప్రసన్నగా రన్నారు. "కళాపూర్ణోదయం చదివి నేటి రచయిత లెంతమంది నవలలు వ్రాశారో చెప్పగలవా?" అని వెంటనే లక్ష్మీకాంతముగారు ప్రశ్నించారు. "ఇది కేవలం ఒక అభిప్రాయం మాత్రమే" అని ప్రసన్నగారు చెప్పారు. దురభిమానంతో చరిత్రను విస్మరించి ఈవిధమైన సిద్ధాంతాలు చేసేవారు భారతదేశంలో ఈనాడూ చాలామంది ఉన్నారు. ప్రసన్న గారు వారి ప్రభావానికి అంతగా లోపడటం మంచిది గాదేమో అని అనుకుంటాను. లక్ష్మీకాంతము గారు ఈ చర్చను తాను న్యాయ నిర్ణేతగా, వక్తృత్వపు పోటీలాగా నడిపారు. అనుకూలంగా, అననుకూలంగా ప్రతినిధులు మాట్లాడారు. ఒకాయన అభారతీయ సాహితీ లక్షణములతో నవీన సాహిత్యం నాశనమైందన్నారు. మన సాహితీ సంప్రదాయం చాలా చాలా గొప్ప దన్నారు. భావనాశక్తి, మానవతా వాదము, గద్య ప్రాధాన్యము—వీనిని బట్టి చూస్తే ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్య ప్రభావం నవీన సాహిత్యం మీద మృగ్యమని మఱొకరు పలికారు. ఒక కళాశాలోపన్యాసకుడు ఉన్నదంతా ప్రాచీన సాహిత్య ప్రభావమే అని అంటూ పూర్వులు ముఖాన్ని చంద్ర బింబంతో పోలిస్తే, ఇప్పటివారేమో దానితో పోల్చకుండా అప్పడంతో పోలుస్తారని వెటకారంగా అన్నారు. ఏవో కొన్ని నవీన పద్య గేయ ఖండాల్ని ఉదాహరించారు. సదస్యుల్లో వారి ఉపన్యాసం వెటకారాన్ని కల్గించింది గాని, ఆలోచన రేకెత్తించలేదు. లక్ష్మీకాంతము గారు సంఘమును వ్యతిరేకించిన వ్యక్తి కూడా సంఘములోనివాడే అని మఱువరాదన్నారు. "కవి సాహితీసంస్కారంలో మూడు దశ లున్నాయి. సర్వ మానవానుభూతితో సృష్టించటం ఒక దశ. సంఘ ప్రభావంతో వ్రాయటం రెండవ దశ. మూడవది రూపక నిర్మాణ దశ. పూర్వ సాహిత్యం ధర్మార్థ కామాలతో ముడిపడితే, యిప్పటిదేమో అర్థ కామాలతో కూడింది." అని లక్ష్మీకాంతము గారు చెప్పారు. సభ ముగించారు.

ప్రధాన వక్తలకంటె ప్రతినిధులే ఈ సమస్యను గూర్చి చక్కగా చర్చించారు. కాని వారి కవకాశం లేకపోయింది. ఆత్మదర్శనము, ఆవేశానుభూతులు, ప్రక్రియ, రచనా కళ వీనిని బట్టి చూస్తే ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యం నవీనాంధ్ర సాహిత్యము మీద ఎంత ప్రభావం చూపిందో విమర్శకులు తేల్చాలి. ఆంగ్లభాష నవీనాంధ్ర సాహిత్యానికి ఎంతో దోహదం చేసింది. ఇది గమనిస్తూ, ఆంగ్లభాషనెందుకు ద్వేషిస్తున్నారో అర్థం గాకుండా ఉంది. పూర్వ కావ్య వర్ణనములే ఏకదేశములై నవీన కావ్య వర్ణనములైనవంటే అర్థం ఏమిటి ?

సాయంకాల సభలో విశ్వనాథవారికి సన్మానం జరిగింది. అధ్యక్షులు జమదగ్నిశర్మగారు. ప్రారంభకులు బి. ఎస్. మూర్తిగారు. ఇదివఱకే నిర్ణయించిన వక్తలు రాలేదు. అప్పటికప్పుడు ముట్నూరి సంగమేశం గారినీ, చల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారినీ ఉపన్యాసకులనుగా నిర్ణయించారు. జమదగ్నిశర్మ గారు ప్రాచీన కవులకు గాఢమయిన ఆస్తికత, అచంచలమైన ఆత్మవిశ్వాసం ఉన్నవనీ, ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవుల తేజస్సు విశ్వనాథలో మూర్తీభవించిందని పలికారు. బి. ఎస్. మూర్తిగారి ఉపన్యాసము ఉబుసుపోక కబుర్లులాగా ఉన్నది. తనకు సన్మానం జరిగితే విశ్వనాథవారు వచ్చారట ! అందుకని విశ్వనాథ సన్మానానికి వారు వచ్చారట ! ఈనాడు ప్రాచీన సాహిత్య లక్షణములతో కూడిన సాహిత్యం రావడం లేదన్నారు. ఆర్య సంస్కృతి ప్రచారం ముమ్మరంగా సాగే రోజుల్లో నన్నయగారు భారతం వ్రాశా రన్నారు. ఎప్పుడో రాజకీయాలను విమర్శించుతూ తాము వ్రాసిన పద్యాలను చదివారు. విశ్వనాథవారు సన్మానానికి జవాబు చెప్పారు. మరలా ఆంగ్లభాషను, షేక్స్‌పియర్‌ను తిట్టారు. రెండు సంవత్సరాల్లో హిందీని, ఇంగ్లీషుభాషను నేర్చుకోవచ్చున్నారు. పిల్లలకు చిన్నప్పటినుండి పద్యాలుగు, పదిహేనేండ్ల దాకా తెలుగే నేర్పాలన్నారు. ఆంధ్ర పద్యరచనా కళ చాలా గొప్పదని ఒక పద్యం చదివి, ఆ కళ తెలియని వారికి నమస్కార మన్నారు. కొంతసేపు వేదాంతం చెప్పారు. ప్రాచీనాంధ్రకవుల తేజస్సు విశ్వనాథలోమూర్తీభవించింది గదా ! కనీసం పద్యరచనా సౌందర్యమునకు సంబంధించినంతవఱకూ ప్రాచీన కవుల తేజస్సు విశ్వనాథవారి పద్యాల్లో ఎంతుందో ఎవరైనా వివరించినట్లయితే నిజం తెలిసేది. పద్యరచనా కళ

బాగుగా తెలిసినవారు నవీన కవుల్లో ఏ అయిదారుగురో ఉన్నారు. వారిలో విశ్వనాథవారు లేరు. గణములూ, యతులూ, ప్రాసలూ మాత్రమే ఉన్న పద్యాలు విశ్వనాథవారివి.

ముట్నూరు సంగమేశం గారు అన్నమాచార్యులను గూర్చి ఉన్నంతలో చక్కగా వివరించారు. ఉదాహరణ లిచ్చారు. చల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారు భాషాద్వేషం కూడదన్నారు.

జూన్ 1

ఉదయం "నా తొలి రచన" అన్న విషయం మీద గోష్ఠి జరిగింది. శివశంకరస్వామి అధ్యక్షులు. వారు కొంతసేపుండి వెళ్ళిపోయారు. సభను ప్రారంభించిన అద్దేపల్లి వివేకానందదేవి నిగమశర్మ అక్కగారి వలె మాట్లాడారు. ఆమె చెప్పిన ఉపన్యాసంలో రచయితలు గమనింపదగిన ఆణిముత్యాల్లాంటి మాట లెన్నో ఉన్నాయి. శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి గుండెను కదలించిన తమ తొలి రచనను గూర్చి వారు చెప్పారు. మహా రచనమునకు మహా సంస్కారం అవసరమనీ, రచయితల్లో అహంకారానికి గాక విశాల సమరస దృష్టికే చోటుండాలనీ, భాషాసహన ముండాలనీ, అనువాద కార్యక్రమం వల్ల రచయితలో అంతర క్రమశిక్షణ ఏర్పడుతుందనీ వివేకానందదేవి గారు పేర్కొన్నారు. మొక్కపాటి నరసింహశాస్త్రిగారు బారిష్టర్ పార్వతీశం రచనా దోహదములను గూర్చి చెప్పారు. తాము కథలు వ్రాయటానికి వీలు కల్పించిన సన్నివేశాలను ఉట్టంకించారు. లతగా రొక వ్యాసం చదివారు.

మధ్యాహ్నం "విశ్వవిద్యాలయాలలో, విద్యాసంస్థలలో వ్యావహారికభాష" అన్న దానిపై గోష్ఠి జరిగింది. భద్రిరాజు కృష్ణమూర్తిగారు రాకపోవటం చేత జి. ఎన్. రెడ్డిగారు అధ్యక్షులయ్యారు. నిడుదవోలు వారు రాకపోవటంచేత మారేమండ రామారావుగారు ప్రారంభకు లయ్యారు. జి. వి. కృష్ణారావు గారు ఒక ప్రత్యేక వ్యాసం వ్రాసి చదివారు. కృష్ణారావు గారి వ్యాసం సభ్యుల మన్ననలను దోచుకుంది. వారి వ్యాసం వల్లనే రెండు రోజుల నుండీ శ్రోతలు పొందిన విసుగు పోయింది. సభా కార్యక్రమం మంచి పాకాన బడింది. చర్చకు ఒక విస్పష్ట రూపం కలిగించింది కృష్ణారావుగారి వ్యాసము. అసలు ఎక్కువమంది శ్రోతలు లేనప్పుడు ప్రారంభమయింది. కాని, కాలం గడిచినకొద్దీ సభామందిరం నిండింది. ఉద్రేకముల పొంగుతో ఈ చర్చ జరిగింది.

అధ్యక్షులు జి. ఎన్. రెడ్డిగారు భాషా శాస్త్రవేత్తలు. వారీ వ్యావహారిక భాషా సమస్య తీవ్రమయిందన్నారు. వ్యావహారిక భాషోద్యమ చరిత్రను వివరించారు. ప్రజాభిప్రాయమూ, కాలమూ వ్యావహారిక భాష కనుకూల మన్నారు. గ్రాంథిక భాషవలన భాషా బోధన లక్ష్యము సిద్ధింపదన్నారు. కాలం వ్యర్థమై పోతుందన్నారు. విద్యార్థుల భాషా పాటవము గ్రాంథిక భాషా సంబంధమై ఉండవలయునా ? అని ప్రశ్నించారు. సభా ప్రారంభకులకు మారేమండ రామారావు గారు భాషను గూర్చి చెబుతూ ఎవరిమీదో విసుగుకుపడుతున్నట్లనిపించింది. విజ్ఞాన శాస్త్రములు, సాంఘిక శాస్త్రములు, భాషలు అను మూడింటిలో మొదటి రెంటికీ వ్యావహారిక భాష కావాలనీ, భాషా సాహిత్య బోధనకు గ్రాంథిక భాష కావాలనీ అన్నారు. ఆంగ్లభాష బోధనభాషగా ఉండరాదనీ, విజ్ఞాన సముపార్జనకు బి. ఏ. ఇంగ్లీషు చాలుననీ ప్రవచించారు. "ఇంటిలో భార్యా పుత్రులతో తెలుగులో మాట్లాడుతూ, కుటుంబ వ్యవహారాలను నడుపుకొంటున్నాము గదా ! అట్లాగే తరగతిలో విద్యారులకు పాఠ్యభాగములు తెలుగులో బోధింపరాదా ?" అని ప్రశ్నించారు. అయితే విషయాన్ని బట్టి చూస్తే పెళ్ళాం బిడ్డలతో మాట్లాడేదీ, విద్యార్థులకు చెప్పవలసిందీ ఒకటేనా ? రామారావు గారు పాఠాలు బోధించే ఉపన్యాసకుల మీదా, ప్రభుత్వం మీదా చెణుకులూ బెణుకులూ విసిరారు. ఇప్పటి ఉపన్యాసకులకు ఏ క్రమశిక్షణా, ఏ అరతా లేవట! తాము చదివేటప్పుడు వ్రాసుకున్న నోట్సులుమీదే ఉపన్యాసకులు జీవితాంతమూ ఆధారపడి బ్రతుకుతున్నారట ! ఇక్కడొక విషయం చెప్పాలి. ఉపన్యాసకులను తయారుచేస్తుంది యెవరు ? విశ్వవిద్యాలయాల్లోని ప్రధానాచార్యులే కదా ! ముందు విశ్వవిద్యాలయ ప్రధానాచార్యుల సంస్కారం పెరిగితే వారి శిష్యుల సంస్కారమూ పెరుగుతుంది. చదివేటప్పుడు వ్రాసుకున్న నోట్సుమీద ఆధారపడేది ఉపన్యాసకులు మాత్రమే కాదు. ముప్పై, నలభై ఏళ్ల నాడు దొరికిన అల్పసాక్ష్య సామగ్రితో చరిత్ర పరిశోధన చేసి, విపరీతమైన ఊహలుచేసి, ఈనాటికీ

అవే చరమ సత్యాలని నమ్ముతూ, ఆ అల్ప చరిత్ర పరిశోధనతోనే తృప్తిపడే చరిత్రకారులు తెనుగు దేశంలో ఉన్నారు. ఈ సంగతి రామారావు గారికీ తెలును. శిష్ట వ్యావహారిక భాషను ఉపన్యాసకులు వద్దంటున్నా రనటానికి సాక్ష్యమేమిటి ? వారి వల నేనా శిష్ట వ్యావహారి కాంధ్రము బోధనభాష కాక పోవటం ? సమస్యలోని దోషాలను, బలహీనతలను పరిస్థితుల ప్రాబల్య కారణాన్ని ఉపన్యాసకులకు అంటగట్టితే ప్రయోజనం ఏమిటి ? శిష్టు లెవరంఢీ! అని ఒకరు మారేమండవారిని—వారు మాట్లాడే టప్పుడు లేచి—ప్రశ్నించారు. వారికి కోపం వచ్చింది. "ఆ ప్రశ్నను కాగితంమీద వ్రాసి పంపండి ?" అని వారు అసహనంతో అన్నారు. అందఱూ మాట్లా డటం పూర్తియైన తరువాత సభ ముగిసే సమ యంలో రామారావు గారు "ఈ సభలో ఈ రోజు మాట్లాడినవారంతా శిష్టులే" అని అన్నారు. మఱి శిష్టులని నిర్ణయించటానికి ప్రమాణమేది ? ఆంగ్ల భాషా వైదుష్యమా ? ఆంధ్రసాహితీ సంస్కారమా? అధికార బలమా ? ఎంతమంది శిష్టు లనబడేవారు ఇంగ్లీషులో ఆలోచించి తెలుగులో వ్రాయటం లేదు ? అంతేగాకుండ ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యమును విస్మరించేటట్లు చేయటమే, విద్యాసంస్థల్లో బోధన భాషగా శిష్ట వ్యావహారికం ఉండాలనే వారి లక్ష్యం అని అప్పటి కప్పుడే సభలో గుజగుజలు బయలు దేరాయి. అసలీ నిర్ణయం తిరుపతిలో జరిగింది. ఆనాటి ప్రముఖుల ఉపన్యాసాలు విన్ననాడే సాహితీ సభలో మిత్రులతో చెప్పారు.

డాక్టరు జి. వి. కృష్ణారావు గారు విస్పష్ట మయిన లక్ష్యాన్ని ముందుంచుకొని వ్యాసం వ్రాశారు. వ్యావహారిక భాషోద్యమము ఏ లక్ష్యంతో బయలుదేరింది ? అది యింతవఱకు సాధించిన ఫలితా లేమి ? ఇప్పటి వ్యావహారిక భాష ఏ రూపంతో కూడి ఉంది ? ముందు మనమేమి చేయాలి ? ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానాలే కృష్ణారావుగారి వ్యాసం. వ్యావహారిక భాషోద్యమం వచ్చిన తరువాత సాహిత్యంలో వచ్చిన మార్పులను వివరించారు. ప్రసిద్ధమయిన వ్యావ హారిక భాషా రచనలను సమీక్షించారు. ఈనాటి గ్రంథాల్లో ఉన్న వ్యావహారిక భాష అటు వ్యవహారం లోనూ లేనిదనీ, ఇటు వ్యాకరణ సమ్మతం కానిదనీ సోదాహరణంగా వివరించారు. భిన్న రీతుల్లో ఉన్న వ్యావహారిక భాషకు, ప్రామాణ్యము ఏర్పరచాలంటే దానికి వ్యాకరణ కోశాలను చర్చలుచేసి నిర్మించా లన్నారు. అంటే వ్యావహారిక భాషకుకూడా కట్టుబా టుండాలన్నమాట. ఏ ప్రమాణమూ లేకుండ విశ్వ విద్యాలయాల్లో, విద్యాసంస్థల్లో వ్యావహారి భాషను ప్రవేశపెట్టే విద్యార్థుల పరిజ్ఞానం దెబ్బతింటుం దని హెచ్చరించారు. గ్రాంధిక వ్యావహారిక భాష లకు ఏకశబ్దానుశాసనం కావాలన్నారు.

ప్రతినిధులు చేసిన ప్రసంగాలు విపరీత ధోరణిలో ఉన్నాయి. గ్రాంధికవాదులు బూక రించారు. "నేనుంటా రనుకొన్న అధ్యక్షులు లేరు. వస్తే వారితో యుద్ధంజేద్దా మనుకొన్నాను. (సంచి చూపిస్తూ) నా దగ్గర కావలసినంత సాక్ష్యం ఉంది. వ్యావహారిక భాష భిన్నరూపాల్లో ఉంది. దానిలో వ్రాస్తే, ఆ వ్రాత బహుజన దురవగాహం అవు తుంది. (ప్రాచీన శాసనాల్లోని వ్యావహారిక భాషా వాక్యా లను వల్లించారు.) వ్యావహారిక భాష నంగీకరించితే ప్రాచీన సాహిత్యం అర్థంగాకుండా పోతుంది" అని అన్నా రొకరు. ఒక రచయిత్రి "ఎదుగదగినవారి భవిష్యత్తును ఎదిగినవారా నిర్ణయించేది ? సరళ గ్రాంధికమైతే మా కే అభ్యంతరం లేదు" అని బల్ల గుద్ది మాట్లాడింది. "కృష్ణా గుంటూరు మండ లాల భాషయే యేల ప్రామాణికం కావాలి ? శిష్టు లంటే యెవరు? నెల్లూరు మండల భాష ప్రామా ణికం కాదా ? నెల్లూరు మండలంలో పామరుల భాషలో అచ్చమయిన తెనుగుదనం ఉంది. భాషలోని తెనుగుదనం చావరాదు" అని వేఱొక రన్నారు. ఒక యువకుడు శిష్ట వ్యావహారికాన్ని సమర్థిస్తూ రవీంద్రుని వాక్యాలు చదివారు. ఈ సమస్యను కాలమే నిర్ణయించుతుం దన్నారు. తుది పలుకుల్లో అధ్యక్షులు కావ్యభాష కృతక భాష అనీ, చిన్నయ సూరి 13 వ శతాబ్దం వఱకున్న భాషకే వ్యాకరణం వ్రాశాడనీ, 19 వ శతాబ్దం వఱకూ కావ్యభాషకు వ్యాకరణం వ్రాస్తే, తదనుగుణమయిన భాష శిష్ట వ్యావహారిక మవుతుందనీ, కావ్యభాషకు వ్రాసిన వ్యాకరణము వచనమున కెంతవఱ కుపయోగిస్తుం దనీ, తెనుగు అధికార భాష అయిన రోజున శిష్ట వ్యావహారికమే కావాలనీ చెప్పారు. గోపాలరెడ్డిగారు ఈ సమయంలో లేచి "వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలను ఏ భాషలో వ్రాయాలి ?" అని ప్రశ్నించారు. ఉదాత్త

సాహిత్యసృష్టి ఉదాత్త భాషలోనే (Elevated Language) జరగాలని అని అధ్యక్షులు సభ ముగించారు. అయితే గ్రాంథిక వాదులు గానీ, శిష్ట వ్యావహారిక వాదులుగానీ నలభై ఏండ్లనుండి వినపడే ఉపపత్తులను తమ కనుకూలంగా తార్కాణించి వారనే మాట మనం మఱువరాదు. భాషను శాసించే అధికారం ఎవరికుంది?—అని అన్న విపరీత ధోరణుల వారు శ్రోతలలో లేకపోలేదు.

13 వ శతాబ్దం వఱకున్న భాషకే చిన్నయ సూరి వ్యాకరణం వ్రాశాడని అనటం తప్పు. అది ఆయన ఉదాహరించిన ప్రయోగాలను పరిశీలింప కుండా అన్నమాట. బాలవ్యాకరణ తత్త్వం తెలియాలంటే దువ్వూరి వేంకటరమణశాస్త్రిగారు రచించిన "రమణీయము" చూడవలసి ఉంటుంది. గిడుగు రామమూర్తిగారి సమకాలికులయిన గ్రాంథిక వాదులు చేసిన రచనలు చూస్తే "ఇదా గ్రాంథిక భాష" అని ఆశ్చర్యంతోపాటు బాధా కలుగుతుంది. అట్లాగే మువర్ణము బదులు సున్నాలు పెట్టినంతమాత్రాన అది శిష్ట వ్యావహారికం కాదు. తెనుగు భాష కొక కారక వైచిత్రి ఉంది. ఒక నుడికారం ఉంది. దీన్నే తెనుగుదనం అంటారు. అంతే కాని అచ్చతెనుగు మాటల కూర్పు తెనుగుదనం లక్షణం కానేకాదు. ఈనాడు తెనుగుదనం చచ్చిపోతున్నది. దానిని తెలిసికోవాలంటే రాయలసీమకూ, తెలంగాణాకూ, సాగరాంధ్రలోని పల్లెలకూ పోవాలి. సర్వ వర్ణాలవారి ఉక్తి వైచిత్రి తెలిసికోవాలి. ఈ ప్రాంతాలవా రందఱూ శిష్టులే. ఎ. బి. సి. డి. నేర్చినంతమాత్రాన శిష్టులు కారు. తెనుగుదనం తెలిసిన వాడే శిష్టుడు. అది ఉన్న భాషే ప్రామాణికాంధ్రభాష. ఈనాటి పత్రికలో వ్రాసేది, రేడియోలో విన్పించేది ప్రామాణికాంధ్రభాషగా తీసికోమని కొంద ఱంటున్నారు. పత్రికల లక్ష్యం వార్తలందించటం. అంతటితో వాని బాధ్యత తీరిపోతుంది. రేడియోలో విన్పించే భాషలో ఎంత తెనుగుదన ముందో విమర్శకులే తేల్చాలి. విశ్వవిద్యాలయాల్లోని చంద్రశాలల్లో కూర్చుంటే తెనుగుదనం తెలియదు. తిక్కన్న కేతనాదులు ఎంతటి క్లిష్ట దర్శనాన్నయినా, ధర్మశాస్త్రాన్నయినా సరళమైన, నియతమయిన తెలుగులో, వ్రాయవచ్చని నిరూపించారు. తెలుగు మాటలు చాలకపోతే అన్యదేశ్యాలు వాడుకుంటాము. విజ్ఞానశాస్త్రాల సంగతంటారా? ఆంగ్లేయులు విజ్ఞానశాస్త్ర గ్రంథాల్లో ఏ లక్షణాలు గల ఆంగ్లభాష నుపయోగించారో, అట్టి లక్షణాలు గల ఆంధ్రభాషనే ఉపయోగించుకుందాము. శాస్త్ర విషయాలను సైతమూ సరళ నియత గ్రాంథికంలో వ్రాయవచ్చునని కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు ప్రభృతులు రుజువు చేశారు. కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావు గారు ప్రకటించిన ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వం చదివితే ఈ విషయం తెలుస్తుంది. మాండలిక భేదాల్ని గుర్తించి, శబ్ద విపరిణామాన్ని గుర్తించి ఒక ప్రామాణికాంధ్రభాషను, సరళనియత గ్రాంథికాన్ని సృష్టించుకోవచ్చు. దానిలో తెనుగుదనం చూపవచ్చు. ఇట్టి భాష ఏర్పడటానికి రచయితలకూ, పరిషత్తులకూ కార్యశూరత అవసరం. ప్రాచీన సాహిత్యమునూ తృణీకరింపరాదు. వ్యావహారిక పదజాలాన్నీ త్రోసివేయరాదు. కృష్ణారావుగా రన్నట్లుగా కట్టుబాటు అవసరము. అంతేగాక ప్రయోజనాన్నిబట్టి భాషా స్వరూపం మారుతుందని ఒప్పుకోక తీరదు. సాహిత్యంలో నంటారా! పాత్రోచిత భాష రచయిత ప్రకరణ శిల్పాలనుబట్టి ఉపయోగించుకుంటాడు. మనం వాడుకునే భాష ఒకటి ? వ్రాసే భాష మఱొకటి కారాదనే వారున్నారు. ఇక్కడ "వాడుక" అనేది అతి వ్యాప్తి దోషం గల మాట. సరళమయిన, నియతమయిన ఆంగ్లభాషలాగా, సరళమైన నియతమైన ఆంధ్రభాష వాడితే బాగుంటుందనుకుంటాను. క్లిష్టాన్వయాలతో, జటిల గీర్వాణ పదజాలంతో గ్రాంథికభాష వ్రాస్తే విమర్శకు పాత్రమై, వాక్యాంతాన వ్యావహారిక క్రియారూపాలను వాడి, మువర్ణంచోట సున్నాపెట్టి, ఎక్కడా లేని కారక వైచిత్రితో, పదజాలంతో సంకర వ్యవహారికభాష వ్రాస్తే విమర్శకు పాత్రం కాకపోదు. దురభిమానాలూ, నేల విడిచిన సాములూ ఏ స్వాములూ చూపరనుకుంటాను; చేయరనుకుంటాను. పత్రికల్లోనూ, రేడియోలోనూ అన్ని వర్గాలవారి, అన్ని వర్ణాలవారి భాష ఉన్నదో లేదో, వినబడుతుందో లేదో విజ్ఞులే తేల్చాలి. విద్యావంతులయిన ఆంగ్లేయులు ఏ స్వరూప స్వభావాలుగల ఆంగ్లభాష ఉపయోగించుకుంటున్నారో, అదే స్వరూప స్వభావాలుగల ఆంధ్రభాషను విద్యావంతులయిన ఆంధ్రు లుపయోగించుకోరాదా ? అజంత

భాష, హలంత భాష అనే భేదం దీని కడ్డురా దనుకుంటాను. కట్టుబాటుండక తప్పదు. శాబ్దిక జ్ఞానం ఉండకా తప్పదు. చిన్నయసూరి వ్యాకరణం చాలక పోతే, దాని నాసరాగా పెట్టుకుని విశాల వ్యాకరణం రచించుకోవచ్చు.

ఇక్కడొక సన్నివేశాన్ని గూర్చి వ్రాయాలి. గోపాలరెడ్డిగారు సభలోనే ఉండి వ్యావహారిక భాషతో కూర్చిన ఒక పుస్తకము చదువుతూ "అస్తమానూ" (అస్తమానమూ అని ఉండాలి) అన్నమాట దగ్గ ఉన్న వారికి చూపి "ఇది వ్యవహారంలో ఉందా ?" అని ప్రశ్నించారు. అచ్చుతప్పువల్ల ఏర్పడిన రూపం కాదిది. ఆ పుస్తకంలో రెండుచోట్ల ఆ రూపమే ఉంది.

ఈనాటి మూడవ సభలో "ఆధునిక సాహిత్యం 1950—65" అనే విషయం మీద గోష్ఠి జరిగింది. మొక్కపాటి నరసింహశాస్త్రిగారధ్యక్షులు. ఐదుగురు వక్తలు ఐదు సాహిత్య ప్రక్రియలను గూర్చి చర్చ చేశారు. అరిపిరాల విశ్వంగారు, ఆర్. ఎస్. సుదర్శనంగారు వ్యాసాలు చదివారు. వీరిరువురూ చేసిన చర్చలు చాలా లోతుగా ఉన్నాయి. మొక్కపాటివారు కథానికలను గూర్చి మాట్లాడారు. వీరేశలింగం కాలమునుండి సాహిత్య చరిత్రను వివరించి, సాహితీ సమితిని గూర్చి చెప్పి, కథానికల పరిణామం వివరించారు. ఆంధ్ర కథానికలకు ఆంగ్ల కథానికలే ప్రాతిపదికలై ఉన్నాయనీ, ప్రణయగాథ లెక్కువవుతున్నాయనీ, కథాచౌర్యం ఎక్కువయిందనీ వారు చెప్పారు. అరిపిరాల విశ్వంగారు భావ—అభ్యుదయ— వచనగీతి కవిత్వాల తారతమ్యాలను విపులంగా, సోదాహరణంగా వివరించారు. ప్రగతి వేదాలలోనే ఉందన్నారు. పరిపూర్ణ జీవన ఆకాంక్షించువారి రచనములే ఆధునిక కవిత్వమన్నారు. భౌతిక క్షుధ, సాంఘికదృష్టి, మరో ప్రపంచ సృష్టి, దైనందిన సమస్యలు, సాంఘికాత్మ, సాంఘిక వాస్తవికత, సంప్రదాయ విచ్ఛేదము అభ్యుదయ కవిత్వంలో కలవన్నారు. భావకవులు వదలిన దాన్నే అభ్యుదయ కవులు స్వీకరించా రన్నారు. అభ్యుదయ కవిత్వంలో ఆవేశం పాలు ఎక్కువ కాగా, వచన గీతి కవిత్వంలో ఆలోచనపాలెక్కువని పలికారు. వ్యక్తిగత చైతన్యము సాధించటమే వచనగీతి కవితాధ్యేయం అని ప్రవచించారు. ఈ రచనల్లో పునరుక్తి దోషం పరిహరింపబడా లన్నారు. సుదర్శనంగారు తాత్త్వికంగా నవలను పరామర్శించారు. 1950 సం. కు పూర్వం భావనాత్మక ప్రేమ (Romantic love) తో, వివాహ వ్యవస్థతో సర్దుకొని పోవాలి అనే దృష్టి నవలల్లో కన్పడిందనీ, ఆర్థిక రాజకీయ వ్యవస్థల పరిణామం కూడా చిత్రింపబడిందనీ వారు చెప్పారు. 1950 తరువాత వివాహ రాజకీయార్థిక వ్యవస్థల మీద తిరుగుబాటు బయల్దేరిందనీ, వివాహ వ్యవస్థ విచ్ఛేదమునూ, ప్రేమ శైథిల్యమునూ వైయక్తిక దృక్పథంనుండి ఆలోచించటం అధికమయిందనీ, పురుషుల కంటె స్త్రీలే ఎక్కువగా ప్రేమను చిత్రిస్తున్నారనీ పలికారు. మధ్య తరగతివారి ఆర్థిక వ్యవస్థ, గ్రామీణ జీవనము ఇతివృత్తా లయ్యాయనీ, స్వాతంత్ర్యానికి ముందు నమ్మిన ఆర్థిక రాజకీయ లక్ష్యములు నిష్ప్రయోజనకరాలని తేలిన తర్వాత ప్రబోధం కంటె పరిశీలన మెక్కువయిందనీ చెప్పారు. నవలా రచనలో మూడు పోకడలు కన్పడుతున్నా యన్నారు. సమాజాన్ని యధాతథంగా చిత్రించటం, సాంఘిక దృష్టితో జీవితానికి సంబంధించిన ప్రశ్నలువేసి సమాధానాలు చెప్పకపోవటం, ఆ ప్రశ్నలకు సమాధానాలను అన్వేషించి చెప్పటం జరిగిందన్నారు. నవల అవ్యవస్థను సృష్టిస్తున్నదేమో అను అభియోగం పరిశీలించి, వ్యక్తి వికాసమూ, సాంఘిక పురోగమనమూ లక్ష్యాలు కావాలన్నారు.

అడపా రామకృష్ణారావు గారు విమర్శను గూర్చి పానుగంటివారి "సాక్షి" లోని సున్నిడి ధోరణిలో మాట్లాడారు. "కల దస్తగిరి" అని ఆర్ద్ర చేసిన పదచ్ఛేద ధోరణిలో విమర్శ వస్తుం దన్నారు. ఆ భారతీయ సాహితీ ద్వేషం వద్దన్నారు. విజ్ఞానశాస్త్ర సంపుటములు, పరిశోధన వ్యాసములు, సాహిత్య చరిత్రలు వ్యాసములు—వీని పేర్లెన్నో చెప్పారు. గోపాలరెడ్డిగారి ఆధ్వర్యవమున వచ్చిన తెలుగు సంస్కృతి సంపుటం గొప్పగా ఉందని రెండు మూడుసారులు చెప్పారు. అసలా సంపుటం అంత గొప్పగా ఉండటానికి గోపాల రెడ్డిగారి ఆధ్వర్యవం కారణంగాదు. మరి మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారి సంపాదకత్వము. వారి పేరెత్తలేదు. సోమశేఖరశర్మగారు సభలో లేరుగా ! విమర్శ అనగా పుస్తకముల కేటలాగ్ కాదు. ప్రాచీనుల విమర్శ ధోరణి ఎట్టిది ? నవీనుల విమర్శన సూత్రము లేవి ? ప్రాచ్య ప్రతీచీ విమర్శన సూత్ర

ముల తారతమ్య మేమి ? నవ్యాంధ్ర విమర్శ ఏ పోకడలు పోయింది ? — ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానాలు రామకృష్ణారావు గారి ఉపన్యాసంలో లేవు. ప్రాచ్య ప్రతీచీ సాహిత్య శాస్త్రాలు చదివితేనే గాని సమాధానాలు దొరకవు. చల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారు అనువాదాల్నిగూర్చిచెప్పారు. రవీంద్ర గ్రంథానువాదాల్నిగూర్చి, ఆంధ్ర భాష నుండి యితర భాషల్లోకి అనువదింపబడ్డ గ్రంథాలు, ఆంధ్రభాషకు ఇతర భాషల నుండి వచ్చిన గ్రంథముల అనువాదాన్ని గూర్చి చెప్పారు. వివిధ దేశభాషల్లో ఒకే సంస్కృత పదం ఏవిధంగా భిన్నార్థాల్లో ప్రయుక్త మవుతుందో చెప్పారు. ఎ. ఆర్. కృష్ణగారు నాటకాలనుగూర్చి మాట్లాడారు. నాటక యుగకర్తగా ఆత్రేయను అభివర్ణించి, ఆయన నాటక రచనాశక్తి ఏవిధంగా జాఱిపోయిందో కృష్ణగారు చెప్పారు. వివిధ రచయితల నాటకాలను, నాటికలను సమీక్షించారు. సంప్రదాయ విరోధము, పాశ్చాత్యరూపకానుకరణం ఆంధ్ర నాటకాల్లో ఎక్కువవుతుం దన్నారు.

ఆధునిక సాహిత్యగోష్ఠి పూర్తి అయ్యే టప్పటికి రాత్రి దాదాపు పది గంటలయింది. గం॥ 9–30లకు జరగాల్సిన కవి సమ్మేళనం వాయిదా పడింది. అది ప్రతినిధులున్న హాస్టలులో 12–0 గం॥ లకు మొదలయింది. బోయి భీమన్న అధ్యక్షులు. దాశరథి రాలేదు కాబట్టి జలసూత్రం రుక్మిణీనాథశాస్త్రి ప్రారంభకులయ్యారు. రుక్మిణీనాథశాస్త్రి గంభీరంగామాట్లాడలేరని అందఱూ అనుకుంటారు. కాని వారు చేసిన ప్రారంభోపన్యాసం ఆలోచనను ప్రేరేపించేటట్లుగా ఉంది. కవికీ, వైయాకరణునకూ గల పొత్తును గూర్చి వారు గంభీరంగా చెప్పారు. నలభైమంది కవులు పేర్లిచ్చారు. కాల నియమం ఒక విధంగా లేదు. శివశంకరస్వామి పద్యాలు చదవటంతో మేళనం మొదలయింది. కొందఱు వ్రాసిన పద్యాలు చాల బాగున్నాయి. ఛందో వైవిధ్యం, ఇతివృత్త వైవిధ్యం కన్పడ్డాయి. కవిత్వం చదవటానికి తగినంత కాలాన్ని కేటాయింపలేదని ఒక కవిగారు వేదిక మీదకు వచ్చి కోపంతో లేచి వెళ్లిపోయారు. కవిసమ్మేళనం అర్ధరాత్రి మద్దెల మోతగా ఉంది.

జూన్ 2

ఈ చివరి రోజు ఉదయం "శాస్త్ర పారిభాషిక పదజాలానికి సంస్కృతం ఏవిధంగా దోహదకారి" అనే విషయాన్ని గూర్చి చర్చ జరిగింది. డి. టి. తాతాచార్యగారు అధ్యక్షులు. పసల సూర్యచంద్రరావు గారు ప్రారంభకులు. తాతాచార్యగారు సులభ సుందరమయిన సంస్కృతోపన్యాసం చేశారు. వారి వాక్కులు శ్రోతలను ముగ్ధుల్ని చేశాయి. లలితమయిన, సుందరమయిన (దండి, నన్నయ మున్నగు వారి పోకడలో) సంస్కృత పదజాలాన్ని మన ముపయోగించుకోవా లన్నారు. సూర్యచంద్రరావు తనకీ విషయాన్ని గూర్చి మాట్లాడే అధికారం లేదంటూ పూర్వ ప్రసిద్ధ పదజాలాన్ని ఉపయోగించాలని సందిగ్ధంగా, అస్పష్టంగా చెప్పారు.

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు సంస్కృతంతో ఉపన్యాసం ప్రారంభించి, తరువాత తెలుగులో మాట్లాడారు. ఆయా దేశ భాషలలో ఒకే సంస్కృత పదం ఏవిధంగా అర్థ విపరిణామం పొందిందో చక్కగా వివరించారు. మహారాష్ట్ర భాషలో "ఉపరతి" అంటే పశ్చాత్తాపం అని అర్థం. దశరథుడు మరణించిన తర్వాత కైక "ఉపరతి" పొందెనని అంటే తెలుగువాడేమని ఊహిస్తాడు ? హిందీవాదులు ఆంగ్ల పదాలకు ఏవిధంగా అపార్థాలిచ్చే సంస్కృత పదాలు వాడుతున్నారో బాగా చెప్పారు. Dead Letter Office అంటే మృత పత్ర కార్యాలయమనీ, Public Works అంటే లోకకర్మ అనీ, Rice Expert అంటే తండులశాస్త్రి అనీ హిందీవాదు లంటున్నారు. లక్ష్మణశాస్త్రిగారి ఉపన్యాసంలో వచ్చిన చిక్కల్లా ఒకటే. తెలుగు మాటలు వాడాలనీ, సంస్కృతపదాలు వాడవద్దనీ ఎవరో అంటున్నట్లు శాస్త్రిగారూహించుకొని మాట్లాడారు. తెలుగు మాటలు సభ్యోపయోగార్హములు కావట ! మారేమండ రామారావుగారి ఉపన్యాసం ముచ్చటగాఉంది. సంస్కృత పదాల వాడకం విషయంలో వారు నాలుగు మార్గాలు అనుసరింపదగిన వన్నారు. ఇష్టము వచ్చినట్టు సంస్కృత పదజాలాన్ని ఉపయోగింపరాదు. శాసనాల్లోని, సంస్కృత శాస్త్రాల్లోని పదాలను ఉపయోగించాలి. తెలుగులో లేని వానిని మాత్రమే సంస్కృతము నుండి గ్రహించాలి. తెనుగు నుడికారం చెడకుండా, మూలపద వ్యుత్పత్తిని బట్టి తెనుగుమాట లుపయోగించాలి. వారెన్నో ఉదాహరణ లిచ్చారు. వాస్తుశిల్ప శాస్త్రాన్ని గూర్చి

చెప్పి, దానిలో తాము చేసిన కృషిని వివరించారు.

ప్రతినిధులు కొందరు మాత్రమే సందర్భ శుద్ధిని పాటించారు. ఒక ప్రతినిధి తాను వేంకటేశ్వరస్వామి మీద వ్రాసిన సంస్కృత శ్లోకాన్ని చదవటానికి సిఫారసు చేయవలసిందిగా, పేరున్న మరొక ప్రతినిధిని కోరాడు. ఒకాయన మనకు కావలసిన పదాలన్నీ తంత్రశాస్త్రంలో దొరుకుతాయన్నారు. దేశ్య పదజాలాన్ని విమర్శించారు. మరి "తలకట్టు" అనే మాట సందర్భోచితంగా ఉపయోగించారు. ఇట్టి మాటల్లో సొగసు లేదా ? ఒక మహమ్మదీయ రచయిత ఏమేమో మాట్లాడాడు. ఆయనకు సంస్కృతాంధ్రాల్లో మంచి ప్రవేశముందనిపించింది. కాని ఆయన బొత్తిగా ప్రకరణాన్ని గమనించకుండా, వేదాంతాన్ని గూర్చి అనర్గళంగా ఉపన్యసిస్తూ "బిందువు" "నాదము" అంటే ఏమిటో నిర్వచించారు. మతాల తారతమ్యం నిరూపించారు. తాతాచార్యగారి పంగనామాలు ఉర్దూ భాష వర్ణ సమామ్నాయంలోని మూడు అలీఫ్‌లు (అకారం) లాగా వారికి కన్పించాయట ! ఒకరు వ్యవసాయశాస్త్ర పారిభాషిక పదాల్ని గూర్చి చెప్పారు. శాస్త్రీయ దృష్టితో, స్వానుభవాన్ని పురస్కరించుకొని, గాలి బాలసుందరరావుగారు పారిభాషిక పదాల్ని గూర్చి మాట్లాడారు. ఆయన వైద్య శాస్త్రగత విషయాలను తెలుగులో వ్రాస్తున్నారు గాబట్టి వారి మాటలు నిజములే అని అంగీకరింపక తప్పదు. భాష సొంపికోపయోగకారి. అవిద్యావంతులలో బహుళ ప్రచారం పొందిన అన్య దేశ్యాలను అంగీకరింపక తప్పదని వా రన్నారు. మోటార్ వర్క్‌షాప్‌లో పని చేసే అవిద్యావంతునకు దాని భాగాల పేర్లన్నీ తెలుసు. ఆ భాగా లన్నిటికీ సంస్కృత పదజాలాన్నీ ఎంత శ్రమించి వాడినా ప్రయోజనం ఉండదు. వైజ్ఞానికశాస్త్ర పారిభాషిక పదాలకు అన్నిటికీ సమానాంతర సాంస్కృతిక పదాలను సృష్టించటం సాధ్యంగాదన్నారు. "పిస్టన్" అనే మాట నుదాహరించారు.

తాతాచార్యగారు సమస్యను యదార్థదృష్టితో చర్చించారు. సంస్కృత పదాల వాడకంలో ఎవరికీ ఎట్టి అభ్యంతరంలేదు. కాని ఎటువంటి పదాలను ఎట్లా వాడాలి అనేదాని దగ్గఱ వాదోపవాదాలు చెలరేగుతున్నాయని వారు చెప్పారు. అఖిల భారతదేశ సామాన్యమైన సంస్కృతపదాల్ని వాడుతూ బ్రాకెట్లలో అంతర్జాతీయ పదాలను ఉదాహరించా లన్నారు. సర్వజనులకూ ప్రమాదమూ, అజ్ఞానమూ సంభవింపని రీతిగా పారిభాషిక పదాలను వాడాలి. ఉత్తమ పదాలను నిర్ణయించటానికి పండిత పరిషత్తును ఏర్పచాలని వారి తీర్పు. సర్వ భారతీయులు సుజనులు కావాలనీ, వారికి సమీచీన బుద్ధి హృదయసౌష్ఠవము, ఆత్మగుణమూ కలగాలనీ ఆశీర్వదించారు.

సాయంకాలం ఉత్తరాది భాషల సాహిత్య గోష్ఠి జరిగింది. ఈ సభకు న్యాయశాఖామంత్రి నరసింహారావు గారు అధ్యక్షులు. ఆంధ్రభాషలో చేరుతున్న భారతీయ భాషా పదాలకూ, అన్య దేశ్య పదాలకూ సముచితార్థం నిర్ణయించుకోవా లన్నారు. గోపాలరెడ్డిగారు సభా ప్రారంభకులు. ఉత్తరాది భాషలను గూర్చి వారు చెప్పి, విశ్వవిద్యాలయాలు తెలుగుపట్ల చూపే ఉదాసీనతను విమర్శించారు. అంతా ప్రాచీన సాహిత్యంలోనే ఉందనుకోవటం భ్రమ అనీ, నవీన సాహిత్యాన్ని చక్కగా చదవాలనీ వా రన్నారు. ఇదే వారి ఉపన్యాసం మొత్తం మీదా చెప్పదగిన అంశం. భాషా క్లిష్టతతో తెలుగువారు వ్రాస్తున్నారనీ, రామాయణ కల్పవృక్షంలాంటి కావ్యాలలోని భాష ఎందుకట్లా ఉంటుందో తన కర్థం కావటంలే దన్నారు. చదవాలనుకుంటే తలనొప్పి వస్తుందన్నారు. ఈ గోష్ఠిని గూర్చి యిదివఱకే కొంత వ్రాశాను. ఈనాటితో ఈ సభలు పూర్తి అయ్యాయి.

ఈ సభలు జరిగినప్పుడే పుస్తక ప్రదర్శనం కూడా జరిగింది. దానికొక తీరూ తెన్నూ లేదు. కళాప్రియుల్ని ఆకర్షించింది చిత్రకళా ప్రదర్శనం. కొన్ని చిత్రాలు కళాభిమానుల్ని సమ్మోహ పరిచాయి. వి. మధుసూదనరావు "ఋషి", "భిక్షువులు"; పి. ఆర్. రాజు "నిరాశ", "గౌరీశంకర్ పవిత్ర పరిసరవసరములు"; కె. శేషగిరిరావు "Deer in the abode; సైయద్ బిన్ మహమ్మద్ "ప్రశాంత జీవనము" "అశ్వము" విస్పష్ట భావ నిర్దేశంతో ఆంధ్ర చిత్ర కళా వైభవాన్ని చాటేటట్లుగా ఉన్నాయి. వర్ణ మేళనంలో, భావ స్ఫోరకంగా వర్ణము లుపయోగించటంలో ఎంతో పనితనం ఈ చిత్రాల్లో గోచ

రించింది. ''నిరాశ'' చిత్ర రచనా విధానం ప్రశస్తంగా ఉంది.

ఈ అఖిలభారత తెలుగు రచయితల సంఘము స్వరూప స్వభావాల్లో ఎంతో మార్పు రావాలి. ఈ తృతీయ సమావేశంలో దొరలిన దొస గులు ఇకముందు తారసిల్లకుండా చూచుకోవాలి. సాంబశివరావుగారు ఈసభ ఈసారి రాయలసీమ ప్రాంతంలో జరగటం విశేషం అన్నారు. కాని రాయల సీమవారు—ఆసక్తి చూపే విధంగా కార్యకర్తలు చేయలేకపోయారు. తెలిసిన నలుగురైదుగురుతోనే నాలుగు కంబాలాట ఆడకుండా ఉండటం కూడా మంచిదే. తిరుపతి వాస్తవ్యుల సహకారం పొందే ప్రయత్నం లోపించింది. సన్మానితులను నిర్ణ యించే విషయంలో ఎంతో మార్పు రావాలి. రాయలసీమలో సరస్వతీపుత్రు లున్నారు. మహాకవు లున్నారు. వారిలో ఎవరూ సన్మానార్హులు కాక పోయినారా ? ఈ సమావేశాలను అఖిలభారత ప్రాచ్య భాషా పరిషత్తు ధోరణిలో నడిపితే బాగుం టుందేమో చూడాలి. సాంబశివరావుగారు రచయితల సమస్యలను చర్చించటం యీ సభయొక్క ప్రధా నోద్దేశ్యం అని అన్నారు. కాని ఆ లక్ష్యం సిద్ధింప లేదు. ఈనాటి రచయితల ముఖ్య సమస్య సహకార పుస్తక సంస్థల స్థాపనం కానే కాదు. మఱి ఆ సమస్యలు తాత్త్వక మయినవీనూ, ఆంతరమైన వీనూ.

ఏ మహా లక్ష్యం ఈనాటి రచనల్లో ద్యోతకమవు తుంది ? ఎందువలన రచయితలు చుక్కానిలేని నావలై పోతున్నారు ? ఇంకా చెట్టుపేరు చెప్పి కాయ లమ్ముకునే దుస్థితి తొలగలే దేమి ? స్వాతంత్ర్యా నికి ముందు వచ్చిన సాహిత్యంలోని పస యీనాటి సాహిత్యంలో లేదని కొందఱంటున్నారు. ఈ విమ ర్శలో ఎంతవఱకు సత్యముంది ? — మున్నగు ప్రశ్న లకు రచయితలు సమాధానాలు చెప్పుకోవలసిన అక్కఱ కలుగుతుంది. ఇది విజ్ఞానశాస్త్ర యుగం. విజ్ఞానశాస్త్రముల ప్రభావం మానవ జీవితం అంతటా ఉంది. విజ్ఞానశాస్త్ర యుగంలో రచ యిత యెదుర్కొంటున్న సమస్య లేమిటి ? విశ్వ చింతనంలో ఏ మార్పు కలుగుతున్నది ? అది సాహి త్యంలో ఎట్లా ప్రతిబింబిస్తుంది ? విజ్ఞాన శాస్త్రాలు సాహిత్యగమనాన్ని ఎట్లా శాసిస్తున్నాయి? అని కూడా మనం చర్చించుకోవాలి. విదేశాలలో మేధావు లిదివఱకే యీ చర్చలు చేసుకొన్నారు. శాస్త్రవేత్త, సాహిత్య సృష్టికర్త, వీ రిరువురిని గూర్చి మనం తాత్త్వికంగా ఆలోచించాలి. ఈ పున ర్నిర్మాణ సమయంలో ఆంధ్ర సంస్కృతి కానివ్వండీ, భారతదేశ సంస్కృతి కానివ్వండీ మార్పు చెందు తున్నాయి. ఈ మార్పు వర్తమాన సాహిత్యంలో ఏవిధంగా ప్రతిబింబిస్తున్నదో నిర్ణయించాలి. ప్రభు త్వము అకాడమీలు స్థాపించింది. పోటీలు పెట్టు తున్నది. బహుమానా లిస్తున్నది. ప్రభుత్వ వ్యవస్థ సాహిత్యరంగంలో ఎంతవఱకు జోక్యం కలుగజేసికో వచ్చు? ప్రభుత్వ సూత్రాలకు రచయిత ఎంతవఱకు విధేయుడై ఉండాలి ? రచయిత వాక్స్వాతం త్ర్యము, రచనా స్వాతంత్ర్యము వర్తమాన భారత దేశంలో ప్రభుత్వ కార్యకలాపాలవల్ల కుంటుపడు తున్నాయా ? — ఆలోచించాల్సిన సమస్య లివి. ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని సమీక్షించుకుంటూ పూర్వాలం కారికులు మహా సాహిత్య శాస్త్రాన్ని సృష్టించారు. ఆ శాస్త్రంలో త్రికాలా బాధితములయిన సత్యా లెన్నో ఉన్నాయి. నవీన సాహిత్యం ఎంతవఱకు ప్రాచీన సాహిత్య శాస్త్రాన్ని అనుసరిస్తోంది ? అనుసరింపకపోతే దీనికి మనం గతి యెట్లా కల్పిం చాలి ? అనగా ప్రాచీన సాహిత్య శాస్త్రాన్ని అనుస రిస్తూ, నవీన సాహిత్య లక్షణాలను గహించి నవీన కాలానుగుణమయిన అలంకారశాస్త్రం మనం ఎట్లా నిర్మించుకోవాలో తేల్చుకోవాలన్నమాట. ఆంధ్ర వ్యాకరణాన్ని ఎట్లా విశాలపఱచుకోవాలో చర్చించాలి. ప్రాచీన సాహిత్యగోష్ఠి ఎంత ప్రధానమో, నవీన సాహిత్యగోష్ఠి (వీరేశలింగ యుగంనుండి నేటి దాకా) అంతే ముఖ్యం. వీలైతే ఒక్కొక్క సాహిత్య ప్రక్రియాత్మ నవీన సాహిత్యంలోనే ఏవిధంగా పరిణ మించిందో యింకా విపులంగా తెలిసికోవాలి. ఈపని యిదివఱకు కొంత జరిగిందని విన్నాను. ఇంకా విజ్ఞులైనవారి మనస్సుల్లో ఎన్నో ముఖ్య సమస్యలు దోబూచు లాడవచ్చు. తాత్త్వక సమస్యల జోలికి పోకుండా, పూత మెఱుగులో నిస్సార చర్చలు చేస్తే, కాలం వ్యర్థమవుతుం దనుకుంటాను. స్వస్తి.

చర్చ :

ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము

శ్రీ బి. ఎన్. శాస్త్రిగారు విష్ణుకుండిన గోవింద వర్మ ఇంద్రపాల నగర తామ్ర శాసనం ప్రకటించి ఆంధ్ర చరిత్రకు, తద్ద్వారా భారత చరిత్రకు మహోపకారం చేశారు. చరిత్ర జిజ్ఞాసువులు వారికి ఎంతో కృతజ్ఞత తెలుపవలసి ఉంది.

శాసన పఠనం, చరిత్ర సమన్వయం ప్రాచీన లిపి పరిజ్ఞానంపై మాత్రమే ఆధారపడదు; శాసన గత సంస్కృత ప్రాకృత భాషా సంప్రదాయావగతి, రాజకీయ చారిత్రక విషయాల అవగాహన, మత తత్త్వ పరిచయం—ఇవన్నీ ఉన్నా, సమన్వయపరిచే ఉపజ్ఞ, గ్రంథావలోడనం దానికి అవసరమైన మూల ద్రవ్యాలు. శ్రీ బి. ఎన్. శాస్త్రిగారికి ఈ అరతలు పూర్తిగా ఉన్నాయి. కాని, ఎందుచేతనో శాసన పఠనవివరణలలో కొన్ని చిన్న పొరపాట్లు దొర్లాయి.

మొదటి రేకు

రెండవప్రక్క, రెండవ పంక్తి—"అధిగత రాజ్యాణం"—అని ముద్రితం.

ణ వర్ణానికి పక్కన దీర్ఘసూచకమైన కొలికి కనిపిస్తున్నది శాసన ప్రతిబింబంలో. కనుక "రాజ్యాణాం" అని చదవాలి. అందువల్ల షష్ఠీ బహువచన సాధురూపం స్పష్టమవుతుంది.

రెండవ రేకు

మొదటిపక్క, మూడవపంక్తి —"సభా ప్రపా తదాక్రోనుపానా" అని ముద్రితం.

"తటాకోదపానా" అని చదవాలి. కోకు క్రావడి ప్రతిబింబంలో కనిపించడంలేదు. కో తర్వాత ద వర్ణం కింద ఏదో లిపి అస్పష్టంగా ఉంది. శిల్పి పొరపాటుతో చెక్కి చెరిపినట్టు తోస్తుంది. తటాకోదపానా రామ—అనేదే సరైన పాఠం. ఉదపానమంటేవాపీకూపాలు.

ఆరవపంక్తి—"విద్విచ్ఛూర మహా" అని ముద్రితము.

"విద్వచ్ఛూర" అని చదవాలి. అర్థం సరిపోతుంది.

రెండవరేకు : రెండవపక్క, మొదటి పంక్తి—"మహాబోధి విన్తేన" అని ఉంది.

"మహాబోధి విత్తేన" అని చదవాలి. మహాబోధి అనే విత్తం.

ఐదవపంక్తి—"కల్పోసంజ్ఞయోపవీత" అని ముద్రితం.

"కల్పాసంఖ్యేయోపవీత" అని చదవాలి. అనేక కల్పముల నుంచి అసంఖ్యేయంగా ఉపవీతమైన (పొందిన) జ్ఞాన సంభారభారం. ఆ పంక్తిలోనే జ్ఞ వర్ణముంది. దానితో పోల్చినా ఇది జ్ఞ కాదని, ఖ అని స్పష్టమవుతుంది.

"సంజ్ఞయోపవీత" అని అపోహతో చదువడం వల్లనే "విధి విధానముగా యజ్ఞము లొనర్చి పుణ్యమును జ్ఞానమును నార్జించిన" అని అపార్థం వారు వ్రాయవలసి వచ్చింది. బౌద్ధులు యజ్ఞ ప్రతికూలులు గదా ! బౌద్ధ గురువు యజ్ఞం ఎక్కడి నుంచి చేశాడు? పాఠకుల సౌలభ్యం కోసం పూర్తిగా వాక్యం ఉదాహరిస్తున్నాను. "అనేక కల్పా సంఖ్యేయోపవీత పుణ్యజ్ఞాన సంభార భారస్య." అనేక కల్పాలనుంచి అసంఖ్యేయంగా చేరిన పుణ్యజ్ఞాన సంభారమనే భారం కలవాడు.

మూడవ రేకు

మొదటిపక్క, మొదటిపంక్తి "శ్రవణ...." అని ముద్రితం.

చుక్కలు పెట్టిన భాగంలో చి వర్ణం చేర్చితే సరిపోతుంది—చి(న్తన).

రెండవ పంక్తి—"గుణగణోరనుత్తరం" అని ముద్రితం.

"గణగణై రనుత్తరం" అని చదువాలి. ణ వర్ణం వెనక ఐత్వం గుర్తించ గోరినాను.

మూడవ పంక్తి— "భోగాన్వయ మౌపధికచో" అని ముద్రితం.

"ఔపధికవ్" అనుకుంటాను. క తర్వాత మ కారము పొల్లు (మ్) గా తోస్తున్నది. ఉపధ—ఔపధికమ్ అవుతుంది.

నాల్గవపంక్తి—"సర్వసత్వానావో"అని ముద్రిత "సర్వ సత్వానామ్" అనుకుంటాను. ఆఖరుది వో వర్ణం కాదు. మ (మ్) పొల్లు ఏటవాలుగా చెక్కాడు శిల్పి.

ఆరవపంక్తి—ఖేణ్డ స్ఫుదిత" అని ముద్రితం.

"స్ఫుటిత" అని చదువాలి. గ్రామదానం పాన భోజనాసనగ్రాసభైషజ్యాదులకు మాత్రమే కాక, ఖేంద, స్ఫుటిత శీర్ణ సంస్కారాలకు—మరామత్తులకు కూడా నన్నమాట.

మూడవరేకు : రెండవ ప్రక్క, రెండవపంక్తి—"భోగప్రదాయ వారభథ దూత వల్లభరాజ పురుష్మే" అని ముద్రితం.

"భోగప్రదేయ వారభట దూత వల్లభ" అని చదువాలి. ప్రదేయ అన్నప్పుడు శిల్పి విసర్గలు మరిచాడు. భట అన్నప్పుడు ట, స్పష్టంగా ఉంది.

నాలుగవ పంక్తి చివర, ఐదవ పంక్తి మొదలు—నరకేతియ్యాఖ ప్రేత గతిష్వనిష్ట" అని ముద్రితం.

పరిశీలించి ప్రతిబింబాన్ని చూస్తే "తియ్యక్ప్రేతగతి" అని కే వర్ణానికి పవత్తు రావడి ఉన్నట్టు స్పష్టంగా ఉంది.

ఈ విధంగా చదవడంవల్ల శ్రీ శాస్త్రిగారి అనువాదంలోను పొరపొచ్చాలు వచ్చాయి. అవి అలా ఉండగా వారు బాగా చదివిన ప్రారంభ మంగళ శ్లోకం అనువాదమే విడ్డూరంగా ఉంది. చూడండి. శ్లోకం మొదట ఇస్తాను.

"స్వస్తి.
జితం భగవతా తేన సంబుద్ధేన కృపాత్మనా,
నిర్వాణ ప్రాప్తయే యేన సద్యో మార్గః ప్రదర్శితః."

అనువాదం :—

"స్వస్తి. సంబుద్ధుడును, కృపాత్ముడు నగు భగవంతుని చేత మోక్షప్రాప్తికొరకు సులభ శీఘ్రముగు మార్గము చూపబడినదో, అతడు."

శ్లోకం ఎంత సులభగ్రాహ్యమో చదువగానే తెలుస్తుంది. దాని అనువాదం ఇదా ! భాషా సంప్రదాయలు తెలియనందున యీ పొరబాటయి ఉంటుంది. కేవలం దండాన్వయమే ఇస్తాను.

"నిర్వాణ ప్రాప్తికోసం ఎవడు సద్యోమార్గం ప్రదర్శించినాడో (చూపినాడో), అట్టి కృపాత్ముడు, సంబుద్ధుడు అయిన భగవానుడు జయం పొందుతున్నాడు. అంటే, వానికి సర్వదా జయం, లేక వానికి జయమగుగాక)"

తేన జితం—అనే చక్కని భాషా ప్రయోగాన్ని తెలుసుకోకపోవడంవల్ల ఏర్పడిన చిక్కిది. కనుక మొదటే నే అన్నాను, భాషా సంప్రదాయావగతి అవసరమని.

శ్రీ శాస్త్రిగారు చరిత్రకు ఈ శాసనంతో గొప్ప సేవ చేశారు. అంత గొప్ప పనిలో ఈ చిన్న లోపాలు ఉండడం ఉచితంకాదనే దృష్టితో వీటిని చూపించాను. సహృదయంతో గ్రహించి సవరించుకుంటారని నమ్ముతున్నాను.

మద్రాసు : —తిరుమల రామచంద్ర

పోతన దశమస్కంధ పద్యశాసనము

గడచిన మే నెల భారతిలో శ్రీ దేవరపల్లి వెంకట కృష్ణారెడ్డిగారు భాగవతకర్తయగు పోతన కాల నిర్ణయ సందర్భములో నెల్లూరు జిల్లా కందుకూరు తాలూకా గుండ్లపాలెం శాసనమొకటి చూపి, దానిననుసరించి పోతనకాలము సిద్ధాంతీకరించవచ్చునేమో నని తలచిరి. ఆ శాసనములో చూపిన శక సంవత్సరము నాధారముగా కొంత చర్చించి క్రీస్తుశకము 1438 కాళయుక్తినాటికే పోతన దశమ స్కంధము దూరదేశములో ప్రచారమునందున్నదనియు, అందువలన శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు కవి తరంగిణిలో నిర్ధారించిన క్రీస్తుశకము 1450 పోతన పుట్టిన సంవత్సరము నిలుచుట కవకాశము లేదనియు ననిరి.

శ్రీ వెంకటకృష్ణారెడ్డిగారు చూపిన శాసనము చరిత్రకారులకు క్రొత్తదిగాదనిపించు విషయము శ్రీ రెడ్డిగారి దృష్టికి రాలేదని వారి చర్చలవలన తెలియుచున్నది. క్రీస్తుశకము 1924 సం॥ లోనే శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారు తమ శతక కవుల చరిత్రలో పోతన కాల నిర్ణయ సందర్భమున దీనిని చర్చించి "శాసనపు ప్రతి చదివినప్పుడు అది రెండు భాగములుగ

గనపడుచున్నది కావున నీ కాల నిర్ణయము నిలుచుట లేదు'' అని నిర్ధారించిరి. ఆ సందర్భములో శ్రీ సుబ్బారావుగారు చెప్పిన మాట లివి:—

''పోతనామాత్యుడు—కాల నిర్ణయము. ఈ నడుమ నీ పత్రికలో 'సాహిత్య'నుండి పునర్ముద్రిత మైన యొక వ్యాసమునఁ బోతన్న కాల నిర్ణయమును గూర్చిన ప్రసంగమును బ్రకటించిరి. అందతడు తిక్కనకాలమువాడని శంభుదాసునకు పూర్వుడని యుదాహరించిరి. దీని కుపబలముగ నెల్లూరి శాసనములలో నొక శాసనమును జూపుచు దానిలోనున్న సంవత్సరము నుదాహరించిరి. రెండవ కారణము శంభుదాసునాది కవిస్తుతిలో బోతన్న పేర్కొనకపోవుట గూడ కారణమనిరి. 12 వ శతాబ్దమునందలి శిలా శాసనమందు బోతన్న పద్యములుండుటచే బోతన్న యంతకు బూర్వమే భాగవతము వ్రాసి యుండవలెనని మొదటి కారణమువలనను, కావుననే శంభుదాసుని స్తుతించి యుండలేదని రెండవ కారణమువలనను రుజువు చేయుటకు బ్రయత్నించిరి. ఈ వాద మితర స్థితిగతులతో బోల్చినపుడు సరిపోయిన యెడల మన మంగీకరింపనగును. ఐనను శాసనమునందు వారే చూపిన కారణములలో నున్న బలహీన భాగముల ముందు జూపెదను.

''ఈ శాసనమునందలి సంవత్సరము సందేహాస్పదమని బట్టరువర్తిగారు నెల్లూరు శాసనముల సంపుటములలోనే గుర్తించియున్నారు. అది మన మిత్రులు చూచియుండవలెను. ఇదిగాక శాసన లిపికి ప్రతిబింబమైన చూచిననది యేకాలపు లిపియో నిర్ణయింపనగును. పైగా శాసనము వ్రాయించిన యాతడిది 'యుద్ధరించడమైనది' అని వ్రాసినాడు. 'ఉద్ధరించుట' యనగా నదివరకు వేయించిన శాసనము శిథిలమగుచుండ నిటీవల దిరిగి వేయించినది కావలెను. నెల్లూరి శాసన సంపుటములలో నీ శాసనమును గుఱించి వ్రాసినప్పు డిది యొక రాతిపలకమీద నున్నట్లు చెప్పియున్నారు. అందొక భాగము ముగించి రెండవ భాగ మారంభించినట్లున్నది.'' (చూడుడు శతకకవుల చరిత్ర పేజీలు 96—97.)

పై విషయమునుబట్టి తేలిన విషయములు:

(1) శ్రీ కృష్ణారెడ్డిగారు ఇప్పుడు భారతిలో చూపిన శాసనము శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారు 1924 లోనే చూచినట్లు చెప్పిన శాసనమేకాని క్రొత్తది కాదు.

(2) శ్రీ సుబ్బారావుగారిపై చర్చనుబట్టి కొండయ్య కొడుకు రామయ్య వుదరించిన శాసనము వేరు, పోతన భాగవత దశమ స్కంధములోని పద్యములు చెక్కిన శాసనమువేరు అని కన్పడుచున్నది. అదే సరియైన వూహా అయిన శ్రీ వెంకట కృష్ణారెడ్డిగారి శ్రమ సఫలీకృతము కాదేమో!

(3) రెండు వేరు వేరు శాసనములే అయి ఒకదాని తర్వాత ఇంకొకటి చెక్కబడియుండి మొదటి శాసనము (కాటమరాజు విషయము తెల్పినది) రామయ్య యుదరించిన శాసనమై యుండవలెను.

కాబట్టి శ్రీ రెడ్డిగారు మరొకసారి ఆ రెండు శాసనములను పరీక్షించి అవి రెండుగా నున్నవా లేక ఒకటిగా చెక్కబడెనా అను విషయము నిర్ధారణచేసి శాసన ప్రతిబింబములు గూడ ప్రచురించిన, వారు చర్చించిన విషయములోని సత్యాసత్యములు ప్రాజ్ఞులు నిర్ణయించగలరని ఆశించవచ్చును.

ఇదివరలో పోతన కాలమును చర్చించి నిర్ధారపరచిన పండితులు దీనినిచూచి, ఆ శాసనములోని కాలము సరియైనది కాదని తలంచుటవలననే శ్రీ శేషయ్యగారు గాని, శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారు గాని దాని విషయమే ఎత్తుకొనలేదని తలంచుట కవకాశ మున్నది. పోతన పద్యములు చెక్కిన శాసనము వేరైన, ఆ శాసనములో కాలము చెప్పబడినదేమో శ్రీ కృష్ణారెడ్డిగారు చూచి తెల్పగలరు.

హైదరాబాదు : —అప్పారావు

నన్నెచోడుని గర్భితాంత రాక్కర

నన్నెచోడుడు, చంపకమాలా గర్భితముగా ''అంత రాక్కర''ను ఒకదానిని తన కుమారసంభవములో వాడియున్నాడని, శ్రీ దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డిగారు సెలవిచ్చినారు. (భారతి—జూన్, 65.86 పు.) ''గర్భ కవిత్వోదాహరణమని చోడకవి చెప్పలేదు'' అనియు వారు తెలిపినారు. అనగా, ఈ చంపకమాల (కుమా. 11 ఆ., 128 వావిళ్లప్రతి) యందు 'అంతరాక్కర' గర్భితముగా ఉన్నదన్న సూచన కవియే చేయలేదన్నమాట. ఐతే ఏల చేయలేదు?

కాని నన్నెచోడుడు 12 ఆ, 219 వ పద్యమును "కందగర్భిత వృత్తము" (చంపకమాల)గా పేర్కొని యున్నాడు. అట్లే తాను ప్రయోగించిన వివిధ చిత్ర కవితా పద్ధతులను సూచించుటకు పేర్కొనెను. మరి దీనిని ఏల పేర్కొనడు?

మరియు బంధ—చిత్ర—గర్భ కవితా రచనలను ఆ యా సందర్భములకు 'అనుగుణ స్ఫురణము' కలుగునట్లు నన్నెకవి చేసినాడనునదియు గమనార్హము. అనగా, 'నాగాభరణు నాగబంధ (X, 84.)మురజ బంధంబు (X, 85.) ', 'చక్రి శక్రాద్యమర చక్రంబు చక్ర (విద్య)' బంధమున (XII, 200.)ను, చతుర్విధ జ్ఞానోపదేశమును చతుర్విధకందమున (XII, 217.)ను, పరమేశ్వరుని ఎప్పుడు కొలుచువారియందు అతడు గర్భస్థుడై ఉండునని సూచించుటకు కంద గర్భిత చంపకమాలను (XII, 219.) రచించినాడు. అట్టి స్ఫురణము శ్రీ రెడ్డిగారు పేర్కొన్నచోట నాకు స్ఫురించలేదు.

నన్నెచోడునకుగాని, ఆ తెగ కవులకుగాని ఏ 'అక్కర'యు కాబట్టదాయెనే, దానిని చంపకమాల గర్భమున ఇమిడ్చియుంచ తనకు మనసాయెనా?—అనునదియు విచార్యముగా నున్నది!

అంతేగాక, చంపకమాలా గర్భితమైన శ్రీ రెడ్డిగారిచేత అంతరాక్కరగా పేర్కొనబడిన—అది, మన లాక్షణికుల పద్ధతికి విరుద్ధముగా నున్నది. ఇది "నన్నెచోడుని అంతర్లాక్కర" అని చెప్పుకొనుటకు—అతని పద్ధతి ప్రకారమున్నదని సరిపుచ్చుటకు—అతడు ఒక్క అక్కరనైన చూపియుండకపోయె!

చంపకోత్పలముల మొదటి యక్షరములు క్రమముగా ఏడు—ఆఱు—తొలగించిన, తక్కిన భాగములు శ్రీ రెడ్డిగారు చెప్పిన అంతరాక్కరగా—గణ బంధమున—ఏర్పడును! అనగా ఒక సూర్యగణము(వ) రెండింద్ర గణములు (భ,భ) ఒక చంద్రగణము (రల) చివర నొక గురువు పెచ్చు ఏర్పడును! ఈ గురువును తొలగించుటకు చివరి చంద్రగణమును రెండవ స్థానమున చేర్చవలయునని "గర్భాంతరాక్కరలో చంద్రగణము లాక్షణికులు పేర్కొన్నట్లు నాల్గవ గణముగా లెక్కింపబడ దనుట నిర్వివాదము. రెండవ గణముగా చంద్రగణము సార్థకమగుచున్నది" అనియొక వివరణము వెలయించిరి. నిర్వివాదమైన ఈ సిద్ధాంతమునుగూర్చి నా కెట్టి ఆక్షేపణ లేదుగాని, దీనిని వినుట ఇదే మొదలు! ఐతే నా కొక సందేహము: దీనిని 'అంతరాక్కర' అని అనవలయునేల?

ఇందు ప్రాస మాత్రము సరిపోయినది; యతి పోయినది.

"మురిసి। ప్రమొగ్గడి। రూపులు
-|-ప్రమొగ్గి జిఱ్ఱి। నం"—అని గణ విభజన చేసినచో నాల్గవగణారంభమున యతి. ఈ విధముగా యతి విన్న కోట పెద్దన చెప్పియున్నాడు. కాని ఇట్లు చివర గురుపు నిల్చుట అశాస్త్రీయము.

"మురిసి। ప్రమొగ్గడి రూ।
పులు -|-ప్రమొగ్గి। జిఱ్ఱినం" — అని గణ విభజన చేసినచో మూడవగణము—మూడవ అక్షరము—నందు యతి పడినది. ఇదియు విచార్యమే! "ముందు నూయి, వెనుక గోయిగా నున్నది!" అసలు ఎట్లయినను నాల్గవ పాదమున యతి పోయినది!

మరలి ప్రమగ్గడి రూ పులు
నయ్యె నయ్యనిన్"—ఇందు, మూడవ పాదము చివరగల ద్రుతమును సంశ్లేషము —న్మ—గావించినను—సంయుక్త పద్ధతిని గూడ—అఖండ యతి శరణ్య మగును! ఇది నన్నెచోడునకు సమ్మతమేనా?

ఇన్ని తిరు వీథు లూరేగించి దీనిని, "నన్నెచోడుని గర్భితాంతరాక్కర" అనుకున్న నేమాయె?

ఐతే, శ్రీ రెడ్డిగారు ఇంత దూరము సూక్ష్మ పరిశీలనచేసి నా వ్యాసము ("జాతిపద్యము: అంతరాక్కర" భారతి—ఏప్రిల్ 65) ను అనుగ్రహించినందుకు నేను ధన్యుడను. వారికి నా కృతజ్ఞత!

ఈ చర్చకు అనుబంధముగా ఒక చిన్నమాట మనవి చేయ మన సగుచున్నది:

చంపకోత్పలముల చివరి యక్షరములు మూడు తొలగించినచో—శబ్దదోషములు, అన్వయ దోషములు లేనియెడల—అవి, అప్పటము మధ్యాక్కర అగును! చూడుడు, శ్రీ రెడ్డిగారు సూచించిన పద్యము, పై సవరణలతో మధ్యాక్కర కాగలదు. కాని, నన్నెచోడుడు ఈ పద్యమున మధ్యాక్కరను గర్భితము చేసెననుట నేను నిరూపించలేని సత్యము!

"మురిసెడి రూపులున్ మురిసి
ప్రమొగ్గడు రూపులు ప్రమొగ్గి
తిరిగెడి రూపులుం దిరిగి

ద్రెళ్లెడు రూపులుఁ ద్రెళ్లి
పొరలెడు రూపులుం బొరలి
పోయెడి రూపులుఁబోయి
మరలెడు రూపులున్ మరలి
ద్రుమ్గెడు రూపులు నయ్యె''

గూడూరు (నెల్లూరుజిల్లా) —బండి నాగరాజు

భరతవర్ష ప్రఖ్యాతి

క్రిందటి ఏప్రిలునెల భారతి పత్రికలో భరత దేశమునకు దుష్యన్తపుత్రునివలన భరతవర్ష ఖ్యాతి గల్గినదా? లేక ఋషభపుత్రునివలనఁ గల్గినదా? అను సందియము నొకరు వెలిపుచ్చినారు. ఏతత్సంశయ నివృత్తికి ప్రామాణికములగు నుపపత్తులను నిట దెల్పు చున్నాను:

విష్ణుపురాణములోని ద్వితీయాంశపు ప్రథమా ధ్యాయమందు క్రింది విధముగా భరతుని వృత్తాంతము వివరింపబడినది: స్వయంభువునకు ప్రియవ్రతుడు, ఉత్తానపాదుడు అను నిరువురు కుమారులు గలరు. ఉత్తానపాదుని పుత్రుడు ధ్రువుడు. ప్రియవ్రతుని కొమారులు పదిమంది కలరు. వీరిలో నేడు గురు మాత్రమే తండ్రియైన ప్రియవ్రతునినుండి యేడు ద్వీపము లొక్కొక్కరు సంపాదించి రాజ్యమేలినారు. వారిలో నాగ్నీధ్రునివంతు జంబుద్వీపము. అగ్నీధ్రుని కుమారులు నాభి కింపురుషాదులు తొమ్మిదిమంది కలరు. వారికి జంబుద్వీప విభాగములను పరిపాలనారమై తొమ్మిది భాగములుగా అగ్నీధ్రుడు పంచి యియ్యగా, నాభి యనువానికి హిమాహ్వమగు వర్షము (మేరువునకు దక్షిణ భాగమైనది) లభించినది. నాభి కుమారుడు ఋషభుడు. అతనికి గలిగిన పుత్రశతములో జ్యేష్ఠుడు భరతుడు. ఆతడు తండ్రి యనన్తరము హిమాహ్వవర్షమును బరిపాలించినాడు. ఇట్లు భరతుడు (ఋషభ పుత్త్రుడు) పాలించిన వర్షము (దేశము) కాన భరత వర్షము, భరతఖండము అని ప్రఖ్యాతి నొందినది. ఇంకను "ఋషభాద్భరతో జజ్ఞే.......తస్యనామ్నా విదుర్బుధా:" అని వాయు పురాణము(33, 51, 52)నందును, మార్కండేయ భాగవతములలో గూడ ఈ విషయము వివరింపబడినది.

ఈ ఋషభపుత్రుండగు భరతుండు రాజన్య చూడామణి. శమదమాది సంపన్నుడు. అతుల తపోయోగ నిష్ఠా గరిష్ఠుడు. సర్వ భూతదయాళుండు. సాంఖ్య యోగ జ్ఞానోపదేశకుండు. ఉన్మత్త బధిరాంధక భావంబులు నటించుచు, సంసార బంధములకు దూరుడైనవాడని ఈతని జన్మత్రయ వృత్తాంతములను బరిశీలింప వెల్లడి యగుచున్నది. అట్టి మహాపురుషుని పేరిటనే మనదేశము భరతవర్షమనియు, భరతఖండమనియు, భారతదేశమనియు బ్రసిద్ధి కెక్కినదని వచించుట సత్యదూరము కాజాలదు. ఇక దుష్యంత పుత్రుడగు భరతుని పేరిట తద్వంశమే ప్రసిద్ధమైనది. కాని భరత వర్షముకాదు.

బళ్లారి : —పిసుపాటి సీతారామశాస్త్రి.

పంబిన కెంపుబాసి, దివి బ్రాకి, దిశల్ వెలిగించి, చంద్రకాం
తంబుల నీరుసేసి కుముదంబుల బందువు సేయబంచి, య
జ్ఞంబుల నిద్రవుచ్చి, మరుసాయకముల్ గరసానబట్టి కో
కంబుల నేచి లోకము పొగడ్తలు సేకొని చంద్రుడున్నెడన్.

(తిక్కన—ఉత్తరరామాయణము)

ఎవరెస్ట్ వీరులకు ప్రభుత్వ సన్మానం

ఎవరెస్టు శిఖరాన్ని నాలుగుమార్లు అధిరోహించి పర్వతా (ఎవరెస్టును గడచిన మేనెలలో భారత పర్వతారోహక రోహణ చరిత్రలో నూతన శకం స్థాపించిన భారత పర్వతా బృందం నాలుగుమార్లు అధిరోహించడం భారతీ పా రోహక బృందాన్ని భారతప్రభుత్వం బిరుదులచే గౌరవించింది. ...కులకు విదితం.)

మొదటి వరుస : ఎడమనుండి (1) లెఫ్టినెంట్ కమాండర్ ఎం. ఎస్. కోహ్లి, బృంద నాయకుడు. (2) శ్రీ సోనం గ్యాట్సో. (3) శ్రీ నవంగ్ గోంబూ. రెండవ వరుస : (1) మేజర్ ఎన్. కుమార్, బృందం ఉప నాయకుడు (2) కేప్టెన్ ఎ. ఎస్. చీమా (3) శ్రీ సోనం వాంగ్యాల్.

మొదటి వరుస : ఎడమనుండి (1) శ్రీ సి. పి. వోహ్రా (2) శ్రీ అంగ్‌కామీ (3) ఎవరెస్టు శిఖరం
రెండవ వరుస : కేప్టెన్ హెచ్. ఎస్. అహ్లూవాలియా (2) శ్రీ హెచ్. సి. రావత్ (3) శ్రీ ఫూదోర్జీ.

ఈ బృందంలో మొత్తం 19 మంది ఉన్నారు, వీరిలో తొమ్మండుగురు శిఖరాగ్రంచేరినవారు. ఒకరు బృందనాయకుడు, మరొకరు ఉపనాయకుడు. తక్కినవారు సహాయకులు.

బృంధం నాయకుడు లెఫ్టినెంట్ కమాండర్ మోహన్ సింగ్ కోహ్లీకి, శ్రీ నవాంగ్‌గోంబూకు, శ్రీ సోనం గ్యాట్సోకు భారతప్రభుత్వం "పద్మభూషణ్" బిరు దిచ్చింది.

ఉపనాయకుడు మేజర్ నరేంద్రకుమార్, కేప్టెన్ అవతార్‌సింగ్, శ్రీయుతులు చీమా, సోనం వాంగ్యాల్, చంద్రప్రకాశ్ వోహ్రా, అంగ్‌కామీ, హరిశ్చందర్‌సింగ్ రావత్, కెప్టెన్ హరిపాల్‌సింగ్ అహ్లూవాలియా, ఫూదోర్జీలకు "పద్మశ్రీ" బిరుదం ఇచ్చింది.

ఎవరెస్టు శిఖరం ఎత్తు 29,028 అడుగులు.

బుద్ధుని మహాపరినిర్వాణం అస్సాంలోనా ?

భారతదేశంలో పుట్టిన బౌద్ధమతం భారత దేశంలో పెక్కు ప్రాంతాలలో ఎప్పుడో రూపుమాసి పోయినా, అస్సాంలో—టిబెట్, బర్మాలను ఆనుకొని

వున్న ప్రాంతాలలో పెక్కుచోట్ల ఇటీవలివరకు వైభవంతోఉన్న చిహ్నాలు కనుపిస్తున్నాయి.

ఈ ప్రాంతం ఒకప్పుడు బౌద్ధానికి పేరు పొందినట్టు సుప్రసిద చైనా యాత్రికుడు హుయెన్ త్సాంగ్ వ్రాతలవల్ల సాక్ష్యం లభిస్తున్నది. ఈయన క్రీస్తుశకం ఏడవ శతాబ్దంలో భారతదేశానికివచ్చి తన యాత్ర వివరాలు తెలిపాడు. ఇక్కడివారు చెప్పే స్థానిక గాథలూ ఉన్నాయి.

అస్సాంరాష్ట్రంలోని కామరూప్, కచార్ జిల్లాలలోను, త్రిపురలోనుఉన్న నేటి పెక్కు హిందూ దేవాలయాలు పూర్వం బౌద్ధ చైత్యవిహారాలని పరిశీలించగా తెలుస్తుంది. పూర్వపు బౌద్ధ విహారాల ప్రస్తావం టిబెట్ బౌద్ధ సాహిత్యంలో కనిపిస్తుంది. త్రిపురాలోని దేవతాముర గ్రామంలోను, కచార్‌జిల్లాలోని భూబన్ కొండలలోను మహాయాన బౌద్ధ చైత్య విహారాల శిథిలాలు కనిపిస్తున్నాయి.

కామరూప్‌జిల్లాలోని హాజో అనేచోట బుద్ధుడు మహాపరినిర్వాణం పొందాడని అస్సాంలో ప్రచలిత మైన గాథ. ఇది ఇప్పటికీ చాల పవిత్రక్షేత్రం. పూర్వమిది గొప్ప బౌద్ధక్షేత్రం. బుద్ధ విగ్రహం విష్ణు విగ్రహంగా మార్చివేయబడిన తర్వాత గూడ పలువురు బౌద్ధులు వచ్చి ప్రార్థనాదులు జరిపేవారని తెలుస్తున్నది.

నేడిక్కడ ఒక్క బౌద్ధుడు లేకపోయినా, బుద్ధపూర్ణిమను స్థానికులు—ముస్లిములతో సహా "అహింసా దినం"గా పరిగణిస్తారు.

బుద్ధుడు కామరూపంలోని ఈహాజో అనే గ్రామానికి వచ్చినట్టు టిబెట్ మత గ్రంథాలలో ఒక్కటైన క్రీస్తుశకం 5, 6 శతాబ్దాలనాటి "కహ్—గ్యుర్" అనే గ్రంథంలో ప్రస్తావితమైనదట. ఈ గ్రంథానికి మూలగ్రంథం సంస్కృతంలో ఉందట.

బుద్ధుడు కామరూకు (కామరూప్‌కు) వచ్చి రెండు సాల వృకాలకింద కొంతసేపు విశ్రాంతి తీసుకున్నాడని ఈ గ్రంథం చెబుతుంది.

బుద్ధుడు మహాపరినిర్వాణం చెందినప్పుడు మగధ రాజ్యాన్ని (ప్రస్తుతం బీహార్ రాష్ట్రంలో ఒక భాగం) అజాత శత్రువు పరిపాలించేవాడని, అజాతశత్రు బుద్ధునిఎడ అపార కరుణగలవాడు గనుక బుదుని మహాపరి నిర్వాణవార్తను విని అతని గుండెలు పగిలి పోతాయని భయపడి, మహా పరినిర్వాణంవరకు బుద్ధుని జీవిత ఘట్టాలను చిత్రించి అతనివద్దకు పంపాలని నిర్ణయమయిందని ఈ గ్రంథంలో వర్ణితమైందట.

ఆ చిత్ర పటావళిలో ఆఖరుఘట్టం తెలిపే చిత్రంలో "ఇది కామరూపం. కుశనగరం (కుశములు ఎక్కువగా పెరగడంవల్ల కలిగింది ఈ పేరు.) ఇక్కడే బుద్ధ భగవానుడు నిద్రపోయాడు. అదే తుది నిద్ర. శాశ్వత నిద్ర." అని వ్రాసినట్టు ఈ గ్రంథంలో వుందట. —(ఎ ఎ. ఎన్. ఎస్.)

మానవ పరిణామ వాదంలో నూతన సిద్ధాంతాలు

ప్రముఖ మానవజాతి శాస్త్రజ్ఞులలో ఒక్కరైన డాక్టర్ లూయీ లీకే మరొక ప్రాగైతిహాసిక మానవజాతిని కనుగొన్నారు. డాక్టర్ లూయీ లీకే నైరోబీలోని కొరిన్‌డన్ మ్యూజియంలో పని చేస్తున్నారు.

ఈయన టాంగనీకా (ప్రస్తుతం టాంజనియాలో) ప్రసిద్ధమైన ఓల్డువాయిగార్జ్ అనే ప్రాంతంలో రెండుపుర్రెలను కొత్తగా కనిగొన్నారు. ఈ ఓల్డువాయిగార్జ్ ప్రాంతం ప్రాచీనమైన ఒకానొక సరోవర గర్భం. పెక్కు పొరలతో పూడుకుపోయింది. ఈ ప్రాంతం మానవజాతికి ప్రథమ జనన ప్రదేశమని శాస్త్రజ్ఞులు విశ్వసిస్తున్నారు.

డాక్టర్ లీకే ఇంతకుముందు 1959 లో గార్జ్‌ప్రాంతంలో రెండు పుర్రెలను కనిపెట్టాడు. ఇవి ప్రాగైతిహాసిక వానర (ఏప్) మానవులవి. వీటికి ఆయన "జింజెంత్రోపస్" అని పేరుపెట్టాడు.(అంటే జింజ్ మానవుడు అని అర్థం.) తర్వాత (1964)లో హోమో హాబిలిస్ (సమర్థ మానవుని) తొలిసారిగా ప్రకటించారు. పలువురు మానవజాతి శాస్త్రజ్ఞులు ఈ పుర్రెలు మొదటి మానవుని పుర్రెలయి వుంటాయని విశ్వసించారు.

ఈ హోమోహాబిలిస్‌ల ఉనికి దాదాపు 20 లక్షల వేల సంవత్సరాలముందు ఉండవచ్చుననే వీరి

వాదాన్ని రేడియో ధార్మికశక్తి పరికరాలు గూడ ఇటీవల నిరూపించాయి.

కొత్తగా దొరికిన ఈ రెండు పుర్రెలు ఆరు లక్షల సంవత్సరాలముందువని అంచనా వేశారు. దీనిలో ఒక్కటి చిన్నది. ఇది ఈ మానవుని పూర్వులదని భావిస్తున్నారు.

ఈ నూతన మానవజాతికి డాక్టర్ లీకే పుర్రెలు దొరికిన ప్రాంతాన్నిబట్టి ఎల్ ఎల్ కె అని సంకేతం పెట్టాడు. ఈ నూతన మానవుడు అంతకుముందు వందమైళ్ళ లోపలఉన్న జింజెంత్రోపస్, హెూమోహాబిలిస్ జాతులతో పోరాడి పోటీపడి మనుగడ సాగించాడని, హెూమోహెబిలిస్ జాతి జింజెంత్రోపస్‌జాతిని తిన్న దృష్టాంతాలు కూడా ఉన్నవని డాక్టర్ లీకే అంటున్నారు. మనుగడకోసం ఇలాటి పోటీ మృగజాతులలో ఉన్నదని, మానవజాతి పరిణామంలోను ఇలాంటి పోటీ జరిగిఉంటుందని డాక్టర్ లీకే అంటున్నారు.

వానరం నుంచి ఆధునిక మానవుడు పరిణమించాడనేది సాంప్రదాయికంగా ఇదివరకు అందరూ ఆమోదించిన సిద్ధాంతం. ఇది తప్పని డాక్టర్ లీకే అంటున్నారు.

"మానవజాతి పరిణామం గురించి ఇదివరకు వున్న మూడు నాలుగు సిద్ధాంతాలను విడనాడవలసిన సమయం ఆసన్నమైంది. వివిధజాతి మృగజాతులు ఒక దానికి సరసన మరొకటి నివసిస్తూ, దుర్బలమైన దానిని చంపివేస్తూ, బల సంయుతమైనది మనుతూ వచ్చినట్టే మానవ జాతులు కూడా మనుగడసాగిస్తూ, నేటి మానవజాతి పరిణామానికి కారణమయాయి!" అని డాక్టర్ లీకే అంటున్నారు.

ఈయన సిద్ధాంతాలు ప్రముఖ మానవజాతి శాస్త్రజ్ఞులలో కలివరం కలిగించాయి. ఇకమీద ఆయన ప్రకటించే సిద్ధాంతాలు గూడ వివాదగ్రస్తాలుగా ఉంటాయి. ఏమైనా ఈయన ఐదు సంవత్సరాలుగా కనుగొన్న విషయాలు మానవజాతి పరిణామం విషయమైవున్న సిద్ధాంతాలో విప్లవం కలిగించాయనడం నిస్సందేహం.

—(ఎడ్వర్డ్ ఆష్పోల్ - నాఫెన్.)

విజ్ఞప్తి

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం మూడు సంపుటాల సమగ్ర విమర్శను వచ్చే సంచికలో ప్రచురిస్తున్నాము.

భారతి 1965 జూన్‌నెల సంచికలో 92వ పుట రెండవకాలం రెండవ పేరాలో 'మధ్యాహ్నం డాక్టర్ భద్రిరాజు కృష్ణమూర్తి అధ్యక్షతన 'విశ్వవిద్యాలయాలలో, విద్యాసంస్థలలో వ్యావహారికభాష' అనే విషయంపై గోష్ఠి జరిగింది." అని ముద్రితమైంది. అధ్యక్షత వహించినవారు డాక్టర్ జి. నారాయణస్వామిరెడ్డి.

ఈ సంచిక 7, 9, 11 పుటలలో శీర్షిక "విక్రమేంద్ర వర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము" అని ముద్రితమైంది. "విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ ఇంద్రపాలనగర తామ్రశాసనము" అని చదువుకోవాలని అభ్యర్థన. —సం.

మన్ను రొంపియు, బెండయు మసటువట్టి
పాంసుసంక్రీడ దనమేను భాసురముగ
హరి యనేక ధాతుచ్ఛటా వ్యక్తమైన
శైలకుంజర కలభంబు పోలె నొప్పె.

(ఎఱ్ఱన—హరివంశం)

గ్రంథ విమర్శలు

సాధన సామగ్రి

[గ్రంథకర్త: శ్రీ శ్రియానందనాథుడు—ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మ. ప్రకాశకులు: సాధన గ్రంథ మండలి, తెనాలి. పుటలు: 302, వెల: రు. 2–50.]

బ్రహ్మమార్గములలో అధ్యాత్మసాధన కావించు వారి ఉపయోగార్థము తెనాలి, సాధన గ్రంథమండలి వారు ప్రచురించిన గ్రంథములలో నిది 87 వది. అధ్యాత్మ విద్యయందు శ్రద్ధ తగ్గినట్లు కనిపించు చున్న ఈ కాలములో ఇన్ని గ్రంథముల నిప్పటికి ప్రచురింపగలిగిన సాధన గ్రంథమండలి వారిని హృదయపూర్వకముగా నభినందించుచున్నాము.

ఈ గ్రంథమునకు పీఠికలో శతావధానులు శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు క్లుప్తముగా తంత్ర శాస్త్ర సాధనలను వివరించి "దీని సంపూర్ణ స్వరూపము తంత్రశాస్త్రమునకాక అలంకారముగను, సాధకులకు కంఠమణిగను ఉండగలదు" అని యగ్గించిరి. డాక్టరు పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి "మార్కండేయ పురాణాంతర్గతమైన దుర్గాసప్తశతి అత్యంత ప్రాచీనమేగాక శ్రుతితుల్యము" అనుచు, "ఈ వివరణలో శాక్తేయ దర్శనము ఔపనిషద దర్శనముగా కన్పించగలదు"అని యుగ్గడించిరి. గ్రంథకర్త శిష్యులు శ్రీ విద్యాపూర్ణ దీక్షితులు శ్రీ దువ్వూరి నరసింహమూర్తిగారు "వీరు వ్రాసిన ప్రతి వాక్యమును వేద వాక్యమే" అనియు "ఈ గ్రంథమందలి ప్రత్యేక భాగము నొక యాంధ్రోపనిషత్తు. ఈ యనుభవములు సుకృత వేద్యములు" అనిరి. అనగా వారితోపాటు ఈ గ్రంథము నొక యాంధ్రోపనిషత్తుగా అనుభవమునకు తెచ్చుకొనలేనివారికి సుకృతము పరిపాకమునకురాలేదని ఉదా టించిరన్నమాట.

భోగ స్వర్గాపవర్గములకు సాధన భూతముగా వెలయుటకై వేదత్రయమూర్తులగు ఆద్యర్షులు లోకానుగ్రహబుద్ధితో ప్రసాదించిన 700 సంఖ్యకల అనర్ఘ మంత్ర రత్నముల పేటిక ఈ దుర్గాసప్తశతి. దీనిమీద ఎన్ని వ్యాఖ్యాన గ్రంథములు వెలసినవో చెప్పలేము. అనాదిగా ఆసేతు హిమాచలమగు భరత భూమియందంతటను శతరుద్రీయముతోపాటు దుర్గా సప్తశతియు విపుల ప్రచారములో నుండినదే. దక్షిణ దేశములో గూడ నూరు నూటయేబది సంవత్సరముల క్రిందటివరకు దీని కిట్టి ప్రచారమే యుండెను. స్మార్త సంప్రదాయమున జగద్గురువులగు శ్రీ శృంగేరీ శ్రీ విరూపాక్షాది సమస్త భారతీ పీఠములందును దుర్గోపాసనము స్థిర ప్రతిష్ఠ కాంచినది. టిప్పుసుల్తాను వంటి ఇతర మతస్థుడగు ప్రభువు కూడ, తనకు ఆంగ్లేయులతో తటస్థించిన మొదటి యుద్ధములో తనకు జయము సిద్ధించుటకై తన రాజ్యములో నున్న యప్పటి శృంగగిరి పీఠాధిపతులను శ్రీ శత చండీయాగము చేయింపుడని యర్థించుచు వ్రాసిన లేఖ యీమధ్య ప్రచురింపబడినది. ఆ యుద్ధములో సుల్తాను జయించి ఆంగ్ల సేనానిచే గడ్డి కరపించి నట్లు చిత్రింపబడిన చిత్రము ఇప్పటికిని శ్రీరంగ పట్టణ రాజమందిరములో కలదు. ఈ మధ్యకాలములో శ్రీ విద్యాచారములో ప్రవేశించిన దురాచారములకు దక్షిణ దేశములోని వేదవిదులు భయపడి కొంత పరాఙ్ముఖులగుటవలన, ఉత్తర దేశములో మాత్రమే ప్రస్తుత మిది విస్తారముగా నాచరణలో నున్నమాట వాస్తవము. ఈ మధ్య దక్షిణ దేశములో గూడ సహస్రాధికముగా జరుగుచున్న చండీయాగ వార్తలవలన మరల నిక్కడ గూడ దుర్గోపాసనము యథోచిత గౌరవస్థాన మందగల సూచనలు కనిపించుచున్నవి. ఇందులకు ఇట్టి గ్రంథముల ప్రచురణము గూడ నిదర్శనమే.

కూర్పరి మనవిలో "ఇది కేవల ప్రయోగ గ్రంథమని శాంతి పాఠరూపమని మాత్రమే పలువుర యభిప్రాయము. చరిత్రముల నెపమున నిది కేవలాధ్యాత్మిక పరమార్థ బోధకమను మాట ఎరింగిన వారి సంఖ్య యల్పాల్పము" అనియు, "ఉత్తరదేశమందు సర్వోపద్రవ సర్వ బాధానివారక శాంతిక్రియగా నీ దుర్గాసప్తశతీ పారాయణమే చేయబడు టెఱుగు

దును" అనియు వ్రాసి, యంతటితో నాగక "అచటి పురోహిత వృత్తిగల బ్రాహ్మణుల కిది కంఠస్థమై యుండును. రెండు రూపాయలు చేత బెట్టినపుడు శాస్త్రోక్త సప్తశతీ పాఠ నియమములు పాటింపకయే, కనులు మూసికొని వర్ణించి లేచిపోవుచుందురు." అని కూడ చేర్చిరి. ఈ చివరి నిరసన వాక్యములు వ్రాయ కుండిన బాగుండెడిది. సప్తశతి పాఠ నియమములు పలు ప్రాంతములలో పలువిధములుగా శిష్టుల యాచరణమున గనబడుచున్నవి. కావున తాము పాటించున దొక్కటే శాస్త్రోక్త నియమమని తలంచుట కూడ భ్రాంతిమూలకమే. ఏ నియమము ప్రకారము చేసినను అది ఫలమిచ్చుచున్నదని దానివిపులప్రచారమును బట్టియే భావింపదగును.

ఈ గ్రంథకర్త సప్తశతీ సర్వస్వమనుపేర పదునైదు సంవత్సరముల క్రిందటనే ఒక గ్రంథము వ్రాసిరట. అందులో నుపాసనక్రమము, మంత్రార్థములు ఇత్యాదులు వ్రాసిరట. ఐనను తఱచుగా పారాయణము చేయుటలో "మాటిమాటికి నాధ్యాత్మిక రహస్యములపైనే వారి నిగా నిలిచిపోయిన" దట. దాని ఫలితమే ఈ గ్రంథము. అందులో తొలిభాగ మిది.

దుర్గా సప్తశతి సర్వసాధారణముగా మూడు చరిత్రములుగా విభాగింపబడుచున్నది. అందులో మొదటిది మధుకైటభ సంహారము. రెండవది మహిషాసుర మర్దనము. మూడవది శుంభ నిశుంభ వధ. ప్రథమ చరితము ఉపక్రమణములో సురథుడనే రాజు రాజ్యము పోగొట్టుకొనియు, సమాధి అనే వైశ్యుడు దార పుత్రాదులచే ఇంటినుండి తరుమబడియు మేధస్సు అను ఋషి యాశ్రమము చేరికొనిరి. రాజ్యము పోయినను రాజ్యాంగములందు రాజుకు మమత్వము పోలేదు. దార పుత్రాదులచే నిరస్తుడైనను ఆ వైశ్యునికి వారియందు హార్ద భావముపోలేదు. ఇట్లు దోషము కన్పించుచున్నయెడలనే వారికి మమకారము విడువకుండుటకు వా రాశ్చర్యపడుచు, నొకనాడు వినీతులై యా ఋషిని ప్రశ్నించినారు. అందుపై నాయన వారికి దుర్గాస్వరూపమును చెప్పి దేవీ మాహాత్మ్యము వర్ణించు నీ చరిత్రత్రయము చెప్పుట కుపక్రమించెను. మూడవ చరిత్రము చెప్పిన తర్వాత వా రిద్దరు తదేకనిష్ఠతో దుర్గాదేవతను మూడు సంవత్సరములు ఉపాసనచేసి వరములు పొందిన వృత్తాంతముతో గ్రంథము ముగియుచున్నది. రాజు ఆ జన్మలో పోగొట్టుకొనిన రాజ్యమును పొందినట్లును, ఉత్తరజన్మలో సావర్ణిమను వగునట్లును వరములు పొందెను. వైశ్యుడు సంగవిచ్యుతి కారకమైన జ్ఞానమును వరముగా కోరెను. దుర్గాదేవి 'తవ జ్ఞానం భవిష్యతి' అని జ్ఞానము ముందు రాగలదని ప్రసాదించెను. "జ్ఞానాదేవతు కైవల్యమ్," అని గదా శ్రుతి! కాబట్టి సప్తశతి ఔపనిషద దర్శనముగానే భావింపవలసి యున్నది.

ఈ గ్రంథము 'భర్గస్సు—గాయత్రి' అను శీర్షికతో ప్రారంభించుట యెంతయు సమంజసముగా నున్నది. భర్గస్సు, గాయత్రి, సంధ్య, సవిత, సావర్ణి యిత్యాది శబ్దములకు మూల ధాత్వర్థముల నుండి విశేషార్థములు సాధించుచు వానికి ఉపాసనతోడను నేద వేదాంత స్మృతివాక్యములతోడను సంబంధము ప్రదర్శించుచు గ్రంథము సాగించినారు.

మధ్య మధ్య అమ్మను పారవశ్యముతో సంబోధించుచు అమ్మతో ముచ్చటించుచున్నట్లును, అమ్మకు నివేదించుకొనుచున్నట్లును, గ్రంథ మెక్కువ భాగము నడచినది. కొన్ని యెడల విశేషములు చెప్పవలెనను ఉత్సాహాతిరేకముతో సాధారణ విషయములు నిరసింపబడినవి. దీని కుదాహరణముగా 'ఆసనాస్తరణమంత్ర రహస్యము' అను శీర్షిక క్రింద వ్రాసిన విషయముల తీసికొందము.

"పృథ్వి త్వయా ధృతా లోకా దేవి త్వం విష్ణునా ధృతా
త్వం చ ధారయ మాం దేవి పవిత్రం కురుచాసనమ్"

ఈ పృథ్వీ ప్రార్థన మంత్రమున కర్థము చెప్పుచు "సూర్యాకర్షణ శక్తిచే గిరగిరం దిరుగుచున్న నీతోనే గిరగిరం దిరుగుచున్న నా యాసనము— పద్మాసనమో, స్వస్తికాసనమో, వజ్రాసనమో—సడలిపోకుండ స్థిరపెట్టి కాపాడు" మని యర్థము చెప్పి, "అంతెకాని, యాసనము నంటిన దుమ్ము, చీమలు, నల్లులు మున్నగువానిని దుల్చి కాపాడుమని యర్థము కాదు. ఆసన శబ్దముచే నీవు పఱచికొన్న చేలాజిన కుశాస్తరణాత్మకమైన యాసనము కాదు. పైని జెప్పిన శారీరక విన్యాసరూపమైన స్వస్తికాద్యాసనములే" అని వ్రాసిరి.

ఆసన భావనలో పద్మాసనాదికము ప్రధానతరమని గ్రంథకర్త యభిప్రాయమై యుండవలెగాని చేలాజిన కుశోత్తరమైన యాసనము ఆసనమే కాదని యై యుండదు. కాని వాక్యములు విపరీతార్థ మ

నిచ్చుచున్నవి. ఆసనము ద్వివిధము. ఒకటి చేలాజిన కుశోత్తర రూపమైనది. రెండవది సమకాయ శిరోగ్రీవత్వముతో కూడిన స్వస్తికాద్యాసన బంధము. ఐనను ఈ మంత్రములో ప్రధానముగా నుద్దేశించినది చేలాజిన కుశోత్తరమైనదే యని 'పవిత్రం కురు' అను మాటలవలన స్ఫురించుచున్నది. ఆయాసనాంగములే పవిత్రత కోల్పోవుటకు ఎక్కువ యవకాశమున్న ద్రవ్యములతో నిర్మింపబడినవి కనుక పవిత్రీకరణమునకు సాధకుడు ప్రార్థించును. ఇక్కడ సూర్యుని చుట్టు గిరగిరం దిరుగుచున్న నీవు నాయాసనబంధము సడలిపోకుండ స్థిరపెట్టి కాపాడుమను నర్థము చెప్పుట నవనాగరకులను ఆకర్షించుటకే కాని మంత్రార్థము చెప్పుటకు కాదు. భూమి ఎంత గిరగిర తిరుగుచున్నను మనము కూర్చున్న కుర్చీలు కూడ భూకంపము వచ్చిన గాని కదలవని నవనాగరకు లెరుగుదురు. అదిగాక ఇంకొక సందేహము కూడ మాకీ సందర్భములో కలుగ చున్నది. ఇక్కడ పృథ్వి అని ఉద్దేశించినది మన భౌతిక శాస్త్రవేత్తలు చెప్పెడి భూగోళమేనా యని. ఈ మంత్రములోని పృథివి లోకములను ధరించినది. అట్టి పృథ్విని ఈ మంత్రము ప్రార్థించుచున్నది. ఈ పృథ్విలో విశ్వభావన మున్నట్లు తోచును. అది ఈ భూగోళము కాదు. అట్టి దానిని నవనాగరకుల ప్రీతికొరకు సంకోచింపజేయుట యుక్త మనుకొనము.

పై యుదాహరణ మింత విపులముగా విమర్శించుటకు కారణము, గ్రంథము చాల భాగము ఇట్టి విశేషార ములతోనే నిండియుండుటచేత, దానిని నిరూపించుటకే. కాని కొన్ని విశేషార్థములు ఉత్తమమైనవియు కలవు. శ్రద్ధతో మంత్రయోగము సాధన చేయువారికి వారివారి భావనా బలము కొలది అపూర్వమైన భావనలు స్ఫురించుట క్రొత్తకాదు. ఈ గ్రంథములో పలుచోట్ల నట్టి విశేషభావనలు ప్రత్యక్షమగుచు ఉపాసకులను ముగ్ధుల గావించును. అంతవరకు ఈ గ్రంథము మిక్కిలి ప్రయోజనకారి.

అయితే దుర్గా సప్తశతి 'కేవల లాధ్యాత్మిక పర మార్గబోధక' మని గ్రంథకర్త కూర్పరి మనవిలో తెలిసినది గ్రంథములో సమగ్రముగా సమన్వయము కాలేదు. ఈ తాలు మూటలో ప్రథమ చరితము సమాప్తమైనదని భావింతుము. ప్రథమ చరితములో అధ్యాత్మ భావనకు 'రాత్రిసూక్త' మనే స్తోత్రమును దుర్గాస్వరూపావగతికి మేధర్షి ప్రారంభోపదేశమును విశేష ప్రాముఖ్యము వహింపవలసినవి. గ్రంథములో వానికంటె మనువు సురథుడు సమాధి ఇత్యాది శబ్దములకు ప్రాముఖ్య మిచ్చి, వాని యాధారముతో గ్రంథకర్త తమకు స్ఫురించిన ఉపాసనా విశేషములు ధర్మసూక్ష్మములు చెప్పుకొనుచు రచన సాగించినారు. గ్రంథము శ్రద్ధగా పఠించువారికి అందులో కార్య కారణ సంబంధము గల సమన్వయము కనిపింపదు. సాలీని గూడువంటి యల్లిక! హేతువాత మేమాత్రము ప్రసరించినను ఎగిరిపోవునట్లున్నది. మధ్య మధ్య అమూల్య విషయములు తొంగిచూచుచుండును.

మరియొక ప్రధాన విషయము. గ్రంథకర్త తాము నిత్యము స్మరించు గురు పరంపరలో ఏదో ఒక పేరుతో శ్రీ శంకర భగవత్పాదులు ఉన్నారని మా విశ్వాసము. అందుచే గ్రంథములో మధ్య మధ్య తాము వేరొక గురుపరంపరలోని వారని స్ఫురించుమాట లుండుట శోచనీయము. "శ్రీ శంకరాచార్యులును అమృత శబ్దార్థము కర్మఫల మనిరి" (పే. 222.) మరికొన్ని యెడలను భగవత్పాదులయందు తగినంత భక్తి కనిపింపదు.

అంతేకాదు. "నిర్గుణమునకు గుణము నొప్పుకొననివారే బ్రహ్మముకంటె మాయను వేఱుగా జూతురు. ఉనికి యున్నదాని కింతో యంతో విస్తారము తప్పదు." (పే. 226.) "మనము చిన్ననాట నుండియు జ్ఞానము అజ్ఞానము, సత్ అసత్, విద్య అవిద్య అనునవి కేవల విరుద్ధములని వినుచున్నాము. కాని, యిది నిజమా ? కాదా ? ..... అజ్ఞానమును జ్ఞానవిరోధి యనక, ఈషద్ జ్ఞాన మన్నచో నెట్టి యుక్తి విరోధమును గాదు. ఏమనగా అఖండ పూర్ణజ్ఞానమును, ఈషద్ జ్ఞానమును నొక్కచోట నుండుట యసంభవము కాదు. ఇటులే, అసత్ అవిద్యా మున్నగు శబ్దములందు నఞ్ కు ఈషదర్థమునే కైకొన్నచో, సర్వవిధ తర్కములును సమాప్తములై పోవును.(అమరకోశమునుం జూడుము.)"(పే. 223.) ఇట్టి వాక్యములు ఈ గ్రంథకర్తకు శ్రీ శంకరభగవత్పాదుల ప్రస్థానత్రయ భాష్యములందు ప్రమాణబుద్ధి లేదని నిరూపించును. శ్రుతి ఏమనుచున్నది? "దూరమేతే విపరీతే విషూచీ అవిద్యా యాచ విద్యేతి జ్ఞాతా .... అవిద్యాయామంతరే వర్తమానాః స్వయం ధీరాః

పండితం మన్యమానాః దంద్రమ్యమానాః పరియంతి
మూఢా అంధేనైవ నీయమానా యథాంధాః!''

ఈ గ్రంథములో వేదవేదాంత వాక్యములును గీతావాక్యములును మధ్య మధ్య నుదాహరింప బడుచున్నను, బహుముఖములైన తంత్ర గ్రంథములలో ప్రతిపాదింపబడిన తాంత్రిక మార్గమే ప్రధానముగా అవలంభించినట్లు విజ్ఞులకు బోధపడగలదు. అందువలన "ఈ వివరణలో శాక్తేయ దర్శనము ఔపనిషద దర్శనముగా కన్పించగలదు'' అను శ్రీ పోతుకూచి వారి వాక్యములు గ్రంథ మామూలాగ్రముగా గాక అక్కడక్కడ చదివి యిచ్చిన యభిప్రాయమని తోచును. కాక 'కన్పించగలదు' అనుటలో ఆభాసమాత్రమను సూచన యున్నదేమో !

ఈ గ్రంథములో శ్రీదేవిని అమ్మా అని మరల మరల సంబోధించుచు ఆమె క్షేమేమో నివేదించుట కానవచ్చుచున్నది. కొన్ని యెడల మహాభక్తుల యార్తి విస్పష్ట మగును. అందుండి ఒక్కయుదుటున ఉపాసనాదిక వివరణమున కుప్రక్రమించుట కానవచ్చును. కాని వానికి హేతుబద్ధమగు సమన్వయ ముండినచో రాణించెడిది.

ఇంకొక విషయము. అట్లు అమ్మను సంబోధించుటలో సామాన్య పాఠకులకు విపరీతార్థము స్ఫురింపజేయు భాష విసర్జింప వలసినది. "అమ్మా! నిన్నెన్నివిధములుగా భోగించుచున్నామో యది విచారించినపుడు చకితులమై పోదుము.'' (పే. 228.) "అజ్ఞానముతో నిన్ను భోగించితిమి.'' (పే. 229.) "నిన్ను మేము స్థూలేంద్రియములతో భోగింప గోరుదుము'' (పే. 238.) ఆ సందర్భములలో గ్రంథకర్తకు సదభిప్రాయమే యున్నది. కాని భాష కర్ణకఠోరముగానున్నది. శ్రీ దుప్పూరివారి "వీరు వ్రాసిన ప్రతి వాక్యమును వేదవాక్యము'' అను నిశ్చయముతో నట్టి భాగములు సాధారణ పాఠకులు చదివినచో భ్రాంతి నొందుటకును అవకాశము కలదు.

ఇది ముఖ్యముగా సాధారణ పాఠకులు నుద్దేశించి వ్రాయబడుటచేతనే గ్రంథ మింత పెరిగినది. చెప్పదలచిన శాస్త్ర విషయములు స్పష్టముగా చెప్పుటకు ఇప్పటి గ్రంథములో దశాంశమే సరిపోవును. అవి వివరించుటకు చేసిన ప్రయత్నము సాధారణ పాఠకులకు సుబోధము చేయగల రూపము నొంద లేదు. గ్రంథ పఠనాంతమందు అమ్మతో పారవశ్యముతో చేయు ముచ్చటలే అస్పష్టముగాను కొంత పరస్పర విరుద్ధముగాను పాఠకుల మనసులలో నిలిచిపోవును.

శ్రీ చండీ దేవతా స్వరూపమును జెప్పుచు మేధర్షి ఉపక్రమణములో,

"జ్ఞానినా మపి చేతాంసి దేవీ భగవతీ హిసా
బలాదాకృష్య మోహాయ మహామాయా ప్రయచ్ఛతి.''

అని యుపదేశించెను. ఆ నిర్వచనమునకు గ్రంథకర్త కాని, మేము కాని అతీతులము కాదు గదా !

గ్రంథాంతమందు గ్రంథకర్త శ్రీమాతను సంబోధించుచు ప్రకటించిన యాశయముతో మేమును సర్వాత్మనా ఏకీభవించుచు ఆ భాగముతోనే పరిసమాప్తి చేయుచున్నాము.

"నీ మంగళమయ స్నేహాశీర్వాదము లెపుడు మా తలపై గురియునో ! ఎపుడు మేము సత్యమందు ప్రతిష్ఠితులమై ధన్యుల మగుదుమో !.... తల్లీ !

సర్వమంగళ మాంగల్యే శివే సర్వార్థ సాధికే
శరణ్యే త్ర్యంబకే గౌరి నారాయణి నమోఽస్తుతే.''

—విజ్ఞానానందనాథః

కన్యాశ్రమము

రచన : శ్రీమతి కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మ. వెల: రు. 2-00, ప్రాప్తిస్థానం : శ్రీ గోదా గ్రంథమాల, శ్రీమన్నారాయణపురము, ఉల్లిపాలెము పోస్టు, దివి తాలూకా, కృష్ణాజిల్లా.

ఈ కథల సంపుటిలో కన్యాశ్రమము, ఒట్టు, ప్రణయలేఖలు, పెన్షన్ పుచ్చుకొన్న నాటి రాత్రి అనే నాలుగు కథలు ఉన్నాయి. కేవలం కాలక్షేపాన్ని కల్గించే దృష్టితో కాకుండా ఒక ప్రయోజనాన్ని, ఒక ఆదర్శాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకుని వ్రాసిన కథలివి.

'కన్యాశ్రమము' వరకట్నపు దురాచారానికి బలియైన ఒక జానకి కథ. కట్న మిచ్చుకోలేని కన్నెలకు కట్నం తీసుకోకుండా వివాహం చేసుకోవటానికి ముందుకువచ్చే వరులతో పెళ్లిళ్లు చేయించే సంకల్పంతో జానకి కన్యాశ్రమాన్ని స్థాపిస్తుంది. ఈ కథలో రచయిత్రి వరకట్నపు దురాచారాన్ని వ్రేలెత్తి చూపడమే కాకుండా ఒక పరిష్కార మార్గాన్ని చూపించారు.

'ఒట్టు' కథలో జానకి అమాయకంగా భర్త చేతిలో ఒట్టు వేసిన కారణంగా తన వ్యక్తిత్వాన్ని చంపుకుని పరపురుషుని సరసన నాటకాల్లో నటించ డానికి ఒప్పుకుంటుంది. రంగంమీద నటిస్తున్న సమయంలో జానకి అంతులేని ఆవేదనకు లోనవు తుంది. తెలివిగా ఒట్టు వేయించుకుని భార్యను నాట కాల్లోకి దింపిన భర్త భార్య చిత్రాంగిగా సారంగ ధరునితో ప్రణయోక్తులు పలుకుతూఉండగా చూసి సహించలేక భార్యను తూలనాడుతూ రంగంమీదకు పరుగెత్తుతాడు.

'ప్రణయలేఖలు' ఆడపిల్లలను అల్లరిపాలు చేయటానికి ప్రేమలేఖలు వ్రాసే మగపిల్లలకు బుద్ధిచెప్పే కథ.

చివరి కథ 'పెన్నను పుచ్చుకొన్న నాటి రాత్రి' లో రచయిత్రి అహంకారపూరితమైన ఒక అధికారి మనస్తత్వాన్ని అత్యంత సహజంగా చిత్రీకరించారు.

రచయిత్రి సాహిత్యరంగంలో సుప్రసిద్ధురాలు. స్త్రీ జనాభ్యుదయం, సంఘ సంస్కరణపట్ల ఆమె కున్న శ్రద్ధాసక్తులు ఈ రచనలో ప్రతిబింబిస్తు న్నాయి. భాషలోని సరళత, భావంలోని ఔచిత్యం ఈ కథలను మంచి కథల శ్రేణిలో నిలబెడుతున్నాయి.

—ఎం. ఎల్.

సత్కథామంజరి

నైషధము, ఉపమన్యువు, భామతి, ధర్మప్రభువు, సర్వస్వత్యాగము—అనే ఐదు కథలున్న పంచమ సంపుటము. రచయిత: శ్రీ పురాణపండ రాధాకృష్ణమూర్తి. పుటలు : 100. వెల : ఒక రూపాయి. ప్రతులకు : ఆధ్యాత్మ ప్రచారక సంఘము, విక్రమహాలు, రాజమండ్రి.

చిరహితం

పిల్లలకు నీతి గరిపే నీతి పద్యాలు. రచయిత : శ్రీ చిట్టా రామకృష్ణారావు. పుటలు : 22. వెల : 0–50. ప్రతులకు : శ్రీ చిట్టా రామకృష్ణారావు, అధ్యాపకుడు, జైహింద్ హయ్యర్ సెకండరీ స్కూలు, మచిలీపట్నం.

ఆదర్శకవి

పద్యకావ్యం. రచయిత : శ్రీ మందరపు సత్యాచార్యకవి. పుటలు : 34. అమూల్యము. ప్రాప్తిస్థానము : ఆదర్శ కవితా విహార్, శివాలయం వీధి, విజయవాడ— .

బాలకథామాల

ఎనిమిది కథల సంపుటి. సంపాదకులు : శ్రీ కవుల ఆంజనేయశర్మ. పుటలు : 50. వెల : రూపాయి. ప్రాప్తిస్థానం : రామబాలానంద సంఘ ప్రచురణలు, శాఖవీధి, అనకాపల్లి, విశాఖజిల్లా.

ధ్రువతార

స్వర్గీయ నెహ్రూకు 22 మంది కవులు యిచ్చిన కవితా నీరాజనం. కూర్పరి : శ్రీ కొల్లిమర్ల నాగేశ్వరరావు. పుటలు : 60. వెల : రూపాయి. ప్రతులకు : కార్యదర్శి, జిల్లా లోకల్ లైబ్రరీ అథారిటీ, ఖమ్మం.

వైజయంతి

నవవిధ భక్తి—శ్రవణ సంకీర్తన స్మరణ పాదసేవన అర్చన వందన దాస్య సఖ్య ఆత్మనివేదనలు అనే—శీర్షికలు, సద్గురూ, మంత్ర మాతృకా పుష్పమాలాస్తవము, మాతృమూర్తి, అమ్మా, కాలము, ప్రశంస, క్రమముక్తి, సద్యోముక్తి, ఉపాసనము, ఒక అనుభూతి, వలపునాట్యము, లాస్యము, ప్రార్థన, జీవన పుష్పం—అనే శీర్షికలు గల ఖండకావ్యాల సంపుటి. రచయిత : శ్రీ గోటేటి సత్యనారాయణమూర్తి. పుటలు : 142. వెల : తెలియదు. ప్రాప్తిస్థానం : శ్రీ గోటేటి సత్యనారాయణమూర్తి, జిల్లా ప్రొహిబిషన్ ఆఫీసర్, ఏలూరు.

నీవు నేను

మంగళాచరణము, ప్రాత రుద్బోధము, ప్రాంజలి, ప్రార్థన, ప్రియతముడు, దైవబలం, చిత్తశుద్ధి, సత్సాంగత్యము, తృప్తి, ఛాయాదేవత, స్థితప్రజ్ఞుడు, చింతనము, ఆత్మబోధ, విన్నపము, సమర్పణము—అనే భక్తిరసఖండకావ్యాలున్న సంపుటి. రచయిత : శ్రీ గోటేటి సత్యనారాయణమూర్తి. పుటలు : 84. వెల : తెలియదు. ప్రాప్తిస్థానము : శ్రీ గోటేటి సత్యనారాయణమూర్తి, జిల్లా ప్రొహిబిషన్ ఆఫీసర్, ఏలూరు.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna at The Andhra Patrika Press 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras-1
Editor : S. Sambhu Prasad.